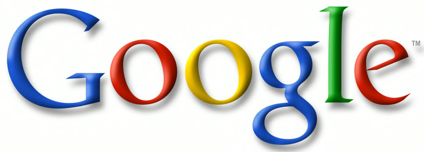

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

GRÓF ANDRÁSSY GYULA BESZÉDEI.

KIADTA

LEDERER BÉLA

ARCZKÉPPEL

ELSŐ KÖTET: 1847–1868

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1891

GRÓF ANDRÁSSY GYULA BESZÉDEI.

KIADTA

LEDERER BÉLA

ARCZKÉPPEL

ELSŐ KÖTET: 1847–1868

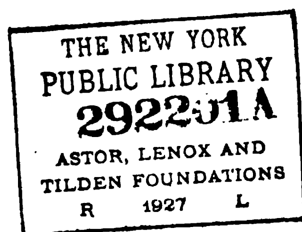

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1891

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
292201A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1927 L

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Midőn gróf Andrássy Gyula 1889 tavaszán azon felszólítással tisztelt meg, hogy beszédeit sajtó alá rendezzem, e kitüntető megbizást azon tudatban vállaltam el, hogy e gyűjtemény a közügyek megitélésére fontos adatokat nyújt, s a történetirásnak becses forrásául fog szolgálhatni. Könyvbe foglalva azon államférfiúnak beszédeit, kit a haza bölcse szerencsés intuitióval gondviselésszerűnek nevezett: csak terjedhetnek és mélyülhetnek azon gondolatok, melyekkel egyrészt a modern Magyarország megalkottatott, s melyek alapján másrészt az egész monarchia politikai iránya kelet felé fordult.

Hogy e politikának fő motivumai világosan kitűnjenek, mellőzni kellett a mellékest. Nem találtak tehát helyet e gyűjteményben a tisztán alkalmi felszólalások, minők például az országgyűlésnek tett hivatalos bejelentések, a tanácskozás napirendjéhez való felszólalások, válaszok küldöttségek kérelmeire vagy üdvözleteire s ezekhez hasonlók. S minthogy Andrássy Gyula gróf, a kinek még 1889 november havában szerencsés voltam bemutatni a munkának sajtó alá elkészült részét (az 1861—67. időközben mondott beszédeket), kifejezte előttem, hogy az egyes beszédek elé írt tájékoztató soraimban nem szívesen látja megemlítve azon életrajzi adatokat, melyeket nekem — saját tájékozásomra — elbeszélni kegyes volt: hiányzani fognak e gyűjteményből a személyes vonatkozású mozzanatok, melyek az olvasó érdeklődését a politikai eszméktől elterelnék.

Ha az e tekintetben elém állított korlátokat tiszteletben tartani kötelességemnek ismertem, más tekintetben — megvallom — túlléptem a dicsőült államférfi utasításain. Andrássy Gyula grófnak 1890 február 18-dikán bekövetkezett halála után feladatomat megnövekedettnek találtam. Úgy véltem, e gyűjteménynek ki kell immár terjednie Andrássy Gyula grófnak egész parlamentáris pályájára, s ezért

kora ifjúságában, az emlékezetes 1847—48-diki években mondott beszédeit is közöltem, bármily fogyatékos alakban maradtak is azok reánk.

Az első kötet az 1847/48-diki, az 1861-diki és az 1865/68-diki országgyűlések periodusát öleli fel. A további kötetek közül a második, melyet az 1869/71-diki országgyűlés folyamának szántam, már egybe van állítva és még az őszszel sajtó alá kerül. Andrássy Gyula grófnak külügyminisztersége idején és azóta mondott beszédeit majd a harmadik s esetleg negyedik kötet fogják tartalmazni.

Ha nemzeti történetünk ez elsőrendű alakjának beszédei — a szokásos metaphorával szólva — emlékkövek, úgy ezek az emlékkövek azon az ösvényen állanak, mely a napi politika és a mindinkább terjeszkedő modern história közt kigyózik. S mikor a politika és hazánk legújabb története iránt érdeklődő közönséghez e szónoklatokat összegyűjtve eljuttatom, teszem ezt azon hitben, hogy talán nincs hely, honnan mindkét vidéket jobban át lehetne tekinteni. Mert ha emitt ama szolid alakulatokban nyughatik meg szemünk, melyek már végleg a történelem birodalmához tartoznak, nem kisebb vonzó erővel ragadja magához érdeklődésünket amott a másik vidék, mely a győzelmet még el nem ért erők harcztere. E gyűjtemény világosságot vet mind a két irányba.

L. B.

TARTALOM.

1847—1848.

Lap

1861—1867.

1867—1871. (ELSÖ RÉSZ.)

1847–1848.

A magyar nemzet, melyet a nemzetiség eszméje előbb az irodalom, majd a gazdasági, végre a közjogi élet terén is áthatott, századunk második negyedében élet-halálharczot vítt a conservativ bureaukratikus osztrák rendszerrel, mely a nemzet politikai, kulturális és gazdasági fejlődését ép oly szűkkeblűen mint alattomosan akadályozta. Ez a küzdelem Andrássy Gyula grófnak is megedzette izmait. A belső rokonság egy neménél fogva, mely egyéniségét magával a mozgalommal összefűzte, lelkének egész hevével a küzdők sorába állt. Andrássy valójában együtt ébredt a nemzettel, mely, multjával meghasonolva, ugyanakkor, mikor ő fényes tehetségeinek utat tör, szintén az utat keresi, tájékozódik, majd ellenállhatlan lelkesedéssel halad még homályban derengő, csak sejtve értett czéljai felé. S a mint egy időben lelkesült, egy irányban tört előre és egy ok miatt bukott el mind a kettő: úgy ez együttérzés, ez együttműködés adja magyarázatát ama csodálatos jelenségnek, miért haladt Andrássy folyton a korral, miért maradt ő mindvégig nemzetének egyik vezére.

Nem véletlen találkozás, hogy Andrássy ugyanazon esztendőben csatlakozik hivatalos minőségben is a megyei élethez, melyben a bécsi kormány a legveszélyesebb támadást intézi az »alkotmány védbástyái« ellen. Az administratori rendszer 1845 tavaszán lép életbe, s ugyanazon év szeptember 6-dikán teszi le Andrássy Zemplén megyében a táblabirói esküt.*

Andrássy a gazdasági téren kezdett nemzetére hatni, Széchenyi István oldalán, ki őt korán felismerte.** Fiatalsága, környezete, hajlamai azonban mindinkább elvonták Széchenyitől, s a gyorsabb reformok és a hevesebb oppositio tábora felé terelték. Mint a »szegény legények« társulatának egyik vezére,*** otthonos megyéiben a radikális refor-

* Zemplén megye 1845. közgyüléseinek jegyzőkönyve, 362. és 536. l.

** Mikép itélte meg őt Széchenyi, erre nézve l. Grünwald Béla, *Az újkori Magyarország. Gr. Széchenyi István.* 126—127. l., és Kónyi Manó, *Visszaemlékezés Andrássy Gyula gróf ra* (külön lenyomat) 6. l.

*** L. Matolay Etele emlékezéseit. *Zemplén*, 1890 márcz. 9., 23. és 30. sz.

mok érdekében agitál, s midőn hosszas halasztás után 1847 szeptember 17-dikén végre kiadatott a királyi rendelet, mely az országgyűlést november 7-dikére Pozsonyba összehívta, a huszonnégy éves ifjút Zemplén megye, «utasításainál fogva a baloldal legtúlzóbb szélzetének szellemében»,* október 14-dikén tartott közgyűlésén, meg is választja követéül.** Követtársa az 1834-dik évi országgyűlésen érdemeket szerzett Lónyay Gábor volt.

Ifjusága daczára (szül. Kassán, 1823 márczius 3-dikán) Andrássy a pozsonyi országgyűlés annyi kitünősége közt csakhamar előkelő helyet vívott ki magának.

Mindjárt ott találjuk ama kilencz ellenzéki notabilitás között, kik a végre egyesültek, hogy az ügyeket előkészítsék s a kérdések irányát és főbb elveit meghatározzák.***

Nyilvános szereplését kifejtett nézetei világítják meg legjobban: beszédei, melyeket itt közölni szándékozunk.

Hogy az 1848-dik évi beszédeket teljesen megérthessük, az olvasónak emlékébe kellene idéznünk ezen országgyűlés egyes phasisait. Leghelyesebben úgy vélünk eljárni, ha a szükséges történelmi háttér gyanánt magának Andrássy grófnak ama követjelentéseit használjuk fel, melyeket követtársával együtt időnként megbízóinak küldött.†

* Kazinczy Gábor levele a *Pesti Hirlap*hoz, 1847 okt. 21.

** Az ide vonatkozó jegyzőkönyv szavai szerint: Péchy Manó gróf főispáni helyettes elnök figyelmeztetvén az egybegyűlt Rendeket az országgyűlés előtt álló nagy fontosságú tárgyakra, melyektől hazánk boldog jövendője függ, oly követek választására buzdította őket, kiknek szív- és érzelmi tehetségeitől méltán várhatni, hogy alkotmányunk fája gazdag gyümölcsöket terem, s kik higgadtan és kellőleg felfogják a haza szükségeit... Az egybegyűlt Rendek egybehangzólag s közbizalommal vitézlő Lónyay Gábor és méltóságos gróf Andrássy Gyula táblabirót elválasztott követnek jelentették ki. Az elválasztott követek a szokott hitet azonnal letették és mindketten a Rendek bizalmát «elérzékenyült kebelből folyó ömledezésekkel» köszönték meg. (1847. évi jk., 560. l.)

*** Horváth Mihály, *Huszonöt év Magyarország történelméből.* Második kiadás. III. köt., 268. l.

† Zemplénmegyei levéltár, 394. P. 244., 231., 237. fasc. és 395 P. 614., 615., 617. fasc.

1847 NOVEMBER 11.

A NÁDORVÁLASZTÁSRÓL.

I. *Követjelentés.*

Tisztelgés a királyi helytartónál, a királyi személynöknél és az ország többi zászlósainál. — Előleges intézkedések a nádorválasztás és ő felsége fogadása tárgyában. — Szentkirályi Móricznak kerületi helyettes jegyzővé választása. — Ő felsége megnyitja az 1847/48-diki országgyűlést. — István fhg nádorrá választatik.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbizóink,

Az országgyülésnek a kegyelmes királyi meghivó levélben kitűzött helyére a kijelölt időben megjelenvén, legelőször is a tekintetes Karok és Rendek utasítása következtében ő császári királyi Főherczegsége, az ország királyi Helytartójánál, úgy a királyi Személynök * ő Méltóságánál mint elnöknél, — az utóbbinál a megbizó levelet is bemutatván, — valamint a többi ország-zászlósainál is tiszteletünket megtévén, azoknak megyénket s küldőinket kegyességökbe ajánlottuk.

Az országgyűlésnek három első napja részint tisztelgésekkel, részint magán tanácskozásokkal telvén el, első kerületi ülés csak folyó hó 10-dik napján tartatott, mely alkalommal a kerületi elnök hivatalosan jelentvén, miszerint ő Felsége, már csak azon oknál fogva is, mert mind 1790-dik évben Sándor Leopold főherczeg, mind 1796-dik évben a boldogult József nádor az évnek ezen napján választattak Magyarország nádoraivá, folyó évi november hó 12-dik napját tűzte ki a kegyelmes királyi előterjesztések kihirdetésére és az ország nádorának elválasztására. Tanácskozás tárgyává mindenek előtt a nádor választása tűzetett ki.

Minek folytán az országos Rendek egyhangúlag oda nyilatkoztak, hogy, tekintve hazánk állását és javát, mindnyájan egy akarattal István főherczeget kivánják a nádori polczra emelni, s csak a válasz-

* Zarka János.

tás módjára nézve volt némi különbség a törvényhatóságok utasításaiban. Hat megye kivánta tudniillik, hogy a nádorválasztás az 1608 : III. törvényczikk értelmében a Felség által kiadandó és a megyékkel eleve közlendő kijelölés után történjék, egy rész az 1790-dik évben, más rész az 1796-ban használt mód szerint kivánván a választást tenni, mely utóbbi módot világos utasításunk folytán, mi is sürgettük. Szavazás útján kerületi határozás lett, hogy a nádorválasztás az 1790-dik évben követett mód szerint történjék. Ezen ülésben a nádor által leteendő esküformára nézve egyhangúlag mondatott ki azon határozat, hogy a törvényhozó test a nádori esküformát a körülmények szerint készítheti s módosíthatja ugyan, mindamellett a jelen esetre nézve azon esküformát kivánja használtatni, mely az 1790-dik évben ideiglenes használatra készült, jelenleg pedig már a főméltóságú udvari kanczellária által magyar nyelvre lőn lefordítva.

Végre említés tétetvén az ő Felsége üdvözlésére kinevezendő országos választmány szónoka által mondatni szokott tisztelgő beszédekről, kijelentetett, hogy ámbár a Karok és Rendek azoknak semmi diplomatiai erőt nem tulajdonítanak, mindamellett kivánják, hogy azokban semmi, mi a kormány eljárását akár helyeselni, akár rosszallani látszanék, ne foglaltassék; mi iránti felügyelettel királyi Személynök ő Méltósága bizatott meg.

Ezen határozatok következtében készültek az 1·/. alatt ide mellékelt országgyűlési iratok.*

A kerületi jegyzőket illetőleg, minthogy azokra nézve a szavazatok még be nem adattak, Szentkirályi Móricz, Pest megye követe helyettesíttetett.

Folyó hó 11-dik napjára hirdetett első országos ülést királyi Személynök ő Méltósága az ide 2·/. alatt mellékelt beszédével nyitván meg,** legelőször az ő Felsége fogadására kiadott rendszabály olvastatott fel, mi is minden változtatás nélkül elfogadtatott. Ő Felsége az ország gyűlését személyesen megnyitandó, még e nap délutáni négy órakor megérkezett, és az országos küldöttség által üdvözöltetvén, folyó hó 12-dikén tartott vegyes ülésben az országos küldöttség az ő Felségénél és felséges királynénál és a főherczegeknél tett üdvözletéről jelentést tett, egyszersmind az ő Felsége s felséges királyné által deák, a többi uralkodó főherczegek által pedig magyar nyelven adott feleleteket bemutatta. Ezután az ország Rendei a primatialis

* Országgyűlési Iratok, 5. sz.
** Országgyűlési Iratok, 6. sz.

teremben megjelenvén, ő Felsége, a főkanczellár* beszéde után a királyi előadásokat adá által, mely alkalommal magyar nyelven szólt az ország Rendeihez, és így három század óta először hallá ismét a magyar kedves hazai nyelvét királya ajkairól.

A kegyelmes királyi előadások, melyeket 3·/. alatt ide rekesztve van szerencsénk megküldeni,** e napi vegyes ülésben felolvastatván, ezeknek első pontja következtében, miután az ország birája *** az ő Felsége által a királyi előadásokkal együtt pecsét alatt kiadott kijelölési oklevelet, mely előleges határozat szerint felbontatlan visszaadatott, előmutatta volna, a nemzet közbizalma által már régen felkarolt István főherczeg nádorrá, felkiáltás által, elválasztatott, és mint ilyen, az országos Rendek kiséretében, az ország birája által ő Felségének megerősítés végett bemutattatott, ki is magas rokonát boldogult atyja példájának követésére intvén, István főherczeget újonnan nyert fényes hivatalában megerősítette, mire István nádor ő Fensége a már közlött esküt a főkanczellár kezébe letevé.

A királyi előterjesztések csatolmányai csak a mai napon kerülvén ki sajtó alól, azokat csak ma küldhetjük, s a tekintetes Karok és Rendek parancsolatja szerint sebes postán.

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1847 november hó 19-dikén

a tekintetes Karok és Rendeknek
nagykegyességű megbizóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Gr. Andrásy Gyula.

Megyéje abbeli utasításának, hogy a nádorválasztás az 1796-dik évben követett mód szerint történjék, *Andrássy* gr. az 1847 november 11-dikén tartott I. országos ülésen tett eleget.

Felszólalása e tárgyban így hangzik:

* Gr. Apponyi György.
** Országgyűlési Iratok, 7. sz.
*** Majláth György.

Küldőim is István ő cs. kir. főherczegségét, ki azon magas hivatalra legérdemesebb, kivánják nádornak választatni, mint a kit már részesített a nemzet az emberi kitüntetések legnagyobbikában, a nemzet összes bizalmában. Annálfogva én is küldőim részéről oda nyilatkozom szavazatommal, — s ezt csak igazolásom végett kivánom előadni, — hogy az 1796-diki törvény 1-ső czikkelye szerint kivánják küldőim a választást.

1847 NOVEMBER 18.

A HORVÁT SÉRELEM TÁRGYÁBAN.

A KK és RR-nek november 18-dikán tartott kerületi ülésén szóba került a horvát sérelem.

Midőn ugyanis Pozsony megye követe, Olgyay Titusz, küldőinek szoros meghagyásából, felhivta követtársai figyelmét a kormánynak Horvátország irányában követett törvénytelen eljárására, a hirhedt 1845 szeptember 15-diki és 21-diki kir. leiratokra, melyek a horvát és túrmezei nemességet a horvát tartománygyűlésen, illetve Zágráb megyében addig gyakorolt szavazati jogától elütötték, az a kérdés támadt, vajjon az országgyűlés belebocsátkozzék-e most e sérelem érdemleges tárgyalásába, avagy okulva a mult országgyűlések tapasztalatain, ne inkább a kir. előadásokat vitassa meg, minthogy a bennök foglalt reformok megvalósulásával a sérelmek úgy is orvosoltatnának.

Hont, Temes és Esztergom vármegye követei (Bory, Lukács Ignácz és Jagasics) ez utóbbi értelemben nyilatkoztak. Tolna, Verőcze és Pozsega vármegye (Förster, Szallopek és Farkas), még tovább menve, a kormány eljárásában nem is látott sérelmet. Sajnálnák — mondották — ha a gravaminális politika felélesztésével az anyagi haladást illető kérdések megoldása hátráltatnék.

Ezekkel szemben Zala megye egyik követe (Tolnay Károly) az alkotmányos szabadság követelményeit hangsúlyozta, melyek nélkül az anyagi jólétnek semmi becse. Szabolcs megye követe (Bónis Samu) azt sem akarta megengedni, hogy a sértett törvények orvoslása előtt új törvények alkottassanak, mert ez annyit tenne «mint új törvényeket alkotni azért, hogy a kormány annál többet sérthessen meg.»

Ez alkalommal felszólalt *gr. Andrássy Gyula* is:

Hont elvét veszélyesnek tartja, melyet szó nélkül hagyni nem lehet. Nincs természetesebb igazság, mint hogy az, ki a már birt jogok védelmére nem képes, még kevésbbé képes újak szerzésére. Hasonlóra csak egy példát idéz szóló, úgymint

X. Károlyt, ki míg Algirt megszerezte, Francziaországot elvesztette. Vigyázzunk, hogy kicsiben így ne járjunk. Igen rossz politikának tartaná, ha a kettős haladás egymástól elkülönöztetnék, s a moralis érdekek az anyagiaknak alárendeltetnének. Azokhoz, kik a horvátországi eljárást *sérelmesnek* nem tekintik, azon kérdést intézi: vajjon a kormány ezen eljárását egyszersmind *ügyesnek* is találják-e? s ha erre is igen-nel felelnek, akkor velük többé szólója nincs. (PESTI HIRLAP.)

A vita Josipovich Antal (túrmezei gróf) és Szentkirályi Móricz (Pest) indítványának elfogadásával ért véget. Kerületi választmány küldetett ki, mely a túrmezei gróf s a horvátországi követek meghallgatásával a horvát ügyre vonatkozó adatokat összeszedve, ez adatok nyomán véleményes jelentést készítsen.

1847 NOVEMBER 24.

A VÁLASZFELIRATI VITA ALKALMÁVAL.

II. Követjelentés.

József nádor félszázados érdemeinek megörökítése. — Határozat a sajtószabadság ügyében. — A kerületi ülések jegyzőkönyvének s az országos ülések naplójának szerkesztése. — A királyi városok országgyűlési követeinek szavazata. — Izenet és felirás gróf Rhédey János ügyében. — A verificatio kérdése. — Válaszfelirati vita. — A katona-élelmezés és szállásolás végelintézésére országos választmány küldetik ki. — A közös teherviselés elve s egy országos pénztár felállítása. — Országos ülés.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbizóink,

Első jelentésünkkel megküldők a királyi előadásokat s csatolmányait. Mig ezek nyomtatás alatt voltak, azalatt az országgyűlés második hetében több kerületi s egy országos ülés tartatott. Ezekben a következők tárgyaltattak és végeztettek.

1-ször. Közóhajtása lévén a nemzetnek, hogy az elhunyt József nádor félszázados érdemei törvénykönyvünkben s egy nevét viselő nemzeti közczélú intézettel örökíttessenek : közakarattal elfogadtatott, s Ung megye követének indítványára * azzal toldatott meg, kéretnék meg felséges királyunk, hogy az atyának érdemeit gyermekeiben is jutalmazza, mit annyival inkább reménylünk, mert törvényeink szelleme szerint a királyi adományozás érdemesebbre nem eshetik, továbbá, mert felséges királyunk az ország Rendeinek még a boldogult nádornak életében ez iránt felterjesztett kérelmére biztató választ kegyeskedett adni.

2-szor. Azon meggyőződéstől vezéreltetve, hogy a nyilvánosság a alkotmányos élet föltétele, éltető ereje ; hogy akkor, midőn az alkot-

* Ifj. Bernáth Zsigmond a nov. 17-diki kerületi ülésen.

mányos élet a legkitünőbb helyen, t. i. a törvényhozásban működik, a nemzetnek érdekében áll, hogy a törvényhozók minden lépése, minden cselekvése az országnak köztudomására jusson: kivánatosnak tartják a Rendek, hogy a hirlapok mindent, mi az országgyűlésen mondatik, szabadon közölhessenek. Egyértelműleg kimondatott tehát, hogy e magas alkotmányos czél mindaddig el nem érhető, míg a törvényeink ellenére a fensőbb hatalom által tettleg behozott czenzurától, s az azt kezelő egyes személyektől függ, mi bocsáttassék a nyilvánosság eleibe, s míg egyes személyektől függ, az általuk egyoldalúlag kezelt hatalomnál fogva, egyik hirlapnak többet, másiknak kevesebbet engedni.

Ezen vezéreszmékből kiindulva, egyértelműleg kimondatott az előző vizsgálat czélszerűtlensége, s a sajtószabadság, sajtótörvények mellett, az alkotmányos lét kellékeül általánosan el lőn ismerve. Mielőtt tehát a kiküldendő kerületi választmány ezt illetőleg törvényjavaslatot készítene, szükségesnek mondatott ki a mult országgyűlésen megindított *Országgyűlési Szabad Ujság* iránti javaslatot ismét feleleveníteni.

Addig is azonban, míg ez iránt a Főrendek hozzájárulása megnyeretvén, fölterjesztethetnék, külön izenetben kivánják a Rendek fenséges nádorunkat megkérni, eszközölje ki, hogy az országgyűlési tárgyalások minden lap által híven, szabadon, megszorítás nélkül közöltethessenek.

E három tárgyat tartalmazó izenetek, melyeket 1 ·/., 2 ·/. és 3 ·/. alatt szerencsénk van ide mellékelve megküldeni,* országos ülésben is jóváhagyatván, a mélt. Főrendekhez átküldettek.

Szóba hozatott továbbá e hét folytában némely megye azon kivánsága, hogy a kerületi üléseknek is hasonló hiteles naplója legyen mint az országos üléseknek. A Rendek, okulva a mult országgyűlési hasztalan törekvéseken, ezzel fölhagyva elhatározták, hogy most a kerületi üléseknek jegyzőkönyveit kivánják létesíteni, melyekben csak a történtek foglaltatnak, s ezek is a legrövidebb formában, t. i. a tárgyak és indítványok kitétele, a módosítványok, a keletkezett határozat, végre a szavazók névsora. Mi is könnyebben kivihetőnek s létesíthetőnek gondolván az ilyes jegyzőkönyvet, erre adtuk szavazatunkat.

Az országos naplók most is gyorsírók által fognak vitetni, de hogy gyorsabban kerüljenek a közönség kezébe, külön egyén fogja a Főrendek, valamint a Rendek naplóját szerkeszteni.

* Irományok, 30., 31. és 32. szám.

A kerületi jegyzőkönyv vitelét, 60 p. frtnyi havi díj mellett, ugyanazon egyén vállalta magára, ki a Rendek naplóját szerkeszti.

A királyi városok követei, mint a mult országgyűlés elején, törvényre hivatkozva, követelék országgyűlési szavazatuk megadását. A Rendek, a gyakorlathoz ragaszkodásuk kijelentése mellett, hogy a királyi városok panaszai iránti méltánylásukat kimutassák, de azért is, mivel a kérdés elintézését teendőink legsürgősebbikének ismerték s ismerik most is, azonnal kerületi választmány kiküldését határozták, mely a mult országgyűlési, ez ügyet érdeklő munkálatokat a királyi előadásokhoz csatolt hasonló tartalmú törvényjavaslattal összevetvén, véleményes jelentést tegyen a Rendeknek.

A mult egész hetet a válaszfölirati viták tölték ki. Megelőzőleg, a november 27-dikén tartott kerületi ülésben, először gróf Rhédey Jánosnak az ország gyűlésére meg nem hivatása iránti izenet és felirás hitelesíttetett, melyet a 4 ·/. alatt ide mellékelve van szerencsénk megküldeni.* Mire Pest követe kijelenté, hogy ő azt hiszi, valamint a megyékre, úgy a főrendi tagokra is áll az, hogy ha meg nem hivatnak is, megjelenhetnek, sőt megjelenni kötelességök, mi is általánosan helyeseltetett.— Másodszor szőnyegre került a verificatio kérdése, melyre határoztatott, hogy a követek most is, mint a mult országgyűlésen, az erre megbizott kerületi választmánynak mutassák be megbizó leveleiket, melyekből követek névlajstroma készíttessék. E névlajstromot pedig, mely az országos iratok közé megy, a Rendek magok kivánják készíteni, már csak azért is, hogy a meg nem jelentek iránt diplomatikus adatot szerezvén, — mint multkor is történt, — intézkedhessenek.

Ezek után tevé Baranya követe** a királyi előadásokra válaszfelirati indítványát, melyben hálás köszönet tolmácsoltatnék azok iránt, miket a nemzet felséges királyától az országgyűlés megnyitásakor örömmel hallott s királyi előadásaiban olvasott, és egyszersmind az előleges sérelmek is általánosan megemlíttetnének.

Ennek ellenében Pest követe*** szintén köszönő feliráśt indítványozott, melyben ő Felsége koronás királyunk magyar bizalmas szavaiért, az ország Rendei által közakarattal választott nádor megerősítéseért hála és köszönet; hogy a királyi előadások a nemzet kivánataival s az általa kitűzött legfőbb korkérdésekkel találkoztak, méltányos

* Irományok, 40. sz.

** Somssich Pál a nov. 22-diki kerületi ülésen.

*** Kossuth Lajos, ugyanakkor.

elismerés foglaltatnék ugyan, de egyszersmind egész nyilt őszinteséggel megmondatnék, hogy haladásunk főakadályát abban látjuk, hogy az 1790 : X. t.-cz. nem valóság; hogy törvényhozásunk és kormányzásunk rendszerének alapzatában is lényeges különbség van; hogy az 1836 : XXI. t.-cz. foganatba véve mai napig sincs; hogy a törvényhozás mellőzésével oly intézkedések történtek, melyek a megyei szerkezetnek az 1723 : LVI. és 1536 : XXXIII. törvényczikkben megállapított rendszere körül, az eddigi kivételes administratori hivatal rendszeresítésével, úgyszintén a kapcsolt részek közgyűlésére nézve, egyoldalúlag jöttek közbe. Végre, figyelembe véve az elintézésre váró tárgyak sokaságát, nélkülözhetlennek tekintjük, hogy Pesten évenként országgyűlés tartassék.

E hét utolsó napjaiban Mosony követe * egy válaszfelirati javaslatot olvasott föl, mely csak annyiban különbözik a két első napon indítványozottaktól, hogy abban a mult és újabb időben történt sérelmek csak általánosan említtetnének. A vitákban mi is részt vevénk, utasításaink értelmében és szellemében.

Végre a november 27-diki kerületi ülésben szavazás alá került a kérdés. Miután a Baranya követe javaslatát pártolók, ettől elállva, a mosonyihoz csatlakoztak, a pesti és mosonyi javaslatok tüzettek szavazás alá. A pesti javaslat 26 megye szavazatával, 22 megye és Horvátország ellen, elfogadtatott.

A november 29-diki kerületi ülésben a kerületi elnökség által felolvastatott a sajtóügyben, a szabad királyi városok rendezése és országgyűlési szavazata, továbbá a verificatio tárgyában kiküldött kerületi választmányokba, úgy hasonlóan országos naplóbirálóknak választott tagok névsora.

Felolvastatott s nyomtatás alá bocsáttatott a Szentkirályi kerületi jegyző által szerkesztett válaszfelirati javaslat s az e tárgyban kelt izenet a Főrendekhez. Ezeket az 5 ·/. alatt ide rekesztve küldeni van szerencsénk.**

Szabolcs követe *** a katona-élelmezés és szállásolás végelintézésére s a királyi előadásokhoz csatolt javaslatok átvizsgálására országos választmányt indítványozott. Közakarattal elfogadtatott.

Borsod követe †, hogy azon tárgyakban, melyek előbb kerületi

* Széchenyi István gróf a nov. 26-diki kerületi ülésen.

** Irományok, 38. szám.

*** Kállay Menyhért, a nov. 29-diki kerületi ülésen.

† Szemere Bertalan, ugyanakkor.

vagy országos választmányi véleményezést igényelnek, már jó előre megállapodás jőjjön létre, de azon szempontból is, hogy első lépéseink a nép érdekében legyenek irányozva; végre, mivel pénz nélkül nem indíthatunk semmit, mert ez alapja s rúgója minden haladásnak, tehát hazánk fölvirágzásának is: a közös teherviselés elvét törvényben kimondatni, a házi, hadi, valamint a fölállítandó országos pénztár minden terhének közösen s birtokaránylag leendő elvállalását elhatároztatni, az alkalmazást, a kulcs, beszedés, kezelés, felelősség s egyéb alkotmányos biztosítékok kidolgozását pedig egy kiküldendő országos választmányra bizatni indítványozta.

Sokan a kérdés elhalasztását s bővebb vitatását sürgették; mások — mi is — oly tárgyban, hol kölcsönös capacitálások nem használhatnak, hol egyedül positiv utasítások határoznak, bővebb vitatások szükségét nem láttuk; itt csak a mit- és miképenről lehetvén kérdés, még ebben is kötnek az utasítások. A tárgy eldöntése csakugyan másnapra halasztatott, mikoron is némi viták s az utasításunk értelmében tett fölszólalásunk után*, azon kérdés tűzetett ki: akarnak-e a Rendek a házi adó terheiben osztozni, vagy nem. 29 megye igennel felelt. Azonban a hadi adó mellett velünk együtt csak 15 megye szavazott. A harmadik kérdés az országos pénztár fölállítását érdekelte, mit is 22 megye és Horvátország pártolván, mellette általános többség nyilatkozott. Az országos választmánynak eleibe tűzendő némely elvek elhatározása, valamint azon kérdésnek eldöntése is, vajjon kivánnak-e a Rendek az országos pénztár kútforrásai közé némely indirect adót fölvenni, a további tanácskozásra halasztatott.

Deczember 1-ső napján előbb kerületi, később országos ülésünk vala. Az elsőben hitelesíttetett a Karok és Rendek izenete a királyi előadások második pontjában foglalt katonai élelmezés és szállásolás tárgyában, valamint a fölirati javaslat is, melyet a 6 ·/. alatt ide rekesztve van szerencsénk megküldeni.** Mi is országos ülésben jóváhagyatott, valamint gróf Rhédey János meg nem hivatása iránti izenet és felirás, nemkülönben a Karok és Rendeknek a verificationalis kerületi választmány iránti határozata is, melyet a 7 ·/. alatt mellékelünk.***

* L. Lónyay Gábornak nov. 29-dikén és nov. 30-dikán tett felszólalásait.

** Irományok, 39. sz.

*** Irományok, 37. sz.

Végre a királyi előadásokra adandó válaszfelirat és az ez iránti izenet is fölolvastatván, Mosony követe itt is előadá új alakba öntött módosítványát, melyet sok megye követei pártoltak ugyan, de a többség a kerületi ülésben elfogadott szerkezet mellett állhatatosan megmaradván, az a Főrendekhez átküldetni határoztatott.

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1847 deczember 2-dikán,

a tekintetes Karok és Rendeknek
nagykegyességű megbizóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Andrásy Gyula.

A válaszfelirati vitában, mely az ellenzéknek első mérkőzése volt a kormánypárttal, Zemplén megyének mind a két követe részt vett.

Andrássy Gyula felszólalása november 24-dikére esik.

Az előző napon mondta el Lónyay Gábor a Kossuth feliratát pártoló hatásos beszédét.* Utána a kormánynak kedvező baranyai indítvány pártolói közül legtöbb sikerrel Esztergom követe, Jagasics, dicsekedhetett, ki Andrássynak multkori (nov. 18.) felszólalására két izben is hivatkozott, meg Babarczy Antal, a conservativek egyik vezérszónoka, ki felsorolván a király tizenkét eves országlásának gazdag eredményeit, intette a Karokat és Rendeket, hogy sérelmek emlegetésével ne keserítsék el a válaszfeliratot. A Kossuth javaslatát egyebek közt az őszinteség hiányával vádolta, a mennyiben e javaslat oly tényeket minősít sérelmeknek, melyek soha sem vétettek sérelem számba. Azon taktikát pedig, mely szerint, mint mondá, «egy részről a sérelmek érdemleges vitatása elhalasztandónak javasoltatik, más részről pedig azok törvénynélküli, egyoldalú intézkedéseket magokban foglalókul bélyegeztetni czéloztatnak, máskép kimagyarázni nem képes, mint azon törekvésből, hogy az ily szelid alakban tett előterjesztéshez azok is hozzá járulhassanak, kik az érintett intézkedésekben sérelmet nem látnak, s így ezekre mellékes úton mondassék ki a kárhoztatás, melyből azután visszalépni nehéz lesz.» Beszédét így végezte: «Zemplén megye követe (Lónyayt értette) kizárólag csak

* E beszédet többször reproducálták, így Horváth Mihály is.

magát s elvbarátit állítá az ősök utódinak, kik az alkotmányt fenntartották. A szóló, bár nem gyűlöli annyira a privilegiumokat, mint Zemplén követe, azért magának ily kizárólagos szabadalmat nem követelne . . . Sokszor emlegetjük Benthamot, s csak azt se tanultuk meg tőle, hogy a szándokot gyanusítani a legrosszabb politika.»

Ezekre reflectált *Andrássy*, midőn Kossuth válaszfelirati javaslata érdekében felszólalt.

Ez úttal hirdeti először ama meggyőződését, hogy «Magyarország alkotmányos kifejlése nem árthat Ausztriának, sőt a dynastia zavaros időkben Magyarországra számíthat leginkább, mert csak ennek van határán kívül más védeni valója is : szabadsága.» Oly vezéreszme, mely végig vonul Andrássy egész politikai pályafutásán.

A mi az administratori rendszert illeti, megemlíthetjük, hogy ez ellen Andrássy publicistikai téren is fellépett volt a Csengery által szerkesztett *Pesti Hirlap* 1846-diki évfolyamában.*

Három napos ostrom s — ha fülei nem csalják — a várnak bevétele után, nem látja többé szükségesnek oly igen nagy robajjal támadni meg az ellenséget. Azért ő rövid akar lenni, s csak néhány észrevételre szorítkozik. Csongrád követe ** azt mondá, hogy a pesti indítványban kifejezett loyalitás a dynastia iránt csak oda czéloz, hogy annak árnyéka alatt azután annál élesebben meg lehessen támadni a kormányt. Ebben azon állítás foglaltatik, hogy ama loyalitás csak színlett; ez pedig nem egyéb, mint gyanúsítás, melyről Csongrád követe maga mondá, hogy annál, Bentham szerint, rosszabb fegyvert nem ismer. Erre nézve a különbség a két fél közt csak abban van, hogy azon jobbágyi hódolatot, melylyel mi a fejedelem iránt viseltetünk, a másik fél a kormányra is ki akarja terjeszteni. Azon tanácsot adja tehát Csongrád követének, hogy óvatos legyen, mert sok ellenséget csinál pártjának, ha nem csak a dohányt, hanem a loyalitást is monopolizálni akarja.*** Továbbá

* A *Pesti Hirlap*ba több vezérczikket írt. L. az 1846. évfolyam május 21-diki, szeptember 15-diki, október 6-diki és 20-diki számát.

** Babarczy Antal.

*** A kormány ismert terve, mely szerint a dohánymonopoliumot Magyarországra is ki akarta terjeszteni, nagyon népszerűtlenné tette az egész kormánypártot.

Csongrád követe azon taktikát látja a pesti indítványban, miszerint benne a kérdés oly módon van felállítva, hogy ahhoz a legtöbb megye utasítás nélkül is hozzá járulhasson. Szóló ebből azt következteti, hogy Csongrád követe nem azt nézi: vajjon az indítvány mérsékelt indulatú-e vagy nem, hanem csak azt, hogy az ellenzék ne legyen többségben, és ezt teszi híven a conservativ programmhoz, melyet szóló, hála Istennek, gyakran hallott már megtagadtatni. A válaszfeliratról azt hiszi szóló, hogy feladata: hűséges nyilatkozata lenni a nemzet véleményének az ország állapota felől s a nemzet akaratának. A baranyai javaslat pedig nem ilyen, mert e szerint az lenne a föliratban kinyilatkoztatva, a mit a kormány kiván, hogy a nemzet gondoljon, nem pedig a mit a nemzet valóban gondol. Ámde ez nem a nemzet, hanem a kormány véleménye lenne, s így a fejedelem, kinek szivén fekszik a bajok orvoslása, erről czélszerűen nem intézkedhetnék. — Eszébe jut szólónak II. József császár és a tanácsos, ki a császárral mindig egy véleményen volt, s kit a császár felszólított, hogy mondjon már egyszer valami mást is, különben azt gondolja, hogy maga van. Egyes embernek szabad, lehet fájdalmát felejteni örömében, de nemzetnek soha; ez épen oly helytelen volna, mint megfordítva, fájdalom miatt megtagadni a hálát s örömet. Ezért Pestet pártolja, s kivánja különösen kiemeltetni azon körülményt, hogy annak, hogy a kormány, a fejedelem jóakarata, minden pártnak a dynastiához való hű csatlakozása és a magyar nemességnek jogterjesztő hajlama mellett sem tud semmit keresztülvinni, egyedüli oka az 1790: X. t.-cz. életbe nem léptetése. Ha végig nézünk azon politikán, melyet a kormány Magyarország irányában követ, mindig s mindenütt feltaláljuk azon politikát, mely Ausztriában uralkodik, az absolut uralkodás politikáját. Nem akarják átlátni azon igazságot, hogy alkotmányos nemzetet csak alkotmányos úton lehet kormányozni, s hogy Magyarország alkotmányos kifejlése nem árthat Ausztriának, sőt a dynastia zavaros időkben Magyarországra számíthat leginkább, mert csak ennek van határán kívül más védeni valója is: szabadsága. Mint veres fonál huzódik végig a kormány eljárásán azon igyekezet, hogy a törvényhozás mellőzésével történjék minden. Már 1825-ben felírtak az ország

Rendei az iránt, — bár akkor csak kivételes eset volt, — a mi most az administratorok kinevezésével rendszeresíttetett, és most ugyanezt sokan nem találják sérelmesnek. Nekik a rossz, ha rendszeresíttetik, azonnal jó s megnyugosznak benne. És azután nincs-e a kormánynak más kötelessége, mint csak törvényt nem sérteni? Neki csak oly intézkedéseket kellene életbe léptetni, melyeket a nemzet óhajt s oly személyek által, kiket a nemzet bizodalma kisér. Van hiba a megyékben elég, de ezeket fizetett administratorok által nem lehet javítani; erre a kormánynak s nemzetnek egyesülése kell. Egyben mégis nem egyezhet meg elvbarátaival, abban, hogy az administratorok fizetése csak a nemzetre sérelem. Szóló ebben kettős sérelmet lát, egyet a nemzetre nézve, a mennyiben az új fizetéssel új kötelességek is járnak, másikat pedig a kormányra nézve, mert annyi pénzért semmit sem nyer. — A Pesten tartandó országgyűlés kérdésének csak egy oldala van már. Pestet Bécscsel vasut, Budával állóhíd köti össze; csak egy neme az akadálynak nem szünt meg, t. i. a kormány akarata, mely a nemzeti kivánatot, ha akarja, teljesítheti. (PESTI HIRLAP.)

Mint tudva van, ez öt napig tartó nagy vita döntötte el, melyik pártć a többség. November 27-dikén, miután a kormánypárti Somssich a maga indítványát visszavonta, Széchenyi közvetítő javaslatával szemben, négy szótöbbséggel, Kossuth indítványa fogadtatott el.

1847 DECZEMBER 11., 13., 14. ÉS 1848

JANUÁR 12., 15., 17.

A HONOSÍTÁSI TÖRVÉNY TÁRGYALÁSAKOR.

III. Követjelentés.

Izenet a közteherviselés ügyében. — A személynök jelentése a Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd és Kővár vidéke ellen indított perekről. — Az örökváltság ügye. — Az ősiség tárgyában kelt határozat. — A honosítási törvényjavaslat tárgyalása. — A főrendek izenete a válaszfelirat tárgyában. — Felirás a magyar nyelv és nemzetiség érdekében.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbizóink,

Legközelebb küldött jelentésünk óta a törvényhozó testület által kerületi és országos ülésekben a következő tárgyak vétettek fel:

I-ször. A közteherviselésnek még teljesen be nem végzett ügye, mely tárgy feletti tanácskozások folytán a kivitel részleteit kidolgozandó országos küldöttségnek, Pest megye indítványára, utasításul adatott: hogy miután a házi adó kútforrásait egyedül csak direct kivetésben lehet feltalálni, az országos pénztár alapjának kijelölésénél főleg az indirect adókat s kútforrásokat vegye tekintetbe; egyszersmind ezen országos választmány a házi pénztárnak, a kivetés és beszedés és hováfordítás körüli kezelése, úgy szintén az országos pénztár kútforrásainak kijelölése és kezelésének elrendezése iránt, a felelősség és ellenőrzés elveinek alapján, dolgozza ki a törvényjavaslatot.

A közteherviselés tárgyában a pesti indítvány szellemében készült izenete a Karok és Rendeknek a deczember 7-dikén tartott országos ülésben elfogadtatott. A mely izenetet ide az 1·/. alatt mellékelve van szerencsénk megküldeni.*

Ugyanezen országos ülésben a kerületi elnök felszólítá a királyi Személynök ő Méltóságát, hogy miután a verificationális választmány

* Irományok, 44. sz.

a meg nem jelent Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd és Kővár vidéke iránt intézkedést kiván tétetni, diplomatice kivánnák a Karok és Rendek tudni, mi történt a mult országgyülésen ellenök indított perek végrehajtásában.

A királyi Személynök ő Méltósága jelenté, hogy az érdekelt megyék részéről ellentállás jövén közbe, az itéletek végre nem hajtathattak. A verificationális választmány tudósítását van szerencsénk ide a 2 ·/. alatt mellékelni.*

II-szor. Az örökváltság. Utasításunk szellemében — a földesurakra nézve tökéletes kármentesítés mellett, a kényszerítés s a status közbenjárása elvének kimondásával — mi indítványoztuk az örökváltsági törvények módosítását, úgy mindazonáltal, hogy ezen kényszerítő törvényt egyes jobbágyok ne vehessék igénybe, hanem csak községek és közbirtokosságokban egyes földesúr jobbágyai, ha t. i. a jobbágyoknak fele része kivánja, mert az egyeseknek engedendő örökmegváltás csak több külön érdekekre szakadást eszközölne. Egyszersmind ezen tárgyban választmány kiküldetését indítványoztuk, mely választmány a status mikénti közbenjárását illetőleg, a biróság, a felebbvitel s törvénykezés kérdéseire, úgyszintén egy hitelintézet felállítására, — melyből miként s minő hypotheka mellett kölcsönöztethessék, — kimerítő munkát s törvényjavaslatot terjeszszen elő.**

Némely megyék képviselői a földesúrra nézve a kényszerítést nem akarák kimondani. Hosszas vita után szavazás vetett véget a tanácskozásoknak, melynek eredménye lőn, hogy az általunk tett indítvány szerint a kényszerítés elvének kimondása általános többséggel, vagyis 37 megye hozzájárulásával 13 megye ellenében elfogadtatott. Ezen tárgyban a Főrendekhez küldött izenetet ide a 3 ·/. alatt mellékelve küldjük.***

III-szor. Az ősiség. Baranya megye részéről, miután a nemesi birtokviszonyok czélszerűbb elrendezése nélkülözhetlen szükséggé vált, indítványoztatott az ősiség eltörlése s illetőleg módosítása, úgy nevezetesen, hogy egy kerületi választmány küldessék ki, mely a királyi előadásokhoz csatolt javaslatot, s a mult országgyűlés alatt kiküldött kerületi választmány munkálatát egybevetve, véleményt s törvényjavaslatot terjeszszen a Karok és Rendek eleibe.† Ezen indítvány szerint

* Irományok, 58. sz.

** Lónyay Gábor a decz. 3-diki kerületi ülésen.

*** Irományok, 63. sz.

† Somssich Pál a decz. 9-diki kerületi ülésen.

a Karok és Rendek elhatározák a kerületi választmány kiküldetését, melynek sem utasítás nem adatik, sem irányadó elvek nem tüzetnek eleibe, hanem csak általánosságban annyi mondatik ki, hogy a nemesi birtoknak az ősiségi törvényekből eredő bizonytalansága s ingatagsága káros és halaszthatlan intézkedést igényel; ennélfogva a választmány ezen lényeges baj elhárítása iránt véleményt s törvényjavaslatot terjeszszen elő. Az ősiség tárgyában keletkezett határozatot ide a 4 ·/. alatt mellékelve küldjük.*

IV-szer. A honosítás. Túrócz megye részéről indítványoztatott a honosítási törvényjavaslat felvétele.** Ezt némelyek az ősiség kérdésével kapcsolatban kivánták felvétetni, s azért az ősiség tárgyában kiküldött választmányhoz utasítani. A többség azonban, a mi hozzájárulásunkkal***, azonnali fölvételét határozta. Mert a honosítási törvényre még akkor is elkerülhetetlen szükségünk van, ha az ősiség kérdése érintetlen maradna is, még pedig nemzetiségünk megóvása tekintetében. Ugyanis, honosítási törvény hiányában jelenleg minden idegen vehet fekvő birtokot az ősiség fennállása daczára, hiszen csak a proemtio joga áll fel ellenében. Ezt ki használja? ki használhatja? És ha még az ősiség eltöröltetik, s honosítási törvény nem lesz, a majorátusok nem korlátoztatnak: az idegenek még szabadabban fognak fekvő birtokot összevásárolni, sőt egyszersmind majoratusokat állítani. A nemesség ingóvá tette földbirtokát, de csak azért, hogy ismét más kezek között állandósíttassék nagyobb része, — s e kezek hihetőleg nagyobbára idegenek lennének. Ezt korlátozni, sőt megakadályoztatni nemzetiségünk iránti kötelességünk parancsolja. Azonban, mielőtt ezen tárgy végkép befejeztetett volna, a méltóságos Főrendektől a válaszfölirat tárgyában küldött viszonizenet vétetett tanácskozás alá.

V-ször. A válaszfelirat tárgyában keletkezett főrendi viszonizenet, a melyet az 5 ·/. alatt mellékelünk.† Ezen főrendi izenetre Pest megye követe előadá: †† miszerint a Karok és Rendek válaszfeliratі javaslatukban a hála és köszönet után nem sérelmeket, hanem tényeket sorolának elő, melyekből látható, hogy a kormányzati rendszerben az alkotmányos irány fel nem található, s irányt jelölének ki, melyet az átalakulás ösvényén követni szándékoznak, és a melyet követni szabad, t. i. az alkotmányos irányt. Azonban a méltóságos Főrendek, hol

* Irományok, 48. sz.
** Justh József, decz. 9-dikén.
*** Lónyay Gábor, ugyanakkor.
† Irományok, 52. sz.
†† Kossuth a deczember 15-diki kerületi ülésen.

a Karok és Rendek tényeket hoznak föl, ott sérelmeket keresnek; hol a Karok és Rendek véleményt mondanak ki az országlás iránya iránt, ott a méltóságos Főrendek ezen vélemény iránti nézeteiket elhallgatják. Ezeknél fogva a méltóságos Főrendek oly térre vitték a tanácskozást, hol a két tábla közötti kölcsönös egyezkedésnek többé helye nincs. Annálfogva Pest megye követe ezen válaszföliratnak letételét indítványozá, annyival is inkább, minthogy ő Felségének magyar nyelven történt felszólalásáért a magyar nyelv és nemzetiség tárgyában fölterjesztendő felirásban, a királyi előadásokért azoknak egyenkénti tárgyalásakor a köszönetet és hálát nyilvánítani a nemzet képviselőinek hatalmukban lészen. És miután a Főrendek a sérelmek tárgyalására hívnak föl, azokat tárgyalni fogjuk: fölirunk az 1790. t. cz. be nem töltése iránt; vádat emelünk a Részek vissza nem kapcsolása iránt; az előleges sérelmek részletes tárgyalásába bele nem bocsátkozunk; a horvátországi sérelmek összeszedésére és véleményes tárgyalására kinevezett küldöttséget munkálatának minél előbbi bevégzésére fölszólítjuk; a törvényeknek a határszéleken ki nem hirdetése iránti sérelmet szőnyegre hozzuk; az administratori rendszerből származott sérelmek tárgyalására küldöttséget nevezünk ki. Ennek ellenében

Baranya megye követe * kérdésül akarta kitűzetni, maradnak-e a Rendek az előbbeni izenetük mellett, vagy nem; némely megye pedig pusztán köszönő felirást sürgetvén, a viták e három kérdés körül forogtak. Végre a kérdés oda tüzetett ki, vajjon a Rendek első kérdésnek a pesti vagy baranyai indítványt akarják-e kitűzni? s eredménye a szavazásnak az lett, hogy a pesti indítvány kérdésül kitüzetett. Mely indítvány, a mi hozzájárulásunkkal, — Bereg megye azon hozzáadásával**, hogy a nemzet hálája azon körülmény fölött, miszerint honi nyelvünket ő Felsége a trónra emelni, továbbá, hogy István főherczeg nádorrá választásában a nemzet óhajtásával találkozni kegyelmes volt, a határozatban kifejtessék, — elfogadtatván: a válaszfölirat letétele elhatároztatott. Ezen határozatot, melyet a többség a deczember 20-dikán tartott országos ülésben szintén megtartott, a 6 ·/. alatt mellékelve küldjük.***

VI-szor. A magyar nyelv és nemzetiség. Trencsén megye részéről †

* Somssich Pál deczember 15-dikén.

** Lásd Lónyay Menyhért decz. 17-diki beszédét.

*** Irományok, 59. sz.

† Kubicza Pál által a deczember 18-diki kerületi ülésen.

indítványoztatott, hogy valahára a magyar nyelv tökéletes diplomatiai állásra emeltessék, s a nyelv és nemzetiség iránti azon kívánatai a nemzetnek, melyek még teljesedésbe nem mentek, teljesíttessenek.

Ezen indítványra elhatároztatott, hogy a mult országgyűlésen készített felirat s törvényjavaslat nyomán ezen tárgyban felirás tétessék ő Felségéhez, melyben köszönet s hála nyilvánittassék ő Felségének azért, hogy a nemzeti nyelvet a trónra emelni méltóztatott. Ezen fölirást és törvényjavaslatot ide 7 ⁄. alatt mellékelve küldjük.*

Végre a Főrendi Naplónak 20, a Rendi Naplónak 8, az Országos Irományoknak szinte 8 ivét ide mellékelve van szerencsénk megküldeni.

A kik egyébiránt kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1847 deczember 24-dikén

a tekintetes Karok és Rendeknek
nagykegyességű megbizóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Gróf Andrásy Gyula.

A honosításról és külföldiekről szóló törvényjavaslat, meghatározván a külföldiek honosításának feltételeit, a 3. § második kikezdésében azt követelte, hogy a honosítandó a magyar nyelvet beszélje.

E pont tárgyalásánál a deczember 11-dikén tartott kerületi ülésen a kapcsolt részek egyik követe, Osegovich Metell, azt indítványozta, hogy szűkebb hazája e szabály alól kivétessék. Polyglott birodalom, szerinte, nem a nyelv és nemzetiség, hanem csak a hazai közérdek egységében keresheti üdvét. Különben a 3. § említett feltétele sérti Horvátország jogait, mert akármely külföldi, ki a horvát nyelvet elsajátítván, Horvátországban meg akarna telepedni, ezt csupán azért nem tehetné, mert a magyar nyelvet nem beszéli. Azon ellenvetésre, hogy e szerint némelyek Horvátországban honpolgári joggal bírhatnának, míg Magyarországban nem, azt feleli, hogy ő viszonosságot nem is követel.

Mint ölyű a kiszemelt prédára, oly hirtelen csapott le Kossuth Osegovich állításaira. Horvátország ne játszszék Irlandot Magyar-

* Irományok, 61. és 62. sz.

országgal szemben. A paritással való tetszelgés ideje lejárt. A horvát követek ama törvénytelen nyilatkozatát soha el nem ismerheti, hogy a magyaron kívűl más törvényhozó hatalom is lehetne Szent István birodalmában. Horvátországnak még követei sincsenek, hanem csupán Zágráb, Varasd és Kőrös megyéknek. Álljanak elő a horvát — és nem horvátországi — követek, nyújtsanak alkalmat, mutassák ki, melyek Horvátország jogai? Áttérve a honosítási törvény szerkezetére, Kossuth a törvényhozás által honosítandóktól, mivel az ország nemeseivé lesznek, megköveteli a magyar nyelv tudását; de nem kivánná ezt azoktól, kik törvényhatóságok útján honosíttatván, nem is vétetnek fel a privilegiált magyar polgárság kebelébe. A kapcsolt részek követeinek sincs okuk ezen fennakadni, mert ha külföldieknek magyar nemesi jogot adunk, teljes joggal megkivánhatjuk, hogy magyarul tudjanak.

Szemere Bertalan (Borsod) nem csodálta volna, ha Osegovich a Horvátországba költözőktől a horvát nyelv tudását is követelte volna; ezzel csak a horvát nyelv iránti sympathiájáról tett volna tanuságot. De azzal a kivánsággal, hogy magyarul ne kelljen tudniok, csak a magyar nyelv ellen érzett antipathiáját árulta el. A haza egységétől, véleménye szerint, a nemzet egységét különválasztani nem lehet. Nem lehet a horvátok kedvéért sem. Arra, hogy municipalis jogaikat kimutassák, már a mult országgyűlésen felszólította őket. A magyar nyelv követelését okvetlenül szükségesnek tartja. Öt, illetőleg tíz év alatt mindenkinek elég ideje van magyarul megtanulni. De hogy a külföldi, kit a törvényhozás honosít, már ennélfogva nemessé legyen, határozottan ellenzi. Elkésett eszme ez most, midőn nemes és nem nemes közt minden különbség szünőben van. Hogy azonban törvényhozási jogot csak az országgyűlés adhasson, abba készségesen beléegyezik. Erre Francziaországban is csak a két kamara jogosíthat, holott nemeseket teremthet a király kénye-kedve szerint.

Miután egyebek közt Bunyik, szintén a kapcsolt részek egyik követe, az 1741:LXI. és 1764:XXXV-dik törvényczikkeket idézte annak igazolására, hogy a horvát külön nemzetet képez, s miután küldői részére fenntartotta azon követelését, hogy házájukban külön honosíthassanak, szót emelt *gr. Andrássy Gyula* is.

A horvát követ által idézett törvényekből koránt sem veheti ki, hogy Horvátországnak külön törvényhozási joga legyen, s ha babyloni tornyot nem akarunk, egy nemzetnél csak egy diplomatiai nyelv lehet. Osegovich Metell előadása szép theoria

lehet, de a gyakorlatban épen nálunk nem áll, mert oly összeköttetésben élünk, hogy csak nemzetiségünkkel együtt maradhat fenn alkotmányunk. Pest és Borsod ellenében is vannak némely igénytelen észrevételei. Mondották, hogy nem kell chinai fallal körülsánczolni magunkat; de ha ezen chinai fal nemcsak nemzetiségünket, hanem alkotmányunkat is őrzi, szóló kivánja, hogy minél magasabb legyen, s azért a magyar nyelvet, mint mellőzhetetlen feltételt mondaná ki nemcsak azokra, kik magasabb honpolgári jogokat nyernek, hanem általában mindenkire, a ki birni akar, kivevén az 5. § 2-ik p. alattiakat; * mert ha védelmet igényel egy részről az ipar, de védelmet igényel a földbirtokos magyarság is. Borsod ellenében pedig azt kivánja, hogy a törvényhozási jogot idegenekre ruházni még az országgyűlésnek se legyen joga. Angliában a mindenható parliament sem képes valakit úgy naturalizálni, hogy a bennszülöttekkel egészen egyenlő legyen, mert az idegen bizonyos hivatalok s a törvényhozás részese soha semmi úton nem lehet; pedig Angliának nincs oka nemzetiségét félteni. A mi tehát ott szükségesnek találtatott, annál szükségesebb nálunk. Szóló nem akarja a törvényhozói (követté választathatási és főrendi) jognak idegenekre kiterjesztésével azt koczkáztatni, hogy egy pár betanult magyar szóval döntessék meg, mit más jó hazafiak évekig épitenek. (PESTI HIRLAP.)

A *Pesti Hirlap* deczember 21-diki számában olvassuk, hogy a honosításról és külföldiekről szóló törvényjavaslat a deczember 13-diki kerületi ülésen folytatólag tárgyaltatván, gr. Andrássy Gyula a hűségi eskü letételét s Babarczy a külhatalmak alattvalóságáról való lemondást indítványozták, s hogy ez indítványok minden ellenzés nélkül elfogadtattak. Utóbb gr. Andrássy Gyula annak nyílt kijelentését is sürgeté, hogy a katonaságban, bár a hazán belűl, töltött idő ne számíttassék a törvényszabta időbe. Ez indítványt Sebestyén Gábor is pártolta, Szemere azonban Andrássyt azzal nyugtatta meg, hogy

* Azoknak, kik «jeles találmányok behozatala, nagyobb gyárak vagy iparműhelyek felállítása vagy közhasznú intézetek alapítása által az álladalomnak kitünő szolgálatokat tettek», az idézett szakasz szerint nem 10 hanem 5 évig kellett állandóan az országban tartózkodni, hogy honosíthatók legyenek.

mivel a 3. §-ban a telepedés eszméje nyiltan ki van fejezve, ez már úgy is kirekeszti a katonákat.

Ugyanezen törvényjavaslat 7. §-ára, melyre a deczember 14-dikén tartott kerületi ülésen került a sor, *Andrássynak* szintén voltak megjegyzései. E §. így szólt:

«Az 5. § szerint honosított külföldiek a hon egyéb polgárival mindenekben egyenlő joggal, kötelességgel s képességgel bírnak, *kivévén*, hogy a törvényhozás tagjaivá külön törvény engedelme nélkül nem neveztethetnek és nem választathatnak. Ellenben, kik a 4. § szerint maga a törvényhozás által honosíttatnak, azok az ország nemesei közé tartoznak, s az ilyenek törvényhozásbeli képességére nézve különös törvény már nem kivántatik.»

Ismételvén tegnapi indítványát, mely szerint magának a törvényhozásnak se lehessen joga külföldit a magyar törvényhozás tagjává tenni, az idézett § egy részét a *kivévén* szótól kezdve végig kihagyatni kivánná. E souverainjog gyakorlata akkor volna szép az országgyűlés kezében, ha annak jótéteménye a haza gyermekeire is kiterjesztetnék, de a magyar országgyűlés csak külföldieket szokott e magyar legfőbb joggal megajándékozni, a mely gyakorlatának hibás voltát már a mult országgyűlés elismerni látszott az által, hogy egy indigenát sem vett be. S minők azon érdemek, melyeknél fogva az indigenatusért folyamodni szokás? Egyik azt mondja, hogy Magyarországból házasodván már két gyermeke van, a mi magában igen szép dolog, de törvényhozói képességet nem bizonyít. A másik azt mondja, hogy őse Rákóczi vagy Thökölyi ellen hadakozott, mi törvényhozói képességet szintén nem bizonyít. Az eddigi szokás szerint p. o. Deák Ferenczet nem tehetné az országgyűlés mágnássá és törvényhozóvá, holott egy külföldi hadnagyocskát igen. Más nemzeteknek nincsen annyi okuk idegen befolyástól félteni nemzetiségöket, mint nekünk, mégsem élnek e joggal, sőt magok mondtak le arról. (PESTI HIRLAP.)

Midőn az 1848 január 12-dikén tartott kerületi ülésen, ugyancsak a honosítási törvényjavaslat tárgyalása alkalmával, arról folyt a vita, miként lehetne a külföldieket az ingatlanok birtokából kizárni, miként lehetne a már megtelepülteket honosításra birni, vagy legalább több hasznot látni belőlük: a követek sok mindenféle kalandos terv-

vel állottak elő. Asztalos Pál, hogy a külföldiek jövedelme az országban maradjon, négyszeres adófizetést javasolt. Bónis Samu pedig azt az eszmét ajánlotta, hogy a külföldiek progressiv adóval sujtassanak.

Andrássy grófnak nézete ez volt:

Jövőre nézve meg kell kötni a külföldiek kezét, de a multra nézve csak annyit lát czélszerűnek, hogy azok, kik nem honosíttattak s nem laknak itt állandóul, az absentismusra rovandó adó alá essenek. Nem mondaná ki előre, hogy ezen adó p. o. négyszeres legyen, mert ez anticipálása volna azon törvénynek, mely az absentismusra nézve ez országgyűlésről el nem maradhat. (PESTI HIRLAP.)

Az 1848 január 15-dikén tartott kerületi ülésen, midőn a honosítási törvénynek megszakadt tárgyalása folytattatott, a kerületi ülés a külföldiek birtokaira nézve elvileg elfogadta a progressiv adót.

Oly nagy volt a felháborodás azon külföldiek ellen, kik az országban birtokot vesznek és birtokuk jövedelmeit külföldön költik el, a nélkül, hogy a haza terheiben osztoznának, hogy Sebestyén az ily birtokokra már hatszoros adót akart kivettetni. Tarnóczy után (Nyitra követe), a ki intette követtársait, hogy a progressiv adót túlságosra ne szabják, felszólalt *Andrássy:*

Oly ügyet döntenek el a t. RR, mely már határozatba ment; ugyanis már ki van mondva, hogy idegen itt birtokot nem vehet, kivévén, ha előbb magát meghonosítja. A progressiv adót elfogadja, de két szempontból nézi, t. i. tekintve arra, mi jó a nemzetiség szempontjából, és mi a kivihető? Helyesnek tartaná, ha p. o. kimondatnék, hogy a ki mint idegen vett birtokot, a vételárnak bizonyos százalékát fizesse, évenként növekedő arányban. *(Helyeslés.)*

Bónis a tőke egy százalékán kezdve akart progressiv adót fizettetni mindaddig, míg a birtokos meg nem honosíttatja magát vagy birtokát el nem adja.

Gr. Andrássy Gyula:

Két percentjét javasolja a jószág vételárának, évenként növekedő arányban. (PESTI HIRLAP.)

A január 17-diki kerületi ülésen «a magyar honosításról és külföldiekről» szóló törvényjavaslat végig tárgyaltatván, utólag még egy indítvány merült föl a 22. §-ra vonatkozólag, mely így szólt:

«A megtelepedett külföldi képességgel bír házat s gyárépülethez szükséges telket szerezni, de földbirtokot csak haszonbérben tarthat, más czímmel nem, mielőtt meghonosíttatnék.»

Gr. Andrássy Gyula:

Egy szükséges § betoldását inditványozá a honosítási törvénybe. A 22. §-ban meg van szorítva a földbirtoki jog s a külföldiek ki vannak belőle zárva; de mivel a tapasztalás bizonyítja, hogy a legszigorúbb törvényes szabályok is kijátszatnak, és sok megyében mások neve alatt szereztek a külföldiek földbirtokot, szükségesnek lát e visszaélés ellen valamely biztosítékot, mely a törvény erejét és sikerét megóvja. E tekintetből javasolja, hogy az, ki nevét ily jószágszerzésre oda adja, a szerződéshamisitók büntetése alá vonassék, fennmaradván egyébiránt a 22-dik § rendelete. (PESTI HIRLAP.)

Andrássy indítványa Károlyi István pestvárosi követ azon módosításával fogadtatott el, hogy Mátyás törvénye szerint az eladó is büntettessék.

1848 JANUÁR 11.

A VERIFICALÓ VÁLASZTMÁNY JELENTÉSÉNEK MEGVITATÁSAKOR.

IV. Követjelentés.

A kerületi választmány munkálata a sz. kir. városok rendezése és országgyűlési szavazata tárgyában. — A magyar nyelv és nemzetiség ügyében készült felirás és törvényjavaslat tárgyalása az országos ülésen. — A vukovár-fiumei vasuttársaság ügye. — Pest város polgárainak kérvénye a városi rendezés tárgyában. — A Részek petitiója a vissza nem csatolási sérelem miatt. — A verificaló választmány jelentése. — A felföldi inség. — Különböző indítványok. — A Részek kérdése; Kossuth indítványa. — Zemplénmegyei ifjak folyamodása országgyülési irnokságért.

Tekintetes Karok és Rendek,
Nagykegyességű megbizóink,

Mult 1847. évi deczember 23-dik napjától f. é. január 7-dikéig, közbejött ünnepnapok miatt, országgyűlési szünet volt; azonban ezen szünet alatt — az ünnepnapok kivételével — naponta választmányi ülések tartatván, a kiküldött kerületi választmányok közül többen erélyesen működtek. A királyi városok rendezése és országgyűlési szavazata tárgyában kiküldött kerületi választmány be is fejezte munkálatát, mit is az 1 ⁄. alatt ide mellékelve* azon kérelemmel van szerencsénk megküldeni, hogy ezen választmányi munkálatra nézve a tekintetes KK és RR pótló utasitásaikat velünk közleni méltóztassanak.** Egyébiránt f. é. január 7-dikétől mai napig a következő tárgyak vétettek tanácskozás alá:

* Törvényjavaslat a sz. kir. városokról.

** Zemplén megye közgyűlése e követjelentéseket az országos tárgyakkal állandóan foglalkozó választmányhoz utasította, mely 1848 márczius 2-dikán kelt jegyzőkönyve szerint a követeket a sz. kir. városokról szóló törvényjavaslat ügyében mellőzhetlenűl odautasítandóknak vélte, hogy az országgyűlésen oly értelemben szólaljanak fel, hogy a városok

1-ször. A szünetek után legelőször is országos ülés tartatott, melyben a magyar nyelv és nemzetiség ügyében készült s a tekintetes Karok és Rendeknek előbbeni jelentésünkkel már megküldött felirás és törvényjavaslat vétetett tanácskozás alá. Ezen törvényjavaslat több §-aira módosítás indítványoztatott; nevezetesen a 3-dik §-ra, miután a magyar nyelv minden elemi iskolában közoktatási nyelv nem lehet; a 4-dik §-ra, hogy a latin nyelv *használhatása* helyett *használása* — tehát nem engedőleg, hanem kötelezőleg —; a 6-dik, 7-dik és 8-dik §§-ra, hogy a *kapcsolt részek* nevezete helyébe — miután e nevezet alatt Fiume is értetik — határozottabb elnevezés, ú. m. a *horvátországi három megye* megnevezése tétessék. Végre Fiuméra nézve, sajátságos helyzeténél fogva, más rendelkezés szüksége forogván fenn: a tárgy kerületi tanácskozásra utasíttatott vissza. A kerületi ülésben ezen törvényjavaslatnak 3-dik §-a akként változtatott meg, mint az az országos ülésben indítványoztatott.

A magyar tengermellékre nézve külön § szerkesztése határoztatott, melyben ki fog mondatni, hogy önkörükben, az ott eddig gyakorlatban volt olasz nyelvnek használatában, a törvényhozás további rendeletéig meghagyatnak; azonban minden ottani törvényhatóságok és tisztviselők a kormányszékekhez, Magyarország törvényhatóságaihoz, itélőszékeihez, úgy az egyes tisztviselőkhöz intézendő hivatalos levelezésökben, kirekesztőleg a magyar nyelvet használják.

A 4 dik §-ban foglalt Pozsega, Verőcze és Szerém megyére nézve mi indítványoztuk, hogy ezen megyék, a latin nyelvnek használatában a törvényhozás további rendeletéig szintén hagyassanak meg, s a latin nyelv használhatására ne tétessék semmi határidő. Ezen kérdést szavazás dönté el, s a többség a határidő kitűzése szükségét határozta el. Ezután azon kérdés merült föl, ha három vagy hat évi határidő tétessék-e. A többség a mi szavazásunkkal a hat évet szavazta meg.

A 6-dik, 7-dik, 8-dik §-ban a *kapcsolt részek* nevezete meghagyatott, minthogy ezen nevezet törvényeinkben régibb idők óta használtatik, — a kapcsolt részek diplomatiai állása e törvényjavaslatban eldönteni különben sem czéloztatván.

A 7-dik §-ban, hol a főhivatalnokokról van szó, a *megyei főkor-*

csak a szervezés után kapják meg a 16 szavazatot; hogy ezen 16 szavazat csupán a nagyobb s tízezer lakosnál többet számláló városok közt, még pedig népességök arányában, osztassék fel; hogy a városok szavazatainak szaporításával egyidejüleg a megyék szavazatai aránylagosan, akár terület, akár népesség szerint, szintén szaporíttassanak; végre hogy Buda városa Pesttel és Ó-Budával egy várossá egyesíttessék.

mányzók kifejezés helyett, mely új és szokatlan, a törvényeinkben annyiszor említett *főispánok* tétetett.

A magyar nyelv és nemzetiség tárgyában ezen módosításokkal elfogadott törvényjavaslatot ide a 2 ·/. alatt rekesztve van szerencsénk megküldeni.*

2-szor. A vukovár-fiumei vasuttársaság pesti bizottmányának az országos Rendekhez beadott petitioja, melyben a vukovár-fiumei vasut építése, szerződési s egyéb föltételeinek kölcsönös egyezkedés útján leendő javaslatba tételéül egy választmányt kért kineveztetni s megbizatni. Ezen petitiora nézve határoztatott, hogy az a pénzügyi országos küldöttségbe választott alsó táblai tagoknak adassék ki véleményadás végett; a kamatbiztosítás tekintetében pedig az országos választmányhoz utasíttassék. Ezen petitiót a 3 ·/. alatt mellékelve van szerencsénk megküldeni.**

3-szor. Pest városa polgárainak a városi rendezés tárgyában beadott petitioja. Ez, a nélkül hogy fölolvastatott volna, a petitionális választmányhoz utasíttatott a végett, hogy azt, a városok rendezése ügyében készült ker. választmányi munkálatnak tárgyalás alá vétele alkalmával, — ha használhatónak véli, — nyomassa ki.

4-szer. A Részekből, a vissza nem csatolási sérelem miatt, az ország Rendeihez küldött petitio. Ezen közfigyelmet ébresztett petitio fölolvastatván, tárgyalása azon időre halasztatott, midőn a verificationalis választmány jelentése nyomán Pest megye követe a Részeknek vissza nem csatoltatása miatt már bejelentett indítványát szőnyegre hozandja.

Ezen petitiót csatolmányaival együtt a 4 ·/. alatt mellékelve van szerencsénk a tek. KK és RR-nek megküldeni.***

5-ször. A verificationalis választmány jelentése. Ezen jelentés nyomán, melyet a tek. KK és RR-nek a mult jelentésünkkel volt szerencsénk megküldhetni, határoztatott:

a *b)* pont alatti prépostok és apátok közűl csak a vágujhelyi fog a korona ügyészének felperessége alatt, meg nem jelenése miatt, pörbe idéztetni; a többiek a királyi Személynök ő Msgától részint engedelmet nyertek az elmenetelre, részint kimentették magukat;

a *d)* pontra: Pozsony városa nem jelenvén meg, megidéztetni rendeltetett;

* Irományok, 70. sz.
** Irományok, 71. sz.
*** Irományok, 68. sz.

az *e)* pontra: Kraszna, Zaránd, Közép-Szolnok megye, úgy Kővár vidéke követeinek meg nem jelenéséből eredt sérelem, a tárgy fontossága tekintetéből, külön tárgyalásra halasztatott;

a *g)* pontra: Bélabánya városának folyamodása, véleményadás végett, a verificationalis választmányhoz utasíttatott.

6-szor. Turócz megye követe,* előterjesztvén azon inséget és nyomort, mely a felföldi megyékben folytonosan tart, előreláthatónak mondá, hogy az éhség ez évben is rövid időn zaklatandja azon megyék szegény népét s megtizedelendi az egész felföld népességét. Fölirást indítványoz ő Felségéhez, melyben ez iránti figyelme s gondoskodása kéretnék ki, s egyszersmind kinyilatkoztatnák az ország Rendei, hogy ha törvényhozási intézkedésekre lenne szükség, egész készséggel segédkezet nyujtandnak. Más részről pedig kerületi választmány kiküldetése is indítványoztatott, mely véleményt terjesztene a Rendek eleibe az éhség miképeni eltávoztatása s megelőzése tekintetében. Mi szintén előadók megyénk helyzetét, s hogy megyénk fölvidéke lakosai ez évben is nyomor- s éhségnek néznek elébe.** Azonban az indítványt rögtönzöttnek állítván, e nagy s mély megfontolásra méltó ügynek másszor leendő fölvételére szólítók föl a Rendeket, s kijelentők, miként nem tartjuk helyesnek, hogy a midőn ő Felségét a jelen szükség elhárítása iránti gondoskodásra fölszólítjuk, nem mondjuk meg, hogy magunk jelenre mit kivánunk, mit akarunk tenni, hanem csak azt mondjuk, hogy a jövőre kivánunk törvényhozásilag intézkedni. A fölirás elhatároztatott. A kerületi választmány kiküldetni rendeltetett.

7-szer. Indítványoztatott: hogy a sérelmek összeszedésére kikül-

* Justh József, jan. 11-dikén.

** Ez ügyben Lónyay Gábor szólalt fel. Zemplén megyének országos tárgyakkal állandóan foglalkozó választmánya, melynek Andrássy és Lónyay I., II. és III. számú jelentésére nézve nem volt semmi érdemleges megjegyzése, a IV. jelentés ezen részéről következőkép nyilatkozott: «A választmány figyelmét megyénk helyzeténél fogva is különösebben felébreszti az inség és nyomor elhárítása s az éhség miképeni eltávoztatása s megelőzése tekintetében történt kerületi választmánynak kiküldetése, melynek munkálatát követeink, mihelyt elkészülend, azonnal megküldeni a megyének siessenek, mire nézve az utasítás-adást annak megérkezésére elhalasztatni véli.» A megye utóbb sem küldött utasítást, csak bizottságot rendelt ki «az inség okainak kifürkészése végett». Zemplén megye rendkívüli inségére nézve különben lásd a *Budapesti Hiradó* január 5-diki számát.

detni szokott országos választmány neveztessék ki; hogy a fölterjesztett bánya-törvényekre királyi resolutio sürgettessék; hogy a Pesten építendő országház tervének beadására a nádor megkéressék. Ezen több rendbeli indítványok közakarattal elfogadtattak. Az évenkénti országgyűlés iránt készítendő törvényjavaslat pedig azon kerületi választmányra bizatott, mely a sajtóügyben kiküldetett.

8-szor. A Részek közfigyelmet gerjesztett kérdése. Az indítványt Pest megye követe tette,* s indítványában előadá, hogy a tények meztelensége a leghathatósabb ékesszólás; és valamint a kiontott vér hangosabban szól, mint az átkok mennydörgése, úgy a megszaggatott törvény rongyai, ha fölmutattatnak, sokkal inkább megindítnak bennünket, mint a legékesebb szónoklatok. Most kivetem, úgymond, a remény utolsó horgonyát a mérséklet kötelén. Kilenczvenöt év óta küzd a a magyar nemzet a visszacsatolás mellett; már 1741-ben elhatároztatott ezen visszacsatolás; mindamellett a kormánynak legújabb időkben követett politikája oda látszik irányozva lenni, hogy ezen már teljesen bevégzett ügy ismét a tractatusok sík terére utasíttassék, hogy aztán az egyezkedés útján a törvények meghiusíttassanak. A magyar király s Erdély fejedelme egy személy, s nem lehet, hogy a magyar király meggyőződése és lelkiismerete Erdély fejedelme meggyőződésétől s lelkiismeretétől különbözzék. Mégis látjuk, hogy a magyar király Erdély fejedelmével ellenkezésben, sőt úgy szólván hadilábon áll. Ez abnormis állapotnak kulcsa abban található, hogy sem a ma gyar, sem az erdélyi kormány nem független, hanem oly felsőbb hatalomnak körmei által sodortatik, melyet nem látunk, csak szárnyainak rémcsattogásaiból ismerünk: és ez a német bureaukratia.

Ha a kormánynak ez ügyben követett eljárását tekintjük, ezen egy ügyben kilencz sérelmet találunk:

1. az, hogy a meghozott törvényt végre nem hajtotta;

2. hogy a végrehajtást akadályozta;

3. hogy a Felségnek királyi szavát és igéretét compromittálta;

4. hogy a birói hatalom törvényes eljárását gúny tárgyává tette;

5. hogy a király és a törvény híveinek elleneit jutalmazza;

6. hogy a magyar kormány törvényes eljárását Erdély kormányától függővé tette;

7. hogy a visszacsatolás iránti rokonszenvet csökkenteni és az ellenszenvet éleszteni engedi;

8. hogy az 1715: XCII., 1729: VII., 1741: VIII., 1751: XXIV.,

* Kossuth, a január 14-diki kerületi ülésen.

1792: XI., 1836: XXI., hat törvényczikk,* öt közbejött királyi eskü és annyi resolutiók és igéretek ellenében, még most is Erdély ellenkezésére hivatkozik;

9. hogy a meglevő törvény végrehajtását ismét a tractatusok sík terére akarja húzni, s az e részben kiadott törvényjavaslatával ezen törvények iránti minden rokonszenvet azon megyékben végképen elölni.

Legújabban egy magyar kormánylap akarta ez ügyben a közvéleményt tévútra vezetni, de ezzel én nem sokat törődöm, mert nem tudok lapot az egész világ journalistikájában, a mely annyi pártfogás, privilegium és a kormány annyi kedvezésével oly kevés hatást gyakorolt volna a közvéleményre, mint a «Budapesti Hiradó.»

A Részek 1538-ban szakadtak el először Magyarországtól, az I. Ferdinand és Zápolya János között Nagy-Váradon kötött béke következtében, utóbb a spirai, linczi, bécsi, nikolsburgi békekötés által; de azokat Erdély fejedelmei úgy birták mindig, mint Magyarország részeinek urai, a mit erősít azon historiai adat is, hogy midőn Erdély a töröknek protectionalis adót fizetett, a Részek ezen fizetéstől mentek voltak. 1715-ben volt az első porta-összeirás, s a Részek ekkor Magyarországhoz irattak. 1733-ban a Nesselrode-féle commissio kihallgatta Erdélyt és ez csupán politikai és gazdasági, de nem történeti és jogi szempontból kérte ezen megyéknek hozzá való csatoltatását. Károly császár ezen kérdést országgyűlés mellőzésével, egy resolutiója által, úgy vágta ketté, hogy a mely megye hova közelebb fekszik, oda csatoltassék. Ezen resolutio ellen fölszólalt a m. kir. Helytartó Tanács. Mária Terézia az 1741: XVIII. törvényczikkben a Részeknek nem visszacsatolását, de visszaadását igéri. A visszacsatolás 1760-ban ismét sürgettetett, s a kormány azt mondá: a háborúk miatt nem eszközölhető. Ezután a kormány ezen ügyet a publicopolitikus kérdések közé szerette sorozni 1825-ig; de az 1825-dik évi országgyűlés azt onnét kivette, s akkor ezen kérdés a halhatatlan Kölcsey indítványára tisztába hozatott. Végre a kormány hozzájárulásával megszületett az 1836: XXI. törvényczikk, a mely mai napig sincs végrehajtva.

Ez olyan eljárás, hogy a királynak e részbeni tanácsadóit Ulászló törvénye szerint büntetés alá kellene vonni, az 1844-dik évi országgyűlés határozata nyomán**; mert így a törvény oltalma iránt

* Kossuth mint hetedikre az 1723: XX. t. cz.-re is hivatkozott.

** Helyesebben, a KK és RR 1844 okt. 25-diki üzenetének kivánsága értelmében.

mindenki kétségbe eshetik, kivált most, mikor ismeretlen czélokra országszerte többség vadásztatik, és egy erős kormány a jelszó, a melyre ezen hajtóvadászat megindult.

De nemcsak az, hogy végre nem hajtotta az e tárgyban meghozott törvényeket a kormány, hanem a végrehajtást maga akadályozta. Ugyanis Kővár vidékét az országgyűlésre meg sem hivta, pedig Kővár régibb országgyűléseinken nemcsak megjelent képviselői által, hanem itt szavazott is s megyének neveztetik az 1715 : XCII. és 1729 : VII. törvényczikkben s a Helytartó Tanácsnak 1779-diki intimatumában is, a melyben a kellő tisztelet megadása végett tudtára adatik Kővár vidékének, hogy Nepomucenus János szentté tétetett. A közép-szolnoki főispán * az országgyűlésre meghívó levelet zsebredugván, föl sem olvastatta, hogy a Rendeknek ne lehessen alkalmuk követválasztásra; s ezen tetteért nemcsak hogy meg nem büntettetett, hanem valóságos belső titkos tanácsosi rangra emeltetett. Volt idő, mikor sokkal kisebb vétségért egy főispán itt Pozsonyban fejével lakolt.** Kraszna ötven évig híven küzdött a visszacsatolás mellett, azonban most az administrator által hordó borok huzattak ki az elnöki szék körül s a szabad ég alatt tartott tanácskozás eredménye az lett, hogy a visszacsatolás leszavaztatott és követek a magyar országgyűlésre nem küldettek. Én ezt máskép nem tekinthetem, mint a részegségnek egy perczét ötven éves józanság után; és a kormány épen ezen részegség perczére hivatkozik.

Ezen egész eljárás Ausztriának egy compact tervére mutat, a mely szerint Magyarországnak minden kivánatait addig ellenzi, a meddig lehet, s a mit végre legislativ úton megadni kénytelen, azt administrativ úton megsemmisíti.

Egy kormánylap *** a királyi táblától a meg nem jelent Részek ellen hozott elmarasztaló itélet végrehajtására kiküldött itélőmester eljárásáról beszélvén, azt mondja, hogy birói működésében ellentállás által megakadályoztatott, holott az idegen országban eljáró itélőmestert megköttetni lett volna helyesebb. Le van itt gyalázva a magyar király tekintete s meg van sértve a törvény szentsége.

Nem volna csoda, ily hosszú elszakadás után, az elhidegülés; de ezen tételt megczáfolja az itt lévő petitio; mert látjuk ebben, hogy a

* Wesselényi Farkas.

** Kossuth Bónis Ferenczre czélozhatott, kit 1671-ben végeztek ki Pozsonyban.

*** A *Mult és Jelen*.

független honfiak esengve nyújtják karjaikat az édes anya felé, azon reményben, hogy a régen vágott, de még most is fájdalmasan sajgó seb valahára meggyógyíttassék. Ne engedjük, hogy reményükben csalatkozzanak, mert ki bízhatik akkor a törvényben, ha még ők is hiába bíztak. Bizony, bizony, mondom, az ő kétségbeesésök a mi kétségbeesésünkké válhatik, és akkor zárjuk be e terem ajtait, mert működésünk ködfátyolképpé válik.

Ő Felségét kell a dolgok valódi állásáról fölvilágosítanunk, de mily módon ? talán egy erőteljes sérelmi fölirásban ? De ekkor kénytelenek leszünk vádakat emelni, az illetőkre büntetéseket kérni és megéreztetni, hogy ezen táblát bábjátéknak tekinteni senki se merészelje. Én részemről legfőbb reményemet a főherczeg nádorba vetem, kinek kötelessége a király tekintélye és a törvény sérthetetlensége felett őrködni; őt tekintem én azon egyetlen egy csillagnak, ki a mármár kitörni készülő fergeteget megkérlelheti. Én nádori intermediatiót indítványozok.

Pest megye követének ily szellemben tett indítványa, a nélkül, hogy ellene csak egy szó emeltetett volna, közakarattal elfogadtatott.*

9. Az 5 ·/. alatt Nyitray József, a 6 ·/. alatt Borsy Pál, a 7 ·/. alatt Klobusiczky István jelenleg itt Pozsonyban, mellettünk lévő megyénkbeli ifjaknak az országgyűlési irnokság megnyerhetése végett a tek. KK és RR-hez intézett folyamodását mellékeljük,** a kiket is, mint szerény ifjakat, a tek. Karok és Rendek pártfogásába ajánlunk.

Végre a Főrendi Naplónak 18, a Rendi Naplónak 12, az Országos Iratoknak négy ívét van szerencsénk megküldeni.

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak, mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1848 január 17-dikén

a tekintetes Karoknak és Rendeknek
nagykegyességű megbízóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Gróf Andrásy Gyula.

* Tudvalevőleg Babarczy, ki a kormányt Kossuthnak «túlszigorú vádjai» ellenében védelmezni igyekezett, maga is elismerte a sérelem jogosultságát.

** Borsy, szegény sorsú ifjú, folyamodványában megemlíti, hogy «eddig is a méltóságos gróf Andrássy Gyula úr költségén» volt Pozsonyban.

A KK és RR táblája 1847 deczember 1-seján küldte ki a jelentés 5-dik pontjában említett verificáló választmányt, hogy a bemutatott megbízó. illetőleg kir. meghivó levelek nyomán készítse el az országgyűlés tagjainak hiteles névjegyzékét. A tábla ezáltal nem csupán azt akarta megtudni, vajjon az országgyűlésen megjelentek jogosultak-e ott megjelenni, hanem azt is, vajjon a kanczellár mindazokat, kik erre jogosultak, tényleg meghívta-e?

E verificáló választmány 1848 január 11-dikén adta be jelentését. Ennek tárgyalásakor Borsod megye követe, Szemere Bertalan előadta, hogy a mult országgyűlés verificáló választmányának hasonló jelentésére a RR azt határozták, hogy «a jelen nem levők megbízó leveleinek vizsgálatába nem bocsátkoznak ugyan, de ha oly egyén, kinek az országgyűlésre meg kellett volna hivatni, meg nem hivatott. s ez iránt a RR előtt jelentés tétetik, a határozást minden egyes esetre fenntartják.» E határozatot Szemere most azzal akarta bővíttetni: jelentsék ki a RR, hogy az országgyűlésen való megjelenés joga független a királyi levelek útján való meghivástól. Indítványának czélja az volt, hogy a kanczellária ezentúl oly könnyű szerrel, hogy a regalis levelet el nem küldi, egyetlen ellenzéki törvényhatóságot vagy személyt se foszthasson meg szavazati jogától.

Az ellenzék jól tudta, hogy ha Szemere indítványát el nem fogadja, a kormány Magyarországon is egész rendszeresen meghonosíthatja az erdélyi gyakorlatot és tetszése szerint válogathatja meg a regalistákat.

A kormány hívei azonban ez indítványt fölöslegesnek mondották. A megjelenhetés jogát, okoskodásuk szerint, törvény biztosítja; a meg nem jelenésért pedig úgy is csak azok foghatók perbe, kik előzőleg meghivattak. Nincs tehát ok a jelen czélszerű gyakorlatot megváltoztatni. Erre különösen a RR egyszerű kijelentése nem is volna elegendő, mert ezen csak törvény útján lehetne változtatni.

E vita folyamán *Andrássy* így nyilatkozott:

Eleinte nem hitte volna hogy ily czélzat legyen, hogy találkozzék valaki, a ki nálunk az erdélyi állapotot akarja előidézni, tudván, hova jutott a mellett Erdély. Sajnálja, hogy némelyekben nincs annyi alkotmányos érzelem, hogy ne akarjanak oly országgyűlést, melylyel — a közmondás szerint — nyulat is lehetne fogatni; mert ha a meg nem hivottak meg nem jelenhetnek, úgy az országgyűlés végén hiában érik el sérelmük orvoslását, s jogukat valahol másutt gyakorolhatják, csak az országgyűlésen

nem. Szóló tehát nem a regálist és a gyakorlatot helyezi a törvény fölébe, hanem megfordítva, s nem akar új törvényt, melynek létrejöttéig, a mondott elvek szerint, hazánk alkotmánya semmivé lenne, s országgyűlésünk oly Postulaten-Landtag-gá, mely csak «allerunterthänigste Dankschrift»-eket gyártana. Csodálja szóló, hogy némelyek ilyet kivánnak ugyanakkor, midőn ő Felsége magyarul beszélt. (PESTI HIRLAP.)

Mivel egyrészről a kormánypárt nem tagadta azt az elvet, hogy a megjelenésre a törvény s nem a meghivó ad jogot, más részről az ellenzék új törvény alkotását nem látta szükségesnek: az elnökség kimondta, hogy Borsod indítványa, mely csak az élő törvény szavát manifestálja, elfogadtatik.

1848 JANUÁR 19., 20.

A SZ. KIR. VÁROSOKRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

V. *Követjelentés.*

A kir. városok rendezése ügyében kiküldött ker. választmány munkálatának tárgyalása. — Sérelem a Részekbeli mágnások meg nem hívása miatt. — A honositásról szóló törvényjavaslat tárgyalása országos ülésben. — Izenetek és felirások meghitelesítése néhány mágnásnak meg nem hívása tárgyában. — Izenet a Főrendekhez az 1836 : XXI. t.-cz. végrehajtásának elmulasztása miatt. — Kir. leirat a megyei kormányzás körében tett intézkedések által előidézett aggodalmak megszüntetése végett.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbízóink,

Legközelebb küldött jelentésünk óta tanácskozás alá vétetett:

1-ször. A királyi városok rendezése s országgyűlési szavazata tárgyában kiküldött kerületi választmány munkálata. Először is a királyi városok követei szólaltak föl, s kivánták, Buda városa polgárainak az országos Rendekhez beadott petitiója nyomán, hogy a szavazat kérdése a belszerkezeti rendezés kérdésétől különválasztassék s tárgyaltassék. Mi a kérdést egy logikai egésznek tartók, melynek mindkét ága fontos és sürgetős. Sürgetős, hogy a táblának a városi szavazat elrendelése által támaszt adjunk; de a támasznak nem lehet korhadtnak lenni, a milyen volna akkor, ha a szavazat belrendezés nélkül s előtte adatnék. Hosszas tanácskozás után elhatároztatott, hogy a munkálat együtt s nem elválasztva fog tárgyaltatni, a nélkül hogy kimondatnék az, mi a mult országgyűlésen kifejeztetett, mikép a Rendek ezt elválhatlan kapcsolatban kivánják megtartani. Majd azon kérdés merült föl, melyet a kerületi választmány elmellőzött, hogy a városi terület értelmezését szükséges-e meghatározni? Némelyek a terület meghatározását szükségesnek tarták; a többség azonban annak fogalmát a törvényhatóság elméletében rejleni látván, annak meghatározását elmellőzte.

Ezek után a kerületi választmány munkálata, a mult országgyűlési munkálatokkal és a kormánynak ezen ügyben kiadott javaslatával, tanácskozás alá vétetett:

az 1-ső §-nak vége, miszerint «a város mint önálló köztörvényhatóság e minőségben senki által törvény eleibe nem idéztethetik,» mint felesleges, kihagyatott;

a 2-dik §-ba a *polgárközség* helyett *városközség* tétetett;

a 3-dik §-ban a telepedés definitioja némelyek által szükségtelennek találtatott, s elegendőnek a 2-dik § határozata; ezen kérdés szavazás által döntetett el, s a többség a telepedés definitioját — a mi szavazatunkkal — megtartotta.

A városi követek indítványozták, hogy a ki telepedni kiván, ebbeli szándokát a városi hatóságnak bejelentse, s erkölcsi jó magaviseletét igazolja. A többség a bejelentés szükségét kimondta; mi ellene voltunk, mert azok, kiket a város a telepedésben gátolni szeretne, különben sem fogják magokat bejelenteni.

Javasoltatott továbbá, hogy ezen 3-dik §-ban — a kormányi 7-dik § szerint — a zsidókra nézve az 1840: XXIX. t.-cz. épségben tartása megemlíttessék. A többség s mi is, a városok megnyugtatása tekintetéből, a megemlítés mellett szavaztunk.

Ezután új § tétetett: miszerint a város telepedési szándokában senkit nem gátolhat, ki ugyanazonosságát útlevél vagy más hiteles okirat, vagy csak városi két telepedett lakos tanúbizonysága által igazolja.

Az 5-dik §-ban az *a)* pont kihagyatott.

A 18-dik §-ban a káptalanok követei a kath. klerus részére kivételt követeltek a város rendőri és büntető hatósága alól. Helytelen követelésök nem adatott meg.

2-szor. Nógrád megye részéről mint sérelem terjesztetett elő, hogy az ország gyűlésére a Részekbeli mágnások meg nem hivattak; hogy a főrendi tábla nincs törvényes állásban, mivelhogy négy főispáni hivatal nincs betöltve. Ezen előterjesztés tárgyalása Pest megye indítványára máskorra halasztatott.

3-szor. A magyar honosításról és a külföldiekről az 1 ·/. alatt ide mellékelt törvényjavaslat országos ülésben is keresztül ment.*

A királyi Személynök a 4-dik § 3-dik pontját illetőleg kérdezé: vajjon az ausztriaiakat külföldieknek tartják-e a Rendek? E pont-

* Irományok, 93-ik szám. (Törvényjavaslat a magyar honosításról és külföldiekről.)

ban az ausztriaiak részére Baranya és Mosony követei kivételt kivánván,* kijelentők, mikép mindenkit, ki nem magyar s nem honosodott, külföldinek tartunk, a törvénynek azonban visszaható erőt nem kivánunk tulajdonítani. Ezután Horvátország követei kijelenték, hogy a tartományi gyűlés, mint eddig, úgy ezután is a honosíthatási jogát gyakorolni fogja. Horvátország követeinek ezen állítása erős visszatorlásra s ellenmondásokra nyújtott alkalmat, nevezetesen előadatott: miszerint a horvát követek örökös jogkövetelésökkel ki fogják fárasztani valahára a nemzet türelmét; mert ők itt semmi kötelességet nem ismernek, de ellenszegülve mindennek, jogokat akarnak bitorolni; ily jogtalanságot a nemzet már többé el nem tűrhet. Egyszersmind kijelenték az ország Rendei, miszerint a honosításnak csak azon módját ismerik törvényesnek, mely az összes törvényhozás által történik.

4-szer. A b. Baldacci Antal, gr. Smidegg Kálmán, báró Horeczky Antal főrendi táblai tagoknak az országgyűlésre meg nem hivatásuk tárgyában kelt izenetek és felirások meghitelesíttettek, melyeket a 2 ·/. és 3 ·/. alatt mellékelve van szerencsénk a tekintetes Karok és Rendeknek megküldeni.**

5-ször. Tanácskozás alá vétetett a közteherviselés tárgyában keletkezett főrendi válasz, melyet is a 4 ·/. alatt van szerencsénk megküldeni.*** Ezen izenetet a KK és RR egyező értelemmel elfogadták, minthogy a Főrendek ezen izenetök szerint a közös teherviselés elvében megegyeztek s a házi adót és országos pénztárt ezen elv részletes alkalmazásának tekinték.

6-szor. Az 5 ·/. alatt csatolva van szerencsénk megküldeni kerületi ülésben már meghitelesített izenetét a KK és RR-nek a méltóságos Főrendekhez az 1836 : XXI. t.-cz. végrehajtásának mind ez ideig lett elmulasztása tárgyában.†

7-szer. A 6 ·/. alatt a tegnapi napon tartott elegyes ülésben kihirdetett kegyelmes királyi leiratot mellékeljük.†† Ezen leirat a megyei kormányzás körében a mult országgyűlés óta tett intézkedések által előidézett aggodalmak megszüntetése végett küldetett az ország Rendeihez. Ezen leirat iránt a kerületi tanácskozásokban kifejlendő

* Króner és Somssich a január 27-diki országos ülésen.

** Irományok, 95. és 86. sz.

*** Irományok, 92. sz.

† Irományok, 96. sz.

†† Irományok, 100. szám.

véleményét s határozatát az országos Rendeknek, — mihelyest ezt tehetni szerencsénk lehet, — a tek. KK és RR-kel közleni el nem mulasztjuk.

Végre a Főrendi Napló 10, s a Rendi Napló 5 ívét ide mellékelve van szerencsénk megküldeni.

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1848 február 2-dikán

a tekintetes Karoknak és Rendeknek
nagykegyességű megbízóinknak

alázatos szolgái
és országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Gr. Andrásy Gyula.

A sz. kir. városokról szóló törvényjavaslat két czélnak kivánt szolgálni. Egységes alapon reformálni akarta a városok beligazgatását, de egyúttal politikai befolyásuk emelésére országgyűlési szavazatukat is szaporítani akarta. Látni való, hogy ezáltal csak a rendi országgyűlés képe változott volna egy kissé. A parlamentarismus behozataláról most sem volt szó. Még nem állott be az a fordulat, midőn Kossuth az Eötvös-Kemény-Szalay-féle centralista-párt programmjából a parlamenti felelős kormány eszméjét átvenni kényszerült.

Nagy vita folyt, vajjon a törvényjavaslatnak ez a két reformeszméje együtt tárgyaltassék-e vagy külön-külön.

A városok mindenkép azon voltak, hogy e két tárgy egymástól elkülönítve tárgyaltassék, hogy a városi közigazgatás rendezése majd csak akkor kerüljön szóba, mikor a városoknak már több szavazatuk s ezáltal a táblán több befolyásuk lesz.

A megyék szempontjából ellenben a kérdés lényege abban állt, hogy a városok, ha diétai szavazatot nyernek, mielőtt egész igazgatásuk kivétetik a kormány kezéből, csak a kormány táborát erősítik. S ezért, ama néhány követ kivételével, kik a sz. kir. városok részére az 1608 : I. t.-cz. értelmében rögtön 48 döntő szavazatot követeltek, a megyei követek nagy többsége Pest megye követének Szentkirályinak indítványához csatlakozott, ki a városügyi munkálatot felbonthatlan logikai egységnek hirdetve, a belrendezést a szavazati jog megállapításával együtt óhajtotta tárgyaltatni.

A megyék és városok ez érdekharcza több napig elhuzódott.

Andrássy Gyula gr. beszédének teljes megérthetése végett tudnunk kell, hogy egy nappal előbb (január 18-dikán) Breznóbánya akkori követe, Tóth Lőrincz, a városok életerős, munkás, iparos elemét magasztalta volt a megyét alkotó privilegiált nemességnek, szerinte, «tetemes részben elkorcsult, elgyöngült, eladósodott, még tetemesebb részében bocskoros, koldus, szegény, tudatlan s eladó» részének rovására.

Úgy látszik, hogy Pest megye követének inditványa elfogadtatott, de mivel a kérdéshez sokan szólanak, ő is szól. Egyetért Pest követével abban, hogy a városi ügy egy organikus egész, és, mint ilyen, szét nem szedhető. Hogy pedig a két kérdésnek melyike legyen fontosabb, a felett nem elmélkedik; annyi igaz, hogy mind a kettő egyaránt sürgetős. Tudva van, hogy az alkotmány basisa szűk, s a változásokat, melyeken keresztül kell mennie, ki nem birja; támaszra van tehát szükség, de a mely támasza legyen erős, egészséges, a milyen pedig nem lenne, ha a szavazat belrendezés nélkül s előtt adatnék meg a városoknak. De azon felül, hogy azt a kormány és a felső tábla akadályozná, maga a tárgyalás sem válnék könnyebbé a kérdések szétválasztása által. Hasonló lenne a városok szavazatának belrendezés nélküli megadása azon nemes ember eljárásához, ki, mivel jószága egész értékét megkapni reménye nincs, auctiót vesz fel. Breznóbánya követét, ki a városi elem s a nemesség közt párhuzamot vont, figyelmezteti, hogy a városi elemet nem azért kell az alkotmány sánczaiba fogadni, mivel benne nagy erő rejlenék, hanem az igazságért, s nem is azért, mivel már volna valami, de mert várni tőle valamit. (PESTI HIRLAP.) *

* A *Budapesti Hiradó* Andrássynak ezen beszédét sem adja oly teljesen, mint a *Pesti Hirlap.* De néhány oly mondatot tartalmaz, mely szó szerint átment Lónyaynak és Andrássy grófnak fent közlött V. követjelentésébe. Ez természetesen még nem bizonyít a *Budapesti Hiradó* nagyobb hitelessége mellett; mert lehet, hogy a *Budapesti Hiradó* e január 23-diki száma feküdt Lónyay és Andrássy előtt, midőn jelentésüket február 2-dikán megszerkesztették. Több valószinűséggel lehet ez adatból azt a következtetést vonni, hogy e jelentést Andrássy gróf szerkesztette. A *Budapesti Hiradó* szerint Andrássy gróf beszéde így kezdődött: «Valamint Pest követe, úgy ő is a városi kérdést egy logikai egésznek tartja. A kérdésnek melyik ága fontosabb, a felett nem vitatkozik. Mind a kettő

A sz. kir. városokról szóló törvényjavaslat egyes szakaszainak tárgyalása a január 20-diki kerületi ülésen kezdődött.

E javaslat 1-ső §-a így szólott:

«A város, mint önálló köztörvényhatóság, közdolgait, törvényes felsőbb felügyelés alatt, e törvény korlátai között, minden más törvényhatóságtól függetlenül igazgatja, s e minőségben senki által törvénybe nem idéztethetik».

Többen a «törvényes felsőbb felügyelés» említését kihagyatni kivánták, nehogy az administratoroknak megfelelő állású királyi felügyelők is beleértethessenek. Kivánságaik azonban elhangzottak.

Hunkár, Veszpém követe, úgy tartotta, hogy ha már csakugyan meg kell említeni a törvényben a kir. felügyelőket, mindjárt az 1-ső §-ba kellene iktatni: «főpolgármesterek kormányzása alatt».

Gr. Andrássy Gyula, Hunkár okadatolására azt jegyzé meg:

Hogy ha már ezen masquirozott főfelügyelő urat csakugyan be kell tenni a törvénybe, tétessék inkább a legutolsó szakaszba, honnét véletlenül könnyebben kimaradhat.

fontos és sürgetős. Sürgetős, hogy e táblának a városi szavazat elrendezése által támaszt adjunk, de e támasznak nem lehet korhadtnak lenni, a milyen volna akkor, ha a szavazat belrendezés nélkül s előtte adatnék.»

1848 JANUÁR 27.

A HONOSÍTÁSRÓL ÉS A KÜLFÖLDIEKRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

A január 27-diki országos ülésen folytattatott a honosításról és külföldiekről szóló törvényjavaslat tárgyalása.

Ez alkalommal a kir. személynök részéről tett s már az előbbi követjelentésben említett javaslatot, mely szerint ausztriai alattvaló ne tekintessék külföldinek, a megyei követek közül tényleg csak Mosony és Baranya követei (Króner Lajos és Somssich Pál) pártolták. Szerintük e javaslat elfogadása nélkül a honosítási törvény nem is sikerülhet, mert — kérdezék — miként lehetne az Ausztriában birtokos magyar családokat, melyek magyar honpolgári jogaikat meg akarják tartani, arra kényszeríteni, hogy jogaiktól megváljanak? Különben is — mondá Somssich, — a sanctio pragmatica óta az ausztriaiakat külföldieknek tekinteni nem lehet.

Utóbb Zarka kir. személynök, összevetve a szóban forgó 4. § 3. pontját a 17. §-sal, mely azt rendeli, hogy a ki külföldön honosítja magát, az magyar lenni megszünik, azt az aggodalmát fejezte ki, hogy e szerint például az Esterházy és Batthyány herczegek, kik ausztriai Landstandok, magyarok lenni megszünnének.

Midőn utána Bükk Zsigmond (Borsod) általános szabályul akarta felállíttatni, hogy csakis az szerezhessen birtokot az országban, a ki magyar polgár és a magyar nyelvet tudja: *Andrássy Gyula gr.* ugyancsak a január 27-dikén tartott országos ülésen a fennforgó kérdéshez következőkép szólt:

A mi a magyar nyelv tudását, mint feltételt illeti: nem csatlakozom egészen azokhoz, kik azt mellőzhetetlen föltételül kivánják mind a törvényhozási, mind a törvényhatósági honosításra nézve. Megvan a szerkezetben, hogy a törvényhozás által való honosításra nézve a magyar nyelv tudása szükséges, s ez

engem e tekintetben megnyugtat. Mert azt, hogy miként lehessen minden embert kiexaminálni, tud e magyarul vagy sem: nehéznek találom. De valamint egy részről tágasabb kört kivánok az idegeneknek hagyni, úgy más oldalról meg kivánom szorítani annak lehetőségét, hogy az idegen, ki 3 percentes pénzét máshol jól el nem helyezheti, Magyarországban vegyen jószágokat, s ezek jövedelmét külföldön pazarolja. Erre nézve legnagyobb szigorral kivánom körülvonni a honosítás lehetőségét, s azért csudálkozom azon kérdésen, hogy vajjon az ausztriai is külföldinek tekintessék-e? Ugyan minek tekintsük tehát az ausztriait? s épen azon ausztriait, kinek érdekei számtalanszor összeütközésben voltak a mi érdekeinkkel; azon ausztriait, kitől úgyszólván nemcsak nemzetiségünket, hanem alkotmányunkat is féltjük? Vagy talán azokat tanácsteremünkbe hozzuk, s itt magyar polgárokká tegyük azért, hogy az administratori rendszer mellett nyilatkozzanak? ők, kiknek hazájában nőtt azon gyönyörű találmány, a Kreishauptmann. Vagy talán a vámviszonyok kérdésében fogjuk őket kihallgatni? azokat, kiknek mesterséges lételét semmi sem tartotta fenn eddig, mint azon abnormis vámviszony, mely Magyarország és Ausztria közt létezik. Azt tartom, ezt senki sem fogja kivánni; körül akarom tehát írni a bejövetelnek lehetőségét. A mi azt illeti, mit a mélt. kir. személynök úr mondott, hogy t. i. ezen szabály által Batthyány és Esterházy s több magyar családok ki lennének zárva: én azt nem látom, mert ezen törvénynek visszaható ereje nem lesz. Erre méltóztatott felhozni, hogy a törvényjavaslat II-dik fejezetének 17. §-a azt mondja, «megszünik magyar lenni, ki magát külföldön honosítja.» Ez a *honosítja* futurum; tehát az a magyar fog megszünni magyar lenni, ki magát ezentúl honosítja külföldön; de nem szünik meg az, ki régi jogánál fogva egyszersmind Ausztriában bír, vagy Landstand. Tehát ebben semmi olyast nem látok, mi ezen családokra nézve veszélyes volna. Ezt kivántam kijelenteni, különösen azok ellenében, miket Baranya megye érdemes követe felhozott. *(Éljen!)*

Maradt a szerkezet.

A honosítási törvénynek egyik főczélja az volt, hogy az idegenek az országba seregestül be ne tóduljanak, s hogy a letelepültek mindaddig, a míg meg nem honosodnak, fekvő birtokot ne vásárolhassanak. Csak a gyárosok- és műiparosoknak engedte meg a törvény, hogy ha az országba beköltöznek, telket és gyárhoz szükséges földet vásárolhassanak.

A 26. § értelmében külföldi ember urbéri földet sem birhat tulajdonul. A törvény e rendelkezését Krassó megye követe Szerényi Ferencz — a január 29-diki országos ülésen — az országra nézve károsnak nyilatkoztatta, a jobbágyi üres telkek nagy számára való tekintettel. Eddig is hiában tettek a kincstár és a földesurak a települők részére engedményeket. Ha e szakasz nem módosul, még kevésbbé fognak oda vándorolni. Békés és Temes megye csatlakoztak e nézethez. Máramaros követe, Asztalos Pál azonban attól tartott, hogy ezáltal rés nyittatnék a felénk kacsingató németnek; ő pedig sokkal inkább félti a nemzetiséget, semhogy azt üres telkek benépesíthetése miatt veszélyeztetni akarná. Szabolcs megye követe, Bónis Samu szintén pártolta a krassói indítványt. Nem látja be okát, úgy mond, hogy azon úrbéri telkeken, melyeken többszörös kihirdetés daczára a honból senki sem akart letelepedni, a külföldi miért ne telepedhessék meg. Vélekedése szerint, ha azon külföldi megfelel a honosításra szabott általános feltételnek, azaz, ha a magyar nyelvet tudja, nem rejlik Szerényi indítványában semmi veszély.

Más nézeten volt *Andrássy Gyula* gróf.

Megvallom, nem érthetek egyet Szabolcs megye érdemes követével, valamint Krassó megye követének indítványát sem pártolhatom, azért, mert a műipar előbb vagy utóbb, de bizonyosan ki fog fejlődni nálunk is, mely hogy most oly elnyomott állapotban van, ennek oka bizonyosan nem abban rejlik, hogy magyarok lakják ezen országot, hanem az egyéb viszonyoknak tulajdonítható, úgy mint a vámviszonyoknak és a hitel elmaradt állapotának, stb. Ezeknek javításával előbbre fog menni a műipar. De a nemzetiség nem így áll; a nemzetiség idővel csak veszthet, a körülmények mindig súlyosabbak lesznek ránk nézve, mert minél inkább halad a civilisatio, annál kevesebb ragaszkodás lesz a nemzetiséghez. Tehát az ily gyarmatosítást, mivel az országban is van elég ember, a ki az egyik vidékről a másikra

által mehet, s a mennyiben nem az fogja felébreszteni a müipart, nem kivánom pártolni.

A KK és RR a szerkezetet változatlanul elfogadták.

A törvényjavaslat 29-dik §-a büntetést szab az oly honpolgárra, ki az előbbi §§-ban foglalt tilalom ellenére, vagy a bennök foglalt rendelkezések kijátszására, vételhez vagy eladáshoz nevét kölcsönözné.

Békés megye követe, Tomcsányi József hibáztatta, hogy ezen szakasz csak azokról rendelkezik, kik nevöket oda kölcsönzik, azokról pedig nem, kik az odaadott nevet mások kijátszására felhasználják. Pedig, úgy mond, ha valamely külföldi, például, az én nevem alatt vásárolna, én meg lennék ezen § szerint büntetve, az pedig, ki nevemet használná, nem büntettetnék.

Andrássy:

Békés megye követének megnyugtatására csak azt akarom mondani, hogy büntetve van azon külföldi is, ki más neve alatt vesz birtokot, még pedig igen furcsán van büntetve, mert birtokát eladják, s annak ára az országos pénztárba jut. Ennél több büntetés nem kell.

A 34., 35. és 36. §§ kihagyása elhatároztatván, olvastatott a 37. §, mely a nem honosított külföldieket a magyar tengerpart területén földbirtok szerzésétől eltiltja.

E §-hoz *Andrássynak* következő megjegyzései voltak:

Azt tartom, ennek is ki kell maradnia, nem ugyanazon oknál fogva, mivel a külföldiekre vonatkozó többi szakaszokat is kihagytuk, vagy mert a kihagyásban már benne vagyunk; hanem azért, mert a fiumei inditvány által egészen megváltozott a törvény, mely a magyar tengerpartról rendelkezik. Ugyanis, a fiumei inditvány szerint ki van mondva, hogy a honosítás a magyar tengerparton úgy történjék, mint Magyarországon; és csupán kereskedői és tengerészeti tekintetben vétetik ki a magyar tengerpart, szabad kikötői tekinteteknél fogva. Ennélfogva a hivatkozás ezen §§-ra elmaradhatna.

Fiume és Buccari kerületek képviselői arra kérték a RR-et, hogy az e szakaszban foglalt megszorítás a szabad kikötők területére ne értessék.

Kossuth szerint az Andrássy által említett és megmagyarázott fiumei indítvány (13. §.) nem teszi szükségtelenné a 37. § intézkedését, mert ez csak a magyar tengermelléken leendő honosítás módjára és feltételeire vonatkozik, itt pedig a nem honosított külföldiekről van szó.

Andrássy:

Csak azt akarom megemlíteni, hogy itt nem a honosításról van szó, hanem hogy a 26. § így kezdődvén: «A megtelepedett külföldi képességgel bír gyárépületekhez szükséges telket és házat szerezni,» ebből az következik, hogy a megtelepedett külföldi házat és telket épen úgy birhat Magyarországon, mint Fiuméban, s azért nem látom át, miért tétessék kivétel a tengermellékre az iránt, hogy a külföldi földbirtokot ne szerezhessen.

A szakasz a Kossuth által ajánlott módosítással, mely szerint t. i. ne az egész magyar tengermellék, hanem csak a szabad kikötők területe vétessék ki az általános rendeletből, ily alakban fogadtatott el: «A magyar tengermelléki szabad kikötők területére a 26., 27., 28. és 30. §§ rendelete kiterjesztetik.»

A FŐRENDEK VÁLASZIZENETÉRE A KÖZTEHERVISELÉS TÁRGYÁBAN.

A főrendeknek a február 2-diki követjelentés 5. pontjában említett válaszizenete a közteherviselés tárgyában az 1848 január 31-dikén tartott kerületi ülésen vétetett fel.

Kossuth constatálta, hogy ez izenetből nem lehet kivenni, elfogadták-e a főrendek a rendi tábla elveit az országos és a házi pénztár felállítása iránt, igen-e vagy nem. De ha a részletekről nem nyilatkoztak is, annyi kétségtelen, hogy a közös teherviselés elvében megegyeznek. Mivel pedig ez az elv feltételezi azt, hogy az eddigi kiváltságos osztály a nép terhében osztozzék, fejezzék ki a KK és RR örömüket a felett, hogy a főrendek a proponált választmány kiküldetéséhez hozzájárultak.

Károlyi János, Nógrád megye követe megemlítvén. hogy a közös teherviselés elvéhez tartozó hadi adó elvállalása multkor is a védrendszertől tétetett függővé, pótló utasításánál fogva ennek kidolgozása végett választmányt kér kiküldetni.

Kossuth a nógrádi indítványt elvben pártolja, de a hadi adót sikeres tanácskozás tárgyává tenni most nem lehet; a közös teherviselés elvét ő is minden teherre kivánja alkalmazni s minek sem örülne jobban, mint ha a RR ez elvet decretálnák. A közelebbi teendők sürgős voltánál fogva Károlyi indítványát nem mellőzni, hanem csak elhalasztani kivánja.

Ugyanily nézeten volt *Andrássy Gyula gr.* is, kiben a főrendek válaszizenete hasonló aggodalmakat keltett.

Csak az esetben járul a főrendek válaszizenetéhez, ha abban a közteherviselés elve a házi adóra nézve is értetik. Felel Baranya követének, ki a főrendek válaszföliratát magyarázgatta. Pest nyilatkozatát t. i. természetesnek találja s helyén látja a

kétséget, mert azt csak senki sem fogja tagadni, hogy a válasz-izeneten a legkülönbözőbb vélemények egy kalap alá szorításának félreismerhetetlen nyomai látszanak. Nógrád indítványára nézve Pesttel egy véleményben van; jelenleg ne nehezítsük az adó kérdését. (PESTI HIRLAP.)

Az elnök, hosszabb vita után, a nógrádi indítványra nézve a határozatot Kossuth és Andrássy kijelentései értelmében mondotta ki.

1848 FEBRUÁR 5., 8.

AZ ADMINISTRATORI RENDSZER TÁRGYÁBAN.

A magyar nemzet számos sérelme közül az administratori rendszer volt a legnagyobb. Ebben látta a nemzet megtestesülve az osztrák kényuralmat. A 47-diki országgyűlést is azért várta oly türelmetlenül, hogy megszabadíthassa az országot ez administratoroktól, kik nemcsak hogy Bécsből vett alkotmányellenes parancsok szerint igazgatták a megyéket, hanem még inkább az által váltak veszélyesekké, hogy az ellenzéki szellemet mindenütt megtörni, a kormány számára törvénytelen módon többséget szerezni iparkodtak. S ezért az ellenzék legfőbb törekvése évek óta arra irányult, hogy a jövő országgyűlésen az osztrák bureaukratiával szemben Magyarország beligazgatásának teljes törvényes függetlenítését biztosítsa, most is, mint 1790-ben, ezt tekintvén az egyetlen gyökeres óvószernek az osztrák hatalom újabb és újabb alakban jelenkező, de azonos czélú törvénysértései ellen.

Az administratori kérdés eldöntésénél tehát a harcz tulajdonképeni tárgya koránsem a közjogi sérelem volt egymagában. Nem kevesebb, mint az forgott szóban, hogy fennmarad vagy bukik-e az egész eddigi kormányrendszer, s ha bukik, kié lesz a hatalom.

A kérdés ilynemű felállításának első eredménye az volt, hogy a conservativ párt, mely a főispáni helytartóságot, kivételesen alkalmazva, nem ellenezte, de nem szivesen látta, hogy ez intézmény immár 18 megyében rendszeresíttetett, az ellenzéknek messzeható törekvései láttára még szorosabban csatlakozott a kormányhoz.

S így az ellenzék és a conservativek közt igen kemény harcz volt kilátásban.

Hiszen rég szemben állottak egymással e pártok, régen fenyegették egymást haragos pillantással és kihívó beszéddel, de úgy látszott, csak most nyílt alkalom, hogy a hosszú gyürkőzés után egy-

mást derékon kapják s birkózzanak elkeserülve, míg egyik vagy másik ott nem marad a küzdőtéren, s a győztesé lesz a hatalom.

Az ellenzék, tudván, hogy a 48 megye közül 30 arra utasította követeit, hogy az administratori rendszer ellen erélyesen felszólaljanak, biztosra vette a nagy többséget. Nem számított a kormány ügyességére, mely megtántoríthatja sorait.

Történt pedig, hogy Szentkirályi, Pázmándy, Lónyay János és fia Menyhért, a beregmegyei követ, biztosítni akarván a közös teherviselésre, örökváltságra s a városok rendezésére vonatkozó törvényjavaslatok szentesítését, mely még kétes volt, a legjobb hiszemben titkon előre lekötötték magukat István nádornak, hogy elállanak a legkiáltóbb sérelem vitatásától, ha a kormány ünnepélyes nyilatkozatban biztosítja az országot az administratori rendszer megszüntetéséről.

E titkos compromissum magyarázza meg az ellenzék váratlan kudarczát.

Február 2-dikán érkezett meg a főherczeg-nádor által kieszközölt királyi leirat, mely biztosítja az országgyűlést, hogy a főispáni helytartók kinevezése által sem a megyék törvényes állásának, sem a főispáni hivatal hatáskörének megszorítása, sem az 1723 : LVI. és az 1790 : X. törvényczikk szellemével ellenkező új rendszer felállítása, vagy az 1827 május 28-diki kir. leiratban foglalt igéret mellőzése nem czéloztatott, csupán a kormányzás hatályosabbá tétele vétetett czélba. Minthogy a felségnek határozott akarata a megyei szerkezetet s a főispáni hivatal méltóságát épségben megőrizni, főispáni helytartókat csak kivételes esetekben fog alkalmazni; ennek fejében aztán elvárja, hogy az e tekintetben megnyugtatott országgyűlés féltékenységtől ment törekvéseit a komoly törvényhozási munkálatokra fogja fordítani.

Az ellenzék zöme, mely a királyi leirat eredetéről még nem értesült, nem akarta a sikert kemény kifakadásokkal koczkára tenni, s három napi értekezés után abban állapodott meg, hogy az engesztelő királyi szózatra mérsékelt hangon felel. A leiratra való válaszfelirati indítvány megtételével Szentiványi Károlyt, Gömör megye követét bízta meg.

Hogy az e tárgyban február 5-dikén megindult vita mily váratlan fordulatot vett, arról értesíti Zemplén megye Rendeit a következő jelentés.

VI. Követjelentés.

Az administratorok kinevezése által előidézett aggodalmak megszüntetése végett küldött királyi leirat tárgyalása. — A beregi indítvány elfogadása. — A többség az administratori sérelmet nem engedi tárgyalni. — Izenetek és törvényjavaslatok.

Tekintetes Karok és Rendek,
Nagykegyességű megbízóink,

Folyó hó 2-dikán küldött jelentésünkhöz mellékelt, s a megyei kormányzat körében, a mult országgyűlés óta, tett intézkedések által előidézett aggodalmak megszüntetése végett küldött kegyelmes királyi leirat, három napi magántanácskozás után, folyó hó 5-dikén kerületi ülésben szőnyegre került. Ezen tárgyra nézve Gömör megye részéről tétetett indítvány.* Az indítványtevő hálát kivánt kifejeztetni ő Felsége személye iránt, azért hogy az alkotmányt sértetlenül fenntartani, s a megyei rendszer körül országgyűlésen kívül tett intézkedések által előidézett súlyos aggodalmakat eloszlatni ő Felségének határozott akarata. Azonban ezen leirat által a sérelem még nincs végkép megszüntetve, de ez közelítő lépés a sérelem megszüntetéséhez; ugyanazért ki kell mondanunk, hogy aggodalmaink nem alaptalanok, és hogy a sérelem végkép megszüntetve legyen, szükség: hogy az új rendszer minden következményeivel megszüntettessék; hogy az 1723: XIV. t.-cz. értelmében a közigazgatás a Helytartó Tanács útján kormányoztassék; hogy a megyei dolgokban minden felsőbb intézkedések a megye útján s a megye által hajtassanak végre; a felirási jognak teljes épségben megtartása mellett, szükség, hogy a főispáni hivatal — a törvény által nem ismert administratorság megszüntetésével — előbbi törvényes állásába visszahelyeztessék, és hogy az 1723: LVI. törvényczikk szerint a főispánok ne administráljanak, hanem az administratio felett őrködjenek. Végül említtetett az indítványozó megye részéről, hogy ő Felsége kéretnék meg az iránt, hogy kegyelmes akaratának ily értelemben való végrehajtásának még ez országgyűlés alatt adja jeleit, mert csak így mentethetnek föl a Rendek e részbeli sérelmeik részletes tárgyalásától. Ezen indítvány ellenében Bereg megye részéről,** a részletek megemlítésének mellőzésével, — miután

* Szentiványi Károly által.

** Lónyay Menyhért ugyancsak febr. 5-dikén.

ezen leirat által a sérelem megszüntetve lenne, — általános köszönő felirat indítványoztatott.

Szavazás dönté el a kérdést, s Bereg megye indítványa 24 szavazattal 23 ellenében — miután Veszprém és Csanád megye nem szavaztak, Bihar pedig magát elidálta — elfogadtatott. Mi a gömöri indítványt pártoltuk.

A beregi indítvány elfogadása által, azon számos megyék megnyugtatására, melyek az új rendszerben súlyos sérelmet találtak, mérsékelt hangon s közeledési szándékból tett gömöri indítvány elvettetett, még pedig azok által, kik az új rendszerben semmi sérelmet nem láttak, s következőleg kiknek aggodalom-eloszlatásra s megnyugtatásra semmi szükségök nem volt. Ily térre vitetvén a tanácskozás, a kisebbségben maradt megyék részéről — tudván, hogy az új rendszer 30 megye egyenes utasítása szerint sérelmesnek van elismerve — ezen rendszernek, mihelyest az e tárgyban kiküldött választmány munkálatát bevégzendi, érdemleges tárgyalása indítványoztatott. Ezen indítvány ellen a beregi indítványra szavazott megyék részéről fölhozatott, hogy, miután a beregi indítványt a többség elfogadta, az új rendszer sérelem lenni megszünt, s annak tárgyalása többé szőnyegre nem hozathatik. Ezen megyék fölszólalásai keserű vitákat idéztek elő. Végre a zajos gyűléseket ismét magán tanácskozások váltták föl, melynek eredménye az ide 1 ⁄. alatt mellékelt fölirat.*

Ezen fölirat, úgyszinte az előbbi jelentésünkkel megküldött, s az 1836: XXI. t.-cz. végrehajtásának elmulasztása miatti izenet, és a közteherviselés tárgyában a Főrendekhez küldött második izenet, mit a 2 ⁄. alatt mellékelve van szerencsénk megküldeni, országos ülésben is helyben hagyattak.**

A hármas ⁄. alatt a Hajdú-kerület rendezéséről választmány által készített törvényjavaslatot van szerencsénk a tek. KK és RR-nek megküldeni.***

Végre a Főrendi Naplónak 6, a Rendi Naplónak 7 ívét mellékeljük.†

* Irományok, 105. sz.

** Irományok, 103. sz.

*** Törvényjavaslat a Hajdú-kerületről.

† E követjelentésre Zemplén megyének országos tárgyakkal állandóan foglalkozó választmánya márczius 2-dikán Sátoralja-Ujhelyen tartott ülésén azt határozta, hogy a követek utasítandók: «miszerint mindaddig, míg az administratori rendszer sérelme minden következményeivel

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1848 február 15-dikén

a tekintetes Karoknak és Rendeknek
nagykegyességű megbízóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Gróf Andrásy Gyula.

Már a szavazás is rendkívüli izgatottság közt folyt le. De midőn a beregi indítványnak Horvátország szavazatával szerzett «erőltetett *egy* szavazattöbbsége» kitudódott, s midőn az utasításaik ellen szavazó követek mentségeiket előadták, oly viharos jelenetek támadtak, melyek talán páratlanul állnak újabbkori országgyűléseink történetében.

Az izgatottság háborgó hullámait Kossuthnak csendet kérő szava még magasabbra felkorbácsolta. Csendet kért, mert — úgy mond — a haza és szabadság jövendőjéről van szó. Ám vessenek számot magukkal, kiknek tetszett a dolgot így élére állítani; e szavazat következtében az országgyűlésen béke többé nem lehet: legyen hát harcz, miután az engesztelődés ajánlatát visszautasították, — és lesz harcz az utolsó perczig.

Azt indítványozta, hogy az administratori rendszert felvilágosító egyes adatok összegyűjtésére már régebben kiküldött bizottság adja be munkálatát.

Ez indítvány újabb olaj volt a tűzre. A kormánypártiak nézete szerint ugyanis a beregi indítvány elfogadásával az administratori rendszer kérdése a sérelmi térről végleg le van szorítva, a vitát tehát nem szabad többé ily kerülő útakon föleleveníteni.

Az elkeseredett vitákból, melyek Kossuth indítványát követték, Andrássy is kivette a maga részét.

meg nem szüntettetik, a hadi adó ajánlásába be ne ereszkedjenek; egyszersmind pedig, mivel a kormány a megyei szerkezet törvényes és alkotmányos állásából leendő kiforgatására becsempészett ebbeli rendszer által az 1790: X. és XII., úgy az 1536: XXXII. törvényczikket világosan megsértette, s ezen tény által minden alkotmányos honfi bizalmát elveszté, az irántai bizalmatlanságot jelentsék ki, s ellene az 1507: VII. és VIII. t.-cz. értelmébeni eljárást eszközöljék.»

Hogy Andrássy felszólalásait jobban megértessük, az övéit megelőző beszédekről is meg kell emlékeznünk.

Kossuth indítványa ellenében Babarczy Antal, Csongrád megye követe, zúgással és pisszegéssel fogadott beszédében, erélyesen kikelt az ellen, hogy az ingerült ellenzék a többség kimondása után is mindenféle úton-módon erőlteti a maga véleményét. Az országgyűlés eredménytelenségét, a korkérdések bukását, egyenesen az ellenzék idézi elő az ily taktikával. Ámde a többség, mely a kir. leiratban biztosítást és megnyugvást talált, bizonyára nem fogja megengedni, hogy győzedelmét az ellenzék a tanácskozás második perczében kezéből kirántsa. A RR megnyugvást találván a leiratban, nem mehetnek át a gravaminális térre. A tárgy a megejtett szavazással be van fejezve.

Bónis Samu Kossuth indítványában nem látja a többség akaratának kijátszását, mert a beregi indítvány elfogadásával nincs kimondva, hogy az administratori rendszer nem sérelem.

Tomcsányi József, Békés megye követe, a szavazatokat elemezte. A többség nem nyilvánvaló. Semmi esetre sem fényes.

Somssich Pál, Baranya megye követe szerint a történt szavazás után az administratori rendszert többé fölmelegíteni nem lehet s a kiküldött választmány munkálata is megszünik. A rendszert sérelmesnek mondani többé nem lehet. Egyes kihágásokat, mint egyes megyék panaszait, annak idején és helyén lehet majd fölemlíteni.

Asztalos Pál érti pártja ingerültségét. A nemzet, melynek 30 megyéje sérelemnek keresztelte az új rendszert, a leirat által nem lehet megnyugtatva.

Pázmándy Dénes szerint az ellenzéket, mely a mérséklet terén akarna maradni, a conservativek szorítják a szélsőségekre. Válaszfelirata által s a gömöri indítvány által is közeledni akart az ellenzék, de a közeledés teréről a legilloyalisabb módon leszoríttatott.

Gr. Andrássy Gyula:

Megvallja, hogy ingerülten szólal fel, de ő ezen ingerültségre büszke, s a ki hideg tud maradni most, azt csodálni igen, de irigyelni nem tudja. Ha a csongrádi követ csak *kedvencz eszmének* nevezé azt, melynek bukása ez ingerültséget okozza, t. i. az alkotmányosságot, szóló a *magyarok istenének* tartja azt (és nekünk magunknak kell azt fenntartani). Vannak, kik azt gondolják, hogy e védő contojára annál inkább bünhődhetnek az alkotmány s szabadság ellen, de szóló ezek közé nem tartozik. A gömöri indítványra megjegyzi, Baranya és Csongrád ellené-

ben, hogy abban nincs kimondva, mintha a sérelem meg volna már szüntetve, s a pesti indítvány amattól csak annyiban különbözik, hogy miután a mérséklet teréről leszoríttattunk s oly párttal van dolgunk, mely, legkiméletesb kifejezéssel élve, legalább is *nyerni* akar, most már a sérelmet ingerülten fogjuk tárgyalni. Szóló a leiratban semmi utilizálni valót sem lát. Az van abban először, hogy az aggodalom alaptalan, noha 30 megye aggódott; az van másodszor, hogy meg fog tartatni az 1827-diki leirat igérete, miszerint csak kivételesen neveztetnek administratorok; de ha 32 administrator *kivétel*, úgy 49 szintén lehet kivétel. Arra nézve, hogy az eredménytelenség nem a conservativ párt hibája lesz, azt jegyzi meg, hogy ha az országgyűlésnek nem lesz azon eredménye, hogy minden alkotmányos érzet megszünjék, az kétségkívül az ellenzék érdeme leend, s nem a conservativeké. (PESTI HIRLAP.)

Még ezentúl is három napig szakadatlanul folyt a vita az administratori kérdésben elfogadott beregi indítvány felett.

Somssich Pál a február 8-diki kerületi ülésen megvédte a kormányt azon erélyes támadások ellen, melyeket Kossuth az előző napon a főispánoknak adott utasítások miatt ellene intézett; azután az ellenzéket közeledésre szólította fel, hogy az országgyűlés nagy feladatai megoldathassanak.

Mielőtt Kossuth felelhetett volna, az odavetett keztyűt *Andrássy* vette fel.

Figyelmet kér Baranya követének azon állítására, hogy míg ő és párthívei, kik az administratori rendszerben sérelmet nem láttak, a beregi indítvány elfogadásával concessiót tettek, addig az ellenzék semmi lényeges engedményt nem tőn. Ez a legmerészebb állítások egyike, melyet, ha Baranya követe be tudna bizonyítani, úgy őt szóló a legjobb magyar prókátornak tartaná. Visszamegy itt szóló röviden s velősen a pártok működéseire az országgyűlés kezdete óta. Az ellenzék azon loyalis szempontból, hogy a részletes vitatkozás keserűségeit kikerülje s alkalmat adjon a ballépések jóvátételére, ki akarta mondani az első válaszfeliratban a nemzet aggodalmát. Ez nem sikerült, mert a conservativ párt, mely royalistább, mint maga a kormány, meggátolta a loyalis törekvést, s nem akart reá állani még arra sem,

a mi most a királyi leiratban foglaltatik, annak elismerésére, hogy aggodalmak léteznek. S mivel szóló ezen eljárásnak semmi plausibilis okát nem találja, lehet-e tőle rossz néven venni, ha azt hiszi, hogy a conservativ párt csak időt akart nyerni, hogy azalatt felhasználván szép szót, korteskedést, az administratorok útján megváltoztassa a követeknek adott utasítást, s azután elmondhassa: «Íme, nincs az országban panasz.» Azonban mi történt? Minden erőlködés daczára is a sérelmet panaszló 21 megyéből 30 lett. Ekkor jön a királyi leirat, s ebben szóló nem azon irányt látja, hogy a sérelem orvosoltassék, hanem hogy a sérelem érzete megszüntettessék. A leiratot azonban Borsod érdemes követe bőven s alaposan taglalván, szóló azt újra taglalni nem akarja. Az ellenzék a gömöri indítványt, a maga elveinek mellőzésével, elfogadván, ezzel a lehető legnagyobb közeledést tanusította; az ellenzék alkudott, a mennyire csak lehetett, csupán annyira nem, hogy az *alku* már az *eladáshoz* közelítsen; így például a fizetésnek, ezen annyira lényeges dolognak említésétől elállott, s elállott azon zászlótól, melyen írva van: «sub hoc signo vinces,»* azért, hogy nádor ő fenségét jó szándokában támogassa s az országgyűlés eredményeit ne veszélyeztesse. Az ellenzék hát a legnagyobb concessiót tette. S micsoda concessiókat tett ezek ellenében Baranya követe? Egyiket azt, hogy 24 nem aggódó megyével kimondatá, hogy 23 aggódó megye nem aggódik; másikat pedig azt, hogy öt egész perczig sérelemnek ismerte az admistratori rendszert, ő és elvbarátai. Szóló nem tréfál, mikor ezt állítja, mert mielőtt a beregi indítvány elfogadtatott, Somssich a sérelmet nem ismerte el, a beregi indítvány után pedig azt mondá, hogy meg van szüntetve a sérelem. (PESTI HIRLAP.)

Mily mélyen befuródott az Andrássy által röpített nyíl a conservativek szívébe, kitünik Jagasich esztergommegyei, és Mocsonyi Péter torontáli követ beszédeiből, melyekben a conservativ pártot Andrássy vádjai ellenében menteni akarták.

* Czélzás Szemere Bertalan, Borsod megye követének azon mondatára (febr. 5). hogy az admistratori rendszer és a horvát ügy «az a két sérelem, mely *egy* zászló alá vonta az ellenzéket, és e zászló, melyre írva van: in hoc signo vinces, kezeinkben íme leng».

1848 FEBRUÁR 21., 24., ÉS MÁRCZIUS 8.

A SZ. KIR. VÁROSOKRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

VII. Követjelentés.

A monarchia kebelében támadt aggasztó mozgalmak és az europai események. — Győr megye indítványozza, hogy a bécsi bank állásáról hiteles kimutatás terjesztessék az országos Rendek elé. — Az országgyűlés felelős miniszteri kormány felállítását kéri. — Széchenyi bemutatja tervét a közlekedési rendszer ügyében. — A városok rendezésére vonatkozó javaslat módositott szerkezete. — Matolay Etele a jelentéstevő követek részéről országgyűlési irnoknak ajánltatik.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbízóink,

Mióta utolsó jelentésünket elküldtük, folytonosan a városi ügy tárgyaltatott kerületi üléseinkben, s már egy pár ülésben befejeztük volna a választmányi munkálatot, midőn a monarchia kebelében támadt aggasztó mozgalmak és még inkább az europai események minden nap növekedő fontossága fölébreszték figyelmünket, s az ezekből a monarchiára s hazánkra nehézkedhető hatást, jövendőt kezdők fontolgatni. A felébredt aggodalmakat még inkább növelék a monarchia pénzviszonyainak állapota felőli hírek, a status- és iparpapirosok becsének naponkénti sebes alászállása, mi több helyeken, de nevezetesen Győrött és itt helyben panicus félelmet idézett elő a közönségben a bankjegyek irányában. E symptomák következése lőn Győr vármegye részéről tett azon felszólalás,* hogy miután hazánk pénzügyei ugyanegyek a birodaloméval, s a bécsi bankjegyek pénzforgalom eszközei hazánkban is, jogunk és kötelességünk magunk s a közönség felvilágosítása és megnyugtatása tekintetéből megkivánni, erre ő Felségét, fejedelmünket megkérni, miszerint a

* Balogh Kornél márczius 3-dikán tette ismeretes indítványát.

bank állása, az általa kibocsájtott bankjegyek mennyisége s biztosítéka hitelesen mutattassék ki az ország Rendeinek.

Azon felelősség érzeténél fogva azonban, mely ily fontos körülmények között a törvényhozást illeti, nem véltünk jelen magas feladásunknak eleget tenni bárminemű egyes intézkedések által; ennélfogva tehát elhatároztuk figyelmünket azokra fordítani, miket az uralkodó dynastia, az összes birodalom s hazánk iránti tántoríthatlan hűség és szoros kötelesség tőlünk sürgetően követel. Elhatároztuk tehát, miként egy alázatos, de egyszersmind őszinte s erőteljes fölirásban kimondjuk mindazt, mi e jelen országgyűlésnek halaszthatatlan teendője, hogy hazánkat a kétes s bizonytalan jövendő készületlenül ne lepje meg. Ezt igényli tőlünk hazánk, mely csak úgy nyerheti meg azon erőt, — melyet csak érdekegység fejthet ki, — melyre a trón és nemzet egyiránt biztosan számíthasson s támaszkodhassék az előre nem látható europai fontos események közepette.

E fontos s halaszthatatlan teendőknek törvényhozás útján létesíthetésére a szokásos országgyűlési alkudozások és kormányszéki collegialis tárgyalások hosszadalmassága eredményre nem vezethetvén, — a sikert veszélyesen késleltetni vagy egészen meghiusítani nem akarván, — elhatároztuk ő Felségét megkérni, hogy a rendkívüli körülmények tekintetéből, egyszersmind pedig hogy atyai szándokának s az ország várakozásának megfelelhessünk, oly egyéneket küldjön az ország gyűlésére, kik királyi bizalmával felruházva, mint annak organumai, s egyszersmind a haza igazgató kormányszékének, a királyi Helytartó Tanácsnak tagjai, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban országgyűlési tárgyalásainkban résztvéve, a kellő felvilágosításokat megadva, a fennforgó fontos kérdések feloldását előmozdítsák; kiknek személyes felelősségök alá lenne a törvények végrehajtása aztán helyezendő.

Ezen meggyőződésünk kifolyása azon alázatos feliratunk, melyet a tek. Karoknak és Rendeknek 1 ✓. alatt ide mellékelve küldünk.* A mennyiben pedig mindazokat, mik abban foglaltatnak, nemcsak hogy hazánk biztos és boldogabb kifejlődésének a jelen körülmények között nélkülözhetlen föltételei gyanánt tekintjük, hanem egyszersmind nem véljük egyébnek, mint régi törvényes kivánságaink a jelenkor- és körülményekhez alkalmazott kifejtésének, hazafi kötelességünknek tartottuk azokat hozzájárulásunkkal is előmozdítani. És a mennyiben a nemzet ezen nyilatkozata a siker reményét igérő egyet-

* Irományok, 122. sz.

értéssel fogadtatott el, az a mai nap tartott országos ülésben is szó nélkül helybenhagyatott.

A február 22-dikén tartott kerületi ülésben gr. Széchenyi István az ország minden törvényhatóságainak megküldött véleményét s tervét a közlekedési rendszer ügyében az ország gyűlésének bemutatta. Ezen munkálathoz csatolt jelentés felolvastatván, azon kerületi választmányhoz utasíttatott, mely a vukovár-fiumei vasúttársaság folyamodása iránti véleményezéssel megbízatott. Ezen munkálatra nézve a tekintetes KK és RR véleményüket velünk közleni méltóztassanak.

A városi munkálatot illetőleg, azon nagyobb, s a szerkezettől eltérő módosításokat, melyek a kerületekben kifejlett tanácskozások nyomán tétettek, — addig is, míg az ekként módosított szerkezet a sajtó alól kikerülne, — a tek. Karok és Rendekkel közöljük.

A városi törvényhatóságról rendelkező 21-dik § huzamosb vitát idézett elő. Némely megyék képviselői a 21-dik § *b)* pontjának kihagyását sürgették, mások ellenben Szabolcs megye követének* indítványára ezen § *b)* pontját így kivánták módosítani: «minden állandó lakosok és telepedett nemesek ellen,» kihagyván ezen szavakat: «de a város határán kívül ingatlan értékkel nem birnak.» Ezen módosítás szerint a birtokos és birtoktalan nemességre nézve egyiránt kiterjesztetik a territorialis biróság, s a város határán kívül eső birtok a városi hatóság alá nem rendeltetik. Szabolcs megye követének ezen 21-dik § *b)* pontjának módosítására tett indítványát a többség, a mi szavazatunkkal, elfogadta.

Ugyanezen § *c)* pontja helyett, miután világosnak s kielégítőnek nem találtatott, a kormányi szerkezet ide vonatkozó 25-dik §-a a *cselédbér* betételével fogadtatott el.

A 28-dik § ekképen módosíttatott: ezen szó után «egyházak» tétetett «lelkészlakok, zárdák, köziskolák, közkormányi és ítélőszéki épületek;» a «megyeházak» helyett pedig «megyék székházai.»

A 29-dik § ekként módosíttatott: «az udvartelkek a törvény további rendeletéig a háziadó azon rovataihoz, melyek nem törvényhatósági, de rendőri természetűek, aránylag járuljanak.»

A 34-dik §-hoz az udvartelkek kisajátítása tekintetéből, Pest megye indítványára,** e következők tétettek: «a város határain belől fekvő nemesi udvartelkek kiváltsági haszonvételeit akár magán egyezkedés, akár az alispáni szék előtt kezdendő és a törvényszékre birtokon belől

* Bónis Samu, február 14-dikén.

** Kossuth a február 16-diki kerületi ülésen.

fölebbezendő pör útján, a birtokos teljes kármentesítésével, kisajátíthatja, s a városi törvényhatóságba bekebelezheti.» Ezután ezen új § tétetett: «a bekebelezett telkek és birtokok kiváltságos tulajdonaikat a bekebelezés által elvesztik, a város telekkönyvébe beiratnak, s minden tekintetben a városi hatóság alá vettetnek.»

Borsod megye részéről a községi és országos census elválasztása, országszertei egyenlősítése indítványoztatott.* Jóllehet a Rendek ezen indítványt alaposnak elismerték, mindazonáltal, miután a mult országgyűlésen a községi és országos census egymástól el nem választva tárgyaltatott s a két tábla közötti megállapodás is oly szellemben történt: «nehogy ezen elválasztás által a két tábla között történt megállapodás ismét az egyezkedés bizonytalan terére vitessék,» a többség a szerkezetet megtartotta.

Ezek után az egyenes választás elve közmegegyezéssel elfogadtatván, a választmányi munkálat tovább tárgyaltatott.

A 39-dik § *a)* pontja alatt kiszabott birtoklási idő nem kívántatik meg azon esetben, ha valaki a képesitő ingatlannak birtokába örökség útján jut. Egyszersmind a választmányi munkálatban javaslott census helyett, Borsod megye javaslata nyomán, szavazással a mult országgyűlésen elfogadott háromféle census állíttatott föl: úgymint kis városokra 300, közép városokra 700, nagy városokra 1000, Pestre 2000 frt tétetett a képesítő telek vagy ház értékeül.

A 49-dik §-ból kihagyatott azon kivétel, hogy a papok képviselők nem lehetnek, azon okból, mert a papok a városi birói hatalom alá rendeltettek.

Indítványoztatott az is, hogy a kik magyarul nem tudnak, képviselőkül ne választathassanak. Pártoltatván az indítvány, felszólaltunk,** s megmondók, hogy ez kivihetetlen s lehetetlen, mert a városok nagyobb részében fél annyi képviselőt sem fognak választhatni, mint a törvényben megszabott képviselők száma megkivánná. Nemzetiségünk terjesztését nem ezen az úton kell reméllenünk, hanem várjuk ezt attól, hogy a nyelv diplomatiai s hivatalos lévén, mindenki, ki a közdolgokban tettleg részt venni kiván vagy hivatalt akar viselni, a magyar nyelvet sajátjává kénytelen tenni. Az indítvány el nem fogadtatott.

Az 53-dik § Borsod megye kinyomott javaslata szerint — mely javaslatot a 2 ·/. alatt ide mellékelve van szerencsénk megküldeni*** —

* Szemere Bertalan a február 18-diki kerületi ülésen.

** Lónyay Gábor, február 22-dikén.

*** Irományok, 112. sz.

akként módosíttatott, miszerint a képviselők száma kis városokban 30, közép városokban 82, nagy városokban 157 legyen.

Az 54-dik § *b)* pontja, szinte a borsodi javaslat szerint, akként változtattatott, hogy közép városban az első 12,000 számon felül az eredeti 82 képviselőhöz *egy* csak minden 400 után adassék.

Ugyanezen § *c)* pontja, ugyancsak a borsodi javaslat nyomán, akként módosíttatott, miszerint nagy városban, az első 30,000 számon felül, az eredeti 157 képviselőhöz *egy* csak minden 800 után adassék. Mi a választmányi munkálat szerkezete mellett szavaztunk, miután a borsodi javaslatban megszorítás van.

A 60-dik § ekként módosíttatott: a tanács üléseinek jegyzőkönyvében azok, kik a határozat ellen nyilatkoztak, ha a határozat hozatala előtt ellenzésüket világosan kijelentették, szavazatukat különösen följegyeztethetik, különben, ha felelősség esete álland elő, minden szavazatjoggal biró jelenvoltak egyenlően fogják viselni a felelet terhét.

A 61-dik § akként módosíttatott, hogy mindaddig, míg valamely tárgy felett a tanácskozás be nem fejeztetett, a gyűlést eloszlatni az elnöknek csak a többség megegyezésével lehet.

A 68-dik §-ban ezen szavak helyett: «tanácskozási teremben sem helyeslés sem helyben nem hagyás jeleit adni» ezek tétettek: «tanácskozást bármi módon megháborítani vagy megzavarni.»

A 71-dik § ekként változtattatott meg: kiüríttetvén pedig a hallgatóság helye, a többség fogja elhatározni, vajjon azon tárgy felett, mely a kiürítésre alkalmul szolgált, még azon nap a tanácskozás — de mindig csak nyilvánosan — folytattassék-e vagy nem.

A 72-dik § akként változtattatott, hogy a hallgatóság eltávolítása nem az elnök, de a rendfenntartó tisztek által eszközöltessék.

A 74-dik §-ban sokan a vitatás szabadságát látták azáltal korlátozva, ha az elnök vagy hat. tag bármikor szavazást kivánhat. Ugyanazért a 74-dik § ekként módosíttatott: a szavazatok a szólók szerint vétetnek számba; általános szavazás csak a tárgy teljes megvitatása után és csak azon esetben történik, ha a szólók egyenlő két részre oszolván, másképen a többség ki nem tudathatnék, vagy ha azt a tagok közűl legalább hárman kivánják.

A 77-dik §-hoz hozzátétetett: «ezért a közgyűlésnek joga van a tanács vagy bizottmány jegyzőkönyveit akármikor maga eleibe terjesztetni, vagy arról tudósítást vagy felvilágosítást kivánni.»

A 104-dik §-ban a törvényszékeken az előadás a közbirákra lévén

bízva, elhatároztatott, hogy az előadók a jegyzői kar szavazattal nem biró tagjai legyenek.

A 106. és 127. §§-ban az oly városi nyugdijazottakról lévén szó, kik a legújabb tisztválasztással hivatalaikból kimaradnak: e terhet sokan a városra nem kivánták rá róni. A többség, szavazat útján, a szerkezetet tartotta meg; mi a szerkezet ellen szavaztunk.

A 157-dik § ekként módosíttatott: szavazni közgyűlési választásokon csak közgyűlési tagnak, egyéb választásokon csak annak lehet, ki a választók névkönyvébe följegyezve van.

A többség által az utasításadás szüksége elhatároztatván, azon kérdés tűzetett ki, kik adják az utasítást. Ezen jogot, a többséggel, mi a választókra ruháztuk.

Ezen alkalommal a mellettünk lévő, oly szép tulajdonokkal biró Matolay Etelét a tek. Karok és Rendek pártfogásába oly módon ajánljuk, hogy őt a következő négy hónapra megyei irnoknak ismét elválasztani méltóztassanak.

Végre a Főrendi Napló 18, a Rendi Napló 8, és az Országos Irományok négy ivét ide mellékelve küldjük.

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1848 márczius 4-dikén

a tekintetes Karoknak és Rendeknek
nagykegyességű megbízóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor.
Gróf Andrásy Gyula.

Az 1848 február 21-diki kerületi ülésen a városi törvényjavaslat azon pontja felett folyt a tanácskozás, miféle qualificatio adja meg a diplomás embereknek a választói jogot.

Sokan a szerkezetet pártolták, melynek 30. § *c)* pontja szerint «orvosok, sebészek, nevelők, közoktatók, kik kis városban 40, közép városban 60, nagy városban 80, Pesten 100 frt *házbért* fizetnek» — választók. Mások azonban a jövedelmi és adózási qualificatiót igazságosabbnak vélték.

Gr. Andrássy Gyula a házbér mellett nyilatkozott. Minden liberális érzülete mellett nem feledkezett meg az alkotmánynak azon garantiájáról sem, melyet a munka által szerzett vagyon nyújt.

Azt hiszi, hogy oly diplomatikus, ki tudománya után becsületes szállást sem tud szerezni, nem méltó a választói jogra, s hogy oly hazában, mint a miénk, hol több a prókátor, mint a per, az orvos, mint a beteg, a tudor, mint a tudományos ember, a diplomán kívül okvetetlenül szükséges még valamely más qualificatio. (PESTI HIRLAP.) Attól is tart, hogy, ha a lakbér nem kívántatik meg, akad, ki egyik városból a másikba fog költözködni joggyakorlás végett, s ezenfelül, ki még 100 frtnyi lakbért sem képes fizetni, abban nem nagy garantiát helyezhet. Hogy tehát kijátszások ne fordulhassanak elő, a diplomához még házbért s két vagy három évi állandó lakást kiván hozzátoldatni.

(BUDAPESTI HIRADÓ.)

A többség ezek után tényleg a házbért állapította meg a qualificatio alapjául. A lakbéren kívül pedig egy évi állandó lakást kivánt.

A február 24-dikén tartott kerületi ülésen a városi törvényjavaslatnak a jelentésben is említett 74. §-a keltett élénk vitát. E § értelmében: «A szavazatok a szólók szerint vétetnek számba, hacsak az elnök vagy legalább hat tag általános szavazást nem kíván.»

Kubicza Pál, Trencsén megye követe, azon visszaéléstől tartott, hogy e § szerint a (kinevezett) elnök szavazás által oly kérdéseket döntethet el, melyeket meg sem vitattak.

Szemere Bertalan, Borsod megye követe, azt kivánta, hogy az elnök csak akkor kérhessen szavazást, ha a többséget másként ki nem puhatolhatja.

Szentkirályi Móricz, Pest megye követe csak a többség kívánatára látta helyén a szavazást.

Sebestyén Gábor, Veszprém megye követe is meg akarta oltalmazni a vitatkozás szabadságát s ezért a vitát csak akkor vélte befejezhetőnek, ha már a tárgyhoz szólani senki nem kíván.

Gr. Andrássy Gyula :

Inkább a hosszú tanácskozást állja ki, semhogy a tárgy vitatás nélkűl rögtön szavazás útján eldöntessék, s ezért a szavazásnak csak a tanácskozás bevégezte után látja helyét.

(BUDAPESTI HIRADÓ.)

Midőn néhányan akkor sem kivánták megadni az elnöknek a szavazást sürgető jogot, midőn a vitatás teljesen be van fejezve, *Andrássy gr.* így nyilatkozott:

Nem nagy barátja az elnöki jogoknak, de ha még abból is ki akarják zárni a t. RR, hogy a tanácskozás folyamának irányt ne adjon, úgy legjobb lesz a csendbiztosokat — a karzat kiürítésének műtétele után — arra utasítani, hogy az elnököt dobják ki. (PESTI HIRLAP.)

Pázmándy Dénes, Komárom megye követe, azt fejtegette, hogy az elnöknek nem volna szabad másnak lennie, mint pictus masculusnak. Az elnöki jogokról mentől kevesebbet akarván intézkedni, az egész szakaszt elhagyandónak tartja.

Bónis Samu, Szabolcs megye követe, nem akarja, hogy az elnök pictus masculus legyen, de azt sem, hogy oly király legyen, mint Aesopus meséjében a gólya. Nagy különbséget lát abban, vajjon az elnök szavaztat-e vagy a többség. Mindig sokan vannak, kik a többségben megnyugodva hallgatnának, de ha az administrator, kinek kezében van a candidálás joga, szavazásra szólítja őket, kötelesek nyilatkozni, még pedig oly értelemben, a mint az administrator akarja. Így van ez a megyékben, így lenne ez a városokban is.

Gr. Andrássy Gyula:

Jól rendezett tanácskozási körben az elnököt ő is csak pictus masculusnak akarja, ki irányt — a mit jól megjegyeztetni kér — csak a formákra gyakoroljon, nem a tanácskozás lényegére. A mi pedig az elnöki jogok körülirását illeti, ebben Komárom követének véleményétől eltér, mert az új rendszernek is abban látja eredetét, hogy a főispáni hatáskör tisztán körülírva nem volt, s az administrationis cúram habeant-ból azt magyarázta ki a kormány, hogy a főispánok elmozdíthatók, hogy az administratorok 6000 frt fizetést kapjanak, hogy a sedriákon nekik kell elnökösködni, stb. Ezért rossz taktikának tartja, ha az elnök jogai világosan körül nem íratnak. A jelen szerkezettől azonban nem fél, mert e szerint az elnök csak pictus masculus lesz s csak azt mondja ki, mit a többség végezett; csak akkor sürgethet szavazást, ha már senki nem akar szólani, s így a formákra lesz befolyása, de a tanácskozás lényegére nem.

(BUDAPESTI HIRADÓ.)

Hogy e 74. § miként módosíttatott, arról a jelentésből már fentebb értesültünk.

A márczius 8-dikán tartott kerületi ülésen, a 238. § tárgyalásakor, Sebestyén Gábor, Veszprém megye követe egyebek közt azt indítványozta, hogy a főpolgármester örökös legyen s csak törvényes úton legyen hivatalától elmozdítható.

Joannovics György, Temesvár sz. kir. város követe szintén azon nézeten volt, hogy a főpolgármester csak per útján legyen elmozdítható, mert különben nem független. Madarász László, Somogy megye követe, a főispánok visszaélései ellen az 1536 : XXXVI. t.-cz.-ben foglalt óvószert a városokra is óhajtja kiterjesztetni. Legyen a főpolgármester örökös s hivatalától csak törvény által legyen elmozdítható. Amaz a kormánytól való függéstől, emez arról biztosít, hogy velenczei podesták ne legyenek.

Gr. Andrássy Gyula :

Nem barátja a per által való elmozdításnak, nem is tudja ezt az erélyes kormányzás eszméjével megegyeztetni. Ezt az eljárást, melyre az idézett 1536 : XXXVI. t.-cz.-ben hivatkozás történt, elavultnak s épen nem olyannak tartja, hogy cynosuraul lehessen fölvenni. (Pesti Hirlap.)

A vita eredménye az volt, hogy a szerkezethez hozzá adatott, hogy az 1536 : XXXVI. t.-cz. rendelete a főpolgármesterekre is kiterjesztetik.

1848 MÁRCZIUS 14.

KOSSUTH INDÍTVÁNYAI MELLETT.

VIII. *Követjelentés.*

Lónyay Gábor megküldi Zemplén megye Rendeinek a Kossuth feliratát.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbízóim,

Az események roppant fontossága az ország gyűlését elhatározó s erélyes lépések tételére kötelezi; irányt kell adnia, hogy a mozgalmaknak ura s vezetője maradhasson. A szétágazás s egyet nem értés elláthatatlan zavarba s veszedelembe dönthetnék honunkat. Az irányt kitűzni, a határozatokat, az indokokat, minden törvényhatóságokkal egyszerre s egy szellemben közölni elkerülhetetlennek tartván, a Rendek elhatározák, hogy, e fontos iromány közakarat s közhelybenhagyás kifolyása lévén, minden követ haladéktalanul közölje megbízóival. Követtársam, kegyelmes fejedelmünk trónja eleibe teendő felirásunk Bécsbe leendő felvitelével megbízott küldöttséggel ma elutazván, ezt ezennel kötelességem szerint teljesítem. Addig is, míg a visszatérő küldöttség által lehozandó kegyelmes királyi választ a tekintetes Karok és Rendekkel közölhetnénk, nagybecsű kegyességükbe ajánlott, mély tisztelettel maradtam

Pozsonyban, 1848 márczius 15-dikén

a tekintetes Karok és Rendeknek
nagykegyességű megbízóimnak

alázatos szolgája
s országgyűlési követe

Lónyay Gábor.

A bécsi forradalom első diadalhírének hatása alatt márczius 14-dikén egybegyűlt követek előtt, mint tudva van, Kossuth fejtette

ki, hogy a tolongó események közepett melyek az országgyűlés első teendői. «Oly időket élünk, melyekben kivánatos, hogy a mi a táblán szóba hozatik, közegyetértéssel menjen végzésbe. Nekünk most azon roppant feladás, azon nagyszerű szerep jutott, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük, s azon kell lennünk, hogy a gyeplő kezeink közt maradjon, mert addig alkotmányos úton lehet haladnunk; de ha kezünkből egyszer kirántatik, akkor a következéseket Isten tudja csak. A ki nem akarna egész erővel azon munkálni, hogy a mozgalom vezetése kezeinkben maradjon, e haza sorsával játszanék s végtelen felelősséget venne magára. Senki ne engedje tehát magát túlragadtatni a kellő vonalon, de ezen vonalig mindent.» Majd áttért a felelős kormányzat megalapítása ügyében készült márczius 3-diki feliratra, melynek tárgyalását a főrendi tábla, elnökeinek távolléte miatt, a Rendek bosszúságára több napig halasztgatta. «Nem akarok senkinek szemrehányást tenni, ha azt mondom, hogy óhajtottam volna, miként felirásunk, melyben ő Felsége általunk a veszélyre figyelmeztetik, korábban juthatott volna a trónhoz, és ha ez nem történt, legalább kivánatos, hogy előbb jusson fel, mint az események híre az országban elterjed.» Később így folytatta: «Bécsben a sajtószabadság meg van adva, s minden polgárnak fegyver adatott kezébe, hogy a béke és rend fölött őrködjék. Akarjuk-e annak kitenni a magyar hazát, hogy nem magyar nyelvű, idegen szellem szülte nyomtatványok özönöljék el, vagy inkább akarjuk-e azt, hogy a sajtószabadság, melyhez nemcsak általánosan vett alkotmányos, hanem positiv törvényekben gyökerező jogunk van, mely csak erőszak és visszaélés által vétetett el tőlünk, kellő korlátokkal körülírva, nálunk is visszaállíttassék?» Végre kijelenté óhajtását s reményét, hogy a Pozsony falai közt pezsgő elem hinni fog a követek hazafiságában, melyet szóval, tettel, szenvedéssel tanusítottak, s oly lépést tenni nem fog, mely a mozgalomnak alkotmányos úton vezetését az országgyűlés kezeiből kiragadhatná.

A mondottak alapján Kossuth három indítványt terjesztett elő: szólíttassék fel a nádor, hogy hirdessen halasztás nélkül a főrendiházban ülést, hogy az említett felirat mentől hamarább feljusson a trónhoz; egy küldöttség dolgozza ki azonnal a sajtótörvény javaslatát; végre, hogy a belnyugalom a polgároknak védelme alatt háborítatlan maradjon, egy másik bizottság, nem napok, hanem órák alatt, a hon védelme iránt terjeszszen elő javaslatokat.

Ez inditványok lelkesedéssel és egyhangúlag elfogadtattak.

Pártolta ez indítványokat *Andrássy* is.

Pártolja az indítványokat s fél, hogy a megoldás már is elkésett. Sietni kell. Nekünk egy bureaukratiai kormánynyal van dolgunk. (Kiáltás: *Csak volt!*) És a ki a bureaukratiában bízik, elbízta magát, s úgy jár, mint az anekdota tartja, hogy a beteg először akkora viaszgyertyát igért szűz Máriának, mint ő maga, azután, midőn jobban lett, akkorát, mint a keze, s végre meggyógyulván, csak akkora faggyúgyertyát adott, mint az ujja. Ha azonban az elvnek formulázás által test nem adatik, * ez is úgy jár, mint az 1790: X. t.-cz.-ben biztosított önállóság, s levegőben marad, mint Mohamed koporsója. Ingadozó időkben ingadozó politika a legrosszabb. Elhatározott politikát kell követni. A hátramaradás oka elődeink politikai bűneiben fekszik, kik a népet kizárták s elnyomták, míg a bölcsebb angol bárók, kivívàn a magna chartát, azt a néppel megosztották. A honvédelmi rendszert illetőleg: Magyarország határait megvédheti talán az állandó katonaság, de a magyar nemzetiséget s a belső rendet és szabadságot csak polgári fegyver tarthatja fenn. Nem szabad azonban ezúttal az insurrectio nevetséges basisán maradni, hogy győri ütközetek emlékezete újuljon meg, hanem *nemzeti rendőrseregre* van szükség. Nem helyesli azon eszmét, hogy az ifjúság felfegyvereztessék, nem azért, mintha félne az ifjúságtól, vagy ezen eszmét depopularizálni akarná, hanem azt hiszi, hogy a dolgot ily basison kezdeni nem lehet, az egész népre kell azt alapitani; ezen rendszabálytól csak a békés pozsonyi polgár ijedne meg. A sajtóügyben hosszas munka nem kell ugyan, de néhány szakasz mégis szükséges, mert nincs oly bölcseség, mely sajtószabadságot biztosítson esküdtszék nélkül.**

(PESTI HIRLAP.)

* Pázmándy Dénes ugyanis, ki közvetlenül Andrássy előtt szólott, azt mondá, hogy codificatioval vesződni most nincs idő; elég, ha elmondjuk az elveket.

** Az alsó tábla már régebben foglalkozott a sajtószabadság és a sajtóügyekben való esküdtszék eszméjével. Külön bizottságot küldött ki, hogy ez iránt javaslatot készítsen. E bizottságba november 29-dikén Andrássyt is beválasztották, s több hirlapi közlemény bizonysága szerint, e bizottság munkálataiban ő tényleg részt is vett.

— — —

1848 MÁRCZIUS 20., 21.

A ZSIDÓÜLDÖZÉSEK MEGGÁTLÁSA VÉGETT KIVÁNATOS INTÉZKEDÉSEKRŐL.

IX. Követjelentés.

A követi kar nyilatkozata. — A törvényhozás által elfogadott törvényjavaslatok a közteherviselésről, az úrbéri viszonyok s papi tized megszüntetéséről, stb.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbízóink,

Azon küldöttség eljárásának, mely az országgyűlési teendők iránt költ feliratot ő Felsége legmagasabb színe eleibe terjeszté, óhajtott s kivánt eredménye lett.

Jelen fontos események között az összes törvényhozás irányt adó nézeteit az ide ·/. alatt mellékelt, közhelyesléssel elfogadott s minden törvényhatóságnak megküldendő nyilatkozatban közli.*

Mi ezen nyilatkozat indokait fejtegetni nem tartjuk szükségesnek; hiszen tudvák a tekintetes KK és RR előtt az europai nagyszerű események következményei.

A küldöttségnek Bécsből lett visszaérkezése óta, a törvényhozás e következő, kor és idő igényelte törvényjavaslatokat készítette s fogadta el közakarattal: ú. m. a közteherviselés, úrbéri viszonyok s papi tized megszüntetése, évenkénti országgyűlés, hitelintézet, szabad királyi városok rendezése, nemzeti őrsereg, Jász-kún és Hajdú kerületek rendezése és sajtó iránt készített törvényjavaslatokat; miket ide mellékelve van szerencsénk a tettes Karok és Rendeknek megküldeni.**

* *Nyilatkozata a követi karnak küldőihez.* Kelte márczius 14. Szerzője tudvalevőleg Szentkirályi Móricz.

** Irományok, 134., 136., 139., 140., 149., 150., 152., 155., 156., 157. sz.

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1848 márczius 22-dikén

a tekintetes Karok és Rendeknek
nagykegyességű megbízóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Gr. Andrásy Gyula.

A hitelintézet tárgyában, mely a nemesi birtoktól az úrbériség megszüntetésével járó veszélyeket volt hivatva elhárítani, Andrássy gr. az 1848 márczius 20-diki kerületi ülésen szólalt fel.

A birtokosok kármentesítéséről szóló 4. §-t tudniillik ő is, mint Kossuth, az eredeti szerkezetben kivánta meghagyatni.

Másnap, a márczius 21-diki kerületi ülésen Bónis Samu, megemlékezve a gyalázatos pozsonyi zsidó-üldözésekről, felszólítá a Rendeket, hogy intézkedjenek a megzavart közrend helyreállításáról.

Hunkár Antal, Veszprém megye követe, a legerélyesebb rendszabályokat sürgette: osztassanak ki fegyverek az ifjúság között, utasíttassék ki minden gyanús személy és hirdettessék statárium.

Zabódy Pál, Ung megye követe, a követek őrgondjára bízott ifjúságot nem szerette volna veszélynek kitenni s ezért katonaerőt kivánt alkalmaztatni.

Gr. Andrássy Gyula:

A jelen körülményekben sokkal alkalmatosabbnak tartja az ifjúságot s nemzeti őrséget a rend fenntartására, mint a katonaságot. De puskára van szükség, a nélkül katonásdi játék az egész dolog. (PESTI HIRLAP.)

1848 MÁRCZIUS 23.

AZ ELSŐ FELELŐS MAGYAR MINISZTERIUM MEGALAKULÁSÁRÓL ÉS EGYÉB TÖRVÉNYJAVASLATOK ELFOGADÁSÁRÓL.

X. *Követjelentés.*

Az úrbéri tartozások megszüntetéséről szóló törvényczikk által keltett aggodalmak eloszlatása. — A független felelős magyar miniszterium alakításáról s egyéb tárgyakról szóló törvényjavaslatok elfogadása. — Az első miniszterium névsora.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbízóink,

Folyó hó 22-dikén küldött jelentésünkhöz mellékelt, az úrbéri mindennemű tartozások megszüntetéséről szóló törvényczikk, hiszszük, sokakban aggodalmat, méltó aggodalmat gerjesztett.

A törvényhozó testület komoly feladatának tekinté ezen törvényczikk által előidézett aggodalmak minél elébb leendő megszüntetését; s ezen feladatának, az úrbéri megszüntetett magán úri javadalmak status-adóssággá leendő átváltoztatásáról készített s ide mellékelt törvényjavaslat által, teljesen meg is felelt, miután ezen törvényjavaslat értelme szerint, a megszünt úrbéri javadalmak becsértéke fejében, az illető birtokosok a miniszteriumtól haladéktalanul status-kötelezvényeket kapnak, a kötelezvények kifizetésére pedig a kincstári javak leköttetnek; s egyszersmind az ekkép biztosított tartozás valóságos status-adósságnak elismertetett.

Legközelebb küldött jelentésünk óta — ezen törvényjavaslaton kívül — a törvényhozó testület erélyes működését az ide mellékelt s egyező akarattal elfogadott törvényjavaslatok igazolják: ú. m. a független felelős magyar miniszterium alakításáról, a községi választásokról, a magyar hadseregről, a magyar egyetemről, a nemzeti színről és ország czímeréről, az ősiség eltörléséről, Fiume, Buccari és Turopolya rendezéséről szóló törvényjavaslatok.*

* Irományok, 230., 165., 129., 183., 184., 181., 171., 172., 170. és 189. sz.

Tegnapi napon tartott kerületi ülésben miniszterelnök gróf Batthyány Lajos az általa miniszter-társakul választott, s ő Felségének megerősítés végett felterjesztett egyének névsorát olvasta fel.

E szerint a következendő egyének terjesztetnek föl ő Felségéhez, mint leendő miniszterek, megerősítés végett:

gróf Batthyány Lajos miniszterelnök, tárcza nélkül;

Szemere Bertalan, belügyek minisztere;

herczeg Esterházy Pál, külügyek minisztere;

Kossuth Lajos, országos pénzügy minisztere;

gróf Széchenyi István, közmunka, közlekedési eszközök és hajózás minisztere;

Klauzál Gábor, földmüvelés, ipar és kereskedés minisztere;

báró Eötvös József, vallás és közoktatás minisztere;

Deák Ferencz, igazságszolgáltatás és kegyelem minisztere;

Mészáros Lázár ezredes, hadügyminiszter.

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1848 márczius 24-dikén

a tekintetes Karok és Rendeknek
nagykegyességű megbízóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Gr. Andrásy Gyula.

1848 MÁRCZIUS 30., 31.

A NÉPKÉPVISELETI TÖRVÉNYRŐL.

XI. Követjelentés.

Országos küldöttség Bécsben a király előtt, márczius 16-dikán. — A felelős kormány megalapitását s hatáskörét szabályozó törvényjavaslat felterjesztetik. — A márczius 29-dikén felolvasott királyi leiratok. — Inditvány a bécsi magyar kormány tagjainak vád alá helyezésére. — A várva várt királyi leirat megérkezése. — Újabb törvényjavaslatok. — Az alsó tábla által elfogadott népképviseleti törvényjavaslat.

Tekintetes Karok és Rendek,

Nagykegyességű megbízóink,

A f. hónap 19-dikén és 23-dikán felterjesztett törvényjavaslatokra a királyi jóváhagyás kieszközlése végett Bécsbe felutazott minisztereink, gr. Batthyány Lajos és Deák Ferencz f. hó 28-dikán azon örvendetes hírrel érkezvén meg, hogy a felterjesztett törvényjavaslatokra kedvező királyi leirások fognak az ország Rendeihez intéztetni, általános örömérzet és megnyugvás kezdé csillapítani a haza borús fellegek lepte jövője felett aggódó kedélyeket. Csalatkozánk. Reményünket meghiusítá azon absolutistikus bureaukratia, mely még most is jó fejedelmünk személyét környezi, mely még most is azt hiszi, hogy feltarthatja magát az általános európai népmozgalmak közepett, veszélyeztetve a trónt, a dynastiát, a békés forradalom lehetőségét. Hátralépés nincs többé. A magyar nemzet s törvényhozása kimondá, hogy országunknak alaptörvényeinkben kijelentett és szentesített önállása, függetlensége legyen valahára valóság. Ezen nemzeti kivánatnak s akaratnak kifolyása vala a folyó hó 16-dikán országos küldöttségünk által koronás királyunk trónja eleibe letett felirásunk. A visszatérő országos küldöttség s annak mélyen tisztelt elnöke, fenséges nádorunk meghozá az örvendetes királyi szót és igéretet, hogy az ország kivánatai teljesíttetni fognak. E királyi szóban bízva terjesztetett fel folyó hó 23-dikán a felelős kormány s miniszterium megalapítását és hatáskörét

szabályozó törvényjavaslat. Folyó hó 29-dikén olvastattak föl a leküldött királyi leíratok. A meglepetés, a megcsalt remények hangos elégületlenségben törtek ki; azonban a remény utolsó szikráját lövellé szivünkbe szeretett nádorunk férfias nyilatkozata: miként azon nagyszerű pillanatban, midőn Magyarország jövője döntetik el, ünnepélyes szavát adja, hogy az ország kivánatainak valósítását s a királyi szó beváltását teljes erejével s befolyásával eszközlendi s kivívandja. ettől állását s hivatalát függővé teszi. A miniszterelnök hasonlóan kinyilatkoztatá, hogy az egész miniszterium állását szintén ettől feltételezi.

A Rendek, rövid tanácskozás után, az ide mellékelt határozatokat hozták. Somogy követe* a kir. leiratokat aláírt tanácsosoknak Ulászló törvénye** szerinti megbüntetését követelte. Felszólalása visszhangra nem talált, mert midőn a Rendek minden politikai vétség miatti status-foglyok kibocsáttatását kérik, nem tartják tanácsosnak s a nemzet méltóságával megegyezőnek a bosszú s üldözés pályájára lépni. Hasonló érzelmektől lelkesítve hallgatánk el a tek. Karok és Rendeknek f. hó 22-diki gyűlésökből hozzánk küldött utasítását, annyival inkább, mivel a Rendek táblája, midőn a megszökött volt ausztriai miniszter Metternichnek a magyar indigenák közüli kitörlése vagy megidéztetése indítványoztatott, már szinte ezen nézetekből indult ki.***

Tegnap meghozta fenséges nádorunk a mély aggodalmak közt várt királyi választ, meghozta függetlenségünk, nemzeti létünk új magna chartaját, meg a béke olajágát. Országgyűlésünk diadalünnepet ült. A királyi leírat megadja mindazt, mi létünk, önkormányzatunk, hazánk felvirágzásának feltétele s biztosítéka. Hogy mindez valóság legyen, mi magunktól, a nemzet erélyétől, szilárd egyetértő közremunkálásától függ. Ha a békét fenntarthatjuk, meg vagyunk mentve, s hazánk egy új s boldog korszak küszöbén áll. Ezen királyi leiratot

* Madarász László, márczius 29-dikén.

** II. Ulászló VI. decretumának 1507-diki 7. czikkelye.

*** Márczius 22-dikén t. i. Sátoralja-Újhelyen rendkívüli közgyűlés tartatott, melynek forradalmi jellegű egyéb határozatai közűl egyik így hangzott: «A bécsi ex-magyar kormány tagjai Ulászló törvénye szellemében, mint hazaárulók, birói vád alá fogatni, s ezen határozat a hon minden megyéjével közöltetni rendeltetett.» E közgyűlésről s Zemplén megye ekkori mozgalmairól megemlékezik a *Pesti Hirlap* 1848 április 6-diki száma is.

a tek. Karokkal és Rendekkel sebes postával közölni mulaszthatatlan kötelességünknek ismertük.

A magyar egyetemről, a nemzeti színről és ország czíméréről, a szinházakról, az ősiség eltörléséről, Fiume és Buccari tengerkereskedelmi kerületekről és az évenkénti országgyűlésről készített, a tek. Karok és Rendeknek már megküldött törvényjavaslatok ő Felségéhez szentesítés végett felterjesztettek.

Végre az országgyűlési követeknek népképviselet alapján való választásáról rendelkező s az alsó tábla által már elfogadott törvényjavaslatot ide mellékelve van szerencsénk megküldeni. *

A kik egyébiránt nagybecsű kegyességükbe ajánlottak mély tisztelettel maradtunk

Pozsonyban, 1848 aprilis 1-sején

a tekintetes Karoknak és Rendeknek
nagykegyességű megbízóinknak

alázatos szolgái
s országgyűlési követei

Lónyay Gábor,
Gr. Andrásy Gyula.

A követjelentés végén említett törvényjavaslat «az országgyűlési követeknek népképviselet alapján választásáról» (a későbbi 1848: V. t.-cz.) az 1848 márczius 30-diki kerületi ülésen került napirendre. Felolvastatván e javaslatnak 1-ső §-a, mely a nemeseket a qualificatióra való tekintet nélkül mind meghagyta a választási jog gyakorlatában, és ezzel kapcsolatban a 2. §, mely a nem-nemesek qualificatióját határozta meg: előbb Kubinyi Ferencz, nógrádi követ, azután Madarász László, Somogy radikális követe, az általános szavazatjog behozatalát sürgette. A szabadság, mondá az utóbbi, oly vagyon, melyet megtagadni senkitől sem lehet, melynek elérésére nem fél telek, hanem egyedül emberi ép fej nyújt képességet. Sérti e törvényjavaslat a szabadság főelvét, ha az általános szavazati jog életbe nem léptettetik.

Nem csupán Madarásznak e félszeg theoriája, de kivált az általános szavazati jog behozatala ellen első, a ki felszólalt, *gr. Andrássy Gyula* volt. E lázas időkben is megóvta őt minden szélsőségtől a józan mérséklet: demokratább, semhogy a nemesek választó jogát eo ipso

* Mellékelve az Irományok 248. és 250. száma.

elismerje; conservativebb, semhogy a suffrage universel elfogadásába beléegyezzék.

Nem lehet egy értelemben az előtte szólókkal, s épen azon okoknál fogva nem, melyekből az általános szavazat pártolói kiindultak, t. i. a szabadság érdeke miatt. Lord Russel, az angol ellenzék főnöke, azt mondja az angol alkotmányról írt könyvében,* hogy a szabadságnak nincs nagyobb ellensége, mint az általános szavazat, mely békés időben azon vagyonosak kezébe adja a hatalmat, kik a többi embert megvehetik, zavaros időben pedig azon izgatókéba, kik a népnek teljesíthetetlen ígéreteket tesznek, s épen a középosztály, a szabadság legbiztosabb védője, záratik ki. Szépen hangzik ugyan, hogy a választás velünk született emberi jog, de ha jobban vizsgáljuk, nem így van. Vannak ugyanis született és szerzett jogok, s ezeket meg kell különböztetni. Született p. o. a törvény előtti egyenlőség, és az, hogy szorgalom és szerencse által mindenki hozzájuthasson a qualificatióhoz; de az nem, hogy minden, kinek emberi feje van, már ezért választhasson. És szólónak aggodalma annál nagyobb, mert ezáltal a nemzetiséget látja veszélyeztetve. Furcsának találja, hogy mi magyarok a reformok terén már is túl akarjuk szárnyalni más alkotmányos nemzetek tapasztalásait; mert, a hottentottákat talán kivéve, egy nemzet sincs, hol valami qualificatio ne volna: még Amerikában is legalább írás- és olvasáshoz van kötve a választói jog, a mi sokkal nagyobb qualificatio annál, mely e törvényjavaslatban foglaltatik. Nem a második §-t kell tehát annyira módositani, mint az elsőt; ezt szóló legfelebb csak átmeneti rendelkezésnek tekintheti, melynek idővel meg kell szünni, mert nem találja helyesnek, hogy a nemes, csak azért mert nemes, akár van rá képesítve, akár nem, jogokban részesíttessék. (PESTI HIRLAP.)

Olgyay Titusz Pozsony, és Tarnóczy Kázmér Nyitra megye követe mind ketten szintén az általános szavazat ellen hoztak fel érveket. De midőn ezután Perczel Mór, Baranya forradalmi követe,

* Russel, Lord John, *Essai on the history of the English Government and Constitution from the reign of Henri VII.* London, 1823. Nálunk föleg a Kritz-féle német fordítás volt elterjedve (Lipcse, 1825).

Andrássy nyilatkozatából szélső következtetéseket vont s a jogegyenlőség nevében az 1-ső § kihagyását követelte, vagyis azt, hogy olyanok fosztassanak meg szavazati joguktól, kik e jogot ősidőktől fogva gyakorolták: Andrássy, hogy félre ne értessék, egy felszólalásában, melynek szószerinti szövege nem maradt ránk «úgy magyarázta előbbi kijelentését, hogy az első paragraphus megmaradjon.»

A 2. §-ra többféle észrevétel tétetett. Kubicza Pál, Trencsén megye követe, azt indítványozta, hogy a községekben, fél teleknyi földbirtok helyett, negyed telek vétessék a választói qualificatio alapjául. Ez indítványt, szabadelvű irányánál fogva, igen sokan pártolták. Igy Olgyay, b. Majthényi, Joannovics, Mocsonyi Péter, Ruttkay, Bónis, Tomcsányi, Tóth Lőrincz, Sebestyén, Szintay, Gábry, Madarász László, Gaál. s még többen. «Ellene — a *Pesti Hirlap* egy szófukar passusa szerint — főképen gr. Andrássy Gyula (szólt), nemzetiség-óvási tekintetből, a zempléni körülményekből okoskodva.» De miután Kossuth is Kubicza indítványa mellett nyilatkozott, a szerkezet csakugyan a Kubicza által ajánlott módosítással fogadtatott el.*

Andrássynak ez a beszédje sem maradt reánk. E veszteségért azonban nem marad el a kárpótlás, a mennyiben Andrássy e tárgyról való nézeteit másnap, mint látni fogjuk, országos ülésen is kifejtette.

Számos felszólalásra adott alkalmat az 5. § is, mely szerint a képviselőház, Erdélyt ide nem értve, úgy a népszám, mint területi s közgazdasági tekintetek alapján tett aránylagos felosztással, 378 követből fog állani.

Mocsonyi Péter kerületi elnök felhivására, hogy a javaslatbeli felosztással elégedetlenek tegyék meg észrevételeiket, mindenek előtt *gr. Andrássy Gyula* szólalt fel.

Sokalja a 378 képviselőt, mert attól tart, hogy ha fizetésre kerül, igen drágának fog találtatni a törvényhozás,** s ezt a fele-

* Lónyay Menyhértnek Albert öcscséhez intézett leveléből, mely az események közvetlen benyomása alatt (márcz. 30-dikán) iratott, kitűnik, mily közelről érdekelte e kérdés Andrássyt. Hogy mily körülmények között fogadtatott el a trencséni indítvány, azt Andrássy grófnak elbeszélése nyomán Kónyi Manó megirta a *Nemzet* 1890 febr. 19-diki számában. (Külön lenyomat, 11 lap.) Paczolay János gúnyos indítványának nyomát azonban a kerületi ülésekről szóló jelentésekben sehol sem találtuk.

** Egy későbbi közbeszólásából kitünik, hogy a törvényhozásra szánt évi 600,000 frt költséget «borzasztó soknak» tartotta.

lős miniszterium és a népképviselet depopularisatiójára fogják felhasználni az eddigi municipalis élet pióczái, kik a régi állapotokat óhajtják vissza. (PESTI HIRLAP.) Legelébb az elvet kivánja eldöntetni, mert ha az elv változik, változni fognak a részletek is; ellenben a részletek változtatása az elvnek megváltoztatását még maga után nem vonja. E helyütt fő elv az, miszerint 30,000-re vétetik egy követ. Jobbnak tartaná, ha a Pest követe által a conferentiákban felállított első elv, t. i. 40,000 honlakosra egy követ, vétetnék alapul. (BUDAPESTI HIRADÓ.)

Maradt a szerkezet. A részletek annyiban változtak, hogy Árva három helyett csak két képviselőt kapott. A képviselők száma ez által 377-re olvadt.

A népképviseleti törvény 2. §-án újabb változtatást tett a márczius 31-diki országos ülés.

Tomcsányi József, Békés megye követe ugyanis azt indítványozta, hogy az úrbéri telkek különböző volta miatt ne a negyed telek szolgáljon a választói qualificatio alapjául, hanem állapíttassék meg egy bizonyos érték, melyet a teleknek meg kell ütni, hogy tulajdona választásra jogosítson. Mivel pedig a sz. kir. városokban 300 frtot érő fekvő birtok elég arra, hogy valaki választó lehessen: a vidéken is ugyanily értékű telek tulajdonát kivánta a választói jogosultság feltételéül.

Olgyay és Tarnóczy ez indítvány ellen, Schnée László és Lónyay Menyhért mellette szólaltak fel, midőn felállott *Andrássy Gyula*, hogy Tomcsányi indítványát a nemzetiségi politika követelményeinek szempontjából is erélyesen támogassa.

Az előtte szóló azzal végezvén beszédét, hogy pártolja Békés megye követének módosító indítványát, a követek egyik padjáról a végzetes «maradjon» szó hangzott fel, vagyis az a kivánság, hogy maradjon a szerkezet.

Megvallom, fájdalommal hallom azt a «maradjont.» Ezt kimondani könnyű; de hogy mi fog maradni, az a kérdés. Ha valaki engem meggyőz, hogy 1/4 telek igazságosabb, mint 1/2 telek — mit nem méltóztattak elfogadni —: akkor én is azt mondom: «maradjon.» Előttem tisztán áll, hogy a qualificatiónak egy határozott értéknek kell lenni. Ilyen lenne az, mit

Békés követe indítványozott, a 300 frt; mert míg egy részről az $1/4$ telek az ország némely részében talán oly csekély értékű, hogy tulajdonosa a választási helyre sem mehet be politikai jogának gyakorlatára, máshol az $1/4$ telek megér 1000 frtot. Az ilyen qualificatiónak megvan minden rossz oldala. Biztosabb qualificatiót részemről nem tudok a pénznél. Ezen kívül méltóztassanak tekintettel lenni arra is, hogy a nemzetiség ne veszélyeztessék, habár az — miben én is tökéletesen osztozom — igazságtalanságra minket fel nem jogosít; de mivel tudhatjuk, hogy épen ott, hol nemzetiségünk leginkább veszélyeztetnék, a földbirtoknak legkevesebb becse van, miért ne lehessen kimondani, hogy az $1/4$ teleknek középértéke 300 frtban állapíttatik meg? *(Maradjon!)* Ha valaki meg fog győzni az ellenkezőről, megadom magamat, de ne méltóztassanak egyszerű *maradjon*-nal dönteni. Méltóztassanak felvenni: Sáros megye követének számítása szerint megyéjében kilencz ezer néhány száz tisztán orosz választó lesz 900 nemes ellenében, ha $1/4$ telek lesz a qualificatio. Méltóztassanak megfontolni, ha Magyarországnak azt mondanák Bécsben: «hogy a magyar nyelv használata fennhagyatik, hanem a parlamentaris nyelv német lesz,» azt mondanánk: köszönjük azt a szabadságot, nekünk nemzetiség kell. Én attól tartok, hogy itt is fogják mondani az idegen elemek; most is van már arra példa, hogy Liptó vármegyében a pánszláv mozgalmak megkezdettek. De ha a nemzetiség tekintetének nem engednénk is, mivel igen igazságos, hogy a qualificatio olyan legyen, mely az egész országban egyforma értékű, mint a pénz, — mert 5 frt az egész országban 5 frt, — Békés indítványát pártolom, s kérem a RR-et méltóztassanak azt elfogadni.

Sáros, Árva, Csanád, Pest, Bihar és Ung megye rendre pártolták a békési indítványt, csak Somogy megye követe, Madarász László volt vele elégedetlen. Arra emlékeztette a RR-et, hogy a többség már a kerületi ülésen elütötte indítványát, melylyel nem a vagyonnak, hanem a fejnek akart jogot adni. Nehogy a szavazati jog még kisebb körre szoríttassék, pártja azért kívánta, hogy «maradjon» inkább a (kerületi ülésen módosított) szerkezet szerint $1/4$ telek, semhogy 300 frt érték állapíttassék meg. Zemplén megye a negyed telkek közt az ország különböző vidékein nagy különbséget lát. De az 5 frt sem mindenütt

5 frt. A nagybirtokosra nézve talán az, de a nép millióira nézve, ott hol az élelmi szerek drágábbak, az 5 frt értéke is magasabbra száll. A mi a nemzetiségi szempontot illeti, Madarász ott, hol a szabadság biztosítva van, a nemzetiséget nem félti. «Eddig nem féltettük, így szólt, a nemzetiséget a raboktól, és most a szabadoktól akarjuk félteni? Én nem féltem, nem gyanusítom a szabadságot, hogy, ha megkapja a maga kellékeit, akkor fel fog támadni s a nemzetet fogja eltiporni; én ellenkező hatását tudom, és felteszem a szabadról, hogy leginkább fogja szeretni azon hazát, melytől szabadságát nyerte.» Ezután a szerkezetet védte. Egyszerűbb szerinte az eljárás, ha kimondatik, hogy egy negyed teleknek legyen szavazata, mintha a 300 frt értékű földbirtok vétetnék alapul, mert miként gondoskodjék mindenki előre becsülő biróságról? «Ugy hiszem, így végzé beszédét. most időközileg rendelkezünk, meg lévén győződve, hogy e téren meg nem állhat a ház, mert felteszem a jövő törvényhozásról, miszerint ki fogja vívni az embernek jogait s a fej többet fog érni, mint 300 frt.»

Andrássy gr. ezekre így reflectált:

Csak azért szólalok fel, nehogy, mint Somogy követének előadásában rejleni látszott, valaki azt vélje, hogy én szűkebb körre akartam volna a választási jogot szorítani, vagy pedig félnék tágabb basisra állítani a szabadságot. Ily theoriákról senki sem szólott. A mi a gyakorlati oldalát illeti Somogy megye követe előadásának, hol azt bizonyította, hogy 5 frt sem egy értékű egész Magyarországban, azt megengedem; de azt viszont meg fogja ő engedni, hogy 5 frt és 5 frt közt sokkal kisebb a különbség, mint egy negyed és egy negyed telek közt. S ha oly szélsőségekre tetszik menni Somogy megye követének, ki a fejenkénti szavazatot akarja, azt hozhatnók ki belőle: a fejek közt is van különbség, egyik kicsiny, a másik nagy; de van azok között még más különbség is. Ily subtilitások semmit sem bizonyítanak. Ezt csak azért hoztam fel, hogy mikor valakinek véleményét egy bizonyos pontra vezetjük, — hova maga-magát vezettetni nem akarta, — s aztán czáfoljuk: az ilyen czáfolat nem találó. El nem ismerem, hogy a szabadságot féltettem volna akárkitől, kiről feltehetem, hogy egyarányos qualificatio mellett lesz módja a választásra bemenni.

Szót emelt ezután Kossuth Lajos is, s méltányolva Békés s több

más megye követeinek aggodalmát, miszerint a fertály telek sokkal szükebb mint a 300 frt, azt indítványozta, tétessék hozzá a szerkezethez: «fertály telek vagy 300 frt.» E szerint az, kinek fertály telke van, nem tartoznék bizonyítani, mennyit ér; a kinek pedig kisebb a telke (pl. szőllője), ha be tudja bizonyítani, hogy megér 300 frtot, voksa legyen.

De *Andrássy* nem versenyzett a szélsők babérjaiért és Kossuth indítványát nem fogadta el.

Ha úgy méltóztatott volna előadni: «*fél* telek, vagy 300 forint,» úgy szivesen elfogadnám, hanem így inkább maradjon a szerkezet. *(Maradjon!)*

Meg is maradt.

Az april 4-diki kerületi ülésen ismét szóba került «az országgyülési követeknek népképviselet alapján választásáról» szóló törvényjavaslat, még pedig abból az alkalomból, midőn a felső táblának e javaslatra vonatkozó észrevételei s kivánságai felolvastattak.

A főrendi üzenet által keltett vitákban részt vett gr. Andrássy Gyula is. Beszédje nem maradt ránk, de azt olvassuk (*Pesti Hirlap*, aprilis 12), hogy pártolta a főrendek azon módosítását, hogy a választói qualificatio fertály telekről fél telekre emeltessék, a mint hogy márczius 30-dikán is a fél telek mellett nyilatkozott volt. A szerkezetet azonban most már annál kevésbbé lehetett a főrendek kivánsága szerint módosítani, mivel Deák Ferencz is a fertály telek mellett szólalt fel, nem találván a fertály- és féltelkes birtokosok közt lényeges vagyoni vagy kulturális különbséget s nem gondolván, hogy a választók száma ez által tetemesen növekednék.

A felső táblának egy másik kivánsága arra irányult, hogy a választásra qualificaló 100 frt jövedelmet az illetőnek saját földbirtoka vagy saját tőkéje után kelljen húznia. E módosítás elfogadtatott, noha több megye ellene volt azért, mert szerintök a jövedelem forrását kutatni senkinek sem áll jogában, s másodszor, mert ez által a nyugdíjasok a választók köréből kirekesztetnének. Győztek gr. Andrássy és Szentkirályi érvei, melyek szerint a főrendi módosítás nem egyéb, mint a szerkezetbeli «biztos jövedelem» kifejezésnek bővebb magyarázata, minthogy biztos jövedelmet csak föld vagy tőke után lehet kimutatni, a tőke alatt pedig a nyugpénz is értetik. Kinek munkája után 100 frt jövedelme nincs, élni is bajosan tud; sőt e szerint minden koldus választó lehetne, s ha biztos jövedelem nem kivántatik, ez egyértelmű annak kijelentésével, hogy «minden ember választó, a ki él.»

1848 ÁPRILIS 2.

A MEGYEI SZERKEZET REFORMJÁRÓL.

A népképviseletről és a felelős miniszteri kormányzatról szóló törvényjavaslatok oly mélyen belé nyúltak a nemzet közjogi szervezetébe, hogy a vármegyék municipális szerkezetét is ahhoz kellett idomítani. De mivel az aviticus megye a legtágabb körökben népszerű volt, sőt különös kegyelet tárgya, holott a népképviseleti rendszert felelős kormánynyal csak centralistáink jelentéktelen számú gárdája tartotta minden szabad alkotmány legerősebb biztosítékának: a megyei szervezet reformjának szüksége igen heves tusát idézett elő a két ellentétes hajlam és törekvés közt, midőn april 2-dikán Kossuthnak «a megyei szerkezet képviseleti alapra állításáról» szóló törvényjavaslata szőnyegre került.

A régi megyét tudvalevőleg a nemesek közönsége alkotta, s a megyei hatóságot a nemesség közgyűlése gyakorolta. A nemesi előjogok megszüntével ennek tökéletesen meg kellett változnia. S ezért Kossuth javaslata szerint a közgyűlésre járás joga többé nem a nemesi rendet illette volna meg, hanem ezentúl 8—800 lakos után küldött képviselők alkották volna a megyei közgyűlést.

E reformeszme a rendi táblán nagy ellenzésre talált. Kubinyi Ferencz, nógrádmegyei követ az említett april 2-diki kerületi ülésen azt a módosítást indítványozta, hogy azok, kik ekkorig részt vettek a megyegyűlésekben, ezentúl is tartsák meg e jogot; de hogy a contemplált reformnak útja el ne zárassék, küldjenek ezenfelül a községek is képviselőket. E közvetítő eszme Pozsony, Heves és más megyék követeinek is megnyerte tetszését. Madarász László azonban, az előjogok könyörtelen üldözője, ezekkel szemben ismét azt a themát variálta: «Azért, hogy valaki nemesnek született, külön jogot követelnie türhetetlen arrogantia.» Természetesen, Kossuth javaslatának eredeti alakját védelmezte: hogy a megyei közgyűlést csak a választott képviselők alkossák.

Lónyay Gábor elismerte, hogy a megyei rendszert gyökerestől

reformálni kell; de nehogy a zavar fokozódjék, czélszerűbbnek vélte, ha e tekintetben egyelőre sértetlenül megmarad a régi megyei szervezet. Szentkirályi Móricz szerette volna a municipiumot fenntartani, de óhajtotta volna egyúttal megegyeztetni a parlamentaris kormánynyal. Attól tartott mindazáltal, hogy ha Kubinyi indítványa elfogadtatik, a jövő országgyűlésig egészen lejárja magát a municipium. Biztosra vette, hogy ki fog tűnni, hogy a megye a törvények végrehajtására nem képes, s hogy azok, kiknek e törvények nem tetszenek, a végrehajtást a közgyűlésen meg fogják akadályozhatni, s ezáltal illusoriussá fogják tenni a törvények végrehajtásáért felelős miniszterium intézményét. Ez okoknál fogva a közgyűlést ő is választott megyei képviselőkből akarta megalkotni. A köznemesség ebbe könnyen belé fog törődni, «hiszen, úgymond, eddig sem ment tanácskozni, többnyire vitték; nem törődik majd vele, ha nem járand; sőt látván, hogy a leghatalmasabb férfi is csak úgy mehet, ha képviselőül választatik, ebben megnyugvást fog találni.»

Andrássy Gyula gr. ebben a vitában is szót emelt. Nem jelentőség nélküli, hogy itt sem feledkezik meg a nemzetiségi szempontról, s ez eszünkbe juttatja Széchenyi Istvánt, ki szintén épen nemzetiségi okokból óhajtotta a megyék fenntartását.

Ha most állandó, rendszeres átváltoztatásról volna szó, ő is Pest követével szavazna, mert nem láthatja át, hogyan eszközöltetik így a végrehajtás; de a praktikus körülményeket nem lehet felejteni. Hogy a nemesség nem bánja e jogtól való megfosztást, ezt szóló nem hiszi. Ha az ajtó nincs bezárva, nem akar kimenni, de ha azt bezárnák, azonnal kedve kerekednék hozzá; ez az emberi természetben fekszik. A nemesség kizárását veszélyesnek s ez által a magyar nemzetiséget is koczkáztatva látja. (PESTI HIRLAP.)

A kérdés zárt tanácskozásra bocsáttatott.

1848 MÁJUS 9.

JELENTÉS AZ 1847–48-DIKI ORSZÁGGYŰLÉSRŐL.[1]

XII. Követjelentés.

A szabadsági mozgalmak Europában. — Az europai események hatása Magyarországra; az ősi alkotmány korszerű átalakulása. — Szükség, hogy a törvényekben kimondott reform az írott betűből életté váljék. — A királyi előadások mellékletei a fennálló kormányrendszer ellen bizalmatlanságot keltenek. — Az első válaszfelirat. — Második felirás a nemzetiség tárgyában. — Az administratori kérdés. — Olaszországi mozgalmak és a februári forradalom. — A Kossuth-féle felirás; a bécsi forradalom. — Az első független felelős magyar miniszterium. — A 48-diki törvények. — Magyarország világtörténelmi rendeltetése; a magyar nemzet helyzete az europai nemzetcsaládban. — Az ország határai közt élő különböző ajkú népek érdekeinek egyesítése az alkotmányos szabadság és magyar nemzetiség alapján.

Tisztelt Közgyűlés,

Ha igaz, hogy nemzetek néha pillanatokban századokat élnek keresztül, úgy ezen igazságnak világosabb bizonyítványát a historia fel nem mutat azon néhány heteknél, melyek legközelebb fejünk felett történetdúsan repültek el.

Fél Europát villanyozták keresztül a szabadság mozgalmai. Ausztriának és Poroszországnak százados rendszerei néhány órák alatt összeroskadtak, csak az örök jégtől dermedő éjszak maradt még eddig érintetlenül, féltékenyen őriztetve fegyveres százezrei által. A szabadság testvéresítette a népeket, mert nem a múlt század vérveres lobogójával rohant túl határain, hanem a béke olajágát nyujtotta igénytelen kezével.

Az europai események megrázkódtatták hazánkban is az ős alkotmány épületét, mely szűk vala már befogadni az igényben s számban megszaporodott új nemzedéket; csak két oszlop maradt meg rendíthetetlenül, de a melyek elég erősek elfogadni a legtágabb épületet, és ez: a király és törvényhozás. Ellenben a szabad sajtó, a népképviselet, a községi rendszer, a független magyar miniszterium iránt alkotott

törvények által oly alapok rakattak le, melyeken a nemzet közszabadságának és boldogságának legbüszkébb épülete biztosan emelkedhetik, különösen a fölfegyverkezett honpolgároknak, a nemzeti őrségnek oltalma alatt.

Azonban nagyot hibáznék, ha valaki azt hinné, hogy a munka már bevégeztetett; a törvények meghozatala csak puszta szó, vagy írott betű, és a törvény életbeléptetésének nehéz munkája még hátra van. Számtalan magán érdeket áldoztunk a haza közjaváért, hogy a haza közboldogságából és közszabadságából egyiránt részesüljünk. Kétségkívül mindnyájunknak része, mely a közösből jut, nagyobb lesz annál, melyet mások kirekesztésével elkülönözve birtak az országnak kiváltságos polgárai: mert a szabadság nem fogy, hanem nő, ha megosztatik: mert a jog nem gyengül, hanem erősebb lesz, ha többek tulajdona; mert a közboldogság nem sorvad, hanem gyarapodik azoknak száma által, kiket kebelébe befogad. A közjog, közszabadság és közboldogság pedig hatalmassá teszi a nemzetet. Ámde tagadni nem lehet, hogy az előítéleteknek is van hatalma, és hogy ezen hatalmat legyőzni nehéz; hogy a vágyaknak van telhetetlensége, s így azokat kielégíteni a lehetetlenségek sorába tartozik. Pedig mind a vágyaknak igazságos mértékre szorítása, mind a megszokott és talán megkedvelt előítéleteknek száműzése kivántatik, hogy közéletünknek törvényeinkben kimondott átalakulása az írott betűből életté váljék. Őszinte jóakarat sokat, mindent tehet; de őszinte jóakaratra minden oldalról számolni és ettől függeszteni fel az egész jövendőt, veszélyes koczkajáték. Egyesség és összetartás kivántatik, és ezen egyesség és összetartás, mely magában foglalja jövendőnk biztosítását, érdeke egyszersmind a honpolgárok legnagyobb többségének. Egyesség és összetartás, hogy legyen s megtörténjék mind az, mit a törvény rendel, hogy a megkezdett nagy munka törvényes úton folytattathassék. És íme a nemzetőrség nagyszerű rendeltetése, mely fölfegyverkezteti a nemzetet a belbéke megőrzésére, a törvény által kimondott nemzeti akarat teljesítésére.

Átmenve az országgyűlés történetei főbb vonásainak előterjesztésére, melyben résztvenni, mélyen tisztelt megbízóink kegyes bizalmából, szerencsénk volt, azokat rövideden a következőkben terjesztjük elő:

A kegyelmes királyi előadások kezünkhöz jutván, mellékleteiből sokakat mély aggodalom lepett meg; mert azon mellékleteket egy rendszer kifolyásának tekintették, mely a legközelebbi három év alatt oda látszott irányozva lenni, hogy az ország ős alkotmánya sar-

kaiból kiforgatva a birodalom egységének áldoztassék fel; ezen egységet pedig semminek másnak tekinteni nem lehetett, mint a közös szolgaság egységének.

De a teendők tömege oly roppant, a kielégítésre váró igények serege oly nagy, a kor igényeivel megalkudni annyira szükséges volt, hogy az alsó tábla minden bizodalmatlanság mellett, mely az akkori kormány iránt sokakban a legtúlságosabb mértékig hágott, jónak látta még ily körülmények között is, azon férfiakkal szerencsét próbálni, kiknek követőit, ha megbuktak volna is, az akkori rendszer szerint nem a nemzet többsége jelölte volna ki; de másrészről azért is, hogy az eredménytelenség felelősségét reá a legkajánabb rosszakaratnak se lehessen fordítani.

Így született az első válaszfelirat, melyben mindazonáltal nyíltan kimondatik, hogy az 1790 : X. t.-cz. életbe léptetése, azaz Magyarország független kormányzása azon fő feltétel, mely nélkül a közélet átalakulására rendszeresen kiszámított előlépéseket biztosan várni nem lehet. Egyszersmind azon kivánság is megérintetett, hogy ő Felsége Magyarország közállományi institutióival, melyek a szabadságon alapulnak, a monarchia közös kormányának rendszerét összhangzásba hozni méltóztassék.

Ezen felirás föl nem terjesztethetett, mert az alsó tábla hosszas vitatkozásokba keveredni és ez által hasznosabb munkálatoktól eltávolítani magát nem engedte, hanem az egész felirást egy határozat által letenni jónak látta, melyben kimondotta azt is, hogy a felség iránti háláérzeteinek nyilvánítását az iránt, hogy a nemzeti nyelvet a trónra emelé, azon alkalomra tartja fel, midőn külön tárgyak iránt teend felterjesztéseket. Be is váltotta szavát a követi tábla első alkalomkor, mely a nemzetiség tárgyában mutatkozott. Ezen felirás mindazonáltal szintén föl nem mehetett, mert időközben a horvátországi bonyodalmak iránt kiküldött választmány, mely a nyelv dolgára nézve is javaslatot készítendő vala, munkáját be nem fejezhette.

Január 30-diki kelettel érkezett az administratori kérdésben egy királyi leirat, melyből úgy látszik, hogy a volt kormány, az ország minden szükségeiről megfelejtkezve, megátalkodottsággal egyedül ezen egy kérdés megoldásának tulajdonított fontosságot. És épen ezért lett az administratori kérdés azon próbakő, melyhez az ellenzék győzelmét mérte; mert minden fontossága mellett is a megyei rendszerre nézve, melyet eddig alkotmányos szabadságunk egyedüli biztosítékának tekinteni megszoktunk, a közös teherviselés, az úrbéri viszonyok megszüntetése, a népképviselet, a független magyar minisz-

terium nagy kérdései mellett elenyészett volna, ha e nagy kérdéseket a kormány felfogva, nem az administratori rendszer keresztülviteléhez, hanem ezen nagyszerű kérdések megoldásához kötötte volna lételét.

Ismeretesek a tisztelt közgyűlés előtt azon küzdelmek, melyek között az említett leiratra a felirás készült.

Ezen felirás sem juthatott kegyelmes Urunk színe eleibe, mert azon eseményeknek, melyeket előadásunk elején említénk, mozgató ereje működni kezdett Olaszhon határai között. A mozdulatlanságnak eddigi jelképe, a római pápa hármas koronájú tiarájának sugarai keresztülhatották Olaszhon minden vidékeit, és a szabadság vágya általánosan fölébredt, elhatva az ausztriai olasz tartományok kebelébe is.

Alig kezdetett meg a harcz Italia klassikus földén, egy lakoma demonstratiójának fuvallatától összedőlt Frankhonban a juliusi trón, mert a szabadság helyett a corruptiót vette támaszul.

Ekkor az alsó tábla, áthatva az események hatalmától, kötelesnek érezé magát a trón, a monarchia és az ország irányában kimondani, hogy nincs menedék, nincs biztosíték jövendőre nézve az alkotmányos szabadságon kívül.

Hosszasan tartottak az értekezések, melyek ezen sorsnehézségű felirás felett magán körökben és Bécsben folytak; egy rendszert, mely századokon át mozdulatlanságban megkövesült, megdönteni egy beírott lappal nem lehet. Bécs lelkes polgárainak, különösen a bécsi universitásnak lehet köszönni, hogy azon rendszer, melyet Metternich képviselt, — hogy az absolutismus rendszere megdőlt. Ők vért ontottak a szabadságért, és azon országos küldöttség, mely a feliráat ő Felségének fölvitte, Magyarország részére meghozta a független felelős miniszteriumot.

A többi következett. Hogy ámbár zivataros, de eddig vérontás nélküli átalakulásunkat, a király vértkímélő kegyelete és a koronaörökös felvilágosodott buzgalma mellett a nádornak köszönhetjük, az igen tisztelt közgyűlés eddigi tudósításainkból és a visszaszerzett szabad sajtó jelentéseiből hazatértünk előtt bőven megértette. A mit magunkkal hozunk, törvényes úton megerősítve, mint törvényes tulajdonát e nemzetnek, íme itt a leküldött hiteles törvények foglalják magukban.

Nem minden ez, mi az egész nemzet jövendőjét magában foglalná, hanem alapjai jövő kifejlődésünknek, miket az isteni gondviselés és az események hatalma mellett azon erélyességnek köszönhe-

tünk, melylyel a tisztelt közgyűlés, fölemelkedve az események szinvonalára, törekvéseinket pártolta.

Nincs egyéb hátra, mint a tisztelt közgyűlés figyelmét egy fontos körülményre fölkérni, s ez következő:

Europa népei a szabadságban egybeolvadtak. A szabad népek egymás ellen harczot nem folytathatnak, mert a szabadság győzedelmeinek gyümölcsei nem a csatatéren és nem a meghódított népek rablánczairól, hanem a magán tűzhely körül szedetnek. Hódítás csak a zsarnokok nyeresége, mert rabigába görbíti a népeket, azon egy úrnak kénye alá, kinek a hódító nép rabszolgaként hódol. És mi, hajdan védfala a kereszténységnek, legközelebbi szomszédai vagyunk az éjszaki óriásnak. tán azon rendeltetéssel, hogy, valamint hajdan a kelet hatalma hazánk határai között megtörött, úgy megtörjék jövőben az éjszak hatalma is. Ha a végzet határozata reánk nézve ez, fogadjuk el az isteni gondviselésbe vetett megnyugvással, nemcsak azért, mert nagyszerű, hanem azért is, mert számot tarthatunk Europa civilisált és szabad népeinek rokonérzetére ama nagy harczban, mely talán reánk várakozik. Ámde emlékezzünk meg arról is, hogy győznünk csak akkor lehet, hogy áldozatul esni csak akkor nem fogunk, ha nem elszigetelve állunk a viadalban. Magyarország a legközelebbi események által Europa civilisált és szabad népei közt fontos helyet foglalt el. Hogy ezen helyet kellően betöltse, egyetértésre van szüksége s egységre, mely által erős legyen, és rokonszenvre, mely által támogattassék. E rokonszenvet fölgerjeszti a szabadság érzete, táplálni és megerősíteni az érdekegység fogja, legközelebb azon népekkel, melyeket a pragmatica sanctio által a historia s törvény összekötött; távolabb pedig, nemzetiségünk s önállásunk épségben tartása mellett, azon népfajjal, mely a civilisatiónak bölcsője, és mely a lőporban és könyvnyomtatásban a szellem leghatalmasb fegyvereit számítja találmányai közé.

Hazánk határai között sokféle nyelvű népek tanyáznak; de van egy alap, melyen ezen különböző ajkú népek érdekeit egyesíteni lehet: ez az alkotmányos szabadság, s ennek egyedüli föltétele s biztosítéka a magyar nemzetiség. E nélkül nincs Magyarország. Ez alapon egyek lehetünk a Kárpátoktól az Ádria tengerig. E nélkül nincs szabad önálló független Magyarország! Függetlenségünk alapján pedig, ugyanazon egy uralkodó alatt, egyesülhetünk az ausztriai birodalommal. Erőt egység ád. Egyenetlenség felbontja a legerősb országokat. Isten világosítson fel bennünket, hogy egyek és az egyesség által erősek lehessünk.

Mi pedig, kik a tisztelt megye bizalmából gyönge műszerek valánk a Gondviselés kezében, hivatásunk megszünvén, azon megnyugvással lépünk vissza az engedelmes polgárok sorába, miként semmit nem tettünk egyebet, mint azt, mit lelkiisméret szerint hasznosnak, szükségesnek találtunk a szeretett hon javára.

Kelt Sátoralja-Újhelyen, 1848 május 9-dikén

Lónyay Gábor,
Gróf Andrásy Gyula.

1848 MÁJUS 10.

A FŐISPÁNI BEIKTATÁSKOR SÁTORALJA-ÚJHELYEN.

Lónyay Gábor és Andrássy XII. és utolsó követjelentése Zemplén megyének 1848 május 10-dikére Sátoralja-Újhelyre hirdetett közgyűlésén olvastatott fel, utána pedig Szemere Bertalan belügyminiszternek következő rendelete Zemplén megye közönségéhez: *

Az 1848: XXIX. t.-cz. erejénél fogva ő Fensége a nádor s királyi helytartó által a megye főispánjává gr. Andrássy Gyula úr neveztetvén ki, midőn ezt hivatalosan tudtokra adom, egyszersmind értesítem:

1. A kinevezett főispán úr minden ünnepélyes beiktatástól felmentetett.

2. Az alkotmány szelleméhez módosított új esküt aláírásom alatt ide mellékelem. a végett, hogy a közgyűlés vagy, az 1848: XVI. t.-cz. értelméhez képest, a bizottmány előtt, főispán úr által a hit nyilvánosan a szerint tétessék le.

Reménylem, hogy a főispán úr és Önök közti ez új szövetség, az alkotmányos és nemzeti szabadság alapján köttetvén, záloga azon boldog fejlődésnek és jólétnek, mely elmaradhatlanul bekövetkezik mindenütt, hol az elöljárók és vezérlettek közt az egyetértés, a bizodalom, a közös hazaszeretet jótékony szelleme uralkodik.

Ő Felsége a főispánokat a megyéknek első tisztviselőül adja. Joguk sok, de kötelességük még több. Megkivánja tőlük, hogy tisztüket betöltsék, de megkivánja azt is, hogy őrködő kötelességük gyakorlásában engedelmességgel viseltessék irántok a megyében mindenki. A törvény és ő Felsége akarata szerint ők védői úgy a szabadságnak, mint fenntartói a rendnek.

Budapest, 1848 aprilis 22

Szemere Bertalan,
belügyminiszter.

*Eredetije a zemplénmegyei levéltárban.

Andrássy gr. erre a beküldött minta szövege szerint a főispáni esküt letevén s a megyei jegyzőkönyvben 518. sz. a. leírt és a *Zemplén* cz. hetilap 1890 február 23-diki számában reproducált ünnepi beszédekkel üdvözöltetvén, a közönség harsány éljenzései közt elfoglalta a főispáni széket.

Kijelenti, hogy habár a viszony, melyben a tisztelt megyéhez eddig állott, változott is, érzelmei nem változtak és változni sohasem fognak. Valamint eddig, mint e megyének csekély tagja és országgyűlési képviselője, úgy ezentúl is egyedüli óhajtása leend a közjót tehetsége minden erejével előmozdítani. Egyedüli jutalom, melynek elérésére törekedni fog, a közbizalom megnyerése leend. Hivatásában követni fogja azon útat, a melyen hű szolgája lesz egyiránt a királynak és az alkotmánynak: mert benső hite szerint csak a kettő együtt boldogíthat egy szabad nemzetet. Tisztelni fogja e megye és minden egyes jogait és tiszteletet szerezni a törvénynek mindenki által; mert habár számtalan módja van a szabadság megszerzésének, de azt állandóan fentartani csak ezen egy módon lehet. Nem lesz eszköze sem akarva, sem akaratlanul bármely párt- vagy magánérdeknek, szolgálni csak a közügynek fog. Üdvözli a megye tagjait, kik, bizton reményli, a haza szeretetében össze fognak olvadni.

A
FELSŐHÁZ MEGALAKULÁSAKOR A NAPIRENDHEZ.

A király 1848 julius 2-dikára Pestre hívta össze a nemzet gyűlését. Andrássy, mint főispán, a régi szerkezetében érintetlen maradt főrendiházban foglalta el őt megillető helyét.

Midőn a főrendiház, vagy — a mint Ujházy László indítványára nevezték — felsőház julius 5-dikén először egybegyűlt, a felség által elnökké kinevezett Majláth György országbiró felszólítására a jegyzők választásával kezdte meg működését.

Az első szavazáskor csak Andrássy és Radvánszky b. nyertek szótöbbséget, az előbbi oly számút, mely fényes bizonysága akkori népszerűségének.*

Miután a felsőház megalakult, az elnök a házszabályok megállapítását s a válaszfelirat megszerkesztését jelentette ki első teendőkül. Mivel azonban még sokan hiányoztak, különösen az erdélyi főrendek közül, azon kérdést vetette föl, nem kivánja-e a méltányosság, hogy e tárgyak felett a vita későbbre halasztassék.

Gr. Pálffy József, az első szónok az elhalasztást pártolta.

Gr. Andrássy Gyula ellenben

Különbséget tett a két tárgy között, és a mennyire méltányosnak látja a válaszfeliratra nézve, hogy az elmaradtak, különösen a volt erdélyhoniak megvárassanak, annyira szükségtelennek tartja ezt a házszabályokra nézve. Ezeken, véleménye szerint, azonnal keresztül lehet esni, s mikor az erdélyiek megérkeznek, fontosabb tárgyhoz, a válaszfelirathoz foghat a ház.

Az elnök a házszabályok tárgyalását a julius 6-diki ülés napirendjére tűzte.

* 99 közül 83 szavazatot nyert.

1848 JULIUS 6.

A FELSŐHÁZ ÚJ HÁZSZABÁLYAINAK TÁRGYALÁSAKOR.

A felsőház 1848 julius 6-diki ülésének napirendjére a házszabályok tárgyalása volt kitűzve. E szabályok 3. §-a következőkép szólt: «Ha valaki a megjelenésre jogosítva érzi magát és meg nem hivatott, kérelmet intéz a házhoz, és ha kérelmére nincs észrevétel, meghivatása az illető miniszter útján eszközöltetik.»

E szakasz tárgyalásánál gr. Ráday Gedeon nógrádi főispán azt indítványozta, hogy megjelenhetése végett senki se tartozzék kérelmezni, hogy tehát azok, kik a megjelenésre feljogosítva érzik magukat, jelenjenek meg, ha meghivót nem kaptak is; hogy pedig a jogosulatlanok kizárathassanak, működjék egy verificáló választmány.

E választmányt gr. Pálffy József fölöslegesnek vélte, mivel a vármegye, mely különben is legjobban ismeri a körülményeket, úgy is megbirálta már, kinek van joga megjelenni.

Andrássy Gyula gr. e kérdésben így nyilatkozott:

Nem engedheti meg, hogy a felsőházban való megjelenés joga a meghivó levéltől föltételeztessék. Kivánja egy részről, hogy ez elv, mely a mult országgyűlésen is kimondatott, megmentessék, más részről pedig meg akarja akadályoztatni, hogy a felsőházban olyanok foglaljanak helyet, kik arra képesítve nincsenek. Jelenjék meg tehát meghivás nélkül is, ki arra feljogosítva érzi magát és netalán támadandó kétség eseteire nézve állandó bizottság küldessék ki.

Több szónok megjegyzései után a gr. Ráday által indítványozott módosítás fogadtatott el.

A 25. § így szólott: «A tárgy alapelvéhez egyszernél többször szólani tilos.»

Ujházy László, sárosi főispán e korlátolást nem tartotta a magyar nemzet természetes bőbeszédűségével megegyeztethetőnek. De ha a főrendek e tekintetben okvetlen szabályt akarnak alkotni, óhajtandónak tartja, hogy legalább előadólag és czáfolólag, és így minden tárgynál kétszer lehessen szólani.

Gr. Andrássy Gyula

Azzal szünteté meg a főispán aggodalmát, hogy ki a tett ellenvetésre felel, az már nem az alapelvhez szól.

Maradt a szerkezet.

1848 JULIUS 8.

A FELSŐHÁZ REFORMJÁRÓL.

A felsőháznak 1848 julius 8-diki ülésén tárgyaltatott Beöthy Ödön bihari főispánnak már az alakuló ülésen bejelentett s időközben kinyomatott indítványa, mely szerint a miniszterium utasíttassék, készítsen javaslatot, miként lehetne a felsőházat a kor igényeinek megfelelőleg átalakítani.

Ez indítványról a felsőház tagjai különfélekép nyilatkoztak.

Ifj. gr. Esterházy Mihály mindenek előtt azt kivánta határozatilag kimondatni, hogy a felsőház, a külföld példájára, mindenesetre megtartandó.

Mások Teleki Samu gr. nézetét pártolták, ki a felsőházat mentül előbb reformálni óhajtván, utasíttatni akarta a kormányt, hogy e tárgyban még ezen nemzetgyűlés elé javaslatot terjeszszen.

Pálffy gr. a fennforgó nehéz körülmények közt a miniszteriumot nem akarta e feladattal terhelni.

Andrássy gr. azt óhajtotta, hogy legalább a jövő országgyűlésen történjék meg a reform.

Az átalakulás elveibe nem bocsátkozik és óhajtaná, hogy ettől mások is tartózkodnának. Az indítványt illetőleg az átalakulást szintén szükségesnek tartja, csak még annak kimondását szeretné, hogy a miniszterium a jövő országgyűlés kezdetéig adjon tervet, hogy még annak folyta alatt akár választás útján, akár más módon a felsőház a kor igényeihez képest új alakot öltsön.

Szemere belügyminiszter kifejtvén a kormány nézeteit, a bihari főispán indítványa elvben elfogadtatott, a nélkül, hogy a miniszterium keze akár az időpontra, akár az elvekre nézve megköttetett volna.

292201 A

1848 JULIUS 21.

VÁLASZFELIRAT A TRÓNBESZÉDRE.

A felsőház 1848 julius 14-diki ülésén tizenegy tagból álló bizottságot küldött ki, hogy a trónbeszédre válaszfelirati javaslatot terjeszszen elő. E bizottságba Andrássy grófot is megválasztották.*

Andrássy a julius 21-diki ülésen a bizottsági javaslatot úgy formájára mint lényegére nézve oly buzgón védelmezte, hogy e körülmény erősen támogatja Matolay Etelének, Andrássy gr. akkori titkárának abbeli állítását, hogy a felsőház válaszfelirata Andrássy tollából folyt.**

E föltevésnél fogva a javaslatot szó szerint ide iktatjuk.

»Felséges stb. Atyai gondoskodásának újabb tanuságát adá Felséged, midőn nem várva az utóbbi országgyűlés határozata által magyar felelős miniszteriumára bizott intézkedések előkészítését és bevégeztét, hű magyar népének országgyűlését rendkívülileg egybehíván, tért nyitott a nemzetnek, hogy a jelenről intézkedve s rendkívüli belkörülményeiből kibonyolódva, jövőjét szilárd alapra fektesse.

Hazánk e nagy feladatának semmi sem biztosíthat vala fényesebb sikert, mint ha Felséged, atyai szándékához képest, a nemzetnek annyi hű reményeitől környezett magas személyében vezérelte volna törvényhozásunk súlyos munkáit.

Körünkben még inkább tapasztalta volna Felséged, hogy a magyar szent korona, a nemzet szabadságának és a fejedelem jogainak századok óta jelképe, az europai viharok közepett is ingatlanul áll a felkent királyi főn, és hogy átalakulása jelen időszakában nemzetünknek királyához való bizalma s hűsége még rendíthetlenebb, mint századokon át vala.

* Wenckheim b. mellett neki jutott a legtöbb szavazat: 103 közül 92.

** *Zemplén* cz. hetilap, 1890 márcz. 23-diki szám.

Ezektől Felséged betegsége fosztott meg. Fogadja Felséged mély fájdalmunk, őszinte részvétünk kijelentését. Lelkünkből fakadt buzgó óhajtásunk, Felségedet mielőbb egészségben láthatni és hosszas ideig tisztelhetni köztünk, hű magyarjai közt.

Addig is vegye Felséged hódolatteljes köszönetünket, a magyar nép szívéből vett azon választásáért, mely által királyi személye teljhatalmú képviselőjévé István főherczeget, országunk hőn szeretett nádorát s királyi helytartóját méltóztatott kinevezni.

Fájdalommal tölt el bennünket, hogy Horvátországban nyílt támadás, az al-ó dunai és tiszai vidékeken fegyveres csapatok zavarták meg az ország békéjét.

A századokon át létezett testvéries egység felejtve, a történeti rokonszenv kötelékei megtágítva, a közös haza szent neve megtagadva a támadók által, kikkel a szabadság minden áldásaiban testvériesen osztozánk.

Ily viszonyok közt, tekintve egyszersmind hazánk és Europa jelen helyzetét, mely által hivatva vagyunk, szoros egyetértésben a nagy Némethon népeivel, védfala lenni a civilisatiónak első és legszentebb kötelességünknek tartottuk, mindenek előtt egy szívvel lélekkel nyilvánítani, hogy a nemzet becsületét, a magyar szent korona épségét, bármi veszély ellen, életünkkel és vagyonunkkal megvédeni készen állunk.

Azonban a magyar nemzet, szilárd elszántságához illő mérséklettel, föladatának ismeri elhárítani a közhazától a polgári háború iszonyait, és azért óhajtja, hogy a kapcsolt részekkel való viszonyaink, a százados testvéri viszonyok megerősítése, a törvény szentsége és a nemzet becsülete érdekében, a méltányosság útján egyenlíttessenek ki.

Az alsó-dunai és tiszai rablócsapatokat illetőleg, határozott szándékunk a példátlan elbizottsággal terjengő lázongásoknak haladéktalan megsemmisítését eszközölni.

Nagy megnyugtatásunkra szolgált Felségednek a rosszakaratú lázítók ámításai ellenében tett és a nemzet határozott szándékával találkozó azon ünnepélyes nyilatkozata, miszerint «változhatlanul el van határozva, magyar királyi koronájának egységét s épségét, minden kül megtámadás és belső szakadás ellen királyi hatalmával megvédeni», szigorúan kárhoztatván, maga és királyi családja nevében, azoknak vakmerőségét, kik a törvényes hatalom iránti engedetlenséget Felséged legmagasabb akaratával megférhetőnek, vagy épen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani. Felséged ezen királyi

nyilatkozatában, mely népeire kétségtelenül üdvös leend, újabb zálogát látja a nemzet azon vallásos buzgóságnak, melylyel atyai gondviselésére bizott népeinek jogai és boldogsága felett őrködni meg nem szünik.

Erdélynek Magyarországgal való egybeolvadása által a nemzetnek százados törvényes kivánata teljesült.

Felségedé a dicsőség, hogy az egymástól elszakított két testvérhon egy közös hazává alakult.

Ez egyesülés által kétszerezett erő annál szilárdabb oszlopa leend a hon boldogságával válhatlanul egybeforrott királyi szék dicsőségének.

Felségednek a külviszonyokra vonatkozó nyilatkozata, mikép majd minden hatalmasságokkal sértetlen áll békés egyetértése, és annak állandóságán — a be nem avatkozás elvének teljes mértékben viszonoztatása reményében — nem is kételkedik, nagy örömünkre szolgál.

Annál aggasztóbban hatott reánk annak értése, hogy a lombard-velenczei királyságban, hol a sardiniai király s más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges seregei harczczal támadták meg Felségednek seregeit, a háborút mindeddig bevégezni nem sikerült.

Keblünk mélyéből szólalunk fel: mennyire óhajtjuk nemzetünk érdekében szinte, mint eldődeink példája nyomán, erőteljesen hozzájárulhatni a közbirodalom említett háborús viszonyainak a trón méltóságával és igazaival egyeztethető alkotmányos szabadság elve szerinti kiegyenlítéséhez; minek eszközlését, ha megzavart belbékénk Felséged királyi hatásának mérlegbe vetése által helyre álland, erélyesen elősegíteni készek leszünk.

S midőn ily érzéssel fogunk a királyi széknek és alkotmányos szabadságnak elválaszthatlanul egyesült érdekében — feladatunkhoz képest — azoknak elintézéséhez, miket a hon java oly sürgetőleg kiván: újabb meg újabb jeleit óhajtjuk nyujtani azon őseinktől öröklött tántoríthatlan ragaszkodásnak, melylyel Felséged királyi háza és alkotmányos létünk iránt, jó és bal szerencse közt, egyaránt viseltetünk.»

Az általános vita azzal indult meg, hogy Beöthy Ödön felszólalt a felirat régi szabású modora ellen; különben is azt kivánta, hogy mivel az országgyűlést nem a felség, hanem a nádor, mint királyi helytartó, nyitotta meg, a felirat ne a felséghez, hanem a nádorhoz szóljon, megkérve őt, hogy tartalmáról a királyt értesítse. Végezetül ismét felszólította a házat, hogy a humillimi servi et capellani-féle alázatos modorral hagyjon fel.

Gr. Andrássy Gyula:

Nem ért egyet az előtte szólóval. Maga azon szó: «válaszfelirat a trónbeszédre» magában foglalja, hogy annak a királyhoz kell intéztetni; mert, először: válasz a trónbeszédre, mely a királytól jő, és másodszor: felirat, tehát ő Felségét illeti. Azt azonban nem ellenzi, hogy melléje comitiva csatoltassék a nádorhoz, ki a királynak csak előadó organuma volt. Mi a «humillimi servi et capellani» ellenvetést illeti, a hang, melyen a felirat szerkesztve van, csak olyan, milyen a viszony a trónbeszéd és válaszfelirat közt. *(Helyeslés.)*

A válaszfelirat 8-dik pontja, mely az ország készségét fejezte ki a nemzet becsületéért s a magyar szent korona épségeért életét s vagyonát áldozni, ezt a közbeszúrt mondatot foglalta magában: «tekintve egyszersmind hazánk s Europa jelen helyzetét, mely által hivatva vagyunk, szoros egyetértésben a nagy Némethon népeivel, védfala lenni a civilisatiónak.»

Ghéczy Péter, honti főispán, abból indulva ki, hogy nemcsak a német nemzettel érintkezünk diplomatiailag, Törökországot is meg kivánta említtetni, melynek érdekei a szlávokkal szemben a mieinkkel azonosak, ezenfelül Franczia- és Angolországot is.

Ujházy Törökországot mellőzendőnek vélte, mivel ez a «civilisatio védfala» nem lehet.

B. Eötvös József megjegyzé, hogy a civilisatiót nemcsak keletről, hanem délről és éjszakról is fenyegetheti veszély.

Andrássy pedig:

Megelégszik a szerkezettel s nem akarja megnevezni mindazon udvarokat, melyekkel érintkezésbe kivánunk lépni, hanem inkább függésben kivánja őket tartani, míg látjuk a politikát, a melyet irányunkban követnek.

Ujházy László, sárosi főispán kihagyandónak vélte a válaszfelirat 17-dik és utolsóelőtti kikezdését, mely katonai erőnket felajánlja az olasz fölkelés elfojtására. Szerinte az első független miniszterium is hibázott, midőn azt hirdeté, hogy Magyarország tartozik az osztrák birodalom minden részét külmegtámadás ellen mindenkor megvédeni. Szóló a pragmatica sanctióból, melyet vezérelvül emlegetnek, ezt nem tudja kiolvasni. Ausztria külháborúira Magyarország nem hogy nemesi felkelést, de még csak rendes katonaságot sem tartozik adni.

A válaszfeliratban egyébiránt csak arról lehet szó, mi a trónbeszédben van. Ebben pedig az olasz háborúban való részvételre nem szólíttatunk fel, miért is ezt a feliratból kihagyandónak véli.

Gr. Andrássy Gyula:

A sárosi főispánnak a pragmatica sanctioból merített okoskodása által meggyőzetett, hogy az ellenokok sokszor megerősítik az embert állításában. Azon ellenvetésre, hogy a trónbeszédben az olasz háborúról nincs szó, azt feleli, hogy a válaszfelirat nem csupa visszhang; a feleletben nem azt kell tekinteni, hosszabb-e, hanem illő-e. Szóló e feleletet illőnek látja a trónbeszédnek Olaszországot illető pontjára. *(Maradjon! Elfogadjuk.)*

Miután a javaslatnak ez a pontja is elfogadtatott, hosszas és csaknem szenvedélyessé vált vita fejlődött ki a válaszfelirat átadásának módjáról.

Abban megegyeztek a főrendek, hogy a válaszfeliratot az elnök vezetése alatt bizottság vigye a nádorhoz, azzal a kéréssel, hogy a feliratban foglaltakat ő felségének tudomására juttassa. Csak arra nézve volt eltérés, vajjon az átadáskor mondandó előbeszéd és zárszó szerkesztésére is külön bizottság neveztessék-e ki, — a mint azt b. Wesselényi Miklós inditványozta, — vagy ne.

Beöthy Ödön erélyesen ellenezte a beszédkészítő bizottságot. Az egész «mondóka» szerinte nem sokból áll. Az elnök jelentse a jövetel czélját s ne tartson hosszú szónoklatot.

Gr. Andrássy Gyula:

Hasonló véleményben van. Minthogy a mondandó úgy sem lesz egyéb, mint: itt a felirat, ezt föl fogjuk olvasni, s miután elolvastatott: ajánljuk magunkat.

A határozat ily értelemben mondatott ki.

A FELSŐHÁZ HATÁROZATKÉPESSÉGÉRŐL.

A felsőház 1848 augusztus 25-diki ülésén id. Majláth György elnök jelenti, hogy a ház tagjai közül többen a táborba készülnek. Bármenynyire méltányolja hazaszeretetüket, a ház jóváhagyása nélkül, az üléseket látogató főrendek csekély számára való tekintettel, a távozásra nem adhat nekik engedélyt.

Beöthy Ödön és b. Wesselényi Miklós üdvözlik a nemes elhatározást és az engedélyt megadatni vélik.

Gr. Andrássy Gyula:

Különösen azért, mivel ennek a népre jó hatása lesz, hasonló értelemben nyilatkozik, azon különbséggel, hogy a határozathozatalra szükséges tagok számát 40—30-ra akarja szállíttatni.

Némi vita után, melyben kiemelték, mily végzetes erkölcsi hatást szülne, ha a ház határozatilag eltiltaná tagjait a fegyveres szolgálattól, az engedély megadatott, s a felsőházi tagoknak határozatra szükséges száma ideiglenesen 50-ről 30-ra szállíttatván, az elnök utasíttatott, hogy a jelen nem levő regalistákat szólítsa fel a megjelenésre.

Andrássy is a zászlók alá sietett. Mint főispán, a zemplénmegyei őrsereg élére állott. Rövid, de mozgalmas katonai pályafutásáról, nevezetesen a sukorói és schwechati ütközetekben tanusított magatartásáról már sok szemtanú beszélt részleteket, melyek Andrássy grófnak nem csekély dicsőségére szolgálnak. Vitézségének emlékeit azonban a hivatalos akták is megőrizték. Móga altábornagy szeptember 29-dikén a sukorói táborból a miniszterelnökhöz intézett jelentésében különösen kiemeli Andrássy grófot, ki az ütközet alatt mint Móga mellé rendelt «sebes lovag» érdemesítette magát a kitüntetésre. A honvédelmi bizottmány, érdemeinek elismeréseül, október 13-dikán, ugyanaz nap, midőn

Görgeyt ezredessé léptette elő, Andrássyt Zemplén megyének (díj nélküli) nemzetőrségi őrnagyává nevezte ki. Részt vett a schwechati ütközetben, s mint Görgey segédtisztje küzdött a hatvani, tápió-bicskei és isaszegi győzelmes csatákban (április 2, 4, és 6). Katonai pályája itt megszakadt. Tudvaváló, hogy a kormány őt szemelte ki arra a nehéz feladatra, hogy az országnak a török barátság előnyeit megszerezze. 1849 május 22-dikén indult Konstantinápolyba, mint Magyarország követe.*

* Útjáról és ottani szerepléséről legtöbb felvilágosítást az a czikksorozat nyújt, melyet Reiner Kiss Lászlónak, Andrássy gr. akkori titkárának följegyzései nyomán írt, s mely a *Neue Freie Presse* 1890-diki évfolyamában (február 21-, 22-, és 26-dikán) s ugyanazon időtájt az *Egyetértés*ben jelent meg.

1861–1867.

1861 FEBRUÁR 4.

AZ 1861 JANUÁR 16-DIKI LEIRAT TÁRGYÁBAN.

A világosi fegyverletétel után gr. Andrássy Gyula majdnem egy évtizedig külföldön tartózkodott, mint hazánk legtöbb politikai menekültje, hol az angol, hol a franczia nép oltalmi körében, várva a viszonyok kedvezőbb fordulatát, mikor a hazába visszatérhet.

Végre 1857 végén bekövetkezett, a mire bizton várt. A katonai rémuralommal inaugurált, majd az erősen fegyelmezett idegen hivatalnokseregre és a klerusra támaszkodó szabadságellenes rendszer öszszedőlt.

És ő hazatért háborítatlanul.

Az olasz háború kitörőben volt.

A hatóságok lázas tevékenységével ellentétben, az országot csüggedt és kietlen hangulatban találta Andrássy. Az értelmesebb elemek még a panasztól is tartózkodtak. Politikájók arra szorítkozott, hogy gyanakvó szemmel kisérjenek minden fordulatot s hogy a «passiv magatartás» jelszavát meg ne törjék. Csak azon rétege a honpolgároknak, mely az emigratio vezéreinek sugdosásaira figyelt, mozgott izgatottan, rosszul leplezett titokban.

De ha néhány hóval utóbb a villafrancai béke — Kossuth szerint: villám a derült égből — meghiusította ezek számításait, viszont reményeket ébresztett mindazokban, kik nem a forradalomtól, nem a fegyveres fölkeléstől várták a magyar ügy jobbra fordulását.

Míg azonban az 1848-diki liberalisok, kiknek táborában Andrássy gr. is elfoglalta az őt megillető helyet, a szerencsétlen végű olasz háború ellenére sem szánhatták el magukat activ fellépésre, belátva, hogy az ő órájuk még nem ütött: addig az udvarhoz közel álló, befolyásos főurak, az ismeretes conservativ politikusok, élükön Dessewffy Emil gróffal, Bach távozása után meg tudták nyerni jóhiszemű czéljaiknak Rechberg gr. és Hübner b. minisztereket.

Befolyásuknak köszönhető az 1860 október 20-dikán kelt diploma, mely visszaadta ugyan Magyarországnak régi, 1847-diki dicasterialis belszervezetét, megyei önkormányzatát, s visszaállította rendi országgyűléseit is: ennek legfontosabb előjogait azonban fenntartotta a bécsi Reichsrath számára, mely az alkotmányos, de központosító hatalom focusa lett volna.

Az októberi diplomával tett békeajánlat meglepte az országot. Voltak, kik örömükben ujjongtak, voltak, kik kételkedtek az ajánlat őszinteségében; de senki sem volt, ki jelentőségét, messze kiható fontosságát kicsinyelte volna. Ha Pest város tanácsa, mely még az absolutismus idején alakult, egyhangúlag határozta is, hogy «hazánk viszonyainak ily szerencsés megoldásáért» minden egyházban hálaistentisztelet tartassék s a város kivilágíttassék: az ország magyar lakosainak túlnyomó többsége nem érte be a diploma által kilátásba helyezett vívmányokkal. Megelégedéssel látták ugyan, hogy a bécsi kormány programmja megváltozott, hogy immár elejtik a birodalmi egység s az absolut kormányzat elveit; de nem értették, miért állottak meg fél úton? A Reichsrath eszméje alapos gyanút keltett, hogy a bécsi kormány még mindig ragaszkodik beolvasztási politikájához; mert ha tisztelné Magyarország történeti önállóságát, akkor nem haboznék az ország jogait elismerni, és már visszaállította volna a magyar korona területi egységét.

Nem az volt az elégedetlenség oka, mint a Lajtán túl, hogy a diploma az alkotmányosságból keveset adott, hanem hogy újat ajánlott s nem a meglevőt állította vissza, hogy általában adott és nem restituált. Mert azzal a színleges alkotmánynyal, mely hivatva volt a birodalom népeit boldogítani, más népek beérhették talán, de nem a magyar, az egyetlen nemzet, mely igazi, hathatós biztosítékokkal ellátott, századokon át féltékenyen őrzött és fejlesztett alkotmányát soha fel nem adta. Elkobzását kénytelenségből eltűrte, de hiányához hozzá nem szokott.

De hol küzdjön czéljaiért, ha el nem fogadja azt a tért, melyen befolyását érvényesítheti?

A helyzetnek, melyet a diploma teremtett, veszélyes és válságos voltát átérezte az egész nemzet. Ha elfogadja: csekély előnyökért lemond jogairól; ha visszautasítja: vagy elveszti ez előnyöket is, vagy megnyer mindent, de mindenesetre sorsával játszik.

E zűrzavarból csak lassanként, de annál határozottabban bontakozott ki ama felfogás, melyet a Deák Ferencz körétől sugalmazott *Pesti Napló* terjesztett, s mely rohamosan mind szélesebb köröket

hódított meg az országban. Deák éles szeme ugyanis tisztán látta, hogy a diplomának nem tartalma, de iránya a döntő; hogy a diploma bármily határozottan szólt, nem lehetett a «felülről jövő utolsó szó.» A passivitás elvét tehát el kell ejteni, hogy a hatalom engedékeny irányzatának kedvező alkalmát a nemzet el ne szalaszsza. Hálásan el kell fogadni a békeajánlatot, de fenntartással. Fenntartással, mert nem octroy, hanem csak a jogfolytonosság alapján egyenlíthető ki a viszály. Az új kifejlődésnek ne az októberi diploma legyen kiinduló pontja, hanem ragaszkodjunk alkotmányos elveinkhez, melyek szerint a fennálló törvény csak fejedelem és nemzet közös egyetértésével az országgyűlésen változtatható meg. Ezért a 48-diki törvényeket tartsuk minden további lépésünk egyedül törvényes kiinduló pontjául. A míg tehát országgyűlés nem módosítja, az 1848-diki törvényeket a diploma ellenére is törvény szerint fennállóknak kell tekinteni, mert minden alkotmánynak, még a jól rendezett absolutismusnak is alapelve, hogy a törvényeket, míg újak nem alkottatnak, végre kell hajtani. Az 1848-diki alkotmány visszaállítása és a miniszterium kinevezése e szerint nem engedmény, hanem jogos követelés.

És tényleg az 1848-diki törvények visszaállítását követelték a megyék, midőn az októberi diploma kibocsátása után megalakulásra felszólíttattak. Oly erős volt e mozgalom lendítő ereje, hogy az esztergomi értekezleten még a conservativ politikusok is az 1848-ban alkotott választási törvényt ajánlották az országgyűlés egybehívásának alapjául az októberi diplomában kitűzött koronázás utáni 1608 : III. t.-cz. helyett. A restitutio in integrum, az 1848-diki birtokba való helyezés eszméje lelkesíté a nemzetet, s mivel nem akadt ember, még az októberi mű megalkotói közül sem, ki a követelések ez egyhangúságát megzavarni merte volna: már az új év beköszöntével az októberi mű megbukottnak volt tekinthető.

Azon legfelsőbb kéziratok egyike, melyek az októberi diplomával egyidejűleg jelentek meg, újra életbe léptette az «ősi megyei rendszert», a vármegyék végleges rendezését a legközelebbi országgyűlésnek tartván fenn.

A legtöbb vármegye élére október 30-dikán nevezték ki a főispánokat, s ugyanakkor töltötték be a tárnokmester, más zászlós urak s a koronaőrök állását is. Zemplén megye főispánjává Andrássy Gyula grófot nevezte ki a kormány. Ha e kitüntetés ellen a gróf nem tiltakozott is oly erélyes modorban s csak hirlap útján, mint például Tisza Kálmán, a méltóságot, melyre előleges megkérdezése nélkül

nevezték ki, ép oly kevéssé vállalta el. Az októberi diploma álláspontján nem vélte nemzetét szolgálhatni, s ezt Vay báró kanczellárnak magánlevélben azonnal tudtul adta. Nehogy azonban eljárása félremagyaráztassék s példája a megújuló megyei élet nem csekély kárára számos követőre találjon, liberalis meggyőződésű elvtársaival, Lónyay Menyhérttel és Tisza Kálmánnal együtt, a következő közös nyilatkozatot tette közzé:

«Nézetünk szerint hazánkra nézve oly nevezetes korszak következett be, a melyben minden valódi hazafinak kötelessége azon helyet foglalni el, melyben meggyőződése szerint hazájának legtöbbet használhat. Mi alulirottak komolyan megfontolván a körülményeket, úgy vagyunk meggyőződve, hogy azon esetben, ha honfitársaink bizalmát megnyerni szerencsések lehetünk, az összejövendő országgyűlés alsóházában fognók hazafiui kötelességünket, hazánk törvényes jogai védelmére és jövője megszilárdítására munkálva, tehetségünk szerint legjobban teljesíthetni.

Ez volt egyike azon okoknak, melyek arra indítottak, hogy mind hárman a főispáni hivatalt, melyre kineveztetének, el nem fogadtuk.

E mellett azonban elismerjük, hogy a jelen nevezetes korszakban semmi sem fontosabb, mint a hazánk nyolcz százados alkotmányának alapját és védbástyáját képező önkormányzatnak a megyék visszaállítása általi czélszerű és mielőbbi életbelépte.

Azért tartók szükségesnek ezeket a nyilvánosság előtt megemlíteni, nehogy lemondásunk többre magyaráztassék, mint a mit az által érteni akartunk. Pest, 1860 november 2. Gr. Andrássy Gyula, Lónyay Menyhért, Tisza Kálmán.»

Zemplén megye a maga részéről, a mint visszanyerte autonomiáját, megemlékezett utolsó alkotmányos főispánjáról.

Az 1860 deczember 22-diki ülésen:* «Indítványoztatván, hogy az 1849-diki nehéz időkben a megye kormányát ernyedetlen buzgósággal vezetett s polgári kötelességökben híven eljárt fő- és első alispánnak, a törvényes jogaiba visszahelyezett megye részéről egy emlékiratban köszönet mondassék, — ez indítvány egyhangúlag elfogadtatott, s a köszönő irat fogalmazásával a főjegyző (Évva András) megbízatván, következőleg mutattatott be:

* A megyebizottsági ülések jegyzőkönyvének 21-dik pontja.

«Méltóságos gróf Andrássy Gyula és tekintetes Cseley János uraknak.

Midőn e századnak legközelebb lefolyt s a magyar nemzet történetében egy nagy gyászkort képező évtizede, sujtolásaiban kifáradva, első perczeit engedi élvezni az eszméletességnek, s midőn az eddig folytonosan önfenntartási aggodalmakkal elfoglalt honfiérzelem, nyugodtabb térre jutva, némileg már ön benső hajlamainak is átengedheti magát, első kötelességei egyikének tartotta e megye közönsége Önöket, kik a viharos 1849-dik évben alkotmányos kormányát vezették, üdvözletével felkeresni, és becsülését fejezni ki azon kitartásukért, hogy mindaddig ügyei élén állottak, míg a minden erejéből kimerült nemzet, az ellene vítt egyenetlen tusában harczot állva, halottként össze nem omlott.

Mi benső szükségét érezzük annak, hogy a jelenből találkozzanak onlolat aink a rokon multtal, hogy áthidaljuk a sötét ürt, melyet a tíz évvel ezelőtt kioltott s most újra megkezdett megyei alkotmányos életünk közé beékelt a bennünket leigázott korlátlan hatalom; de midőn ezt Önökre gondolva teszszük, s az ismét alakulásnak indult nemzeti élet kezdő szálait Önökben kötjük össze a multnak megszakadt, de a honfikebelnek annyival kedvesebb fonalszálaival, azon hitben vagyunk, hogy ezt azon őszinte beösmeréssel párosítva, miszerint Önök az érintett legnehezebb időkben polgári kötelességöket férfiasan teljesítették, Önök is mint a megye részéről nyújtható legértékesebb jutalmazást fogadandják. Kelt Sátoralja-Ujhelyen, 1860 deczember 22-dikén tartott bizottmányi gyűlésünkből.

Zemplén vármegye közönsége.»

Alig hogy kinevezték a főispánokat, a vármegyék mindenfelé szervezkedni kezdtek. Népes bizottságokat alakítottak és megválasztották a tiszti kart, lehetőleg a megyék megszüntetésekor szolgált honfiak sorából. Csakhamar túl is lépték a tisztán közigazgatási hatáskört, melyet számukra Bécsben kijelöltek. Fölélesztették ama jogokat, melyek a régi megyét az oppositióban oly erőssé tevék: érintkeztek egymás közt, felírtak, sőt meg is tagadták a törvénytelennek tartott rendeletek végrehajtását. Sorra mellőzték azon utasításokat, melyeket a kanczellária ideiglenes zsinórmértékül az 1848-diki törvények helyett a megyéknek megküldött. Megszüntették az addig fennállott cs. kir. hivatalokat s e hivatalok teendőit választott tisztviselőkre bízva, a közigazgatás útján tényleg birtokba vették az 1848-diki alapot. Egymás után felírtak az újra megalakított dicasterialis hatóságok, a m. udv.

kanczellária s a kir. helytartótanács ellen, melyeknek felélesztése a felelős miniszteriumot rendelő 1848: III. törvényczikkbe ütközött. Követelték az országgyűlések hamaros egybehívását, s követelték a sajtó szabadságát, mindig a 48-diki törvények alapján. Sőt néhány szilajabb megye tovább is ment: felfüggesztette azon pereket, melyek az 1853-ban octroyált osztrák törvények szerint indíttattak, s hogy a legérzékenyebb oldalán támadja meg a bécsi kormányt, megszüntette az adóhátrálékok behajtását s az ujonczozást, míg a pénz- és véradót nem a törvényesen egybehítt országgyűlés fogja megszavazni.

Bécsben pedig nem értették meg, hogy mindazok után, miket az ország tizenegy éven át nemzetiségi, vallási és politikai tekintetben szenvedett, a nemzet megnyugvásáig csak az elnéző engedékenység politikája lett volna helyén. Mint mindig, valahányszor a megyék «alkotmányos sánczaiba» ütköztek, az absolut hatalom bajnokai most is visszatorló rendszabályokat sürgettek. Rémeket láttak mindenütt. A megyegyűlésekben lázadó diétákat véltek látni, néhány rakonczátlan szónok haragjában a trón és dynastia elleni hadjárat csatariadóját hallották, és azon ártatlan egyletekben, hol csupán a felebaráti szeretet nyilvánult a rokkant honvédek és árváik iránt, csatára kész hadsereget képzeltek. Sőt oly hang is emelkedett, mely a megyék mozgalma ellenében az ostromállapot kihirdetését követelte.

E szorongattatásoknak engedve a m. udv. kanczellária kisérletet tőn az októberi mű megmentésére. B. Vay és Zsedényi ellenjegyzésével valamennyi megyéhez erélyes királyi leirat érkezett 1861 január 16-diki kelettel.

«Szilárdul el vagyunk határozva, — így szól a leirat egyik passusa, — a forradalomnak, akár nyiltan, akár álnokul, törvényes alakba burkoltan lépjen az föl, egész hatalmunkkal ellentállani.» Mindenütt, hol «a megyék minden államhatalmat magukhoz ragadni nem átallanak», mindenütt, hol azok «a közbátorság felállításának ürügye alatt a nemzetőrséget a köznép terheltetésével fölállítani s fölfegyverezni készülnek», mellőzhetetlen kötelességének ismeri «hátráltatni és erélyesen meggátolni az alkotmányos szabadságnak oly czélokra való fölhasználását, melyek a jó rend fölbomlását idézvén elő, végkövetkezésben forradalomra vezetnek.»

Tekintve, hogy Kossuthot, Klapkát, Garibaldit, Cavourt, Napoleont és másokat a legtöbb megyebizottságnak tagjává választották, elrendeli a leirat, hogy mindenütt, hol a birodalom határán kívül tartózkodó hűtlen és felségsértő egyének választattak bizottmányi tagokul, ezen választások semmiseknek és érvényteleneknek tekintessenek.

Elrendeli másodszor, hogy szoros felelet terhe alatt mellőzendők mindazon határozatok, melyek az egyenes és közvetett adók behajtásának megakadályozására irányultak.

Érvénytelenek — ez a harmadik pont tartalma — mindazon határozatok, melyek az októberi diplomában ideiglenesen fenntartott törvénykezési intézkedések megszüntetésére vagy tevékenységük megzsibbasztására irányozvák.

Negyedszer azt parancsolja a leirat, hogy a legkomolyabb eszközökkel megakadályozandók mindazon kisérletek, melyek útján az 1848-diki törvények, önhatalmúlag hatályba léptethetnének; megakadályozandók azért, mivel e kérdések egyoldalú, illetéktelen és elhamarkodott megoldása «az elmult idő lefolyta alatt keletkezett s oltalmunkra számot tartó viszonyokat és érdekeket, úgy Magyarországban, mint a többi tartományokban veszélyeztetné.»

«Ha a megyék részéről — így végződik a hosszúra nyúlt leirat — ezen meghagyások ellenében ellenszegülés tapasztaltatnék, a bizottmányi ülések be fognak tiltatni s maguk a bizottmányok fölfüggesztetni vagy föloszlattatni, — mi, a szükség úgy kivánván, anyagi hatalommal is foganatosítandó leszen.»

E leiratnak azonban ép oly kevéssé volt foganatja, mint a herczegprimás nyilt levelének, melyben (január 20-dikán) a megyéket mérsékletre és a törvények iránti engedelmességre intette. Sőt több megye a leiratot, mint törvénytelent, egyszerűen félretette.

A zemplénmegyei bizottság Vay b. kanczellárnak 1861 január 16-diki leiratát február 4-diki ülésén tárgyalta a megye székhelyén, Sátoralja-Ujhelyen.

Szentiványi főispán megnyitván az ülést, a leirat felolvasása után elsőnek *gr. Andrássy Gyula* kért szót. Beszéde, melyet a *Pesti Napló* február 14-diki száma egy zemplénmegyei levél keretében kivonatosan bár, de, úgy látszik authentikus szövegben közölt, így hangzik:

A mennyiben a leirat nem csupán a bennfoglalt pontok teljesítését rendeli, hanem egyszersmind törvényes alapra kivánja fektetni azokat, az október 20-diki diplomát idézvén a megyék eljárása ellenében, nem helyeselhetem azon megyék eljárását, melyek a leiratot egyszerűen félretették.

Hanem azt hiszem, kötelességünk válaszolni — tiszteletteljesen, őszintén és határozottan.

A mi magát a leirat szellemét illeti, minden eddig nyilat-

kozott megye egyhangúlag elismerte, hogy az az ország jogérzületével merő ellentétben áll.

Részemről azonban ennek okát, nem mint némelyek a leirat rendeleteiben, hanem magában a kiinduló pontban találom. Fölfogásom szerint tehát nem az egyes események különböző értelmezése, hanem elvkérdés választ el bennünket.

A leirat minden okoskodása ugyanis azon elven alapszik, hogy Magyarországnak annyi fejedelem esküjével és hitlevelével megerősitett, s az összes szentesített törvényeken nyugvó jogi állása megszünvén, ennek egy részét ő Felsége az októberi diplomában kikötött módosításokkal és kivételekkel visszaadta a nemzetnek. Ha ezen kiinduló pontot elfogadjuk, úgy a leirat minden következtetése áll.

De épen ez az, mit elfogadni a nemzetnek nem szabad és nem lehet, mert az oly elvet tartalmaz, melynek elfogadása után nincs többé joga a nemzetnek, mely csak a legrövidebb időre is biztosítva volna. Magyarország joga nem alapulna többé kölcsönös szerződésen, hanem egyenesen a fejedelemtől függene.

A mi a 48-diki törvényekre s az adó- és ujonczmegajánlási jogra elfogadtatik ma, holnap ugyanazon joggal alkotmányunk bármely más pontjára nézve ki volna terjeszthető. Ezen a téren a teljes octroyálásig oly kevéssé lehet megállapodni, mint a hogy a törvényesség terén nem lehet a törvényes állapot teljes visszaállításaig.

Igaz, ő Felsége maga is hivatkozik a pragmatica sanctióra, de ezt csak kivételekkel és módosításokkal ismeri el. Részemről nem ismerek oly törvényt, mely egy szerződésnek épségben tartása mellett megengedné, hogy annak egyes pontjai az egyik fél által módosíttassanak. A sanctio pragmatica kölcsönös szerződés, melyet egész épségben lehet csak fenntartani, de egyoldalúlag módosítani nem.

Igaz, a leirat csak az országgyűlés határozatáig kívánja fölfüggeszteni némely sarkalatos törvényeink érvényességét. Oly országban, mint Anglia, hol nincs példa, hogy a felség a törvényhozási többség határozatától megvonta volna a szentesítést, ily igéret némi megnyugtatást adhat; de hogy a mi viszonyaink között mi hatása van a többségnek a kormányra, azt a leirat

tartalma is mutatja. Hol tehát a biztosíték, ha az országgyűlés eredménytelenül találna szétoszlani? Mi lesz akkor a fölfüggesztett törvények érvénye? Azt hiszem, uraim, egy nemzet alkotmányát ép oly kevéssé lehet fölfüggeszteni, mint az egyén életét, mert mindkét esetben a szünetből — halál lesz.

De a leirat rendeletei nem csak a pragmatica sanctio kölcsönösen kötő természetével, hanem ellenkeznek azon törvénynyel is, mely az októberi diplomában is érvényesnek és fönnállónak ismertetett el.

Az 1790 : XII. t.-cz. először is azt mondja, hogy Magyarországban a törvényhozási jog közös joga a fejedelemnek és a törvényesen összegyűlt országgyűlésnek. Tehát az októberi diploma — mely a leirat alapjául szolgál — világosan azon törvény rendeletébe ütközik, melyet maga is elismer, midőn a birodalmi tanács körébe helyezi azt, mi a törvényes országgyűlés joga.

Továbbá ugyanazon törvényczikk világosan azt mondja, hogy Magyarországot úgynevezett edictumok vagy patensek által kormányozni nem szabad. És így azon törvény, melyet maga a diploma elismer, ítéli el annak törvényességét. Végre ugyanazon törvényczikk rendeli, hogy patenseket soha semmi törvényhatóságnak elfogadni nem szabad, kivévén azon esetet, midőn a patensek által csak fönnálló törvények rendeletével megegyező intézkedések közzététele czéloztatik. Ezen része a törvénynek tehát azt bizonyítja, hogy nem volnánk hívek alkotmányunk elveihez, ha törvényeink sérthetetlenségét nem védenők a jog minden fegyverével. Igazolja egyszersmind azt is, miért nem fogadtuk a diplomát úgy mint adva volt, hanem csak úgy, a mint a törvényekkel meg tudtuk egyeztetni.

Mindezeket még megerősíti ugyanazon országgyűlésnek ő Felsége leiratában is fölhozott III. törvényczikke, mely, midőn egyrészről ő Felségének a nemzet hódolatát biztosítja, másrészről kimondja, hogy az országot addig is csak alkotmányszerűen lehet kormányozni.

Részemről tehát azt hiszem, kár volna elméleti okokat keresni ott, hol a positiv törvény mindenre megfelel.

Ezen törvényeket ő Felsége elődje, II. Leopold szentesítette;

azt hiszem tehát, nem tehetünk jobbat, mint ha ő Felségét elődje bölcs példájára emlékeztetjük, ki a II. József erőszakos reformjai által mélyen megingott bizodalmat nem egy új patens kiadása, hanem az ország összes jogainak elismerése által szüntette meg.

A mi már az egyes pontokat illeti: az elsőben olvassuk, hogy némely megyékben olyanok is választattak bizottmányi tagokul, kik most is a külföldön tartózkodván, ő Felsége uralkodási jogainak engesztelhetetlen ellenségei.

Erre nézve azt hiszem, hogy ha a megyék ős gyűlései, melyeket a választás korlátlan joga törvényesen illet, egy részről a bontalanok szenvedései iránt némi részvétet akartak mutatni ez által, más részről ezt azon meggyőződésben tették csak, melyben különben én is osztozom, hogy a 48-diki törvények a kormány által is őszintén és utógondolat nélkül fogadtatván el, — mint azt az októberi diploma némely szavaiból mindenki következtethette, — nem leend sem a kül- sem a belföldön kiengesztelhetetlen ellensége ő Felsége uralkodási jogainak.

De mellőzve ezt, bátran terjeszthetjük a leiratot aláírt magyar tanácsosok elébe azon kérdést, lehet-e egy alkotmányos testülettől vagy egyéntől oly fölszólalást várni, mely magában foglalná annak elismerését, hogy sarkalatos jogainknak ellenére egy őrnagy, egy hadnagy és egy közlegény ítélhetnek e hazában a felségsértés bűne fölött, mely bűn halált és vagyonvesztést von maga után? Lehet-e egy alkotmányos testülettől oly fölszólalást várni, mondom, mely annak elismerését vonná maga után, hogy egy őrnagy, egy hadnagy és egy közlegény hatáskörébe tartozik meghatározni, mennyire lehet büntetlenül magyarázni a sanctio pragmatica értelmét és hol kezdődik a felségsértés?

Nem a mult keserveit akarom ez által föleleveníteni, mert politikában a szenvedély csak akadály, melyet az ész mellőzni rendel, hanem csak azon következtetést vonom belőle, hogy habár a nyers erő egy perczig szélesebb alapot ád is, de magában hordja vesztének magvát; hogy a legnagyobb hatalom is megszünik biztosan haladni, midőn elhagyja a törvényesség ösvényét. Alkotmányos országban az önkény hasonlít a rossz lélekhez, mely a halál után is ijeszt.

A második pontot, a közadót illetőleg, e megye bizottmánya

ugyan senkit sem tiltott el határozatilag az adó befizetésétől, sőt e tárgyban eddig épen nem is nyilatkozott. Minthogy azonban jelenleg nyilatkoznunk kell, azt hiszem, nem mondhatunk egyebet, mint a mit törvényeink rendelnek, azt t. i., hogy törvényesnek csak azon adót ismerhetjük el, mely országgyűlésileg szavaztatott meg; mivel pedig azon adó, melyet jelenleg követelnek, a törvényes kellékeket nélkülözi, behajtására segédkezet nem nyújthatunk.

Midőn e megye a törvénykezés átvételét elhatározta, nézetem szerint csak alkotmányos jogainak egyikét kivánta gyakorolni, s e tekintetben is a törvényesség terén állván, nem léphet vissza.

A törvénykezési eljárás egyformaságát e megye is óhajtja és óhajtotta mindig; nem e megye hibája, ha azt eddig is eszközölni módjában nem volt. Minthogy azonban jelenleg már közel kilátásban van az országbirói tanácskozmány eredménye, úgy hiszem, nem tehetünk jobbat, mint ha azon javaslatot bevárjuk, mely törvényes jogaink megóvása mellett egyszersmind a kivánt egyformaságot is helyre állítja.

A 48-diki törvényeknek országgyűlésen való átvizsgálását illetőleg, mi nem tagadhatjuk ő Felsége jogát, hogy azokat ép úgy, mint bármely más törvényt az országgyűlés revisiója alá terjeszthesse, de épen azért nem fogadhatjuk el azoknak egyoldalú mellőzését sem.

A 48-diki törvényeket azzal vádolják némelyek, hogy azok egy rövid, lázas állapot szüleményei.

A 48-diki törvényekben alig van olyan, mely, habár más formában is, szerződések s törvényes küzdelmek tárgya ne volt volna. Majdnem minden egyes pontja, lényegében legalább, régi törvényeinkben föltalálható, és mint minden nép sarkalatos törvénye, hosszas és nem régen megújított küzdelem tárgya volt.

De épen abban áll a fejedelmek bölcsesége, hogy változhatatlan alaptörvénynyé emeljék azt, mi az elődök százados küzdelmeinek tárgya volt.

A népek bizonyos tekintetben hasonlítanak a folyókhoz. A népek, mint a folyók, századokon keresztül hol lassan, hol rohamosan szaggatják partjaikat mind addig, míg terjedelmük-

höz, irányukhoz és természetükhöz mért medret nem teremtenek maguknak, és csak akkor szűnnek meg veszedelmesek lenni, midőn elegendő mélységű mederben békésen haladhatnak odább.

A 48-diki törvények képezik a partokat, melyek között e nemzet nyugodtan folytathatja útját a többi nemzetek között. Ezen törvények el nem ismerése annyi volna, mint a meder egy részét elzárni és így biztos áradást idézni elő.

De ha a 48-diki törvények mellett újabb okokra volna szükség, azt a leirat alatt olvasható aláírások egyikében találnám. Értem báró Vay Miklós aláírását. Én t. i. nem akarom, nem tudom hinni, hogy az, ki még néhány hó előtt az 1790-diki törvénynyel kezében, oly dicsőn küzdött a vallási függetlenség elve mellett,* most meggyőződésileg írt volna alá egy oly rendeletet, melynek minden pontja belé ütközik az 1790-diki törvényekbe. Hivatal nem változtathatja egy oly egyén meggyőződését, mint báró Vay Miklós. Ha tehát mégis aláírta a leiratot, mint aláírta a 30 milliónyi kölcsönt, melynek egyik pontja azt tartalmazza, hogy az a birodalmi tanács megerősítése alá fog terjesztetni,** ennek más oka van bizonyosan, és ez nem lehet egyéb, mint az, hogy ő az összes miniszteri tanács ellenében nem képvisel egyebet, mint saját egyéni véleményét, és nem kétlem, hogy ha báró Vay Miklós, mint Magyarország felelős minisztere egy részről az ország iránti felelősségét vethetné a mérlegbe, más részről a fejedelem irányában is az összes nemzet kivánságát képviselné: bizonyosan könnyű volt volna neki aláírását megtagadni oly rendeletektől, melyek Magyarország sarkalatos jogaiba ütköznek.

A 48-diki törvények teréről tehát — hová a mult és a jövendő egyaránt utal — lelépnünk erkölcsi lehetetlenség.

E tekintetben semmi sem lehet kevesebb befolyással, mint azon hivatkozás a hatalomra, melylyel a leirat végén találko-

* Értsd a protestáns pateus elleni országos agitatiót (1859 szeptember 1—1860 május 15).

** E 30 milliós kölcsönre a bécsi kormány 1861 január 20-dikán hívta fel a közönséget. Az aláírási felhívás azzal indokolta e hitel szükségét, hogy a Magyarországból várt államjövedelmek nem folytak be.

zunk. Tizenegy évig jog helyett a hatalom uralkodott e hazában, és vajjon találkozik-e csak egy ember is köztünk, ki azt hinné, hogy e nemzetnek kevesebb joga van, mert tizenegy évig el nem ismerték? Elévült jognak csak az tekinthető, melyről a nemzet maga lemond. Az elmult tizenegy év tapasztalása és Europa jelen körülményei ő Felsége tanácsadóit bizonyosan meg fogják győzni arról, hogy a ki puszta hatalomra épít, az homokra épít.

Gr. Andrássy Gyula beszéde, valamint gr. Károlyi Ede felszólalása után, a megyei bizottság elhatározta, hogy e január 16-diki leiratra külön feliratban felel, melyben határozottan kimutatja, hogy a megye szigorúan a törvényes téren áll s kijelenti, hogy erről letérni nem fog. A felirat szerkesztésére külön választmány küldetett ki.

1861 MÁRCZIUS 26.

VÁLASZTÓIHOZ.

A sátoralja-ujhelyi kerület választói 1861 márczius 26-dikán gyűltek egybe, hogy az országgyűlésre képviselőt válaszszanak. A *Pesti Napló* márczius 29-diki száma részletesen leirja e lelkes ünnepélyt. Mint e közleményből értesülünk, Szőgyény Imre választási elnök felhívására a választók közakarattal és egyhangúlag gr. Andrássy Gyulát kiáltották ki országgyűlési képviselőjüknek. Küldöttség sietett Andrássy lakására, ki «a Szózat zengése közt a fövegek letevésével ünnepélyesített menetben», a választás színhelyén, a megyeháza dísztermében megjelenve, választóihoz a következő, harsány éljenzéssel fogadott beszédet intézte:

Az országgyűlés, melyen önök parancsából az ujhelyi kerületet képviselni szerencsém leend, valószinűleg hosszú időre fogja a haza sorsát eldönteni, és ezért kétszeresen érzem a kitüntetést, de kétszeresen a felelősséget is.

Örökös büszkeségem, hogy az 1847/48-diki országgyűlésen, mint Zemplén megye egyik követe, némi részt vehettem én is azon törvények alkotásában, melyeket most már mint törvényes és kétségtelen jogát követelheti a nemzet. A 47/48-diki országgyűlés alkotta a törvényeket, melyekben Magyarország jogos önkormányzatának alapjai vannak letéve.

Királyi igéret szentesíté azokat a fejedelem, — a legtisztább honfivér a nemzet részéről.

A jövő országgyűlés feladata leend nemzetünk törvényes függetlenségét erkölcsi erejének egész hatalmával megvédeni és önkormányzatunkat, melyet az 1790-diki törvények jogilag meg-

állapitottak, az 1848-diki törvények pedig tettleg életbe léptettek, újra megerősíteni és biztositani. Szóval az 1861-diki országgyülés feladata leend eszközölni, hogy a 48-diki törvények hiába ne alkottattak, hogy annyi honfivér hiába ne folyt, hogy tizenegy éves nehéz szenvedésünk hiába el ne mult légyen.

E magasztos feladatnak leszek én egyik szerény, de ernyedetlen napszámosa.

Meggyőződésem szerint Europa oly jövendőnek néz elébe, melyben a népek belbecsének több befolyása leend saját sorsukra, mint eddig lehetett. Ily viszonyok között nemzetünk is elérheti talán törvényes önállásának végleges elismerését. De az ösvény, mely ezen eredményhez vezet, oly keskeny és vészteljes, mint a beretva éle, melyen a Korán szerint Mahomed hívei a paradicsomba jutnak. Egy meggondolatlan lépés vagy gyengeség, és szabadságunk nem, — mert a szabadság soha nem veszhet el, — hanem nemzeti és állami önállásunk talán örökre veszve lehetnek.

A feladat tehát, melyet a sors a jövő országgyülés elébe tüzött, nehéz, de nem lehetetlen. Nem lehetetlen, mert egy nemzet osztatlan ereje magában óriási erő, még akkor is, midőn fennálló törvények ellen nyilatkozik; de midőn egy nemzet azon szerencsés helyzetben van, hogy osztatlan akaratján kívül szentesített törvényekre is támaszkodhatik, a győzelmet csak saját hibái által veszélyeztetheti.

A gondviselés, mely a zergének biztos lábat és szemet adott, hogy tátongó mélységek fölött sziklárol sziklára ugorva, fölkereshesse a szükséges táplálékot, nehéz helyzetek számára erős jellemeket alkotott. A magyarnak, nehéz viszonyait tekintve, oly csudálatos hazaszeretetet és áldozatkészséget adott, mely által szabadságait meg tudta óvni a legnehezebb viszonyok között akkor is, midőn majd minden más európai nép elveszté azokat.

Én tehát nem nézhetek remény nélkül a jövendőbe, mert bizom nemzetem józanságában, bízom nemzetem erélyében és elveink igazságában.

A mi a jövendő országgyülés teendőinek egyes pontjait illeti, én azon szerencsés helyzetben vagyok, hogy személyes nézeteim Zemplén megye kivánataival találkoznak.

Habár azonban, nézetem szerint, a képviseleti rendszer az utasítást elvben megszüntette is, önkénytesen elismerem, hogy mai nap kaptam a legerősebb utasitást, melyet küldők képviselőjüknek adhatnak. A közbizalom ugyanis nemcsak a legfőbb jutalom, hanem egyszersmind a legerősebb utasítás; mert a valódi bizalom oly kincs, melyet a legönzőbb jellemek sem bocsátanak áruba, tudván, hogy ezt téve azon indiánokhoz hasonlítanának, kik aranyat adtak üveggyöngyökért.

1861 MÁJUS 23.

A FELIRATI VITA ALKALMÁVAL.

Az ország törvényhatóságainak felterjesztései mindenkit meggyőzhettek, hogy Magyarországot másként, mint alkotmányának tökéletes helyreállításával kielégíteni nem lehet. Félremagyarázhatatlanul kiderült egy részt, hogy a nemzet híven és szilárdul ragaszkodik a sanctio pragmaticához, mely őt a fejedelem közössége által Ausztriához fűzi, de más részt az is, hogy a kétoldalú szerződés minden föltételéhez és minden pontjához ragaszkodik, mely ezen kapcsolatot szentesíti, legmakacsabbul pedig önállóságához.

Mennél kevesebb kétség fért ily formán ahhoz, hogy a függetlenségére féltékeny Magyarország a birodalmi parlament eszméjét határozottan perhorrescálja, s hogy képviselőit a bécsi Reichsrathba semmi szín alatt fel nem küldi, annál leverőbb hatása lőn a február 26-diki nyilt parancsnak, mely a német miniszterek és Szécsen gr. aláírásával jelent meg. Nem kevesebbet követelt ez a februári patens, mint hogy a birodalmi tanácsba Magyarország 85 képviselőt küldjön, Erdély külön 26-ot, Horvát- és Tótország 9-et, s hogy a törvényhozási jogot, melyet a nemzet eddig saját országgyűlésein gyakorolt, legvitálisabb érdekeire nézve is a Magyarország befolyása nélkül absolut fejedelmi hatalommal alakított birodalmi tanácsnak adja át. Kimondatott az is, hogy ha valamely ország- vagy tartománygyűlés követeit el nem küldené, ő felsége közvetlen választást rendelhet el.

A februári patensből hiányzik már az a békülékeny szellem, mely az októberi diplomát első tekintetre oly csábítóvá tette, a mint hogy a benne foglalt reformeszme nem is annyira a diplomával, mint ennek reactiojakép az 1849 márczius 4-dikén kihirdetett birodalmi alkotmánynyal volt rokontermészetű. A különbség a nemzet szemében, még a patens részleteinek vizsgálata nélkül is, szembeszökő volt. Míg a diploma első sorban Magyarország kibékítését czélozta, addig a pa-

tens — a közbirodalom eszméje mellett — az örökös tartományok érdekeinek szolgált. Míg a diploma általános igéret volt, melybe vérmesebb temperamentum nélkül is, sok jó intentiót lehetett belemagyarázni, addig a patens határozott és kiméletlen parancs, részletes utasítás volt, mely kötelességszerű engedelmességre tartott számot. Mindebből önkényt következett, hogy ha már az októberi diploma sem volt elfogadható, a februári patens alapján még csak értekezni sem lehet.

A magyar országgyűlést, melytől a februári patens szerzői a birodalmi tanács magyarországi tagjainak kiküldését várták, ő felsége még február 14-dikén ugyanazon év april 2-dikára hívta egybe Budára, a választás alapjául, az esztergomi értekezlet kivánságához képest, az 1848: V. törvényczikket jelölvén meg.

Midőn Apponyi György gr., az újonnan kinevezett országbiró, mint kiküldött kir. biztos az országgyűlést april 6-dikán a felség nevében a budai várpalotában megnyitotta, a tanácskozások tárgyául az 1848 deczemberi trónváltozás elismerését és az egész birodalom valamennyi országával közös ügyeknek megvitatását tűzte ki, egyúttal — a Bécsből vett utasítás ellenére — saját felelősségére hozzájárult az országosan nyilvánult kivánsághoz, hogy az országgyűlés tanácskozásai ne Budán, hanem az 1848-diki törvények értelmében Pesten tartassanak.

Az ily módon megnyilt országgyűlés a legkivételesebb s legválságosabb körülmények közt kezdette meg tanácskozásait.

A kormány nem volt képviselve, s így az országgyűlés közvetlenül a fejedelemmel állott szemben; a tényleges, de meg nem koronázott s így törvényesnek el sem ismert fejedelemmel, ki bár népei boldogítására önszántából alkotmányt octroyált, de olyat, mely nem Magyarország jogait, függetlenségét és területi épségét, hanem főleg a birodalom egységét akarta biztosítani; alkotmányt, mely a közadók megszavazásának és a katonaállításnak ősi jogát megtagadta a nemzettől s egyoldalúan a birodalmi tanácsra ruházta, holott több század története bizonyítja, hogy Magyarország jogainak ily csorbítását a birodalom érdeke nem is tette szükségessé. A politikai helyzetet, melyben országgyűlésünk feladatát megoldani készült, még bonyolította az a tudat, hogy a patens Ausztriában sem érte el a maga elé tűzött czélt. Tudva volt, hogy a patens alkotmánya a Lajtán túl sem elégítette ki mindazon reményeket, melyeket az októberi diploma támasztott s hogy nevezetesen azok, kikkel Magyarország leginkább rokonszenvezett, a szabad alkotmány hivei, az octroyált jogok elégtelensége és a

tervezett intézmények félszegsége miatt a patens ellen elkeseredett küzdelemre készülnek.

Országgyűlésünk, mely határozott tudatában volt annak, hogy nem engedmények tételére, hanem az 1848-diki törvények végrehajtásának követelésére hivatott, a bécsi kormány beolvasztó törekvéseivel szemben kezdettől fogva az ősi alkotmány nemzeti alapjára helyezkedett. A legkisebb engedményt menthetetlen jogfeladásnak tekinté, jogfeladásnak, melyre annál kevésbbé szánhatja el magát, mivel Erdély és Horvátország nem volt kebelében képviselve.

Az eltökélésre nézve ily egységes testület kebelében az a kérdés idézte elő az első szakadást, vajjon a képviselők átmenjenek-e Budára az országgyűlés megnyitására, vagy ne. Ez a szakadás volt kiinduló pontja a képviselőházban azon két prononcirt párt alakulásának, melyek az adresse megvitatása óta feliratі és határozati párt néven ismeretesek.

Nehezen definiálható a kettő közti különbség. Mélyebb volt, semhogy ildom- és modornak tulajdonítsuk, csekélyebb semhogy elvinek nevezhetnők. Azon ellentéten alapult, melylyel az évtizedes absolutismus nem a politikai meggyőződésre, de a kedélyekre hatott. Politikai meggyőződése mind a két pártnak egy volt: hogy az absolut korszak a törvénytelenségek gyászos sorozata, hogy octroyált alkotmány nem kell, mert a nemzetnek van ősi alkotmánya, mely a korona által szentesített és soha jog szerint el nem törölt 48-diki törvényekben latenter tovább él. Ezt az álláspontot a feliratі párt határozott hangon, de békülékeny szellemben szerkesztett *feliratban* akarta magyarázni, s fátyolt vetve a multra, törekvéseiben a historiai jog alapjára helyezkedett, azon jog alapjára, mely nem csupán előnyöket biztosít Magyarországnak, hanem reá a dynastiával és az örökös tartományokkal szemben kötelességeket is ró. A határozati párt ellenben, melynek egyes képviselői kevésbbé vonták ki magukat választóik izgatottsága és az emigratio vezéreinek hatása alól, recriminatiók és a már hegedő sebek felszaggatása által szabadulni óhajtván a hosszú idő óta elfojtott keservtől, midőn az ország jogai mellett kardoskodott, hazafias és szabadelvű meggyőződésének erélyes hangoztatása mellett, ünnepélyes *határozatban* akart óvást tenni, minden lépést azonban, mely a kiegyezés felé vezetett volna, mint az ország méltóságával meg nem egyeztethetőt, magától erélyesen elutasított.

Gr. Andrássy, ki a közélet terén mindinkább érvényesült, a feliratі párt vezérférfiai közé tartozott. Évek óta élénk részt vett Zemplén megye politikai és főleg gazdasági életében; az emigratio kalan-

dos tervei ellen való elszánt fellépésével egészen megnyerte Deák hajlamát; részt vett 1860 deczember 18-dikán az esztergomi értekezletben * s döntő szerepet játszott, midőn az októberi diploma megjelenése után a conservativ párt a liberalisokkal fusiót kisérlett meg.** Ott találjuk őt mindazon magán tanácskozásokban, melyek előre megszabták az országgyűlés irányát,*** s nem késik szavát hallatni azon emlékezetes felirati vitában, mely május hó 13-dikától junius 5-dikéig tartott. *Andrássy*, tíz nappal Deák első nagy beszéde után, az ő felirati javaslata mellett, a következő beszédet mondotta:

Midőn e nemzet hosszas elnyomás után először szólal fel, első feladatunk constatálni állásunkat az uralkodó fejedelem és az osztrák birodalom irányában. E tekintetben az ország összes jogérzületének hű és a feladat nagyságához méltó tolmácsolását nagyérdemű képviselőtársunk Deák Ferencz felirati javaslatában találjuk.

Mit akarunk mi? Törvényes szentesített jogainkat, se többet, se kevesebbet. Többet kivánni nem akarunk, kevesebbet elfogadnunk nem lehet. *(Közhelyeslés.)*

Méltán várhatta volna tehát e nemzet, midőn a fejedelem jogainknak hitlevél általi megerősítését igérte, méltán Ausztria örökös tartományai, melyek nem polgárháborút, hanem békét és nyugalmat óhajtanak, méltán Europa, mely a béke fönntartása által van Ausztria kérdésében érdekelve, hogy a fejedelem első szavai, a kibékülés szellemétől áthatva, a jogban keresendik azon alapot, melyet az anyagi erőben feltalálni nem lehetett. E remény nem teljesült. A birodalmi trónbeszédben a február 26-diki patens erőszakos végrehajtása lőn kimondva.

Ausztria megszilárdulásának legnagyobb akadálya a multak véres emlékében keresendő; s midőn a mult küzdelmek eredményét kellene constatálni, ismét a küzdés megujítása tétetik kilátásba. *(Úgy van!)*

* Zsedényivel folyt kis szóharczáról megemlékezik Kecskeméthy Aurél, *Vázlatok egy év történetéből*, 88. l.

** Kónyi Manó, *Visszaemlékezés Andrássy Gyula grófra.* (Különlenyomat a *Nemzet*-ből), 24—27. lap.

*** Az Almássy Pálnál tartott értekezleten való szereplésére vonatkozólag l. *Deák Ferencz beszédei*, III. k., 73. l.

Ez azon kérdés jelenlegi állása, mely elleneink hibája és a mi érdemünk által európai kérdéssé vált. *(Úgy van!)*

E kérdés hasonlít Columbus tojásához, — a nehézség csak a felállításban van. Ausztria 37 millió lakosa közül 30 millió nem tartozik a német nemzetiséghez, s ennek daczára tizenegy évvel ezelőtt, midőn a történelmi dualismus erőszakkal megszüntettetett, egy centralisált és német birodalmat alakítottak. Az új Ausztria egy pyramis volt — hegyére állítva. *(Helyes!)* A természet törvényénél fogva nem állhatott fenn. És most mit csinálnak vele? Igyekeznek fölemelni, de nem hogy alapjára, hanem hogy ismét hegyére állítsák. *(Úgy van!)*

Europát nem az érdekli, hogy a februári patens fog-e érvényre juthatni vagy nem, hanem az, hogy lehet-e alkotmányos és szabad az osztrák birodalom azon új alapon, melyre állíttatni czéloztatik; hogy Ausztria új megalakulása hová fogja terelni a birodalmat, az alkotmányos vagy az absolut hatalmak táborába-e.

Ezért nem kerülheti el figyelmünket a trónbeszéd, mely nincs ugyan hozzánk intézve, de Europához szól s az újonnan tervezett császárság programmjának tekinthető.

Hűtlen és könnyelmű tanácsadói azok ő Felségének, kik általa ezen szavakat mondatták. *(Úgy van! Igaz!)*

Én megengedem, hogy sok és terhes uralkodói kötelességei lehetnek ő Felségének, de tekintsük bár ezeket az egyszerű morál vagy az állambölcsészet legmagasabb szempontjából, a legelső és mindenekfeletti feladatnak látszik, meggyőzni népeit, hogy uralkodási jogának alapjául ezentúl a jog s nem a hatalom szolgáland; megszüntetni azon bizalmatlanságot, melyet tizenegy évi elnyomása minden jognak és törvénynek méltán ébresztett e nemzet minden osztályában; megszilárdítani azon monarchikus eszméket, melyeket gyökerükben megingatott egy szívtelen buraukratiai rendszer; helyreállítani ismét azon alapot, mely nélkül a legerősebb monarchia sem bír biztos jövendővel: a történeti jog és törvények szentségét.

A historia példája mutatja, hogy a legnagyobb monarchiák is eszmékben hordják jövendőjüket és csak ezek által nyernek súlyt az emberiség mérlegében. Anglia az ősalkotmány elveinek védője. Francziaország a népfenség és a civilisatio eszméjét írta

zászlajára, Oroszország a nagy szláv ideát képviseli. Poroszhon jövője a német egységben van. De Ausztria mit képvisel, ha a történeti jogok szentségét sem képviseli, azt felfogni képes nem vagyok. *(Közhelyeslés és általános tetszés.)*

Mondom, hűtlen tanácsadói ő Felségének azok, kik a trónbeszéd szavait sugallták, mert megcsalták a fejedelmet és az európai közvéleményt, midőn a tények elferdítésével elhitetni igyekeztek azt, hogy Magyar- és Horvátország részéről a birodalmi tanács kérdésének kedvező megoldása remélhető. A felelősség, mely őket ezért terheli, annál súlyosabb, mert nem lehet föltennünk, hogy ő Felsége a februári patens erőszakos végrehajtását kimondotta volna, ha tudja, hogy nem az ország egy részének, hanem véleménykülönbség nélkül Magyarország egyetemének komoly és változhatatlan elhatározása: nem adni fel őseitől öröklött jogait semmi octroyált alkotmány kedvéért. Nem lehet föltennünk, hogy ő Felsége, midőn a februári patenst nemcsak az örökös tartományok, hanem az egész birodalom alaptörvényeül nevezi, tudta volna azt, hogy ezáltal alapszerződéseinket szünteti meg, melyeknek megtartása a monarchia fönnállásának nélkülözhetlen föltétele. *(Közhelyeslés.)*

Egyébiránt Europa már megitélheti a trónbeszéd állításának valóságát. A horvát országgyűlés megfelelt magáért, és mi nekünk nem marad egyéb hátra, mint példáját követni, üdvözölvén a horvát testvéreket azon a téren, melyen a köztünk fennforgó kérdés megoldása, a közös jogokhoz való ragaszkodás által, kérdés tárgya sem lehet többé.

Visszaéltek ő Felsége bizalmával, mert oly alkotmány szentesítésére akarják hittel kötelezni, melyet fönntartania lehetetlen.

Az ausztriai birodalom két alapon állhat fenn, vagy a trónbeszédben kimondott egységes császárság alapján, vagy azon történeti alapon, melyen három században át létezett. Ausztria uralkodója lehet absolut fejedelem az egységes császárság alapján, vagy alkotmányos a personal unio mellett; de alkotmányosan kormányoznia azon új osztrák államot, melynek alaptörvénye Magyarország elnyomása volna, lehetetlen, mint magukban lehetetlenek a trónbeszéd minden igéretei. Míg ugyanis egy részről a február 26-diki törvények erőszakos végrehajtása mondatik ki,

más részről az egyes koronaországok történeti alkotmányának teljes fenntartása igértetik. E kettő merőben lehetetlen.

Míg a magyar törvényhozó test szabadon fog választatni, nem képzelhető oly országgyűlés, mely legfőbb jogairól lemondván, a birodalmi tanácsba küldené követeit.

Míg a szabad választáson alapuló megyei rendszer fennáll, addig egy megye sem fogja a kormány alkotmányellenes parancsait teljesíteni.

Míg a hivatalok választás által töltetnek be, egy hivatalnok sem fogja végrehajtani a kormány rendeleteit.

Ha tehát erőszakkal czéloztatik a február 26-diki patens végrehajtása, nemcsak az ország alkotmányának egy részét, hanem összes alkotmányát meg kell szüntetni, országgyűlését feloszlatni, megyei rendszerét megsemmisíteni, és idegen hivatalnokokkal elárasztani a hazát, mint ez a legközelebbi multban történt. *(Igaz!)*

Ez az alternativa, mely előttünk s az osztrák birodalom ura előtt áll, ellenkezőt igérni csalódás vagy hitszegés volna.

De a mi Magyarországra áll, áll a többi tartományokra is, a mennyiben történeti jogaikat a centralis hatalomnak feláldozni vonakodnának.

Hogy még kevésbbé lehető azon igéret teljesítése, mely a februári patens és az egységes császárság eszméjének életbeléptetése folytán a seregnek reductióját, és így a kiadások s bevételek egyensúlyozását teszi kilátásba, azt talán bizonyítani sem kell, mert mindenki, ki Ausztria viszonyait ismeri, kénytelen átlátni, hogy az erőszakos egységnek nem lehet más támasza, mint a hadsereg, s nem lehet más eredménye, mint a statusbanqueroute.

Mondatik a trónbeszédben, hogy Ausztria minden népei erélyes kifejezést adtak azon óhajtásuknak, hogy a birodalom különböző országai között a kapocs fenntartassék. Ezen kapcsot mi is óhajtjuk.

A különbség tehát az, hogy mi közös kapocsnak azt akarjuk, a mi állandó és változhatlan. Azok, kik a birodalmi tanács s az összállam eszméje mellett harczolnak, oly köteléket akarnak, mely nem állandó, s a többség kedve szerint minden

perczben változhatván, mindannyiszor a birodalom fennállását fogná kérdésbe hozni. Ha megfeszíttetik e kapocs, rablánczczá lesz, ha megtágíttatik, semmivé. Minek tehát új és ingatag kötelék ott, hol századokon keresztül fennálló és változhatlan kapocs létezik? *(Helyes!)*

Ausztria népei a foederatio és a birodalmi összállam egysége között választhatnak. E két eszme közt azon lényeges különbség van, hogy a foederatio a két résznek egész jogi állását és politikai individualitását meghagyja, abból semmit el nem vesz s mindenik fél a másik szabadságában találja biztosítékát. Ellenben az összállam eszméje folytán minden egyes tartomány jogainak főbbjeit tartozik feláldozni, és pedig nem a többi népek, hanem egy centralis hatalom kedvéért, mely hasonlít a bibliai czethalhoz, azon különbséggel, hogy Jónást elnyeli, de vissza nem adja többé. *(Derültség.)* Egy oly centralis hatalom kedvéért, mely természeténél fogva az országok autonomiája ellenében csak úgy tarthatná fönn magát, ha minden egyes nép jogait egyenként absorbeálja, mit annál biztosabban tehetne, ha Magyarország önállását feladná; mert ekkor elveszett azon archimedesi pont, melyről a közös szabadság már annyiszor visszaállíttatott. *(Helyes.)*

A mi szabadságunk tehát Ausztria többi népeinek is egyedüli biztosítéka, *(Helyes!)* mert a mult történetében látjuk, hogy Ausztria sokáig kormányoztatott absolut módon, míg Magyarország alkotmányát élvezé; de hogy Ausztria szabad volt volna, míg Magyarország elnyomatott, erre példa még akkor sincs, midőn az elnyomás a németség nevében történt. *(Igaz!)*

Szomszédaink a Lajtán túl is csak úgy lehetnek biztosítva, hogy az új octroyáláson alapuló alkotmány meg fog tartatni náluk, ha a történeti jogokon alapuló alkotmány nálunk elismertetik. Hogy hihetnék, hogy a jelen uralkodó igéreteit megtartják utódai, ha a jelen uralkodó meg nem tartja elődei igéreteit? *(Helyes!)* Hogy hihetnék, hogy az egyszerű igéretet megtartja az, ki a szerződést eltépi? *(Igaz!)*

A márcziusi alkotmány mindazon elveket magában foglalja, melyek a februári patensben találhatók, de e fölött a miniszteri felelősségben oly biztosítékot nyújt, milyet az újabb törvények-

ben hiába keresünk. Ezen alkotmány 5. §-a minden népfaj egyenjogusságát biztositja, a 13. § a császárt és utódait kötelezi, hogy az alkotmányra esküt tegyenek; a 17. § minden oly szerződés érvényességét, mely a birodalomra új terheket ró, a birodalmi gyülés beleegyezésétől föltételezi; a 18. § minden rendelkezés érvényességére egy felelős miniszter ellenjegyzését kivánja.

Hogy mult ki, nem siratva senkitől, azon alkotmány, mely akkor Ausztria örökös törvényének hirdettetett, és mely Ausztria egyik felének annyi áldozatába került, azt tudja mindenki.

Mi lett a nemzetiségek egyenjogusságából, mi a terhek szabad megajánlásából, mi a felelős miniszteriumból, azt tudjuk mi s tudják Ausztria minden népei. Lehetséges-e hát, hogy még most se tanulták volna meg szomszédaink azt, hogy egy alkotmánynak, melyet a birodalom fele elfogadni nem akar, nem megszüntetése nehéz, hanem életbe léptetése lehetetlen? *(Igaz!)*

Sokan a Lajtán túl azt hiszik, hogy Magyarország, midőn historiai jogainak fönnállását követeli, kizárólag külsegedelemre számit. Ebben csalatkoznak. Mi mindenek felett magunkra s jogunk szentségére számitunk. *(Közhelyeslés.)* Tudjuk mi, hogy a diplomatia sokszor hasonlit a római néphez, mely midőn a circusokban a keresztyének harczát nézte a vadállatok ellen, szivesen tapsolt a győzelmes keresztyénnek, de nem segitett neki, és koszorúit mindig a győztesnek tartotta fenn. *(Helyes! Zaj. Halljuk!)*

Azonban tudjuk mi azt is, hogy az 1861-diki diplomatia nem a régi diplomatia többé, hogy a két nyugati nagyhatalom dicsőséges kezdeményezése folytán, a fejedelmi jogok tisztelete mellé, a népjogok tisztelete is fölvétetett. *(Úgy van!)* Tudjuk azt, hogy a hol a jog erővel párosul, és az erő kitartással, ott a szabad népek kormányai nem tagadhatják meg sokáig a jog elismerését.

És ezért meg vagyok győződve, miszerint lehetetlen, hogy Europának minden alkotmányos állama át ne lássa azt, hogy erkölcsi erejénck egész súlyával tartozik megakadályozni egy oly állapot visszaállítását, mely Ausztria alkotmányosságát lehetetlenné tenné s Europa békéjét okvetlen meg fogná zavarni.

De birjuk bár az europai közvélemény erkölcsi támogatását megnyerni, vagy magunk maradjunk bár e harczban: mi

nem adhatjuk fel a köztünk és Ausztria uralkodói közt fennálló szerződést, nem az egy ezredévig fennállt alkotmányunkat oly törvényekért, melyeket megváltoztatni a fejedelem önkényétől függ.

Nem adhatjuk fel alkotmányos önállásunkat, mert érezzük, hogy minden népnek megvan saját hivatása, melyet teljesítve, az emberiség közjólétét mozdítja elő. Midőn a török hatalom fenyegeté a keresztyénséget s általa a civilisatio érdekeit, Magyarország volt Europa védfala. Midőn később a protestantismussal együtt nemzetek szabadsága is veszélyben forgott, ismét a szabadság oldalán találjuk a nagyrészt katholikus Magyarországot. Szóval, bárhogy nevezték az emberiség haladásának eszméjét, keresztyénségnek, vallásszabadságnak, vagy alkotmányosságnak, nemzetünket mindig a haladás zászlója alatt találjuk. *(Közhelyeslés.)* Ha sebeink vannak, ezen a csatatéren nyertük.

E feladat maig sem szünt meg; az absolutismus tanai meg vannak ugyan már törve elvileg mindenütt, de ha annyi vereség után mégis oly sokszor visszatérnek, oka csak az, mert az emberek nem tudnak többé szolgák, de még nem tudnak szabadok lenni. *(Igaz! Helyes!)*

Az absolutismus elavult elvei helyett, bölcs és gyakorlati szabadságot teremteni a jelenkor föladata. E téren magyar hazánkra nagy szerep vár. E tekintetben Ausztria legközelebbi multja meggyőzhette Europát is, hogy reánk most inkább szükség van, mint valaha. Nemzetek nagyságát nem számok képezik; bölcseség a törvényhozásban, bátorság a harcztéren, ezek egy nagy nemzet ismertető jelei. E két tulajdon megvolt őseinkben s meglesz bennünk is. *(Közhelyeslés.)* Nagy nemzetté kell tehát lennünk, nem erőszakos annexiók, nem nagy követelések, hanem — ha úgy lehet magamat kifejeznem — belterjes hódítás által. *(Helyes!)* Ha sikerül megőriznünk a szabadság uralmát a világ ezen részén, úgy, legyen bár csekély vagy nagy a hatáskör, melyben a nemzet a gondviselés által működni hivatva lesz, ha nem is a tér, de a nemzet nagy leend!

Ellenkezőleg azzal, mit némely elleneink elhitetni akarnak, mi nem a külsőségekben, de még nyelvünkben sem keressük kizárólag nemzetiségünk biztosítékait; nem mindezekhez ra-

gaszkodunk mi, hanem azon eszmékhez, melyek nemzetiségünkkel összeforrtak, annyira, hogy azokat egymástól elválasztani nem lehet.

Nemzetiségünket fönn akarjuk tartani, mert e haza minden fia a mi vezetésünk alatt lett a szabadság apostolává. Nem az a mi dicsőségünk, hogy őseink elfoglalták és megtartották azon földet, melyet most Magyarországnak neveznek, hanem dicsőségünk az, hogy midőn annyi hatalmas nemzet nem tudta megőrizni szabadságát, mi a legnehezebb viszonyok közt is, a szolgaság pusztájában egy oasist tartottunk fönn az alkotmányos élet számára, úgy hogy hosszú időkön keresztül az alkotmányosságnak csak két menhelye volt, még pedig Europa két végén: Anglia és Magyarország. Érezzük tehát, hogy hűtlenek lennénk őseink emlékéhez, ha feladnók nemzeti önállásunkat, melyre nemes hivatásunk érzete és nemzetünk multja egyiránt jogosit. *(Közhelyeslés.)*

Mi tehát nem fogadhatunk el semmi más alapot, mint azt, mely a pragmatica sanctio értelmében a personal unio erejénél fogva létezik, s újabban a 48-diki törvényekben gyakorlatilag körüliratott.

Fölhozatik ez ellen, hogy a 48-diki törvények teljes visszaállítása Ausztria nagyhatalmassági állásával meg nem egyeztethető. Ha Ausztria nagyhatalmassági állása alatt Ausztria ereje értetik, — s ezt én legalább másként értelmezni nem tudom, — úgy e kérdést két szempontból lehet megitélni: vagy történeti, vagy elméleti szempontból.

A történet azt mutatja, hogy soha sem volt Ausztria erősebb, mint midőn a dualismus fönnállott, és sohasem volt gyengébb, mint mióta az erőszakkal megszüntettetett. Ausztria nagyhatalmi állása akkor veszett el, midőn idegen segítséggel győzetett le e nemzet. Ezen helyzet érzetében mondá Schwarzenberg herczeg amaz érdemtelenűl híres szavakat: «a világ csodálkozni fog Ausztria hálátlansága fölött.» Ausztria hálátlan volt, de ezáltal csak hitelét veszíté, a nélkül hogy erőt nyert volna; mert ama szomorú emlékű miniszter elfeledé, hogy a hálátlanság politikai erénye csak az erősnek szabad, de a gyengének vesztére van. *(Közhelyeslés.)* Világosnál két függetlenség veszett el, a ma-

gyar és az osztrák, *(Halljuk!)* és a mint együtt vesztek el, úgy csak együtt lehet őket visszaállítani. *(Helyeslés.)* Mit idegen segély elvett a birodalomtól, csak saját népei adhatják vissza.

A mi a kérdés elméleti oldalát illeti, senki sem fogja elhinni, hogy Ausztriát kevésbbé védené azon Magyarország, mely szövetségében függetlenségének biztosítékát látná, mint védhette azon Magyarország, mely alkotmánya visszaállítását csak akkor kezdte reményleni, midőn az ellenség ágyúi hirdették a szabadság közeledését. *(Úgy van!)*

Ausztria nagyhatalmassági állása tehát nem szenvedne a 48-diki törvények visszaállítása által, hanem külpolitikája kényszerüleg változnék. Ausztria védrendszere erősebb volna, mint valaha, de Ausztria nem volna többé offensiv, hanem inkább defensiv hatalom, *(Igaz!)* s itt a mi érdekünk Ausztria és egyszersmind Europa érdeke is. Ausztria érdeke, mert csak így várhatják az örökös tartományok is, mi a trónbeszédben igértetik, a sereg reductióját, s ez által a kiadások és bevételek jövendő egyensúlyozását. Mert csak így remélhető, hogy a birodalom jövedelmei a birodalom fölvirágzására, és nem csak egy óriási katona- és hivatalnoksereg fönntartására fognak szenteltetni; csak így lehet, hogy valahára bekövetkezik azon idő, midőn Ausztria népei is, mint más boldogabb nemzetek, saját anyagi jólétökről fognak gondoskodhatni, a helyett hogy véröket oly ügyekért volnának kénytelenek ontani, melyek Ausztria minden népe előtt idegenek és érdekeikkel legtöbbször ellenkeznek.

A dupla sas nem fogna lobogni Rómában, Toscanában, Hessenben és Holsteinban, hová talán a sereg dicsősége, de nem a népek boldogsága érdekében küldte azt az egységes császársági kormány. Hanem egy elviselhetetlen adó sem fogná megölni csirájában Ausztria népeinek fejlődését.

Ausztria defensiv állása egyszersmind európai érdek, mert a közbéke érdekében van, hogy megmaradjon mindaz, mi legújabban egy új és természetes, mert a népek jogain alapuló egyensúly érdekében történt. Europa érdekében van egy foederativ Ausztria független Magyarországgal, mert csak ennek szabadelvű befolyása alatt oldhatná meg magát a keleti kérdést — oroszláni osztály és elnyomás nélkül. *(Helyeslés.)*

Mondatik továbbá, hogy a 48-diki törvények visszaállítása ismét a 49-diki eseményeket vonná maga után. *(Halljuk!)* Ezen állítást merőben tagadom.

A mint hiszem, hogy e hazának minden fia kész lenne vérét ontani a haza szabadságáért, ha oda kényszeríttetnék, úgy bátran ki merem mondani, hogy a magyar nem forradalmi nép, és a végső ellenállásra csak úgy határozza el magát, ha lépésről lépésre reá kényszeríttetik, mint ez 48-ban történt. *(Úgy van! Igaz!)* Nem szándékom a multnak emlékét föleleveníteni, mert elvem, hogy politikában a szenvedély csak akadály, melyet az ész mellőzni rendel; hanem csak röviden említem a két tényt, mely a forradalom kezdetét és végét jellemzi. Jellachichnak horvátországi bánná kinevezése egy pár nappal előzé meg a magyar miniszterium helybenhagyását, és a márcziusi alkotmány kihirdetése, mely az ország törvényes függetlenségét egy tollvonással megszüntette, egy hónappal előzte meg a debreczeni országgyűlés határozatát. Egyébiránt a történelem feladata leend elfogulatlan itéletet hozni azon események fölött, melyek a 48-diki törvények szentesítését előidézték.

Van azonban egy tény, melyet a historia bármi elferdítése daczára sem fog tagadhatni soha, és ez az, hogy a forradalom kitörésének oka nem abban keresendő, hogy a 48-diki törvények elfogadtattak, hanem abban, hogy meg nem tartattak. *(Közhelyeslés.)*

Igenis, a 48-diki események maguk után vonták a 49-diki küzdelmeket, mint a megtámadás maga után vonja a védelmet s mint a hódítási vágy a függetlenségi vágyat. *(Helyes!)*

Az európai közvélemény előtt tehát nem hozhatja föl Ausztria azon érvet, hogy a 48-diki törvények visszaállítása a multak ismétlését vonná maga után, mert azok soha sem voltak őszinte kisérlet tárgyai. De annál inkább meg volt kisértve azon egységes császársági rendszer, mely most ismét visszaállíttatni czéloztatik.

Ezen rendszer az, és nem Magyarország elválási szándoka, mely a multnak szomorú, de reánk nézve dicső küzdelmét előidézte.

Ezen rendszer az, mely Ausztria államadósságát 3000 millióig emelte.

Ezen rendszer az, mely Ausztriát a muszka czár lábaihoz terelte, és a 36 milliónyi népességű monarchiát oly állásba helyezte, hogy egy félhivatalos röpirat képes azt alapjában megrázkódtatni. *(Igaz!)* *

Egyébiránt mi magyarok ezen rendszernek sokat, igen sokat köszönhetünk. Ezen rendszer vas vesszeje szüntetett meg minden pártot, és egyesített vallás- és osztálykülönbség nélkül mindenkit e hazában az alkotmány zászlaja alatt.

Ez győzte meg Ausztria örökös tartományait is az alkotmányosság szükségéről, mert átlátták, hogy a hatalom künn és bent, az egységes Ausztria nevében, pénzüket, vérüket és becsületüket áldozta fel a szabadság érdekei ellen.

Igaz az emberiség nagy törvénye, hogy azon eldöntő forduló pontok, melyekről a trónbeszéd emlékszik, véres harczok tárgyai szoktak lenni; de e harcz nálunk már három század óta tart. És még sem lenne elég?

Ne felejtsék el azok, kik a fejedelemnek ily tanácsokat adnak, hogy sokszor és számos éveken keresztűl, e hazának egyik fele török, másik fele osztrák kézben volt; akkor Ausztria az egész német császárság haderejével rendelkezett, és még sem tudta keresztülvinni azt, mi hazánk jelen elhagyott állapotában erőszakkal végrehajtatni szándékoltatik. *(Úgy van!)* A harcz tehát már megvolt, és így a fejedelem s a nemzet feladata nem egyéb, mint eszközölni: hogy annyi vér hiába ne folyt, annyi szenvedés hiába ne tűretett s a mult évek tapasztalata hiába el ne mult légyen, s így alaptörvényül ismerni el azt, mi százados és a közelmultban megujított küzdelem tárgya volt.

A köztünk és az osztrák birodalom többi népe közt fennálló kérdésnek két solutiója van. *(Halljuk!)*

* E félhivatalos röpirat Párisban 1861-ben újévkor jelent meg s czíme: *L'empereur François Joseph et l'Europe.* Rendkívüli feltünést keltett Europa-szerte, s azonnal megjelent magyar fordításban is (Ráth Mórnál). E röpirat azt vitatta, hogy Ausztria csak úgy kerülhet el egy újabb háborút, ha Velenczét Olaszországnak (600 millióért) árúba bocsátja. E röpiratnak szokás a monarchiánkban 1861 elején hirtelen beállott pénzszükséget tulajdonítani. Tény, hogy az ezüst agiója 50%-ra emelkedett.

Egy békés és biztos eredményű, mely a fennforgó anyagi kérdések méltányos megoldása mellett a két rész szabadságát egyaránt biztosítja, a personal unio s a 48-diki törvények alapján.

Egy véres és kétes kimenetű, az összállam s a császársági egység erőszakos végrehajtásának eszméjében.

A választás nem rajtunk van, de a felelősség sem. *(Igaz!)*

Mi a nemzet fölszólalásának formáját illeti, nem fogok azok czáfolásába bocsátkozni, a mik e részben itt fölhozattak. Rövid leszek, mert semmi sem győzhet meg arról, hogy törvénysértés foglaltathatnék egy fölirásban, mely a nemzet minden jogait követeli, de egyet sem ád föl, mert a felhozott okok mind összevéve sem győzhettek meg arról, hogy a nemzet méltóságát sérthetnők meg akkor, midőn mi, a fegyvertelen Magyarország, Ausztriának egész anyagi erejével szemben, csupán jogainkra támaszkodva, a fejedelem elé azon feltételeket szabjuk, melyek mellett ismerhetjük el egyedül uralkodási jogának törvényességét. És ezért nemcsak hogy a nemzet méltóságát nem láthatom sértve, hanem azt hiszem, hogy a jog és törvényesség zászlója soha sem volt magasabbra emelve Europa előtt, mint ez föliratunkban történik.

Csak egy kérdésre akarok felelni, mely itten tétetett. Mi történik, ha a felirat után is jogainknak csak egy része ismertetik el, s egy része megtagadtatik? Az, hogy a bécsi kormány enged és alkuszik, mi pedig nem engedünk és nem alkuszunk. *(Helyes! Éljen!)*

Politikai pártok hasonlítanak a mágneshez: van egy oldaluk, mely vonz, és egy, mely eltaszít. Az eddigi discussiók eredménye constatálta azt, hogy köztünk nagyobb a vonzó, mint a taszító erő. Jobb volna tehát, meddő formavitatkozások helyett, meggyőzni a hazát és világot arról, hogy a felirat ama szavai mellett: «Magyarország a 48-diki törvényeket nem adhatja fel soha», az összes nemzet mint egy ember áll. S ekkor, ha úgy tetszik a bécsi kormánynak, küldhetnek haza, mi pedig elmondhatjuk küldőinknek: midőn Magyarország függetlenségéről volt szó, egy képviselője sem adott különvéleményt.

Én tehát Deák Ferencz indítványát, mind lényegében, mind a formára nézve, pártolom. *(Közhelyeslés; hosszas éljenzések.)*

1861 JUNIUS 7.

A FELIRAT CZIMÉRŐL.

A képviselőház 1861 junius 7-dikén kezdette meg Deák Ferencz felirati javaslatának pontonként való részletes tárgyalását. Mindjárt a felirati javaslat megszólító czíme hosszas és különös vitát provocált. A Deák feliratában foglalt ezen megszólításból: «Felséges Császár és Király!» Bónis Sámuel közjogi aggályok miatt kihagyandónak vélte e két szót «és Király», nehogy úgy lássék. mintha az ország ő felségét törvényes királyának elismerné. Maradt volna e czím: «Felséges Császár.» De mivel ez is félremagyarázásra szolgálhat ürügyül, Lónyay László, Vajay Károly, Onossy Mátyás, Perczel István, Klauzál Gábor, Ürményi József, Madarász József, Kállay Ödön, ki hosszabb, ki rövidebb beszédben, a «Felséges Úr!» czímet javasolták. Ezzel szemben Fekete Lajos, Kubinyi Ferencz, Ragályi, Ivánka Imre, Beniczky Lajos, Szaplonczay József, Bobory Károly s mások Bónis indítványának adtak elsőbbséget. Cserky István s utóbb Zsarnay Imre az «Úr» szót is el akarták hagyni, «mert e czím szükségkép magában involválja ez eszmét: szolga», e föltevést pedig az országgyűlés magára nézve el nem fogadhatja. Thalabér Lajos a «Felség» czímet is sokallotta s a «Fenség» czímet kivánta helyébe iktatni. Végre Vályi János egyáltalán semmi megszólítással nem kivánt élni, hanem csak ezt az egyszerű felzetet használta volna: «Ferencz József tényleges uralkodóhoz.»

Mikor már huszonhét képviselő elmondta e kérdésben nem mindig államférfiúi színvonalon álló véleményét, utolsónak *Andrássy Gyula gr.* kért szót. A «caustikus élcz», melylyel ez alkalommal az egész vitát csak ő jellemezte, átment a legtöbb történeti iratba, mely erről a jelenetről megemlékezik.

Osztozom a tisztelt ház abbeli nézetében, hogy nem lehetünk eléggé féltékenyek és óvatosak azon czímre nézve, melyet feliratunk élén használni akarunk. A magyar a királyi czímet a legnagyobb feltételhez, t. i. a törvények megtartásához köti, és

jogosan. Ennek következtében nem is ertelmezhetem másként ezen királyi megnevezést, mely itt van, mint csupán Gács, Lodomeria, stb. királyságokra, de semmi esetre sem a magyar királyságra vonatkozólag. E tekintetben tehát azt gondolom, hogy a «Király» czím kihagyása semmi lényeges különbséget nem tehet. Nem osztozhatom azonban az előttem szólt Zsarnay Imre képviselő úr azon véleményében, hogy a «Felséges Úr» czím által a szolgaságnak bizonyos nemét mondjuk ki. Ha én képviselőtársunknak egy levelet írnék, azt bizonyosan Zsarnay Imre *úrnak* czímezném, de ezzel semmi nemét a szolgaságnak még nem vállalnám el. *(Derültség.)* Épen oly kevéssé osztozhatom az előttem szóló t. képviselőtársam azon nézetében, hogy a tényleges hatalmat vagy ő fenségének, vagy főherczegnek nevezzük, mert ez azon tényállásnak, melyet tizenkét éven át eléggé sajnosan tűrnünk kellett és Europa constatált, annyira ellentmondana, hogy attól félek, úgy járnánk, mint a monacoi herczeg, a ki Napoleont császárnak elismerni nem akarta, s utoljára is kinevették. Nézetem szerint adjuk meg a hatalomnak azon czímet, mely semmit nem præjudicál, mely a ház méltóságához s helyzetünkhöz leginkább illik, ez pedig a «Felséges Úr» czíme. *(Helyeslés.)* Részemről nemcsak nem érzem magamat azon helyzetben, mintha czímet találni nem tudnék, sőt inkább igen sokat is találok, s én minden czímet elösmerek, csak egyet nem: magyar király. *(Nagy tetszés.)*

Az elnök az ajánlott módosításokra vonatkozólag felvetvén kérdéseit, a többség a megszólítást csakugyan így kivánta szerkesztetni: «Felséges Úr!» Együttal egyhangúlag elfogadtatott Nyáry Pál indítványa, hogy «jegyzőkönyvben határozatilag mondassék ki, hogy a feliráshan használt czím alatt mindenesetre csak a tényleges hatalom értetik.»

1861 SZEPTEMBER 10.

AZ 1861-DIKI ORSZÁGGYŰLÉSRŐL.

A kiegyezés első alkotmányos kisérlete meghiusult. Az 1861-diki országgyűlés, mely tántorodás nélkül szilárdan megmaradt azon követelés mellett, hogy az 1848-diki törvényhozás elismertessék, négy-öt havi együttlét után, alig hogy az ország jogainak megóvására két emlékezetes feliratát kidolgozta, még mielőtt a trónbeszédben vagy akár az 1848: IV. törvényczikkben reá rótt hivatását teljesíthette volna, ő felségének augusztus 21-dikén kiadott rendelete következtében hirtelen feloszlattatott.

A megyék, mintha előre sejtették volna a mi bekövetkezett, siettek felhasználni a nemzetnek adott respiriumot. Oly hevesen kikeltek a kormány ellen, hogy Forgách gr. kanczellár, be sem várva a katonai provisorium kihirdetését, november 5-dikét, már október 29-dikén minden nyilvános gyülekezetet rendeleti úton betiltott.

Időközben azonban majd minden megyének nyilt még alkalma ünnepélyesen és nyiltan solidaritást vallani az országgyűlés közjogi felfogásával.

Zemplén megye, mely nem tartozott a mérsékeltek közé, gr. Andrássy Manó indítványára, a szeptember 10-diki közgyűlésen nagy lelkesedéssel háláját fejezte ki az országgyűlés iránt, hazafias és tántoríthatlan magatartásaért.

A közgyűlés elismeréseért megyebeli képviselőtársai nevében *Andrássy Gyula* mondott köszönetet. Egyúttal az imént feloszlatott országgyűlés tevékenységéről, mintegy beszámolóul, a *Pesti Napló* tudósítása szerint (1861 szeptember 26), «többek között körülbelül ezeket mondá:»

Tisztelt bizottmány, az országgyűlés működése néhány szóba foglalható:

Megadván a fejedelemnek, a mi a fejedelemé, követeltük a nemzetnek, a mi a nemzeté.

Az uralkodói jogok tisztelete mellett, a törvények szentségének elismerését kivántuk.

Ragaszkodtunk a 48-diki törvényekhez nemcsak azért, mert szentesitett törvényeink valának, hanem azért is, mert ezek nélkül sem Magyarország jogait biztosítva, sem Ausztria és Magyarország között állandó viszonyt képzelni nem lehet.

Követeltük a 48-diki törvények életbeléptetését, nem azért, mint elleneink állítják, hogy Ausztriától elválhassunk, hanem azért, hogy az alkotmányossá vált osztrák tartományokkal, kölcsönös biztosítékot nyujtó törvényeink alapján, a régi kapcsot fenntarthassuk.

Tovább mentünk. Őseink példájával ellenkezőleg, készeknek nyilatkoztunk, kétségtelen jogi állapotunktól eltérve, méltányos arányban átvállalni azon terheket, melyeket az elmult bureaukratikus kormány drága rendszere, nálunk nélkül mindig, és sokszor ellenünk, teremtett és felhasznált.

Szóval, a fejedelem, a nemzet és a birodalmi népek állását együtt és egymás által akartuk biztosítani.

Magunkra nézve mindezekért csak régi szabadságaink elismerését követeltük.

Ajánlatunk és törekvéseink visszautasíttattak. Az országgyülés, törvényeink ellenére, fel lőn oszlatva. Mondják: eredménytelenül, de ez nem az én nézetem, és a mint a kitüntetés, melyben részesülni szerencsénk volt, bizonyitja, az önök véleménye sem.

Igaz, nem hozhattunk törvényeket, melyek törvénykönyveink némely hiányait fedezhették, hazánk számtalan bajait orvosolhatták volna, de azért nem eredménytelenül oszlott el az országgyülés, mert megóvta a nemzet becsületét, és megnyerte az összes müvelt Europáét.

Nem eredménytelenül oszlott el az országgyülés, mert büszke önérzettel mondhatjuk azt, mivel kevés nemzet dicsekedhetett még a mi helyzetünkben, hogy elleneink minden törekvése daczára nincs és nem lesz párt a hazában.

Igaz, az országgyülés első szakában voltak pártok, mint

szoktak lenni alkotmányos életben; de midőn megszünt a hit, hogy Magyarország alkotmánya vissza fog állíttatni, megszüntek a pártok is.

E pártok végzetszerű hivatást teljesítének, mert rövid létezésük története meggyőzhette ellenfeleinket is arról, hogy Magyarországban minden vélemény egygyé lesz, midőn a haza vagy az alkotmány veszélyben forog.

Ez — kevés szavakban — azon országgyűlés eljárásának története, mely az erőszak fenyegetésével oszlattatott el.

Ez ellenében ő Felsége bécsi tanácsosai a népre akarnak hivatkozni, de egy oly népre, mely kész legyen apáinak vérével szerzett és királyi esküvel szentesített jogait árúba bocsátani, némely bécsi tanárok beteg phantasiájának szüleményeiért!

Istennek hála, ez a nép még nem létezik, ezt még teremteni kell, és a magyar korona területe nem terem ilyen fajt.

A magyar alkotmánynak két bástyája van. A nemesség, mely a mult kor harczaiban védte a nemzet jogait, és a nép, melynek a 48-diki törvények tették kötelességévé azt, mi hajdan nemesített: a haza jogainak védelmét.

Hogy az ősi bástyák be nem vehetők, arról százados tapasztalás győzte meg elleneinket. Azt reménylik tehát, hogy az újak gyengébbek leendnek, de csalatkozni fognak.

A nemesi kiváltság nem szünt meg a házában, hanem csak kiterjesztetett. Most mindnyájan nemesek vagyunk, mert mindnyájan tartozunk védeni a hazát.

És ezért, ha a megyék, az országgyűlés példáját követve, megmaradnak a téren, melyet törvényeink kijelöltek számukra, nyugodtan nézhetünk a jövő elébe.

Elleneink, minden anyagi hatalom daczára, még semmire sem tudtak kényszeríteni; mi már kényszerítettük őket egyre: arra, hogy becsüljenek, és kényszeríteni fogjuk arra is, hogy átlássák, hogy Magyarországot legyőzni lehetetlen, kielégíteni: az osztrák birodalom életkérdése.

. Midőn csak egyének harczolnak a jog mellett, midőn csak egyes osztályok védik azt, az erő diadalmaskodhatik a jog felett.

De midőn egy összes nemzet minden osztálya es minden egyes fia egyaránt kész annak védelmére: akkor a győzelem

csak idő kérdése, de kétség tárgya nem lehet. Ekkor, de csak ekkor lesz valósággá azon mondás: a nép szava Isten szava.

«Nemes gerjedelem kitörésével lőn üdvözölve e szónoklat», úgy mond a *Pesti Napló* levelezője, kora sajátos nyelvén. «A lélek valóban tápot és a szív felbúsúlt haragjában anteusi erőt nyert a tanácskozás szellemi részének eme gyöngysora által.»

Mezőssy László ajánlatára a megye képviselői iránti elismerését és háláját jegyzőkönyvileg fejezte ki.

1864 ÁPRILIS 17.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRSULAT KÖZGYŰLÉSÉN.

A provisorium tilalmai a köztevékenységet a politikai térről leszorítván, a közélet kitünőségei társadalmi téren szolgálták a nemzeti ügyet s a gazdasági vagy kulturális egyesületekben léptek fel mint a közszellem vezetői.

Andrássy Gyula gróf a képzőművészeti társulat elnökségét vállalta el, és e társulatnak 1864 ápril 17-dikén tartott közgyűlésén, mint a *Magyar Képzőművész*ben olvassuk, a magyar képzőművészetnek és a társulatnak feladatáról ekkép nyilatkozott:

Tisztelt közgyűlés, A képzőművészeti társulat megalakulása mindenki által érzett hiányt van hivatva pótolni haladásunk történetében.

Voltak e hazában egyesek, kik több vagy kevesebb sikerrel, de többnyire kétségtelen önfeláldozással törekedtek a hazai művészetet az e tekintetben előrehaladottabb országok színvonalára emelni.

Volt hazánkban művész és műkedvelő, de nem ismeré egymást, s így történt, hogy míg a művészek külföldön voltak kénytelenek műveiknek elismerést és magoknak életmódot keresni, addig a viszonyainknál fogva még úgy is csekély számú műkedvelők is csak külföldre lőnek utalva, ha kitünőbb művek birtokába akartak jutni.

Mit az egyesek működése el nem érhetett, — a művészek és műkedvelők erejének összpontosítása által a művészetet emelni és terjeszteni az országban, — ez volna társulatunk legközelebbi feladata.

Hivatva van e társulat még egy más, nem csekélyebb hiányt pótolni.

A magyar művész mai napság vagy hazáján kívül kénytelen alkalmat keresni még első kiképzésére is, vagy saját magának kell, úgy szólván, feltalálnia mindazt, mit mások czélszerű útmutatása mellett ezek tapasztalásaiból készen vehetne át.

E tekintetben a képzőművészeti társulat feladata volna eszközölni azt, hogy habár a művész még sok ideig lesz is kénytelen külföldön keresni magasabb kiműveltetését, de legalább az első czélszerű oktatást a hazában nyerhesse. Szóval, hogy habár a művészet egyetemét sokáig künn kellend is keresniök művészeinknek, legalább a művészet gymnasiumát találhassák fel egy hazai festő-akadémiában.

Ezt én nem sokáig halasztható szükségnek tartom, mert ha el akarjuk foglalni azon tért, melyet helyzetünknél fogva elfoglalni hivatva vagyunk, a művészet terén sem szabad elmaradnunk a többi művelt nemzetek mögött, sőt feladatunk, a civilisatio egyéb eszméivel egyetemben, a művészetet is terjeszteni a világ ezen részén.

Ezen czélok felé sikeresen haladni nehéz feladat. Annál nehezebb, mert míg más gazdagabb országokban a pártfogás teremtette a művészetet, nálunk a művészetnek kell teremtenie a pártfogást.

A művészeti társulat — mint minden vállalat e hazában — hivatva van arra, hogy kiküzdje magát saját erejével. Feladata nehéz, de nem lehetetlen, s ennek tudata nekünk, kik megszoktunk akadályokkal küzdeni, mindenkor elégséges arra, hogy ne csüggedjünk.

Részemről nem akarok a sikerben kételkedni, s ha azon jeles tehetségekhez, melyeket hazánk már eddig is mind a festészet, mind az építészet, mind a szobrászat terén felmutatott, még a mindenhez szükséges kitartás is hozzájárul, nem kétlem, hogy teljesülni fog a társulat végczélja, mely nem lehet kevesebb, mint elérni azt, hogy egykor Pest kebelében láthassuk felállani a művészet utolsó iskoláját kelet felé.

Hogy a társulat a mostani nyomasztó körülmények között mi módon igyekezett az említett czélok felé haladni: az igazgató választmány jelentéséből fogja a tisztelt közgyülés tapasztalhatni.

POHÁRKÖSZÖNTŐ.

1865 szeptember 27-dikén avatta fel az alsó-szabolcsi Tiszaszabályozó társulat a tisza-dobi határon Széchenyi emlékére emelt gránit gúlát. Ez ünnepélyt lakoma követte, melyen a *Pesti Napló* október 3-diki számában közölt jelentés szerint «kitünő hatással gr. Andrássy Gyula mondott el egy igen találó toasztot, mely jelen politikai viszonyainkat a legszebb logikával és vonásokkal jellemezte.»

A politikai helyzetre nézve, melyre különben még visszatérünk, tudnunk kell, hogy csak egy héttel előbb bocsátotta ki ő felsége azon hires manifestumot, melylyel a februári alkotmányt felfüggesztette (1865 szept. 20).

Visszájáról mutatkozott ezáltal a birodalom viszonyainak fonák volta. Ugyanazon patens, mely mindeddig csak Magyarország szentesített jogainak tagadásával állhatott fenn, érvényét vesztve: a lajtántúli alkotmányjognak lett nyilvánvaló megsértése. S épen ezért nem ok nélkül történt, hogy az örökös tartományok a februári alkotmány felfüggesztésében, az ú. n. Sistirungban Ausztriának háttérbe szorítását látták a birodalmi tanácsba belépni vonokodó, engedetlen Magyarország közvetett előnyére.

Andrássy Gyulának már Schmerling távozásakor (1865 julius 27) az volt első gondja, hogy a lajtántúli szabadelvű pártot megnyugtassa. Ezért hazánk legtekintélyesebb hirlapjában,* neve aláirásával megjelent vezérczikkben, körülményesen kifejtette, hogy a rendszerváltozás miatt e párt ne aggódjék, mert valahányszor a dynastia Magyarország felé hajlik, sohasem az absolutismusnak, de mindig a szabadságnak nyújt kezet, a szabadság pedig Ausztriának is előnyére fog válni. Most is tehát, midőn a birodalmi alkotmány felfüggesztetett, fő törekvése az volt, hogy mentül szélesebb körökben terjeszsze azon meggyőződését,

* *Pesti Napló*, 1865 augusztus 5.

mely szerint Magyarország java az örökös tartományoknak is csak előnyére szolgál. A rendszerváltozás az egész birodalom izmosodását vonja maga után, a birodalom pedig «csak úgy lehet erős, ha mindkét fél saját formái szerint, de egyaránt szabad és alkotmányos lesz.»

A pohárköszöntő szó szerint így hangzik:

Nem hiszem, hogy ellenmondásra találjak e nagyszámú és nemzetünk minden osztályát magában foglaló gyülekezetben, midőn azt mondom, hogy alig lehet monarchikusabb nép, mint a magyar.

Igaz, nemzetünk fejedelmében szabadságainak pártfogóját, jogainak védőjét szereti látni, és így ezen leghőbb érzelme sem tudott mindig feltétlen lenni; de azért nem kevésbbé erős az, mert kétszeres kegyelettel környezi fejedelmét: azzal, melylyel fejedelméhez, és azzal, melylyel jogához ragaszkodik.

Innen van, hogy a legnehezebb viszonyok között is épen maradt ezen érzelem népünk kebelében.

Ha mégis egy hagyományos nemzeti szokás, mely szerint minden nagyobb ünnepély és összejövetel alkalmával mindenek előtt poharat szoktak emelni őseink azért, kit a nemzeti közmondás első magyarnak tekint, egy szomorú időszak alatt némileg már csak hivatalos körökre szorítkozott, az onnan van, mert mi magyarok épen a királyi személy iránti határtalan tisztelet következtében csak osztatlan érzelmekkel szeretjük említeni a király nevét.

Hála a gondviselésnek, itt az idő, midőn ezt bátran tehetjük ismét. A fejedelem manifestuma a tények sanctióját adta annak, mit már ő Felségének Budán * mondott szavai kétségen kívül helyezték.

Jogunk alapja el van ismerve a közös fejedelem által. Örömnapok ezek reánk: annyi viszontagságos idők után, hangosan nyilvánitja ezt az ország egyik végétől a másikig, és ezért szívünkből szólott elnökünk,** midőn a koronázandó királyért emelé poharát.

De midőn ezt teszszük, ne feledjük el, hogy talán vannak

* Szitovszky herczegprimáshoz, 1865 junius 6-dikán.

** Lévay cz. püspök.

a birodalom másik felében, kik ezen örömünket némi aggálylyal fogadják. Ne engedjük tehát, hogy egy perczig is önzéssel vádolhassanak bennünket.

Mi a fejedelem szavait úgy értjük, hogy a birodalom másik fele alkotmányos jogainak csak formája függesztetett fel, még pedig csak azért, hogy létre jöhessen egy oly jogállapot, mely az egyik félnek a másik által való elnyomása helyett a birodalom két felének szabad részvétére támaszkodhassék.

Lehetetlen ebben kételkednünk azért is, mert a fejedelmi tények mindegyike bizonyítja, hogy ő Felsége komoly szándéka Magyarország alkotmányának állandó biztosítása, a közös fejedelem pedig nem tagadhatja meg az egyik féltől azt, mit a másiknak ad.

Hitünk az, hogy a közös fejedelem csak úgy lehet hatalmas, boldog és elégedett, Magyarország csak úgy lehet szabad, az egész birodalom csak úgy lehet erős: ha mindkét fél saját formái szerint, de egyaránt szabad és alkotmányos lesz.

Nem kétlem, hogy törvényhozásunk is így fogja fel majd feladatát, és így a mi részünkről minden meg fog történni, mi e czélra kívántatik. De mivel minden egyezség két tényezőtől függ, a másik részről is szükséges, hogy mondjanak le a beolvasztás szerencsétlen eszméjéről, mely annyi véres tusába került, már is fölemésztette a birodalom vagyonát, e fölött határozottan lehetetlen s egyaránt ellenkezik a fenséges dynastia és a népek érdekével.

Ha ez megtörténik, — miben nem akarunk kételkedni, — hiszem, mentől elébb eljövend az idő, midőn a Lajta két oldaláról osztatlan érzelmekkel fogunk a közös fejedelem zsámolya körül sorakozni, és létre jön az egyezség, melynek eddig sem volt más akadálya, mint az, hogy soha sem volt a két fél alkotmányosan szabad.

Emelem tehát poharamat a birodalom két felének egyetértésére a közös szabadságokat illetőleg.

1865 DECZEMBER 5.

KÉPVISELŐVÉ VÁLASZTÁSAKOR.

Az 1861-diki országgyűlés feloszlatása egyáltalán nem vetett véget a törvényes állapotok helyreállítását czélzó törekvéseknek. Mióta az első lépés megtörtént és a korona közeledett a nemzethez, a provisorium és a «Verwirkungs-theorie» uralmának a behatóbb elmék előtt meg voltak számlálva napjai. A dynastiával és a monarchia többi tartományaival való kibékülés formájának megtalálása foglalkoztatta államférfiainkat. Közülök a conservativek java része, mint gr. Apponyi György, ez időszakban barátkoztak meg az 1848-diki kormányformával, a felelős miniszteriummal, a nemzetben pedig egyre csökkent az emigratio híveinek száma, kik csak az 1849-diki elszakadási kisérlet újabb, sikeresebb ismétlésétől várták a nemzet üdvét. A kényszerű politikai szünet alatt dúsan tenyésztek a kiegyezésre vonatkozó tervek, mert most már ezek, és nem franczia vagy olasz segítséggel szervezendő fölkelési és függetlenségi képzelődések felé fordult a közfigyelem.

Ezalatt Schmerling politikája nemcsak Magyarországon vallott kudarczot; a Lajtán túl is egyaránt ellene fordultak a nemzetiségek német iránya, a feudálisok és klerikálisok pedig szabadelvű velleitásai miatt. Mióta nagy-német politikája, mely a frankfurti fejedelmi gyűlésben tetőzött, a porosz ellenzésen hajótörést szenvedett, ez a politika elvesztette végső létjogát. Nem izmosodott meg a schleswig-holsteini háború által sem.

Ekkor történt, hogy Deák Ferencz a húsvéti czikkben rámutatott az egyedüli biztos tájékoztatóra, mely a dynastiát és a nemzetet egyaránt kivezetheti a közjogi chaosból. A király és a nemzet közti bizalom helyreállítása jobban megoldja a csomót az elnyomás vagy a fölkelés kardjánál. Ha Salamon Ferencznek hihetünk,* Andrássy

* KÓNYI MANÓ, *Deák Ferencz beszédei.* III, 308. és 309. l.

Gyula gróf előzetes tudomással birt e czikk létrejöttéről. Ez állítást megerősítő egyenes adattal azonban nem rendelkezünk.

A királynak Pestre utazása, 1865 junius havában, mutatta, mily kedvező fogadtatásra talált Deák fellépése. Andrássy azonban meg volt győződve arról, hogy az ország történeti jogainak legfényesebb bebizonyítása sem elegendő magában a kiegyezés létrehozására, mindaddig, míg a közös ügyek tárgyalásának olyan módját nem sikerül találni, mely mellett a dualismus és az alkotmányosság megférjenek. Terebesi magányában fogamzott meg benne a *delegatiók* intézményének eszméje, melyet először Pálóczon, Hadik grófnál ismertetett.

«Andrássy azt tartotta, hogy a két állam közös érdekeit csak a teljes paritas elvére fektetett két külön delegationalis testület képviselheti. Ezen elvhez képest válaszszon a magyar országgyűlés saját kebeléből határozott számú delegatusokat. Ezek küldőiktől kötelező utasítást ne fogadhassanak el. A két delegatio mindegyike magában egy tökéletesen kiegészített testületet képezzen, külön székeljen és tanácskozzék. Saját kebelében egyszerű szótöbbséggel határozzon, együttes ülésben soha ne legyen egyesíthető, hanem, miként a két különálló parlamenti testület közt szokásos, midőn szükséges, üzenetek útján érintkezzék.» *

Schmerling miniszteriuma csakhamar, julius 27-dikén, elbocsáttatott. Államminiszter Belcredi Rikhárd gr. lett; a magyar ügyeket Majláth György vezette, mint kanczellár. Ezt követte a magyar országgyűlés egybehivása szeptember 17-dikén, majd a birodalmi alkotmány felfüggesztése szeptember 20-dikán, azon különösen hangsúlyozott czélból, «hogy a magyar korona országainak törvényes képviselőivel a kiegyezés útjára lépjünk.»

Andrássyt a sátoralja-ujhelyi kerület deczember 5-dikén egyhangúlag képviselőjének választotta. Programmbeszédét mindeddig csak tökéletlen alakban ismertük Ujhely akkori hetilapjából. A *Zempléni Hiradó* 1865 deczember 6-dikán megjelent 49-dik száma ugyanis Andrássy gr. képviselővé választásáról ezeket írta:

«Istennek hála, reményünk, óhajunk, hő vágyunk a teljesedés legörvendetesebb stadiumába lépett. Andrássy Gyula gr. egyhangúlag és leírhatatlan nagy lelkesedéssel a kerület országgyűlési képviselőjévé választatott. Kinek tiszteletet gerjesztő neve tündökölve lengett a nemzeti zászlókon, a választó tömegek lelkesült ezrei által egy szívvel, egy lélekkel az ujhelyi kerület követévé egyhangúlag kikiáltatott.

* Andrássy saját fogalmazása, id. h., III, 336. l.

Mikor a nép közé lépett, mint egykor a honalkotó Árpád, híveinek örömrivalgásai közepett a magasba fölemeltetett s így vitték a vármegyeháza nagytermébe, hol programmját elmondandó volt.

Fényes beszéde elején köszönetet mondott az iránta nyilvánult egyhangú bizalomért, azután igérte, hogy a közelgő országgyűlésen egész erejével azon lesz, hogy hazájának, vármegyéjének épen úgy, mint az egyeseknek jólétét előmozdítsa. Ennek a czélnak elérésére pedig nézete szerint két eszköz kinálkozik: a vármegyei rendszer és az önkormányzat integritása. Miért is, mint mondá, ő egyedül a 48-diki törvények alapján a józan megfontolásnak higgadt elvén történendő békés kiegyenlítést óhajtja és e mellett fog is küzdeni, semmi olyast nem pártolván, mi nyolcz százados alkotmányunkon legkevésbbé is csorbát ejthetne; mert a magyar nem azért kivánja az állami életnek a 48-diki törvények szerint való szervezését, hogy a monarchiától elváljon, hanem azért, hogy általa Ausztriával, melyet csak Magyarország tehet nagygyá, annál szorosabb viszonyban egyesüljön . . . Beszédét azzal a kijelentéssel fejezte be, hogy minden elveiben a nemzetnek ünnepelt államférfiát, Deák Ferenczet, kinek egy szava elég arra, hogy bámulandó tudományától alkotmányunk gordiusi csomójának megoldását várjuk, szívvel, lélekkel fogja követni.

A viharos éljenektől sűrűn megszakított beszéd végeztével a választó közönség hőn szeretett képviselőjének Payzsoss János, mihályi birtokos által remekmívű és nagyszabású borostyán koszorút nyujtott át e szavak kiséretében: «Rendíthetetlen honszerelmedért fogadd tőlünk e babérkoszorút. Hisz megérdemli az, kit oly forrón szeret a haza. Éljen gr. Andrássy Gyula !»

Aztán rázengte ezer lelkesült torok:

«A mai nap szép remény-hajnalt hozott nekünk!
Éljen gróf Andrássy Gyula, a mi követünk !»

Andrássy Gyula programmbeszéde azonban authentikusabb alakban is ránk maradt. Mi e beszédet a gróf kézirati hagyatékában talált eredeti fogalmazványból közöljük.

Fogadják, stb.

Miután még most is ragaszkodom azon elvekhez, melyeket az 1861-diki országgyűlés az akkori két feliratban letett s melyeket mint az önök bizalmából akkor is e kerület képviselője a magaménak vallottam;

miután, úgy hiszem, önhittség nélkül mondhatom, hogy

egész politikai pályám egy következetes programm volt, melyet a meggyőződés tűzött elém s melyen a meggyőződés fog megtartani;

miután továbbá büszkén mondhatom, hogy kevesen vannak e kerület választói közül, kik nehéz áldozatokkal is ne küzdöttek volna ugyanezen elvek győzelmeért, úgy hiszem, nem szükség, hogy részletes programmot tárjak önök elé. Elegendő lesz, úgy gondolom, ha csak néhány főpontra nézve fogom nézetemet elmondani.

Belső kérdéseinket illetőleg hitem az, hogy mindaddig, míg a megyék törvényes hatáskörüket vissza nem nyerik, csonka mű marad az alkotmány.

Nézetem szerint nemzetünk csak szabad politikai institutiók által tartotta és tarthatja fenn magát, és ezek között első helyre kell helyeznem a megyei rendszert.

Minden nemzet között, melyek különböző útakon keresték a szabadság jótékony hatását, egy sem keresett gyakorlatibb sikerrel, mint apáink, mert nem theoretikus formákban, nem a monarchia és respublica, nem az aristokratiai és demokratiai formák theoriáiban és ellentéteiben, hanem ott keresték a szabadságot, hol az valódilag van, t. i. az önkormányzat eszméjében.

Őseink bölcseségének legfényesebb emléke ez, oly eszme, mely hivatva van messze hazánk határain túl nagy befolyást gyakorolni a józan szabadság előmozdítására. Nem szabad tehát ez intézményt háttérbe szorítani engednünk egy perczig sem.

Ha azonban első sorba helyezem a megyei intézmény visszaállítását, ebből nem következik, hogy annak a parlamentaris kormány eszméjét feláldozni kivánnám; sőt épen mert a megyei intézményhez mindenek felett ragaszkodom, kell kivánnom a parlamentaris kormány életbeléptetését.

E két eszme nemcsak ellentétben nincsen, hanem egymást kiegészíti, némi szükséges módosítások közbejötte után.

Ha az országgyűlésen ezen állítás kétségbe vonatnék, kötelességemnek fogom tartani annak valóságát teljesen bebizonyítani. Jelenleg más nemzetek példájából csak annyit említek meg, hogy az a két állam, hol jelenleg egyedül létezik valódi

parlamentaris kormány, Anglia és Belgium, egyszersmind azon két ország is, hol legfejlettebb a megyei és városi helyhatóság.

Francziaországban ismételten megkisérlették a parlamentaris rendszer behozatalát, de mindannyiszor sikertelenül, minek egyik főoka az, hogy Francziaországban eddig alig léteztek helyhatósági jogok, e két intézmény pedig csak együtt állhat fenn hosszabb időre.

Magyarországnak ugyan 48 előtt is voltak megyéi és nem volt felelős miniszteriuma; de mi volt a következménye? Az, hogy azon jogok, melyekkel a megye birt, ha nem is mind, ha nem is folytonosan, de nagy részt és rövid megszakasztással fenntartattak ugyan, de a megyék csak magokat voltak képesek megvédeni, nem a nemzeti önkormányzat föltételeit is, melyek mindinkább csak irott malaszttá váltak, fogyva minden nap a 48-diki korszakig.

De nagy a különbség a mi állásunk között most és 48 előtt. Azon korszakban a magyar kormányférfiak állása lehető volt parlamentaris kormányrendszer nélkül is, mert ha nem képviselték is a magyar törvényhozás többségét, ha nem is érezték magokat támogatva a magyar törvényhozás többsége által, hivatkozhattak legalább az országgyülés és a megyék nyilatkozataira a fejedelem idegen tanácsosai irányában, míg azok semmi effélere nem hivatkozhattak.

Most azonban állásunk egészen megváltozott. Jelenleg a birodalom másik felének törvényhozó testülete és felelős miniszterei vannak; ezek követelései irányában a közös fejedelem magyar tanácsosai csak úgy tarthatják fenn saját önállásukat és országuk önállását, ha ők is az országgyülés irányában való személyes felelősségökre hivatkozhatnak. Ha az, a ki a végrehajtó hatalom élén áll, nem scriba regius többé, hanem alkotmányos végrehajtója lesz a fejedelem és a törvényhozó test közös határozatával szentesített törvényeknek.

A kérdés tehát nem úgy áll, mint azt némelyek állítani szeretnék: mit kivánunk, felelős miniszteriumot vagy alkotmányos megyéket? Hanem úgy áll, hogy vagy mindkettőt kell elérnünk vagy egyet sem birhatunk.

Ezekből következik, hogy én is mindenek előtt az alkotmá-

nyos miniszterium és az alkotmányos megyék visszaállítását fogom követelni, annál is inkább, minthogy ezen törvényes közegek nélkül a kiegyenlítés kérdésének még megkisértését sem tartom lehetőnek.

Mi a 48-diki törvényeket illeti, vannak, kik ezeknek szeptember 20-dika óta lettek baráti, vannak, kik most sem azok, és vannak, kik 48 óta folytonosan csak ezektől várták a függő kérdések megoldását. Én részemről az utóbbiak közé tartozván, talán nem szükséges, hogy sokat szóljak azokról ez alkalommal. Megengedem, hogy e törvényeknek vannak egyes pontjai, melyek módosítást igényelnek, de e törvények összegét véve, bátran merem állítani, hogy akár a dynastia, akár az egész birodalom jól megfontolt érdekét tekintsük, akár nemzetünk jogi állását vegyük tekintetbe, elmondhatjuk: ha e törvények nem volnának, most kellene azokat megalkotnunk. Mert erős meggyőződésem, hogy csak oly megoldás lehet állandó és mindkét részre nézve kielégítő, mely ezen törvények alapján nyugszik.

Ezt bebizonyítani s a birodalom másik felének népeit meggyőzni arról, hogy mi a 48-diki törvényekhez nem azért ragaszkodunk, hogy a birodalomtól elválhassunk, hanem azért, hogy azzal megmaradhassunk, lesz az országgyűlés egyik feladata.

Mi már az országgyűlés legnagyobb feladatát, azon kérdések megoldását illeti, melyek a fejedelem közösségéből és a birodalom oszthatatlanságából erednek, nézetem az, hogy nem képzelhető nagyobb szerencse hazánkra nézve, mint oly egyezség életbeléptetése, mely mellett nemzetünk állami önállása érintetlenül fenntartatik; ellenben nem lehetne nagyobb szerencsétlenség, mint oly egyezség, mely állami függetlenségünk közvetett vagy közvetlen feladását foglalná magában.

Azt hiszem, ez nem csak az én meggyőződésem, hanem az önöké is. Tudom, hogy önök, mint én, őszintén óhajtják a kiegyenlítést, de tudom azt is, hogy nem óhajtják azt minden áron, másként nem választottak volna engem képviselőjüknek.

Ezekből következik az én eljárásom a közelgő országgyűlésen. Óhajtom a kiegyenlítést azon alapon, melyen a birodalom alakult és melyen egyedül állhat fenn a történeti dualismus: a történeti függetlenség alapján.

1865 DECZEMBER 21.

KÖSZÖNET AZ ALELNÖKSÉGÉRT.

Andrássy Pesten az akkor alakult Deák-körhöz csatlakozott. A nemzet bölcsének legbizalmasabb barátjai közé tartozott, bár, mint láttuk, politikai egyéniségét e hatalmas alak mellett is meg tudta őrizni.

A képviselőház megalakulásakor alelnökké választotta.*

Deczember 21-dikén tartotta első beszédét, midőn köszönetet mondott megválasztásaért. E beszédben a kiegyezés igazi punctum saliensére utal, arra, hogy a dynastiának és a monarchiának az őket megillető európai állást csak Magyarország biztosíthatja. Átalában a nemzeti és a dynastikus momentum szoros összekapcsolása, továbbá a külügyi exigentiák nyomatékos kiemelése egész nyilvános pályájának tán leginkább jellemző és legnagyobb következetességgel kidomborodó vonása.

Mint a kevésbbé competens helyen tartott előbbi két beszédében, úgy itt is szembetűnő a békülékeny hangulat a monarchia másik része iránt. E pontban találkozott a lajtántúli német szabadelvű párt azon részével, melynek Schmerlinggel szemben különösen Kaiserfeld Móricz volt szószólója. E párt lapja, a gráczi *Telegraph*, deczember 27-diki számában egyenesen ráutal az eszmék e találkozására. Az ország függetlenségének erélyes hangsulyozása pedig világosan mutatta, hogy a szónok a kiegyezés kedvéért nem hajlandó lemondani nemzetének történeti jogairól. Így egyúttal erős állást foglalt a még kormányon levő conservativekkel szemben, kiknek Bécsben székelő tagjai nem idegenkedtek Belcredi foederalistikus programmjától. A dualismus,

* L. erre nézve (Szász Károly) *Egy képviselő napló-jegyzetei.* Pest 1866. 14—15., 33. lap.

mint a monarchia létformája, a Lajta mindkét oldalán alkotmányos és szabadelvű intézmények által biztosítva, és az uralkodóháznak ez alapon nyugvó szilárd európai állása: ebben foglalható össze Andrássy beszédének már akkor is nagy feltünést keltett tartalma.

Tisztelt képviselőház, Fogadják mindenek előtt tisztelt képviselő társaim mélyen érzett hálámat azon nagybecsű bizodalomért, melylyel választásuk által megtisztelni méltóztattak. De engedjék egyszersmind kifejeznem azt, hogy midőn azon helyet, melyre sem tehetségeim, sem egyéni hajlamaim vágyni nem engedtek, habozás nélkül elfogadom, nem elismerést, hanem parancsot gondolok elfogadni, mely elől annál kevésbbé szabad kitérnem, mentül terhesebbnek érzem azt.

Az 1861-diki országgyűlés működésének méltánylását bátran az utókorra bízhatjuk, mely nem az eredmény szerint itél csupán, hanem az adott helyzet nehézségeit is tekintetbe veszi, mely nemcsak a közvetlen sikeres alkotásnak, hanem a férfias védelemnek is tart fenn helyet a történelem érdemlapjain. *(Élénk helyeslés.)* Nem szándékom tehát nemzetünk jelen állását az 1861-diki országgyűlés működésével szorosabb kapcsolatba hozni, hanem csak egy pillantást kivánok vetni mult és jelen helyzetünkre.

Az 1861-diki országgyűlés az akkor fennállott jogeljátszás rendszerével szemben megtette, mit tennie lehetett, midőn kijelölte azon alapot, melyen legbiztosabban nyugszik a fejedelem és népek közti bizodalom: a jogfolytonosság alapját. De nem alkothatott, mert minden ereje a fenntartásra, a védelemre volt szükséges. *(Úgy van!)*

Ezen kínos helyzetből csak azon valódilag fejedelmi kezdemény szabadított meg bennünket, mely napjaink nagy, és remélem, szerencsés eseményei közé fog számíttatni nemcsak hazánk, de a világ történelmében is.

A szeptember 20-diki nyilatkozvány, és ennek nyomán a trónbeszéd, midőn jogunk alapját a sanctio pragmatica nyomán elismeri, a közösöknek vélt kérdésekre nézve oly javaslatokat vár tőlünk, melyek végérvényességéhez a birodalom minden népeinek szabad hozzájárulása kivántatik.

Fölötte nagy és terhes föladat ez, uraim, mely még terhe-

sebb lesz azáltal, hogy midőn a kezdemény e kérdésben reánk bízatik, mi nem tudhatjuk, kik azok, kik a közös fejedelmen kívül hivatva lesznek e kérdés végeldöntéséhez járulni. *(Helyeslés.)*

Azonban csüggednünk nem kell: mert nem lehet, hogy azon jogállapot, mely annak kebelében és viszonyaihoz képest néha megszakasztott, de következetes formatióban fejlődött, melyen az századokon keresztül fennállt, ellentétben legyen az összbirodalom életföltételeivel.

Nem kell csüggednünk: mert nem először van a gondviselés akaratából hivatva a magyar nemzet európai kérdések eldöntéséhez járulni. Bízván tehát nemzetünk geniusában, remélhetjük, hogy az annyi megpróbáltatáson keresztül erejében mindig gyarapodott nemzet ez alkalommal sem fog hivatása alatt maradni. *(Helyeslés.)*

De hogy a sikert lehetőleg biztosítsuk, ez országgyűlés egyik föladatának gondolnám, az 1861-diki országgyűlés működését mintegy kiegészítőleg bebizonyítani, hogy e nemzet joga egyszersmind a birodalom érdeke; *(Úgy van!)* és ezért kívánatosnak tartom a birodalom másik felének népeit meggyőzni arról, hogy midőn e nemzet állami önállását feladni nem akarja, nem azért teszi ezt csupán, mert történeti joga, hanem azért, mert történeti hivatása van, melyet teljesíteni csak így képes; *(Helyeslés.)* hogy midőn e nemzet az 1848-diki törvények lényegéhez tántoríthatlanúl ragaszkodik, nem azért teszi ezt, mint elleneink állítják, hogy a birodalom másik felétől elszakadnia, hanem azért, hogy azzal századokon keresztül becsületes, őszinte és tartós kapocsban maradnia lehessen. Azonban államközi viszonyainkat illetőleg a kezdemény reánk van bízva ugyan, de a végmegállapodás az alkotási téren nem egyedül tőlünk függ; hogy tehát szerencsés eredményre számíthassunk, szükséges, hogy a birodalom másik felének népei átlássák, hogy midőn a közös fejedelem Magyarország integritását visszaállítja, az összbirodalom alapját erősíti, mert Szt.-István koronája különböző népfajok érdekeit egyesíti egy ezredéves alkotmány jogai és szabadságai által, és azoknak súlypontját a birodalom belsejébe helyezi; *(Helyeslés.)* hogy midőn a közös feje-

delem a pragmatica sanctio alapján a jogfolytonosság elvét elismeri, épen úgy a saját érdekében, mint a mi érdekünkben jár el, mert jogfolytonosságot egy bizonyos naptól kezdeni nem lehet, azt csak folytatva lehet fenntartani. *(Helyeslés.)* Mielőtt tehát ezen elvet a birodalom két felében gyakorlatilag érvényesíteni lehetett volna, mindkét félnek vissza kelle adni, a mi kizárólag őt illeté. *(Úgy van!)*

Kivánatos és szükséges, hogy a kik hivatva vannak az örökös tartományok népeinek sorsát vezérelni, az osztrák birodalom alkatrészeinek természetét fontolóra vevén, átlássák, hogy e birodalom nem tartozik azon államok közé, melyek a törvényhozás központosítása által erőben és állandóságban gyarapodnak, hanem oly kivételes helyzetben lévő állam, mely csak a történeti szövetség fenntartása által lehet nagy és hatalmas. *(Helyeslés.)*

Végre szükséges, hogy a birodalom másik fele átértse érdekét és feladatát, mely nem az, hogy Magyarországot meghódítsa, hanem hogy általa visszaszerezze azon állást, mely a közös fejedelmet és az összbirodalmat az európai hatalmak tanácsában megilleti. *(Élénk helyeslés.)*

Csak ha minderről meggyőződnek azok, kiket a fejedelmi szó a végleges közremunkálásra felszólít, várhatjuk azon eredményt, melyet mindnyájunknak egyaránt óhajtanunk kell: hogy a birodalom mindkét fele saját formái szerint, de egyaránt szabad és alkotmányos legyen. *(Helyeslés.)*

Ily feladatokkal szemben ha netalán az elnöki kötelesség terhe reám is háramlanék, lehetetlen teljes elégtelenségem érzetében a házat nem kérnem, hogy midőn parancsát elfogadni kötelességemnek tartottam, tegye bölcs tanácsa és szives támogatása által lehetővé, hogy annak megfelelhessek.

De ha hivatalom terheire nézve még e remény sem tud megnyugtatni, teljes lelki nyugalommal fogadom annak erkölcsi felelősségét, mert a mint nem kétlem, hogy e nemzet képviselői örömmel fogják megadni azon biztositékokat, melyeket a fejedelem jogai és a birodalom valódi érdekei követelnek, úgy erősen hiszem, hogy e ház rendeletéből annak egyik elnöke sem lesz hivatva oly föltételek elfogadását kimondani, melyek ha-

zánk történeti függetlenségének közvetett vagy közvetlen feladása által csak egy újabb átmeneti állapotot idézhetnének elő, mely, nélkülözvén minden egyezség első feltételét, a teljes és őszinte megnyugvást, sem a fejedelem, sem az összbirodalom, sem hazánk érdekeit állandólag biztosítani képes nem volna.

Ezek után engedje a tisztelt ház, hogy szavaimat úgy fejezhessem be, mint e ház tisztelt elnöke * tevé, és vele együtt ismételjem: Éljen a király, éljen a haza! *(Általános élénk s hosszas éljenzés.)*

* Szentiványi Károly.

1866 FEBRUÁR 20.

A FELIRATI VITA ALKALMÁVAL.

Az 1865 deczember 14-diki trónbeszéd arra szólította fel az országgyűlést, hogy fontolja meg éretten, tárgyalja békülékeny szellemben és fogadja el az októberi diplomát és a februári patenst. Nemcsak Magyarországnak, hanem a birodalomnak jóléte és biztossága parancsolólag követelik, hogy a közös ügyek közegyetértéssel mielőbb elintéztessenek. Ha az e részben felmerülő aggodalmak eloszlathatók nem lennének, egyedül oly módosító javaslatot terjeszszen az ország-gyűlés a korona elé, mely az egész birodalom életföltételeivel összeegyeztethető. Mivel pedig a birodalom hatalmi állására, a fejedelmi jogok épségére s a társországok méltó igényeire való tekintet az 1848-diki törvények változatlan életbeléptetésének lehetőségét kizárja, bár alaki törvényességük kifogás alá nem eshetik, mégis szükséges, hogy gondosan átvizsgáltassanak és czélszerűen módosíttassanak az érintett törvények azon határozmányai, melyek a fejedelmi jogokba ütköznek, vagy az ország kormányzatának alakját megváltoztatták a nélkül, hogy azt a birodalom létének föltételeivel összhangzásba hozták volna.

A válaszfelirat szerkesztésére a képviselőház 1866 január 27-diki ülésén egy 30 tagból álló bizottságot küldött ki. Andrássy Gyula gr., kit e bizottság elnökül választott, a Deák Ferencz tollából folyt javaslatot február 8-dikán terjesztette a képviselőház elé.

A felirat hálás érzéssel elismerte, hogy ő felsége a jogvesztésnek «bizalmat ölő, káros elméletét» határozottan elvetette, s azzal ellentétben a pragmatica sanctiót, mint közösen elismert jogalapot választotta kiinduló pontul. Kifejtette, hogy ez alaptörvény elfogadása azon föltételhez volt kötve, hogy Magyarország közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fenntartassék. Ámde az októberi diploma, s még inkább a februári patens, melyet a trón az országra erőszakol, Magyar-

ország alkotmányos önállóságának és törvényes függetlenségének megsemmisítését jelenti. «Az ország most is folytonosan absolut kormányzat alatt áll», mondja a felirat. «Szentesített törvényeink, melyekre nézve Felséged maga is kegyelmesen elismeri, hogy alaki törvényességök kifogás alá nem eshetik, tettleg nem létezőknek tekintetnek; ellenben oly rendeletek, melyek alaptörvényeink mellőzésével, sőt azok ellenére adattak ki, s a hon polgárainak legszentebb érdekeit, és még az egyes vallásfelekezeteknek belső nyugalmát is folyvást zavarják, most is nagy részben fenntartatnak . . . . Két egymástól független tisztviselői testület viszi hazánk területén a közigazgatást, melyeknek egyike sem alkotmányos, sőt egyike még azonfelül idegen is, a menynyiben a magyar kormányhatalomtól semmi függésben nincsen. Jogfolytonosságot kérünk tehát Felségedtől törvényeink értelmében, különösen parlamenti kormányt, felelős miniszteriumot és a köztörvényhatóságok alkotmányos helyreállítását. Mi csak a törvény teljesítését kivánjuk; mert a nem teljesített törvény holt betű, jogfolytonosság nélkül az alkotmány nem él.»

Elismerte a felirat a közös ügyek létezését, sőt megigérte, hogy a képviselőház a meghatározásukra és elintézésük módjának megállapítására vonatkozó javaslatok kidolgozásához haladéktalanul hozzá is fog látni. A trónbeszéd követeléséhez képest, a 48-diki törvények megváltoztatására is késznek nyilatkozott a felirat, mert hiszen a közös ügyek elismerése a 48-diki törvények módosítását úgy is maga után vonja. Be fogja azonban ez iránt várni azon javaslatokat, melyeket ő felsége felelős magyar miniszteriuma elő fog terjeszteni. Egyúttal azt is kijelentette a felirat, ép úgy mint 1861-ben, hogy az ország készségesen participál az államadósságokban, még a törvényszabta szigorú kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetből. Örömét fejezte ki ezenfelül, hogy ő felsége az örökös tartományokat is alkotmányos jogokkal ruházta fel, s e körülménynek figyelembe vételét igérte. Köszönetet mondott, hogy ő felsége Erdélynek és Horvátországnak a magyar országgyűlésen való képviseltetéséről gondoskodott, de egyúttal Dalmáczia és Fiume visszacsatolását is sürgette. Bizalommal megújította kérelmét, hogy a számüzöttek haza térhessenek, és kifejezte a nemzet buzgó óhaját, hogy a magyar alkotmányosságnak teljes kiegészítésére ő felsége magát mielőbb megkoronáztassa.

Az országnak sem jogos követeléseit, sem méltányos óhajait szabatosabban és méltóbban nem lehetett formulázni, mint Deák tevé a felirati javaslatban, melyet ily bőven ismertettünk.

Hatása szerint itélve, mintha az egész magyar nemzet szólalt volna meg benne. Annál tágabb köröket fogott el az általa keltett lelkesedés, mivel iránya és érvelése megegyezett a nemzet kivánságaival és érzületével.

Alapjában véve ugyanis Deák — ha nem tévedünk — ismét a századokon át hathatósnak bizonyult gravaminalis politikát élesztette fel, azon különbséggel természetesen, hogy már nem rendi, hanem tisztán nemzeti alapon. Elpanaszolta mi minden történik, és hogy a mi történik, az jogtalan. A törvényes állapot visszaállítását sürgette. Mint 1861-ben, úgy most is az ország legfontosabb törvényének, a pragmatica sanctiónak alapjára helyezkedett, arra az alapra, melyet mindenkinek el kellett ismernie, s melynek sarkalatos tételeiből fejtette ki Deák, mire formálhat az ország igényt, jog szerint.

Azon sajátszerű egyoldalúság, melylyel a gondviselés ama fiait megáldja, kikre csak vas következetességgel megoldható feladatokat bíz, nem engedte, hogy Deák a tételes jog álláspontjáról lelépjen.

A jog azonban a politikának bár első, de nem egyetlen alapja. Ezért Deák feliratával nem is voltak kimerítve azon eszközök, melyekkel a magyar politika czélt érhetett. Deák mély erkölcsössége csak a ius scriptum- meg a ius æquumban találta az érveket, melyeket az osztrák politikával szembe állított. Egyebünnen ő érveket nem merített. Annyira azonosította őt belső fejlődése a magyar törvények álláspontjával, hogy másra nem helyezkedhetett soha, s csak vonakodva alkudott volna meg az általános europai constellatióval is.

Csupán a magyar politikai álláspontnak és csupán Magyarország jogainak kifejtése pedig nem vihetett eredményre, míg ez csak a bécsi kormány engedményei árán volt elérhető.

A mire fő szükség volt: Ausztriának lehetővé kellett tenni a kiegyezést. Biztosítani kellett nagyhatalmi állását.

Ezt pedig Deák hallgatással mellőzte feliratában, mellőzte, bármily nyomatékkal követelte a trónbeszéd, mellőzte szándékosan, mert szeme előtt, a mennyiben különbség van közöttük, első sorban nem is a kiegyezés, hanem az alkotmány helyreállítása lebegett, a tételes magyar alkotmányjog pedig Ausztria nagyhatalmi állásáról mit sem tud. A régi magyar diéták szellemében nevekedve, a dynastia nagyhatalmi állásától idegenkedett s ebben inkább veszélyt sejtett hazájára.

És ez azon tér, hol útat tör magának gr. Andrássy felfogása, mely immár a történeté. A nagyhatalmi állás nem tetszésünktől függő állapot, ez a monarchia földrajzi fekvése és a dynastia traditiói által megszabott követelmény. Veszélyes lehet, ha az egységesítő Ausztria

rendelkezik vele, csak üdvös, ha Magyarország is érvényesül benne. A kiegyezésnek semmi esetre se legyen akadálya.

Igy lévén meggyőződve, épen a felirati vita nyujtotta alkalmat kellett megragadnia, hogy hirdesse a feliratot kiegésztő azon eszméjét, hogy a trónbeszéd követelménye igenis biztosítható, nem ugyan azon beolvasztó rendszerrel, melyet Ausztria külügyeinek s belügyeinek vesztére 1849 óta ismét föleleveníti, hanem ő felsége országainak «oly belszerkezetével csupán, mely mind a két rész hazafiságában és érdekeltségében találja támaszát.»

Mintha ezáltal fordulat állott volna be a politikai helyzetben. A kiegyezést ezentúl máshonnan kellett várni, nem Bécsből többé, hol e föladat megoldására valamennyi conservativ és foederalistikus kormány alkalmatlannak bizonyult, hanem Magyarország részéről, mely most már magához ragadta az initiativát.

Azon új eszméje érdekében, melylyel Deák feliratának gondolatmenetét meg kellett toldani, *gr. Andrássy* az érveknek egészen új, szokatlanul eredeti sorozatával lépett fel. Már ezért is nevezetes marad e beszéd, melyet a felirati vita általános tárgyalásának utolsó napján, február 20-dikán a képviselőházban tartott.

Tisztelt ház, Egyik fő oka annak, miért halmozódnak a politikai kérdések egymásra a nélkül, hogy megoldásuk sikerüljön, abban keresendő, hogy az emberek inkább a kérdések részleteivel, mint az alapeszme megvitatásával foglalkoznak. Én a történelem tanulmányozásából becsesebb tanulságot nem tudtam meríteni, mint hogy a legnagyobb erő és kitartás sem képes létesíteni, még kevésbbé pedig állandósítani azt, a minek alapeszméje rossz; és azért, ha azt akarjuk, hogy a fejedelem jóakaratának és a nemzet megfelelő készségének üdvös eredménye lehessen, a fő kérdés iránt kell tisztába jönnünk.

A nemzet azon kétoldalú szerződés alapján áll, melyet pragmatica sanctiónak neveznek. Ő Felsége is elfogadta azt. A kiindulási pont tehát közös. Egyszersmind a legmagasabb trónbeszéd két dolgot kiván tőlünk: a birodalom hatalmi állásának fenntartását és oly javaslatot, mely mellett a mi alkotmányunk és a birodalom másik felének alkotmányossága megférjen. Mely alapon lehet e két föltételt biztosabban elérni? azon-e, melyből a februári alkotmány kiindult, azaz a birodalmi egység

alapján, vagy azon, mely a pragmatica sanctióból foly, t. i. Magyarország közjogi és kormányzati önállósága alapján? Ez a kérdés. Én tehát kizárólag e kérdéssel akarok foglalkozni, annál is inkább, mert, a mint Ghyczy igen tisztelt képviselő úr igen helyesen mondotta, a trónbeszédben említett egység eszméje csak eszköz lehet, nem pedig czél.

Elméletileg véve e kérdést, és kizárólag osztrák szempontból indulva ki, nem tagadhatjuk, hogy szebb, egyszerűbb azon eszme, mely a Habsburg-dynastia alatt élő 36 millió különböző érdekű, különböző multú és véralkatú népeket egységes és homogen államnak szeretné képzelni, mint Franczia- vagy Spanyolországot. Elméletileg szebb és egyszerűbb ezen eszme, mint minden ideál szebb a valónál. Ha tehát azon államférfiaknak, kik hivatva voltak a sors és a fejedelem bizodalma által a birodalomnak egy új és erős alapot keresni, az lett volna csupán feladatuk, hogy theoriában meg állapítsák, melyik volna a birodalomnak elméletileg egyszerűbb alakja, nem csodálkoznám, hogy theoretikus egyszerűség szempontjából a centralisált egységnek adtak elsőbbséget azon történeti alap felett, melyen a birodalom alakult és századokon keresztül fennállott. De ily kérdést nem lehet így elhatározni, mert nem az életerős viszonyokat lehet és kell egy elméleti formához, hanem a formát a jog és az élet követelményeihez alkalmazni. *(Helyeslés.)* E részben a történet legtisztábban mutatja, melyik az osztrák birodalom erősebb alapja. Mert valahányszor kisérlet tétetett Magyarország beolvasztásával az államegység keresztülvitelére, akár absolut, akár alkotmányos elvek nevében történt legyen az, a birodalom ereje hanyatlásnak indult. És valahányszor megszüntettetett a kisérlet, kölcsönös megnyugvás követte azt, mert a küzdő felek érzék, hogy a birodalom természetes alapját visszanyerte.

I. Lipót — s itt bocsánatot kérek, ha unalmas leszek *(Halljuk!)*, mert a historiából beszélek, a historia pedig olyan, mint a jogfolytonosság, mert nem lehet megszakítani, — I. Lipót számtalan kisérletet tett, de rendkívüli erőlködései és számos szövetségese daczára, a XIV. Lajos ellen folytatott háborúban nem birt eredményre jutni, mert Magyarország beolvasztásának soha fel nem adott eszméje erejének nagy részét folytonosan

igénybe vette. III. Károly a pragmatica sanctio által Magyarország önállósága alapján biztosította az osztrák monarchia fennállását. Mária Terézia azon csodálatos ihlettséggel, melyet a gondviselés ajándékoz néha a nőknek, hogy a bajok orvoslását ösztönszerűleg feltalálják, midőn a státusférfiak tudománya megakad, a magyar királyi czímet vevén föl, egész birodalmának sorsát a magyar nemzetre bízta és az összes európai coalitiót megdöntötte. Utána II. József, a máskép lángeszű fejedelem, ismét Magyarország beolvasztását tűzte ki czélul, — nem rossz szándékból, mert előbb magyarosítani próbálta az országot, de nem találván az országban támaszra, természetes logikánál fogva németesíteni akarta. És mi lett eredménye? Az, hogy megtörve a küzdelemben, és átlátván az eszme kivihetetlenségét, még halála előtt visszavonta minden, a birodalom egyesítésére kiadott rendeleteit. A belső küzdelmekkel elfoglalt birodalom a külföldön hatását veszté, és a németalföldi tartományok Ausztriától rövid idősn elestek. II. Lipót bölcs kormánya alatt hozattak az 1790-diki törvények, melyekben világosan bennfoglaltatik nagy része annak, mit később az 1848-diki törvények, az előrehaladott korszellem értelmében, formuláztak. A birodalom az 1789-diki forradalom nehéz idejét megrázkódtatás nélkül élte át, és a monarchia ereje bizonyosan nagy lendületet vett volna, ha e törvények életbe is léphetnek.

Nem szándékom állítani, hogy a fennérintett események kizárólagos oka a Magyarország iránt követett ferde politikában rejlik; mert a politikában sohasem működik csak egyetlen egy ok, hanem az eredményt több ok összehatása vonja maga után. Azonban annyit merek állítani, hogy ezen események feltünő következetességét nem lehet csupán vak esélyekben feltalálni. Van ezeknek természetesebb magyarázatuk, és ez abból áll, hogy a birodalom mindkét része nagyobb erélyt képes kifejteni, mint csak egymagában, vagyis: hogy valahányszor Magyarország mint nemzet volt a birodalom tetteiben érdekelve, ez mindig roppant erőt fejtett ki; valahányszor pedig nemzeti önállása háttérbe szoríttatott, holt súly gyanánt vonatott Ausztria által. Mióta az osztrák monarchia jelenlegi újabb formájában fennáll, két nagy dolgot vitt keresztül győzedelmesen: Europa védelmét

az akkori legnagyobb katonai hatalom, a török birodalom ellen, és az osztrák birodalom fenntartását szemben a legnagyobb europai coalitióval, mely az ideig létezett és melynek élén Europa első hadvezére állott Nagy Fridrik személyében. Mindkettőben Magyarország mint individuum volt érdekelve.

A mit a régibb történet mutat, bizonyítja az újabb is. Ha van eset, mely bebizonyítja, hogy az osztrák monarchia csak úgy felelhet meg hivatásának, ha Magyarország saját önállásának érdekei által van a birodalom hatalmi állásához csatolva, úgy az azon helyzetben található, melyet Ausztria a keleti háborúban elfoglalt. Ha ekkor az összbirodalom Magyarországra, melynek legfontosabb érdekei voltak kérdésben, egész biztonsággal támaszkodhatik, egy határozott veto elégséges volt volna a háborút lehetetlenné tenni; mert, mint mindenki tudja, Erdély strategikus helyzete olyan, mely a lehetetlenségek sorába teszi azt, hogy muszka sereg a Dunán keresztül Törökország belseje felé haladhasson, minthogy egy sereg Erdély hegyei között minden perczben elvághatja összeköttetéseitől. Ennek daczára az orosz czár megkezdé a háborút, mert nem tarthatott attól, hogy Ausztria, melynek elég dolga volt a birodalom egyik felét a másikkal lekötve tartani, határozottan a nyugati hatalmakhoz csatlakozhassék és a fenyegetésen túlmehessen. És nem csalatkozott. Az osztrák monarchia 500 milliót költött csupán fegyveres tüntetésre. Oly összeg ez, mely elégséges volt volna az egész birodalom minden részét vasút- és csatornahálózattal ellátni. *(Helyeslés.)* És mi lett az eredmény? E harczban a keleti kérdés nem lőn megoldva, mert a mint Ausztria strategikus fekvése a háború megkezdését megakadályozhatta volna, úgy kétértelmű állása annak eredményét tette lehetetlenné. E harczban minden hatalom nőtt, még a legyőzött is, csak Ausztria nem. *(Helyeslés.)* Francziaország, mely annyi belviszály és kormányváltozás következtében, befolyásának nagy részét elveszíté, nagy befolyást és dicsőséget aratott. Anglia kisebb mértékben, de mégis osztozott szövetségese dicsőségében. Piemont az olasz királyságnak vetette meg alapját részvéte által. Mit nyert Ausztria újabb adósságokon kívül, világosan bizonyítja azon körülmény, hogy azóta közel határai mellett minden hatalomnak van befolyása, csak

az osztrák birodalomnak nincs. Ha valahol, itt világos a Bach kormány beolvasztási kisérlete meg a keleti háború kezdete és eredménye között az összeköttetés; de ha nem volna eléggé világos, megdönthetlenül bizonyítja ez összeköttetést és annak természetét ama híres párbeszéd, melyben Miklós czár az angol követnek * azt mondá: «Midőn én önnek az én nevemben beszéltem, vegye azt úgy, mintha Ausztria nevében is szólottam volna.» *(Köztetszés.)*

Legujabb időben egy szomszéd nemzet, melyet a gondviselés látszott Ausztria és Magyarország határai mellett mintegy elnyújtani, hogy a szláv foglalási eszméknek legalább némi gátul szolgáljon, Ausztria szeme előtt és akarata ellen vérzett el. Az európai közvélemény általános indignatiójával szemben, melyet majdnem minden hatalom nyilatkozata támogatott, habozott a muszka absolutismus is, és egy diplomatikus jegyzékben már némileg beismerte, hogy az 1815-diki szerződések aláiróinak joguk van az e szerződésekben megigért autonomia helyreállítását követelni. Ekkor volt egy percz, midőn Lengyelország autonom fennállását — bizonyos határok között legalább — Ausztriának határozott föllépése megmenthette volna. *(Helyeslés.)* Nem harcz kellett ehhez, csak határozott erkölcsi föllépés, mert az egész civilisált Europa Ausztria háta mögött állt. De az akkori kormány mással volt elfoglalva: a februári patens alkotója épen igéreteket tett a birodalmi tanács üléseiben, hogy van reménysége, hogy néhány évi contumacirozás után a magyarok a birodalmi tanácsban elfoglalják üresen maradt székeiket. A nyugati hatalmak, nem támogattatván azon kormány által, melynek föladata volt volna az összes europai államok által kimondott vetót morális erejével érvényre emelni, természetesen elhagyták azon ügyet, mely europai kérdés is volt ugyan, de mindenek előtt osztrák és magyar kérdés.

Ha van, mi vigasztalhat minket a fölött, hogy annyi drága évet vesztettünk nemzetünk életéből, az az, hogy mint nemzet nem vettünk részt oly politikában, mely erkölcsi tekintetben bűn, politikai tekintetben pedig hiba volt.

* Sir Hamilton Seymournak, 1853 február havában.

Nem szeretnek félreértetni; nem szeretném, hogy bárki is azt mondhassa, hogy mi kalandor és propagandális politika által veszélyeztetni akarnók a békét, melyre minden államnak, de ezek közt első sorban Ausztriának szüksége van. A birodalom anyagi állapota azon szerencsétlen rendszer által, mely feladatául tűzte ki a birodalom egyik felének a másik általi meghódítását, oly szomorú állapotban van, hogy semmire sem lehet inkább szüksége, mint egy tartós béke jótékony hatására. De békes politikát csak bensőleg erős állam biztosíthat. Hogy tehát ezt tehesse, kell a birodalomnak oly erős alapra állíttatnia, hogy a békét, melyre szüksége van, ne kelljen koldulnia, hanem parancsolnia lehessen.

Mint a keleti háborúból merített példa mutatja, azt fegyveres tüntetések által elérni nem lehet. A fegyveres tüntetéseknek azon gyönge oldaluk van, hogy mindig sokba kerülnek és ritkán felelnek meg föladatuknak: mert az ellenfél előtt nem marad titok, hogy sokszor nincs egyéb czéljok, mint a háború lehetetlenségét eltakarni.

Alig van állam, mely alkatrészeinél s geographiai helyzeténél fogva annyi és oly fontos europai kérdésben érdekelve volna, mint az osztrák birodalom. Ausztria nem vonhatja ki magát azon szükség alól, hogy bizonyos kérdésekre befolyást gyakoroljon. Ha ezen befolyást nem gyakorolhatja máskép, mint seregének folytonos fennállása és mozgóvá tétele által, akkor anyagilag tönkre kell mennie, mielőtt csak egy részet megoldhatta volna azon kérdéseknek, melyek megoldásához járulni hivatva van.

Fölcserélt szerepekkel nem lehet sem erős, sem olcsó kormány. A hol, mint ez a februári kormány alatt történt, az alkotmányos miniszter hódítani akar, a külügyminiszternek minden áron alkudnia kell, a pénzügyminiszternek pedig bajos a kettő között az állása, de tökéletesen lehetetlen lesz, ha, midőn az egyik künn kénytelen fenyegetni, sőt talán hódítani, a másik jó kedvéből otthonn akar fenyegetni és hódítani. Én tehát azt állítom, hogy a befolyást kifelé s ez által a békét nem lehet csupán csak a seregek számával biztosítani bármely államnak sem. Még inkább kétségbe kell hoznom, hogy azt Ausztria

tehesse: először, mert több kérdésben van érdekelve, mint bármely más állam; másodszor, mert financiái rosszabbak, mint bármely más államéi. Ausztria hatalmi állását tehát ott kell keresni, hol azt a történelem bizonysága szerint legolcsóbban és legbiztosabban találta mindenkor: oly belszerkezetben, mely a két rész hazafiságában és érdekeltségében találja támaszát.

Mondjuk ki őszintén: az osztrák birodalom nem az többé, a minek lennie kellene. Már egy idő óta nem töltötte be azon helyet, melyet az europai egyensúly, az europai polgárosodás érdekében be kellett volna töltenie, mert egy szerencsétlen theoria kedvéért eltért a birodalom valódi czéljától, mely egészen más, magasabb, szebb és nagyobb, mint az, hogy a birodalom egyik fele a másiknak föláldoztassék.

Nem akarom én az úgynevezett centralista iskolának jóhiszeműségét kétségbe vonni, de államférfiui belátásáról a legszomorúbb fogalmaim vannak. Meg vagyok győződve, hogy a februári patens alkotója mai napig sem tudja, mi országok fölött kormányozott; nem tudja, mily erők azok, melyektől — nem kétlem, akaratlanul — készült megfosztani a dynastiát és az összbirodalmat; nem tudja, hogy szerencsétlen theoriája kedvéért harmadrendű állammá tette azon birodalmat, mely irányadó lehetne s annak is kellene lennie Europa ezen részében. Meg vagyok győződve, hogy ő, ki a német párt vezérének neveztetik, még most sem tudja, hogy a februári alkotmánynak nem az volt a főhibája, hogy Magyarország jogainak eljátszását állítá fel, — e jogokat eléggé megvédte a nemzet minden osztályainak hű ragaszkodása, — hanem az, hogy az összbirodalmat megfosztotta egyik legerősebb támaszától, midőn a birodalmi egység eszméjében oly alapot állított fel, mely a német-magyar elemek egyetértését lehetetlenné tette. *(Helyeslés.)* Mindezt nem tudhatta, mert különben lehetetlen, hogy a fejedelem érdekét, ki hatalmát ráruházta, hogy a németség érdekét, melynek nevében szólani szeretett, egy gyermekes theoriának feláldozta volna. Az ily eljárást csak teljes tudatlanság mentheti fel a positiv bűn vádja alól. Én nem tagadom meg e fölmentést; annyit azonban ki kell jelentenem, hogy azok, kik annyi tapasztalás után is megujítani készek voltak vagy volnának a februári alkot-

mány eszméjét, még theoretikus értelemben sem lehetnek büszkék a conceptio nagyságára, mert nem magasról szedik azt, hanem a földről veszik fel, hová már annyi illetékes kezek elejtették — meggyőződvén lehetetlenségéről. *(Helyes!)* Ennyi tapasztalás után bátran mondhatjuk, hogy Magyarország beolvasztása nem dicső eszmény többé, hanem egy tentatio, melynek minden középszerű államférfiú engedett; és az érdem nem abban áll, újra felkeresni, hanem kikerülni azon szerencsétlen kisérletet, melynek Ausztria annyiszor feláldozta már szabadságát, hatalmát és valódi hivatását.

E kisérletek bevégzetteknek mutatkoznak; de vannak még, kik folytatni hajlandók volnának, ha a fejedelmi akarat nem akadályozza.

És ezért nem elég, de nem is szükséges, hogy ezen eszme fejedelmi parancs által legyen fölfüggesztve: saját absurditása által kell elesnie.

A mi a közös érdekek kiegyenlítését illeti, a fejedelem a pragmatica sanctiót ismervén el kiinduló pontul, királyi bölcsesége által szabaddá tette az utat, mely az egységhez vezet. De mint a birodalom másik felének is alkotmányos fejedelme többet nem tehetett. Az eredmény a felektől függ. Itt már a másik félhez kell fordulnunk. Lehet-e az osztrák monarchia szabad állam? anyagilag lehet-e még gyarapulnia? visszaléphet-e még azon hatalmak sorába, melyek a világ és polgárosodás sorsára nemcsak katonai, hanem erkölcsi súlyuk által is nagy befolyást gyakorolhatnak? mindez attól függ, lehet-e oly megoldást találni, melyben mindkét fél megnyugvását találhassa. Ha Ausztria fennállhatására kormányzati és törvényhozási egység szükséges akár most, akár a jövendőben: úgy az egyesség — az én nézetem szerint — határozottan lehetetlen. Ha ellenkezőleg kiviláglik, hogy ahhoz, hogy az összbirodalom szabad, erős és nagyhatalom legyen, nemcsak nem szükséges, hogy Magyarország állami önállása föláldoztassék, sőt ellenkezőleg az derül ki, hogy a birodalom csak úgy lehet szabad, erős és nagy hatalom, ha Magyarország teljes jogi önállóságát saját állandó elveül tűzi ki: akkor a megoldás magától foly, kényszerű és gyakorlatilag így formulázza magát: a történeti szövetség folytatása alkotmá-

nyos formákban a közös uralkodó, közös szabadság, közös hatalom megvédésére. (*Helyeslés.*)

Nekünk, kik nem adhatjuk fel önállásunkat, nem lehet kivánatosabb feladatunk, mint ezt bebizonyitani, annál is inkább, mert mindaddig, míg a birodalom másik felében sokaknál fennmarad azon eszme, hogy az elérendő czél a birodalom kormányzati és törvényhozási egysége, a legőszintébb hajlam és legnagyobb concessiók mellett sem létesülhet az egyesség: mert vagy Magyarország önállásának, vagy az osztrák szabadságnak kell áldozatul esnie.

Magyarországban nincs, ki az elsőt, és reménylem, alig van, ki a másodikat kész volna feláldozni. Én részemről majdnem egyaránt nagy szerencsétlenségnek tartanám, ha a kettő között választanom kellene.

Ha az osztrák birodalom másik fele előbb alkotmányos nem volt, nem a mi hibánk. Századokon keresztül fenntartottuk az alkotmányos elvek uralmát közel szomszédjokban, midőn annak az europai szárazföldön más menhelye nem volt. De hogy most, midőn valahára nekik is kedvök jött ahhoz, nekünk fel kelljen áldoznunk: ez az, mit átlátni nem tudok.

Vannak nemzetek, melyeknek fennállására elegendő, ha saját fajuk és nyelvök érdekét tűzik ki kizárólagos végczélul. Minket a gondviselés talán azért nem engedett számosabbaknak lennünk, mert a világ ezen részén kell hogy legyen egy nép, mely csak úgy tarthatja fenn magát, ha és mig az emberiség legszentebb érdekeiért küzd. (*Helyeslés.*) Hogy ellenezhetné tehát Magyarország Ausztria alkotmányosságát, midőn történeti küzdelmeinek fő oka épen az volt, hogy az alkotmányos Magyarország nem fért meg az absolut birodalomban? hogy a közös fejedelem a legjobb szándék mellett sem kivánhatta kifejleszteni, nevelni, őszintén ápolni a birodalom egyik felében azt, mi a másik felében nem létezett, és mit attól távol akart tartani? Mert hiányzott azon szabadság, mely nem nyom el, hanem biztosít, s mely szükséges arra, hogy a birodalom erősebb és hatalmasabb legyen Magyarország által.

Magyarország hivatása, a gyakorlati alkotmányosság eszméjét saját hazájában létesitve, azt határain túl is terjeszteni,

ott is, hova a német polgárosodás eszméi csak az ő közvetitése mellett juthatnak el; de épen, mert ez hivatása, nem mondhat le nemzeti önállásáról.

Van tehát egy eset, de csak egyetlen egy, melyben velem együtt igen sok magyar kész volna, habár vérző szívvel, a közös érdekek alkotmányos tárgyalását feláldozni: ez pedig az, ha a birodalom másik fele a közös szabadságok gyakorlatában oly formákhoz ragaszkodnék, melyek Magyarország közjogi önállásával meg nem egyeztethetők.

És ezért minket az alkotmányosság eszméje iránti hűtlenséggel csak azok vádolhatnának, kik nem tudják, hogy minden népnek, melynek önérzete és hivatása van, első kötelessége magát és intézményeit megóvni idegen befolyás alól, és hogy ennek minden egyéb tekintetet alá kell rendelnie.

A hollandiak nemzedékek szorgalmával a világ minden részeiből haza hozott kincseket gyűjtöttek, hazájokban milliókat költöttek kerteikre, virágaikra, legfőbb erejök anyagi gazdagságukban volt: és mégis, midőn ötven éves harczot folytattak a spanyol absolut uralom ellen, mely alkotmányukat akarta megszüntetni, ismételve a tenger árjai alá helyezték virágzó tartományaikat *(Helyeslés)*, mert érezték, hogy a tenger árjai lefolynak, de az idegen uralom megmarad. *(Helyeslés.)* Ha a közös szabadságot csak nemzeti önállásunk árán lehetne megvásárolni, mi is azt mondanók: az absolutismus, mint a víz, lefoly; de az egyszer elvesztett önállóság nem jön többé vissza. *(Élénk helyeslés, taps.)*

A szabadság tehát, mely a birodalom valódi érdekében van, mely biztosit és el nem nyom, melyre az összbirodalomnak szüksége van, nem fog Magyarország ténye által elveszni.

De alkotmányos jogaink gyakorlatának önállóságát nem tudnók feláldozni még akkor sem, ha a birodalom jóllétére szükséges volna, mert ez meghaladná azon alapszerződés kötelezettségét, melyen a birodalom alakult; még kevésbbé áldozhatjuk fel azt egy theoriának, mely nem csak a birodalom érdekében nincs, de a dynastia, a népek érdekével és a mi érdekünkkel egyenesen ellenkeznék.

Összevonva a mondottakat: Ausztria a pragmatica sanctio

alapján alakult, és a legnehezebb viszonyok között nemcsak fenntartotta magát, de nagy europai befolyást gyakorolt. Minden kisérlet, mely ezen szerződési alap ellenében Magyarország beolvasztására, az államegység keresztülvitelére történt, történt legyen az akár az absolutismus, akár a szabadság nevében, csak a birodalom erejét csökkenté és anyagi és erkölcsi bajainak lett okozója.

Ebből az következik, hogy Ausztria kivételes állam, mely az egység által nem lehet erős, hanem csak lehetetlen, s hogy Ausztriának választania kell érdekegység meg kormányzati egység között, egység meg egyesség között.

Ezt ennyi tapasztalás bizonyítván be, az egységi eszme ép oly kevéssé lehet osztrák, mint magyar érdek. És azért, ismételve a mondottakat: mi oly alkotmányt akarunk a birodalom két részében, mely egymásnak biztosítéka legyen, és nem oly rendszert, mely a birodalom egyik felének alkotmányát a másiknak föláldozza. Mi oly állapotot óhajtunk megtartani, mely a birodalom minden részeinek hazafiságában találja támaszát, és nem olyant, mely ezzel egyenes ellentétben álljon.

Mi készek vagyunk, mint a felirat is mondja, a birodalom terheiben részt venni, de egy föltétel alatt, hogy ha terheiben osztozunk, dicsőségeiben is osztozhassunk, és pedig a pragmatica sanctio alapján, mint közjogilag önálló állam, és nem mint beolvasztott vagy beolvasztandó tartomány: mert nem lehet, hogy Magyarország, mely annyi erőt ad és annyi terhet visel, mint kevés europai önálló állam, egy theoria kedveért egy név nélküli tartománynyá törpittessék.

Ezt kivánja a szerződésen alapuló positiv jog; ezt kivánja a méltányosság; ezt kivánja a dynastia, a birodalom és Europa érdeke.

Szűnjenek meg tehát lajtántúli testvéreink egy szerencsetlen theoriához ragaszkodni, és mi, mint a felirat kijelenti, formulázni fogunk oly föltételeket, melyek mellett a mi önállóságunk az ő alkotmányosságukkal, és mindkettő a birodalom nagyhatalmi állásával megférhessen. De kettőt ne követeljenek tőlünk: azt, hogy a lajtántúli tartományok belső kérdését mi döntsük el; és azt, hogy mi mint magyarok öngyilkosságot kö-

vessünk el, hogy majd velök együtt mint osztrákok támadhassunk föl. *(Helyeslés.)*

Ezek voltak eszméim, melyeket, sajnos, nem tudtam tisztán előadni. *(Ellenmondás. Helyeslés.)*

Minthogy én mindezen eszméket a föliratban, Magyarország jogalapján, oly alapon, mely egyszersmind a birodalom és dynastia érdekének is megfelel, a legnagyobb loyalitással és legnagyobb őszinteséggel kifejtve látom: én a föliratot egész terjedelmében, minden kivétel, minden hozzáadás nélkül pártolom. *(Hosszas éljenzés.)*

Deák Ferencz *Beszédei*ben (III., 436—438. l.) Kónyi, Gorove naplói s Andrássy elbeszélése alapján, részletesen előadta, hogy a magyar kormányférfiak mennyire megbotránkoztak e beszéd egyes passusain: hogy a birodalom »harmadrendű állam» s hogy a békét »koldulnia kellett.» Ugyanott olvassuk, mennyire higgadtabban fogadta ő felsége e beszédet, mint tanácsosai. A Schmerling bukásával beállott helyzetet jellemzi, hogy a magyar liberalis párt ily keményen itélhette meg az eddigi politikai vezetést s hogy ez nem neki, hanem csak a különben mélyen megbotránkozott conservativ kormánynak vált kárára. A február 25-diki udvari estélyen ő felsége nem hogy hátat fordított volna gr. Andrássy Gyulának, mint ezt neki Sennyei Pál báró, akkori tárnokmester megjövendölte, hanem majd félóráig tartó politikai beszélgetéssel tüntette ki, az aggodalmas conservativ környezet nem csekély ámulatára.

A mi a felirati javaslatot illeti, az még ugyanazon ülésen általánosságban egyhangúlag elfogadtatott.

1866 FEBRUÁR 23.

A FELIRAT RÉSZLETES TÁRGYALÁSAKOR.

AZ ERDÉLYI UNIO ÉS A NEMZETISÉGI KÖVETELÉSEK.

A felirati vita részletes tárgyalásakor a ház szabadelvű zömének, a volt felirati és határozati pártnak együtt, még két tusát kellett végig harczolnia, egyiket a nemzetiségi ellenzékkel, a másikat és nehezebbet a conservativ párttal. A conservativ párt soraiból Bartal György és Apponyi György gr. szólaltak fel s azt tanácsolták az országgyűlésnek, hogy közeledjék készségesen a trón kivánságai elé s maga ajánlkozzék az 1848-diki törvények előleges revisiójára, még mielőtt azok tényleg visszaállíttatnak. Deák Ferencznek február 22-diki híres beszédére volt szükség, hogy Apponyi György gr., az idő szerint országbiró, és Bartal, a Helytartó tanács alelnöke, képviselői minőségükben benyujtott módosítványukat azonnal visszavonják.

A nemzetiségi képviselők érveinek czáfolatával azonban Deák nem foglalkozott. Megtették helyette Andrássy és Tisza Kálmán, még pedig a következő alkalommal.

A felirati javaslat 40. szakasza így szólt: «Köszönetünket fejezzük ki Fölségednek azon fejedelmi gondoskodásáért is, melylyel a Magyar- és Erdélyország egyesüléséből folyó viszonyoknak végleges elintézését szívén hordja. Megvetették e viszonyoknak alapját *azon törvények, melyek 1848-ban Magyar- és Erdélyország egyesítéséről e két ország közös egyetértésével hozattak, s királyi jóváhagyás által ünnepélyesen szentesíttettek.* De sok van még e részben elintézendő, s mi nem hozzuk kétségbe, hogy minden részről megnyugtató, igazságos és méltányos megállapodás eszközlésére komoly megfontolás és előrelátás leend szükséges. Minket az ezek fölötti tanácskozásokban testvéri szeretet érzelmei fognak vezetni, alapja reményünknek azon bizalom, hogy tőlünk senki sem kiván olyasmit, a mi veszélyeztethetné alkotmányunk alapelveit.»

E szakasz tárgyalása alkalmával, február 23-dikán, Hodosiu József módosítványt adott be, melyben azt kivánta, hogy a (Magyar- és Erdélyország) «egyesüléséből» szó helyébe «összeköttetéséből» tétessék; az utána következő és általunk dőlt betűvel kiemelt szavak hagyassanak ki és iktattassék helyökbe: «a pragmatica santio és az 1791-diki VI-dik erdélyi törvényczikk»; a «de» szó után vettessék: «tekintettel az 1848-diki, valamint az 1863-diki erdélyi törvényhozásra»; a szakasz végéhez pedig csatoltassék: «valamint viszont mi sem fogunk semmit kivánni, mi Erdélynek, mint Szent István koronájához tartozó országnak önkormányzatát, törvényhozási jogát, integritását és függetlenségét veszélyezteti.»

E módosítvány a felirat szellemével homlokegyenest ellenkezett. Lényegében nem jelentett egyebet, mint hogy a szentesített 1848-diki törvények nem létezőknek tekintessenek, ellenben az 1863-diki erdélyi végzések s analogia útján mindaz, mi 17 esztendő óta történt, törvényesen fennállónak ismertessék el. Hodosiu követelményének képtelen voltát azonnal kimutatta Tisza Kálmán belső jogi érvekkel. Utána Andrássy gr. szólalt fel, hogy meggyőzze a románokat, mily félszeg politikát követnek, ha nem állanak bizalommal a magyar ügy mellé.

Andrássy Gyula gr.: (Maradjon a szerkezet!) Ha a szerkezet mellett méltóztatnak maradni, igen szívesen lemondok a szóról. *(Papp Zsigmond szólni akar.)* Tisztelt ház, mint mondani szerencsém volt, én azon esetben, ha a szerkezet változatlanul elfogadtatik, lemondok a szólásról. Minthogy azonban ez nem történt, és egy t. képviselő úr még szólani akar, nekem pedig nincs módomban előre tudni, mi értelemben kiván szólani, talán nem fölösleges, hogy észrevételeimet előadjam. *(Halljuk!)*

Nem tartom a jelenlegi tanácskozás föladatának, hogy mi a t. inditványozó képviselő urat azon térre kövessük, melyre ő lépni jónak látta. *(Helyeslés.)* Mai tanácskozásunk föladata épen nem az, hogy az unio kérdése fölött tanácskozzunk és abban döntőleg jobbra vagy balra nyilatkozzunk. Ha aggodalmai vannak a t. képviselő úrnak, azokra nézve épen a föliratban megnyugvást is találhat. Ott ugyanis az erdélyi uniót illetőleg a következőt olvashatja a t. képviselő úr: «De sok van még e részben elintézendő, s mi nem hozzuk kétségbe, hogy minden részről megnyugtató, igazságos és méltányos megállapodás esz-

közlésére komoly megfontolás és előrelátás leend szükséges.» Itt tehát kimondja a képviselőház, hogy a mennyiben megnyugvásra van szükség, a mennyiben félreértések lehetnek, és a mennyiben ellenvetések történhetnének, azokat igyekezni fog törvényesen, behatólag és mindenkinek lehető megnyugtatására megoldani. Nem követhetjük tehát a t. képviselő urat azon térre, melyre a kérdést állította. Nem követhetjük azért sem, mert maga elzárta előlünk az útat, azon alap vagy legalább annak indokolása által, melyre indítványát állította. Ezen alap az, hogy az 1863-diki törvények Erdélynek más álláspontot adnak, egyszersmind az, hogy a 48-diki törvényeket a t. képviselő úr a maga részéről el nem ismeri. Ha mi elfogadnók ezen alapot, akkor lehetetlen volna a trónbeszéd kivánalmának megfelelni annyiban, hogy, ha Erdélynek aggodalmai vannak, azokat eloszlassuk. Mert az 1863-diki szebeni gyűlés határozata Erdélyt Magyarország köréből egészen ki, a birodalmi tanács körébe helyezé. Ez esetben tehát látom annak lehetőségét, hogy a t. képviselő úr aggodalmai a bécsi birodalmi tanácsban — ha ez még léteznék — megnyugvást találjanak; de annak, hogy a magyar országgyűlés által kölcsönös megállapodás útján nyugtattassanak meg, ha a 63-diki szebeni gyűlés határozatai az indítványozó úr véleménye szerint törvényesek volnának, teljesen el volna zárva az útja.

Azért alázatos véleményem, hogy mivel a tárgy nincs napirenden, s az indítványnak ily módon tárgyalása által lehetetlen elérni azon czélt, melyet ő Felsége trónbeszédében kitűzött, t. i. a lehető aggodalmak megnyugtatását: méltóztassanak egyszerűen elfogadni a szerkezetet. *(Helyes! Elfogadjuk!)*

A képviselőház Hodosiu módosítványát habozás nélkül elvetette.

1866 JUNIUS 14.

AZ INSÉGÜGYI VITA ALKALMÁVAL.

Az 1866-dik évi országgyűlés egyik legnevezetesebb mozzanata az országot fenyegető inség körül forgott hosszas vita volt. Emberbaráti czéljaikban megegyeztek a pártok, a gyakorlati megoldás kérdésében már szétváltak s szenvedélyesen összetűztek, mihelyt tisztán politikai tekintetek vergődtek túlsúlyra.

A vita így keletkezett.

A képviselőház, Orczy Béla b. felhivására, junius 2-dikán az anyagi kérdések tárgyalására kiküldött «közgazdasági bizottságot» megbízta, készítsen javaslatot, mily eszközök állanak az országgyűlés rendelkezésére a korai aszály és a májusi fagyok által okozott inség enyhítésére.

E bizottság oly hibát követett el, melyért Deák Ferencz méltán megneheztelt. Tájékozás végett, a kormány közegeinek mellőzésével, kizárólag az országos és vidéki gazdasági egyletekhez fordult és a ház elé junius 9-dikén oly javaslatot terjesztett, mely az avatatlanok merész kezével nyúlt a legkényesebb politikai kérdéshez. A bizottság ugyanis ilyen tartalmú feliratot indítványozott ő felségéhez: Ha alkotmányunk helyre volna állítva, ha felelős minisztériumunk és megyei autonomiánk volna, tudnánk intézkedni önmagunk; ezek hiányában felségedet kérjük, hogy intézkedjék királyi hatalommal; kijelentjük egyúttal, hogy ha rendkívüli eszközökre volna szükség, az országgyűlés a felség felszólítására, a törvények határai közt, készséggel segédkezet fog nyújtani.

E javaslat tárgyalása junius 11-dikére tűzetett ki. Mindenek előtt Deák Ferencz szólalt fel s fölöslegesnek mondta a feliratot, mivel ő felsége időközben, junius 6-dikán kiadott kéziratával, az inség ügyében úgy is megkezdte az intézkedéseket. Egyúttal azt indítványozta, hogy csak végzés hozassék a bizottság jelentésére.

Kállay Ödön és Halász Boldizsár sem Deák indítványát, sem a feliráti javaslatot nem akarták elfogadni. Szerintük épen kapóra jött az alkalom, hogy az ország a felelős kormány és a megyék helyreállítását megsürgesse; ezek nélkül az ország az inség ügyében nem intézkedhetik; nézetük szerint nem a kormánynak bármily czélszerű intézkedése, csupán a törvényes állapot helyreállítása nyújthat biztosítékot arra nézve, hogy a hozandó áldozatok nem fognak, mint 1863-ban, valódi rendeltetésüktől elvonatni. A positiv javaslatok dolgában azonban eltértek nézeteik, mert míg Kállay adóelengedéssel, nagymérvű közmunkákkal, kölcsönnel és moratoriummal akart az ország kimerült lakosságán segíteni, Halász Boldizsár takarékmagtárakat és nemzeti bankot kivánt felállítani.

Érdemlegesen a képviselőház junius 13-dikán kezdte tárgyalni a közgazdasági bizottság javaslatát, Deák indítványát, továbbá Kállay s Halász módosítványait.

Az első szónok Madarász József volt. Beszédét azon kezdte, hogy «a szélső baloldalnak ritkán jut az a szerencse, hogy a többséggel tartson; de mindenkor rendeltetése kijelölni az irányt, mely a nép érdekeinek leginkább megfelel.» Az e miatt támadt derültség és ellenzés csillapultával azt fejtegette, miért nem fogadhatja el sem a feliráti javaslatot, sem Deák indítványát, s miért pártolja a Kállay módosításával bővített feliratot. Szerinte az országgyűlés önálló intézkedésekkel tartozik részt venni az országos inség enyhítésében, és nem érheti be azzal, hogy e feladatot a kormányra ruházza. Szerinte a felirat nem következetes, mert ha elismeri, hogy a kormány és az alkotmányos helyhatóságok sok bajon segíthetnének, oda kell concludálnia, hogy ezek állíttassanak helyre. A felirat nem is czélszerű, a mennyiben igen nyomatékosan emeli ki az ország készségét, a nyomor enyhítésére segédkezet nyújtani; e készségre való hivatkozással a kormány oly módokat és eszközöket kivánhatna az országgyűléstől, melyeket törvény és alkotmány meg nem enged, szónok pedig attól tart, hogy e kivánság következtében az országgyűlés, elhagyván a jogfolytonosság vezéreszméjét, át találna csapni az opportunismus terére. Deáktól Madarász azt kérdezé, miért akar határozatot vagy végzést felirat helyett, holott 1861-ben, midőn először szólt a nemzet a trónhoz, nem tartotta helyesnek a határozatot a felirat ellenében? Deák végzési indítványát nem tarthatja másnak mint kisérletnek, a helyzet nehézségei alól kisiklani. E czáfolatok után áttért Kállay módosítványának védelmére. Beszédének ezen részéből csak azt emeljük ki, hogy az alkotmány teljes helyreállítását követelte, azon alkotmányét, melyet szerinte a

magyarok Ázsiából hoztak magukkal; továbbá, hogy Diocletian példájával s Montalembertből vett idézetekkel bizonyítgatta, hogy a fejedelmek csak akkor lesznek hatalmasok, «ha fejedelem és nemzet együttesen gondoskodhatnak a nemzet anyagi és szellemi jólétéről.»

Főleg Madarász beszédére reflectált *Andrássy*, midőn junius 14-dikén Deák végzési indítványa mellett szót emelt.

Tisztelt ház, Miután meggyőződésem szerint a mai vita már is túlterjedt azon határokon, melyek között én azt mozogni látni szerettem volna, nem fogok a t. ház béketűrésével hosszasan visszaélni, hanem csak indokolni kivánom szavazatomat. Azonban mielőtt ezt tenném, ha méltóztatnak megengedni, néhány észrevételt tennék azokra, miket a háznak egy t. képviselője, Madarász József mondott. *(Halljuk!)*

A t. képviselő úr azt mondá, hogy ő a szélső baloldal földatának tekinti, irányt adni mindabban, a mi a nép érdekeit illeti. Ha a t. képviselő úr ezt csak maga hiszi, és csak azt akarta mondani, hogy ő hiszi, akkor nincs ellenvetésem; de ha ezen állítását a képviselőházzal s az országgal, vagy a közvéleménynyel akarja elhitetni: akkor határozottan föl kell ellene szólalnom. *(Helyeslés.)* Igenis, t. képviselők, van oly helyzet, midőn a kisebbség képviseli a közvéleményt. Ez oly országokban és oly helyzetekben van, midőn a választási jogból ki van zárva a népnek nagy zöme, s benne csupán egyes osztályok vesznek részt; oly helyzetben van és lehet, midőn az országgyűlés vagy az illető parlamenti testület octroyált alapon alakult meg, melyet elfogadott az egyik rész, és nem fogadott el a másik; oly helyzetben lehet ez, midőn az egyes választásoknál a kormány akár terrorismus, akár megvesztegetés útján magának mesterséges többséget alakított. Azonban, t. ház, e képviselő testület az 1848-diki törvények alapján jött össze, és egyetlen osztály sem záratott ki a választás jogából; a kormány se terrorismus, se pénz által magának mesterséges többséget nem csinált: *(Bal felől ellenmondás.)* tehát az ország többségét a képviselőház képviseli, és képviseli jogosan. *(Helyeslés.)*

Fölhozta a képviselő úr azt is, hogy a demokratia feladata a nép érdekeit képviselni. Ha valaki, uraim, úgy én meghajlom a demokratia elvei előtt, elismerve magasztos voltukat; hanem

e hazában, uraim, a közel és távol jövendő meg fogja tagadni azon elvet, hogy a demokratiának kizárólagos feladata a nemzet jogait védeni és megmenteni; sőt legnagyobb büszkesége és dicsősége e hazának épen az, hogy míg más nemzetek a szabadságot a királyság meg a respublica, az osztály meg osztály közti ellentétben, az aristokratia meg demokratia ellentétében keresték, Magyarország mindig ott kereste, a hol az van, t. i. az önkormányzatban. *(Zajos helyeslés.)* Ezt én, ha szabad e kitétellel élnem, így qualificálnám: az önkormányzat a magyar demokratia; és ily értelemben igenis meghajlom előtte. *(Helyeslés.)*

Tekintsük már most a javaslatot, s a t. képviselő úrnak álláspontját. Nem fogom én azt saját nézetemmel, hanem azon t. képviselő úr nézetével és elveivel ellentétbe állítani, a kinek módosítványát pártolni méltóztatott. A nádudvari kerület képviselője * t. i. azt mondá, — és ez az alapelv, a melyből kiindul, — hogy a napirendre kitűzött tárgy nem olyszerű, hogy azt politikai speculatiókra lehessen fölhasználni; tisztán kötelességünket kell e körül teljesítenünk, azon kötelességet, melyet az inség és emberek szenvedései ránk hárítanak és a haza vár tőlünk. A t. házra bízom, megitélni, vajjon Madarász József t. tagtársunk megfelelt-e azon alapelvnek, melyre alapítva van azon módosítvány, melyet ő pártolni czélirányosnak lát? és vajjon a Diocletianból és Montalembertből vett idézetek az inségre vonatkoznak-e, vagy inkább politikai helyzetünkre? *(Helyeslés.)*

Ezt mellőzve, átmegyek már magukra a javasolt segédszerekre. Ezek, a t. nádudvari képviselő úr módosítványa szerint, következők volnának: az adóknak rész szerinti elengedése, nagyszerű országos munkatér nyitása, pénzügyi intézkedésről gondoskodás, végre a moratorium.

Csak azon kérdést vagyok bátor a t. ház elé, illetőleg a t. indítványozó úr elé terjeszteni: hogy ha valaki más, teszem azok, kik most a végzés mellett nyilatkoznak, azon indítványt tették volna, hogy az adó egy részét föl kell függeszteni, nem azt válaszolták volna-e nekünk ők maguk: hisz ez által a

* Kállay Ödön.

többieknek alkotmányosságát ismerjük el! Megvallom, mindenesetre sokkal több joggal lehetne akkor mondani, hogy elvet adtunk föl, mint lehet mondani most. *(Helyeslés.)*

T. képviselőház, nekünk két feladatunk van: az egyik, elvet föl nem adni, a másik, az inségen segíteni. Egyiket sem lehet a másiktól elválasztani; és én mindkettőt tökéletesen kimerítve és helyesen összeegyeztetve látom a végzésben. Mert mit mond a végzés? A végzés azt mondja: ha Magyarországnak önkormányzata volna a megyékben, ha felelős miniszteriummal birna, bizonyosan a baj nagy részét képes volna orvosolni; de mivel nincs önkormányzata, mivel nem bír felelős miniszteriummal, és mivel az inség rögtöni intézkedéseket igényel: ennek következtében elvárjuk azt, hogy ő Felsége addig is, míg a soha föl nem adott, soha követelni meg nem szűnt alkotmányt visszaállítaná, királyi teljhatalmával segítsen.

E tekintetben pedig magától jön egy válasz, melylyel még tartozom Madarász t. képviselőtársamnak. Ő t. i. azt mondá, hogy Deák Ferencz nagyérdemű képviselőtársunk indítványa ki akart csúszni a helyzet nehézségei alól. A mondottakból önkényt következik, hogy épen ellenkezőleg a módosítvány az, mely ki akar csúszni a helyzet nehézségei alól: mert míg a végzés megmondja, hogy addig is, míg ő Felsége az alkotmányt tettleg helyreállítja, elfogadjuk és óhajtjuk, hogy az inségen rögtön segítsen; addig a módosítvány előadja, hogy a fenyegető veszély gyökeres orvoslását csak alkotmányos úton, csak felelős miniszterium közreműködésével lehet eszközölni; egyre nézve pedig adós marad a válaszszal, t. i. hogy ha az inség sürget, de az alkotmány helyre nem állíttatik, elfogadja-e vagy nem a segítséget, melyet csak a fejedelem adhat.

Én megvallom, erre nézve a választ szükségesnek tartom; mert vannak bizonyos positiók, melyeket vagy el kell fogadni vagy vissza kell utasítani. Ha a t. indítványozó módosítványában azt mondja: «elfogadom e segítséget», nem látok semmi különbséget többé az egyik és másik nézet közt. Ha ellenben azt mondja: «nem fogadom el», azt fognám válaszolni: ez igen hősies tett; de ily szavakat csak akkor szeretnék hallani, ha nem e teremből, hanem az inségesek köréből jönnének, ha ott

mondanák ki: «inkább éhen halunk, semhogy nem alkotmányos kézből fogadjunk el segélyt.» *(Helyeslés.)* Nem tartom azt jó hazafinak, vagy — bocsánatot kérek, talán rosszul fejeztem ki magamat — nem tartom azt ildomos hazafinak, ki az alkotmányosság kérdését úgy állítja fel: mi kell, felelős miniszterium vagy kenyér? Nem tartom azt emberbarátnak, ki a kérdést akkép teszi: a jogfolytonosság azt követeli, hogy éhen halj; én pedig maradok az alkotmányosság követelése mellett. Ezt nem tartom helyesnek.

Miután ilyen a helyzet; miután, ismétlem, két feladatunk van: az egyik, semmi elvet föl nem adni, a másik, segíteni; és én mind a kettőt Deák Ferencz t. képviselőtársam végzésében teljesen és tökéletesen kifejezve találom: én azt, a mint van, minden hozzáadás, minden módosítás nélkül pártolom és elfogadom. *(Helyeslés. Zaj. Szavazzunk!)*

Másnap, 1866 junius 15-dikén, a képviselőház változatlanul elfogadta Deák indítványát. De nem minden nehézség nélkül. Deák párthíveinek a legszorosabban csatlakozniok kellett, hogy vezéröknek a győzelmet biztosítsák. Mert, mint Szász Károly naplójából kitünik,* csak a Deák-párt gyors és elszánt tömörülése a junius 14-diki esti értekezleten birta rá Tisza Kálmánt, hogy közvetlenül a szavazás előtt visszavonja junius 13-diki módosítványát, mely Deák végzésével csupán alakilag, tartalmilag azonban Kállay módosítványával volt rokontermészetű. A balközép elszakadása Deáktól e napon vált befejezetté.

* L. *Egy képviselő napló-jegyzetei.* 286—288. lap.

1866 DECZEMBER 8.

A KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRSULAT KÖZGYŰLÉSÉN.

A képzőművészeti társulat, melynek csak ez időtájt engedélyezte a kormány az «országos» czímet, deczember 8-dikán tartotta 1866-diki közgyűlését, az Akadémia által felajánlott új helyiségében.

A társulat elnöke, *gr. Andrássy Gyula*, a közgyűlést a következő rövid beszéddel nyitotta meg.

Tisztelt közgyűlés, Úgy hiszem, senki sincs köztünk, ki előtt ismeretes ne volna, hogy alig képzelhetők súlyosabb viszonyok, mint azok, melyek közt e társulat — melynek feladata a művészet gyarapodását, terjesztését eszközölni — a mult közgyülés óta működni kénytelen. A mult események, melyeket itt nem akarok egyenként elősorolni, semminek sem kedveztek, de legkevésbbé azon zsenge plántának, melyet ápolni e társulat feladata.

Ha mindezek ellenére a társulat nemcsak hogy létezik, hanem mind tagjainak számában, mind működésének kiterjesztésében már azáltal is, mit itt látunk, — alkalmatos és díszes helyiség nyerése által, — némileg gyarapodott, fel vagyunk jogosítva a reményre, hogy működése jobb időkben meg fogja teremni azon gyümölcsöket, melyeket tőle várunk.

Ezen reményben van szerencsém üdvözölni a közgyülés jelenlevő tagjait, és az ülést megnyitottnak nyilvánítom.

A társulat vagyoni állását és működése eredményét legjobban a választmányi jelentés fogja előadni. Ha tehát méltóztatnak megengedni, mindenek előtt az fog felolvastatni. *(Éljenzés.)*

Megemlíthetjük, hogy azon súlyos viszonyok daczára, melyekre a megnyitó beszéd hivatkozik, a társulatnak már 105 alapító és 1016 rendes tagja volt.

Az a feladat azonban, mely Andrássyra a közel jövőben várt, nem engedte, hogy szétforgácsolja kezdeményező és szervező képességeit. Minderre kizárólag a politika formált igényt.

Ez indította Andrássyt arra, hogy az igazgató és titkár jelentései után melegen megköszönvén a társulat eddigi bizalmát, kijelentse, hogy a társulat elnökségéről, melyet 1861 augusztus 20-dika óta betöltött, sajnálattal lemondani kénytelen.

A lemondással kapcsolatos részleteket s az új elnök, Pulszky Ferencz megválasztását legteljesebben Maszák Hugó írta le a *Pesti Napló* tárczájában (1866 deczember 12).

1867–1871.

ELSŐ RÉSZ.

1867 FEBRUÁR 18.

MINISZTERELNÖKI BEMUTATÓ.

A poroszok győzelmei megfosztották Ausztriát azon hatalmi állástól, melynek érdekében sz zadokon át folytatta kettős politikáját, a németet és az olaszt. A prágai béke (1866 szeptember 23) kiszorítván Ausztriát a német szövetségből, Poroszországnak adta a hegemoniát. Velencze átengedésével pedig olasz földön is megszűnt minden hatalmi érdek, mely dynastiánk politikáját a XVI. század óta vezette.

S így most beteljesült, mit Savoyai Eugen, Mária Terézia, Kaunitz, Gentz már régóta előre láttak, s mire Bismarck 1862 végén oly nyiltan ráutalt monarchiánk berlini követe, gr. Károlyi Alajos előtt. A nyugatról visszavert monarchiának kelet felé kellett gravitálnia. Ez újabb rendeltetése találkozott Magyarország régi, hagyományos törekvéseivel, melyeket csak Ausztria más irányú nisusai nem engedtek eddig érvényesülni. E nyügétől megszabadulva, a magyar nemzet valódi érdekpolitikája előtt egyszerre megnyilt a pálya. Természetes, hogy ezáltal a kettős monarchia keleti felének, vagyis a magyar korona birodalmának világpolitikai jelentősége nagy mértékben emelkedett.

Europai jelentőségéhez mérten kiválóbb szerep jutott neki a monarchiában is. Hogy feladatával együtt ereje is növekedjék, vissza kellett nyernie alkotmányát; hogy pedig működése Ausztriáéval azonos érdekű és együttes legyen, létre kellett jönnie a kiegyezésnek.

Ausztria államalkotó tényezői azonban nem alkalmazkodhattak egyhamar a világtörténet e lassú, de vissza nem téríthető fordulatához. Nem a dynastiáról van szó, mely kivételes állásának magaslatáról legkorábban észre vette a megváltozott helyzetet, * de a külön-

* A Magyarországgal való előleges kiegyezést ő felsége általán minden erélyes külügyi actióra nézve szükségesnek tartotta. «Mehr als

böző, akár a praepotentiát, akár a békés egyensúlyt kereső lajtántúli pártokról, melyek a 66-diki nyár eseményei által taktikájukban megzavartatva és eddigi irányukból kizökkentve, megváltozott hivatáskörükben még nem tudtak eligazodni.

A bonyodalom azonban alig tartott egy pár hónapig. 1866 őszén már ismét tömörülnek a pártok és mindenfelé megszilárdulnak a különböző törekvések. A foederalisták, kikkel a magyarországi nemzetiségek is egy húron pendültek, s kik közvetlenül a porosz és olasz háború után oly közjogi igényeket formáltak, melyek szervezetük gyengeségével sem állottak arányban, csakhamar megbuktak, pártfogójukkal Belcredivel együtt. A februári alkotmány alapján álló centralisták is tünedeztek. A hajdan oly erős párt úgy szólván csak az elbocsátástól rettegő bureaukratiára s a bécsi sajtó ama részére szorítkozott, melynek következetessége a gyökeresen megváltozott viszonyokkal meg nem alkudhatott. Leghamarább az alkotmányos szabadságra áhitozó pártok vonták le a prágai béke következményeit s fogtak a szervezkedéshez, hogy egyesült erejöket több reménynyel vethessék mérlegbe. Legelől jártak köztük az autonomisták, a szabadelvű intézmények leghatározottabb szószólói. A szeptember 10-diki ausseei értekezleten a korlátolt dualismus zászlaja alá sorakoztak; gráczi programmjukban pedig, melyet november 16-dikán tettek közzé, nyiltan baráti kezet nyújtottak Magyarország felé, mely a monarchia belső meghasonlásának megszüntetéseért ez idő szerint pártkülönbség nélkül lelkesedett. Az országban mindenütt — az intransigensek jelentéktelen csoportját kivéve — Deák elvét követték: Königgrätz után sem kérni többet, mint Königgrätz előtt; mindig csak azt, mi az országot jog szerint megilleti, s a mivel a monarchia biztossága és szilárd fennmaradása összeegyeztethető.

Csakhogy a bécsi kormány egyhamar nem elégíthette ki Magyarország jogos követeléseit. Legalitása erősen 47-es szinezetű volt; a rendi képviselettel megalkudhatott, de a népképviselettől és felelős miniszteriumtól mód nélkül idegenkedett. Az 1848-diki alkotmány visszaállítása és a felelős miniszterium kinevezése előtt, ő felsége con-

einmal erklärte Rechberg — mondja Sybel, még az 1864-dik évről szólva — und bestätigte der Kaiser dem preussischen Unterhändler (Manteuffel), dass Österreich vor dem Ausgleich mit Ungarn nicht in der Lage sei, einen grossen Krieg zu führen, ja, dass es schwierig sein würde, auch nur dem Armeecorps in Schleswig einige Verstärkung nachzusenden.» L. *Die Begründung des deutschen Reiches.* (München, 1889) III. k., 258. l.

servativ magyar tanácsadói is biztosítékot követeltek az országgyűléstől, hogy a közös ügyekre nézve — melyeknek bizottsági tárgyalása csak a háború miatt szakadt félbe — oly megoldás jőjjön létre, melyet a nagyhatalmi állásáért most kétszeresen aggódó dynastiának elfogadásra maguk is ajánlhassanak.

Andrássy gróf már kora tavaszszal kifejtette a *Pesti Napló*ban, * hogy a bécsi kormánynak ilyen követelése nemhogy biztosítaná, inkább koczkáztatja az óhajtott eredményt. Felelős minisztériumra sürgős szükség van, már csak azért is, mert különben hosszadalmas lenne a közös ügyek országgyűlési tárgyalása. Ugyanily szellemben működött Bécsben is, midőn őszszel tanácsadásra felszólíttatott. **

Idővel azonban, 1867 január-február havában, az a bizottság, melyet a képviselőház a közös ügyek tárgyalására kiküldött, működésével a koronát s a kormányt is meggyőzte, hogy aggodalmuk nem alapos. Ekkor történt, hogy ő felsége 1867 február 17-dikén Andrássy Gyula grófot bízta meg a magyar felelős minisztérium megalakításával, azt a férfiút, kit népszerűsége és Deák tanácsa ez állásra egyaránt kijelölt, s ki a közös ügyek tárgyalására kiküldött 15-ös és 67-es bizottságnak elnöke és lelke volt. A nemzet a kivívott nehéz alkotmányos küzdelem vezérét, Deák Ferenczet kívánta volna a polczon látni, melynek tekintélyét gr. Batthyány Lajosnak, az első magyar miniszterelnöknek emléke annyira emelte. De a nemzet bölcse a végrehajtást szivesen látta a tetterős férfiú kezében, kit «az isteni kegyelemtől Magyarországnak adott providentialis embernek» mondott. *** Széchenyi után övé az érdem, hogy jós szemmel felismerte Andrássy ritka államférfiúi tulajdonait. Valóban, ő tudta legjobban méltányolni Andrássy érdemeit a közös ügyek körülhatárolásában, és megbecsülni

* 1866 márczius 22-dikén.

** A *Wanderer* október 9-diki számában közölt tudósítás e tekintetben hiteles.

*** E meggyőződése mellett Deák, mint köztudomású, élte végeig megmaradt. Nem érdektelen e tekintetben Deáknak Rátóton 1872 augusztus 11-dikén kelt levele, mely Andrássy gr. kéziratai közt megmaradt s melyben ezeket írja vidéken üdülő barátjának: «Isten veled! Forrón óhajtom, hogy e pihenés erődet, egészségedet megedzze, s ezt nem csak barátságból kivánom, de érdekből is, mert kimondhatlan szüksége van reád a Hazának s az egész monarchiának. Isten jó kedvében adott Téged nekünk; csak az a kár, hogy duplicatumot nem teremtett, mert két példányra volna szükségünk, egyikre Bécsben, másikra itt. Isten áldjon!»

teljes értékük szerint a körültekintést és a kitartást, melylyel Andrássy Pesten és Bécsben majdnem fél esztendei harczban egymás után le tudta küzdeni a legnagyobb akadályokat, melyek a kiegyezési javaslat elfogadását hátráltatták.

A képviselőháznak 1867 február 18-diki ülésén olvastatott fel ő felségének egy nappal előbb kelt leirata, mely a november 19-diki leirat igéretét valósítva, tudatta az országgyűléssel az alkotmány helyreállítását s a felelős miniszterium alakításával megbízott miniszterelnök kinevezését.

A kir. leiratot, az *Országgyűlési Napló* szerint, a ház tagjai hosszantartó lelkes éljenzéssel üdvözölték s «a leirat azon pontjánál, mely Andrássy Gyula gr. miniszterelnökké kineveztetéséről szól, fölállva, szűnni nem akaró viharos éljenzésekbe törnek ki.»

Az örömzaj csillapultával szót emelt *Andrássy Gyula gr.*

Tisztelt ház, Azon bizalom, mely ő Felsége magas megbizásában nyilatkozik, nem engem, az igénytelen egyént, hanem a nemzetet illeti.

Óhajtottam volna tehát, és e nézetemben bizonyosan az egész nemzet osztozni fog, e terhes és erőmet meghaladó megbizást az által elfogadva látni, kit arra a nemzet bizalma kiválólag kijelölt, és a fejedelem bölcsesége legméltóbbnak ismert.

Minthogy azonban ő Felsége is méltányolta azon érveket, melyekre hivatkozva, t. barátom, Pest belvárosának nagyérdemű képviselője *(Hosszan tartó lelkes éljenzés.)* fölmentését kérte, én ő Felsége parancsa iránt hódolatteljes engedelmességgel és a nemzet iránt föltétlen áldozatkészséggel tartozván: átlátom, hogy midőn a király parancsol és a nemzet vár, az egyéni elégtelenség érzete nem ok az el nem fogadásra. *(Élénk éljenzés.)*

Kötelességemnek fogom tehát tartani, ő Felsége magas parancsa szerint, mentül előbb a magyar felelős miniszterium megalakítását czélzó alázatos javaslatomat fölterjeszteni, és a megalakítandó kormányt már előre is a t. ház támogatásába ajánlom. *(Éljenzés.)*

1867 FEBRUÁR 18.

FELELET A KÉPVISELŐK ÜDVÖZLETÉRE.

Az 1867 február 18-diki emlékezetes ülés után a képviselők legnagyobb része a Deák-körbe gyülekezett, hogy ott az alkotmány visszaszerzőjét, Deák Ferenczet üdvözölje. Onnan valamennyien gr. Andrássy lakására vonultak, s itt Szentkirályi Móricz tolmácsolta érzelmeiket.

A miniszterelnök ily formán válaszolt:

Tisztelt barátaim, Jól tudjátok, hogy azon helyre, melyet a fejedelem akaratából elfoglalni készülök, nem saját akaratom, nem is érdemeim állítottak, hanem a sors különös végzete; de — hogy a bibliából vett hasonlattal éljek — mint Ábrahám egy kost áldozott az istenek haragjának megengesztelésére: ha hazánknak is valamely kiszemelt áldozatot kell bemutatnia, s ennek nekem kellene lenni, én erre hazám javáért szivesen vállalkozom. Elvállaltam ezért az erőmet minden tekintetben túlhaladó hivatást, melyre magamat méltónak nem érzem, de melyhez hazám forró szeretetéből erőt fogok meríteni; elvállaltam, mert bizton reméltem és reménylem, hogy ti, kikkel eddig is egy nézeten voltam, s kikhez tartozni mindig legfőbb büszkeségemnek tartottam, ezután is támogatni fogtok bizalmatokkal s az — ismétlem — erőmet annyira túlhaladó feladatot meg fogjátok könnyíteni nekem és társaimnak e támogatástokkal. Ajánlom azért magamat és leendő társaimat szives barátságtokba és hazafias indulatotokba.

1867 FEBRUÁR 18.

AZ IFJUSÁG ÁLTAL RENDEZETT FÁKLYÁSZENE ALKALMÁVAL.

Mihelyt a február 17-diki nagy esemény híre elterjedt, a lakosság lelkesedésében a városokat és nagyobb községeket országszerte önkényt kivilágította, hála-istentiszteletre a templomokba tódult, s a legtöbb helyről Deákhoz és Andrássyhoz üdvözlő feliratot intézett.

A főváros is ki volt világítva február 18-dikán. Az országgyülési és egyetemi ifjúság százakra menő fáklyákkal és zenekisérettel a Deák-kör elé vonult, Deákot üdvözölni, onnan pedig a József-térre, gr. Andrássy lakása elé. Az országgyűlési ifjúság elnökének, Csukássy Károlynak lelkes szavaira a miniszterelnök következőkép válaszolt:

Fogadják őszinte köszönetemet azon bizalom- és rokonszenvért, melyet az önök tisztelt szónoka oly melegen tolmácsolt.

A nap, melyen az alkotmány visszaállíttatott, örömünnep mindnyájunknak. Senki sem érezheti ezt melegebben, mint a haza ifjú nemzedéke, mely Magyarország boldogabb korát csak hírből ismeri.

Ő Felsége visszaállította az alkotmányt. A nemzet sorsa most saját kezeiben van, de ez a nagy munkának csak kezdete. Hogy az alkotmány a késő jövendőig fennállhasson, a jövendő nemzedék feladata leend.

Önök meg fogják mutatni, hogy ez országban melegen dobog az ifjúság keble a hazáért, de tudja, hogy a szabadság első feltétele a rend.

Önök meg fogják bizonyítani, hogy a láng, mely az ifjúság keblében lobog, melegíti és élteti a hazát, de nem gyújtja fel; hogy nálunk az ifjúság tud érezni, de nyugodtan gondolkozni is.

Én szavamat adtam zálogba, hogy e nemzet minden korú es osztályú fia bizalommal fogja követni azon kormányt, mely habozás nélkül lép a teljes alkotmányosság terére.

Adja Isten, hogy ti, kikre a haza jövőben számít, s kik e virágnak most, velünk együtt, még csak színpompájában gyönyörködtök, egykor a virágból épen és szépen kifejlett gyümölcsöt is élvezhessétek. Úgy legyen.

1867 FEBRUÁR 24.

PEST ÉS BUDA VÁROS KÜLDÖTTSÉGEIHEZ.

A *Pesti Napló* 1867 február 24-dikén kis quart alakú rendkívüli mellékletet küldött szét előfizetőinek. Leírja ebben azon ünnepélyt, melynek a Deák-kör volt színhelye a reggeli órákban. Pest és Buda polgárai keresték itt fel a miniszterelnököt. A küldöttséghez a két testvérvárosnak számos lakója csatlakozott, kik a ház előtt a nemzeti zászló körül foglaltak helyet, míg a küldöttség, melynek élén a főpolgármesterek s a főkapitány álltak, s melyben a város legelőbbkelő polgárai részt vettek, köztük Nyáry Pál is, küldetésében eljárt. A lakosság érzelmeit Lévay Sándor cz. püspök tolmácsolta. *Gr. Andrássy* következőkép válaszolt:

Mélyen tisztelt küldöttség, Azon királyi tény, mely az ország alkotmányát tettleg visszaállította, hazánk minden részében a hála visszhangjával találkozott.

Nem csoda tehát, ha Pest, a haza szíve, kétszeresen érzi ez örömet.

Ennek tulajdonítom azon fölötte megtisztelő érzelmeket, melyeket Pest igen tisztelt polgársága nevében előttem kifejezni méltóztattak.

Önök igen tisztelt szónoka azt mondá, hogy midőn ő Felsége parancsából azon terhes felelősséget elvállaltam, mely most vállaimra nehezedik, önzés nélküli nagy áldozatot hoztam a hazának.

Én is azt gondolom: az önzés alig volt fő oka elhatározásomnak; de mégis, be kell vallanom, volt egy kis önzés, egy kis magánérdek, mely elhatározásomra befolyt; de ez nem volt más, mint azon remény: alkalmilag előmozdíthatni azon város

gyarapodását, melyért a természet mindent, az egyesek erejökhöz képest, a kormány és az ország még csak igen keveset tehettek.

Én tehát nem viszonozhatom jobban szíves bizalmukat, mint azon kivánsággal: adja Isten, hogy anyagilag elmaradt hazánk állapota mentül hamarább gyarapodjék annyira, hogy az ország megadhassa a fővárosnak a mi a fővárosé, és Pest mentül előbb azon színvonalra emelkedjék, melyet szerencsés helyzete, kereskedelmi fontossága és fővárosi hivatása számára kijelölnek.

Egyébiránt meg vagyok győződve, hogy a mint Pest városának polgársága férfias kitartással és a törvényesség határait soha túl nem haladó mérséklettel küzdött az alkotmányért: úgy az első sorban lesz ismét, midőn a nemzetnek azt kell bebizonyítnia, hogy a kivívott szabadságra minden tekintetben érdemesek vagyunk.

Az alkotmányos kormány férfiainak hivatása nézetem szerint: hűséges szolgái lenni a fejedelemnek és hazának. Számítsanak tehát Pest városa tisztelt polgárai mindenben, mi a város és a haza gyarapodását előmozdíthatja, a kormány készséges közreműködésére, valamint a kormány számít az önök bizalmára. *(Lelkes és hosszan tartó éljenzés.)*

Fél órával ezen küldöttség eltávozása után Buda város polgárainak számos tagból álló küldöttsége tisztelgett a miniszterelnöknél. Peregrini Elek üdvözlő szavaira *gróf Andrássy* így válaszolt:

Mélyen tisztelt küldöttség, Méltóztassanak mindenek előtt szivem mélyében érzett köszönetemet fogadni azon bizalom- és ragaszkodásért, melyet a kormány és azon elv iránt kifejezni méltóztattak, melyet képviselni szerencsém van. De méltóztassanak egyszersmind megengedni, ha nekem úgy tetszik, mintha csak folytatnám azt, a mit az imént Pest városa polgársága igen tisztelt küldöttségének mondottam. Mert én megvallom, szívemben nem tudom egymástól elválasztani a két várost. Én azt hiszem, a Duna nem azért foly Pest és Buda között, hogy e két várost egymástól elválaszsza, hanem azért, hogy azokat egyesítse, és a mint Buda képviseli Magyarország történeti fényét,

úgy képviseli Pest az ipar és kereskedelem terén történt haladást; a kettő kiegészíti egymást és képezi Magyarország fővárosát. A mint tehát nem tudom megosztani érzelmeimet, úgy nem tudom megosztani azon köszönetet sem, melyet e két város tisztelt polgársága bizalmáért és az alkotmányos elv és a kormány iránti ragaszkodásának kijelentéseért szívem mélyében érzek. Méltóztassanak mindig arra számítani, hogy mindenben, mi Buda városa gyarapodását és jólétét, úgy mint a hazáét, előmozdíthatja, a kormány készséges közreműködésével fognak találkozni. Engem pedig méltóztassanak igen nagy becsű és, reménylem, még ezentúl megérdemlendő hajlamaikban megtartani.

1867 FEBRUÁR 28.

A MINISZTERIUM BEMUTATÁSA ÉS A KORMÁNY ELSŐ ELŐTERJESZTÉSEI ALKALMÁVAL.

Az országgyűlés mindkét házában 1867 február 23-dikán olvastatott fel ő felségének a magyar miniszterelnök által ellenjegyzett kézirata, mely szerint a felelős magyar miniszterium tagjaivá Eötvös József b., Festetics György gr., Gorove István, Horváth Boldizsár, Lónyay Menyhért, Mikó Imre gr. és Wenckheim Béla b. neveztettek ki.

Ez alkalommal Andrássy a következőket jelentette: «Ő Felségének a magyar felelős miniszterium kinevezésére vonatkozó magas rendelete következtében a kormány megalakulván, kötelességemnek ismerem annak egyes tagjait a törvényhozás mindkét házának bemutatni. Ez alkalommal, a melyre nézve bátor leszek a jövő hét legelső napjain gyűlést kérni, a kormány helyét is elfoglalandja.»

A díszmagyarba öltözött miniszterek február 28-dikán d. e. 10 órakor jelentek meg a képviselőházban «a jobbközép- és balközépoldali képviselők által állva fogadva és szünni nem akaró harsány éljenzéssel üdvözölve.» *

A megjelenés első benyomásának hatása csillapulván, *gr. Andrássy* miniszterelnök a kormány programmját a következőkben adta elő:

Midőn a 48-diki törvények alapján kinevezve, mint ő Felsége felelős kormánya először jelenünk meg e tisztelt ház előtt, nem véljük szükségesnek egyenkint elősorolni azon elveket, melyeket követni szándékunk; elégnek tartjuk kijelenteni azt, hogy eljárásunk irányát nem meríthetjük máshonnan, mint azon

* *Országgyűlési Napló.*

törvényekből, melyek a felelős kormányzati rendszer alapját letevék.

Azon vezérelv, mely a 48-diki törvényhozás szemei előtt lebegett, nem volt egyéb, mint a birodalmi kapcsolat hű megőrzése mellett, Magyarország alkotmányos önállását és függetlenségét biztosítani. *(Helyeslés.)*

Europai események és szerencsétlen viszonyok nem engedék ezen eszme további békés kifejlődését.

A mint tehát a jogfolytonosság elvének fenntartása volt a kormány megalakulásának első feladata: úgy második feladata nem lehet egyéb, mint az ország alkotmányát a birodalmi kapcsolat tekintetéből oly kölcsönös garantiákkal ellátni, melyek annak állandó fennmaradását és békés kifejlődését biztosítják. *(Helyeslés.)*

A kormány e tekintetben a teljes alkotmányosság terére állt; az egyes törvények módositását csak magától a nemzettől és csak alkotmányos úton várja. *(Helyeslés.)*

A kormány azonban nem tagadhatja, hogy számosak és súlyosak még a törvényesseg tettleges életbe léptetésének akadályai. A miniszterium egy perczig sem fog lankadni ez öröklött akadályok elhárításában, és e tekintetben számít e ház és a haza minden fiának közreműködésére pártkülönbség nélkül. *(Élénk helyeslés.)*

E támogatásra annál inkább kell számítania a miniszteriumnak, mert mélyen érzi, hogy — az europai átalakulások mozgalmai között — a mostani időszak elhatározó fog lenni e nemzet jövőjére is. *(Úgy van!)*

Midőn ő Felsége, az országgyülési feliratok által teljesen megnyugtatva, az alkotmányt visszaállítá, a nemzet sorsát saját kezeibe tevé le. Ha a nemzet e tény jelentőségét és felelősségét kellőleg tudja méltányolni, ha — miután most a jogalap teljesen biztositva van — tehetségeinek egész erejével fogja az anyagi és erkölcsi haladás minden ágaiban nemcsak követni, hanem segíteni a kormányt; ha saját alkotmányos jogait biztosítván, egyszersmind a testvér népek érdekei iránt is méltányos leend: akkor — azt reményli a kormány — hazánk még hosszabb és fényesebb jövendőre tarthat számot, mint multja volt.

Kénytelen azonban elismerni a kormány, hogy e minden irányban óriási feladat kétségen kívül meghaladja az egyesek és a kormány erejét is, de nem haladja meg a nemzetét.

Erre számított a miniszterium, midőn ő Felsége parancsából ily terhes hivatást elvállalt. *(Éljenzés.)*

A miniszterium meg van győződve, hogy az önkormányzat ezen százados hazájában a rendet, melynek, különösen az átmeneti korszakban, egy perczig sem szabad megzavartatnia, minden hatóság saját körében és maga a nagy közönség józansága fogja megóvni. Ha azonban ez bármely oldalról megzavartatnék, a kormány, mint a törvény és alkotmány őre, kötelességének ismerné, azt a legnagyobb elhatározottsággal fenntartani. *(Helyeslés.)*

A kormány teljes bizalommal lép a nemzet elé, és felelősségének teljes fenntartása mellett viszonbizodalmat és — midőn kell — türelmet is kér a nemzettől.

Hite az, hogy a nemzet támogatni fogja azon kormányt, mely, politikai érettségébe helyzett bizalomnál fogva, egy perczig sem habozott a teljes alkotmányosság terére lépni. *(Éljenzés.)*

A mit a miniszterium a maga részéről igérhet, e kevés szavakba foglalható, hogy komoly törekvése lesz a király, a nemzet és e ház bizalmát kiérdemelni. *(Élénk éljenzés.)*

Miután a ház elnöke, Szentiványi Károly ünnepies beszédben üdvözölte a kormányt, kiemelve e nap rendkívüli fontosságát, *Andrássy gr.* azonnal nyilatkozott a legsürgősebb törvényhozási teendők felől.

Tisztelt ház, Midőn az imént szerencsém volt a t. háznak a kormány tagjait bemutatni és egyszersmind a kormány számára a t. ház támogatását kérni, én azt gondolom, hogy e támogatásra, és ha lehet, a ház bizalmára jobban számot nem tarthat, mint ha a legszükségesebb tárgyakra nézve a kormány azonnal megteszi előterjesztéseit.

Minthogy, t. ház, az állam egy perczig sem maradhat a nélkül, hogy szükségei fedezve ne legyenek, kénytelen a kormány erre nézve a t. ház és a törvényhozás fölhatalmazását kikérni.

Minthogy az országgyűlés feliratai következtében az ujon-

czozás tekintetében kiadott rendelet visszavonatott, az országgyűlés teendői közé lesz sorozandó a seregben támadt hézagoknak alkotmányos úton kipótlása.

Minthogy továbbá a kormány nézete szerint az alkotmány csak úgy van teljesen visszaállítva, ha a megyék, kerületek, helyhatóságok annak jótéteményeiben részesíttetnek *(Helyeslés.)*; de ezeket a törvény értelmében, annak szavaihoz szigorúan mérve, életbe léptetni nem lehet: e tekintetben is szüksége lesz a kormánynak a törvényhozás fölhatalmazására.

Minthogy végre, a sajtótörvényeket illetőleg, azokat törvényesen szabályozó eljárásunk nincs, az ideiglenes sajtótörvényeket pedig továbbra is fenntartani a kormánynak szándékában nem lehet *(Helyeslés.)*: erre vonatkozó előterjesztésünk az utolsó tárgy, melyet a t. háznak benyújtani szerencsénk lesz.

Jelenleg be fogjuk magunkat mutatni a felsőháznak; és ha méltóztatnak az ülést fél órára fölfüggeszteni: azután azonnal lesz szerencsém a négy előterjesztést benyújtani *(Élénk éljenzés.)*, fölolvasásukat, kinyomatásukat és azt kérni, hogy azokat mentül elébb napirendre tűzni méltóztassanak. *(Élénk éljenzés.)*

A főrendek szintén felállva és hangos éljenzéssel fogadták a minisztereket. «Midőn a mai nap — így szólt Andrássy gr. — mint ő Felsége kormányát van szerencsénk magunkat a mélyen tisztelt háznak bemutatni, a kormány azon tagját, ki már régebben részesül azon szerencsében, hogy a mélyen tisztelt háznak tagja lehet, kértük fel, hogy a méltóságos főrendeket üdvözölni és támogatásukat a kormány számára kikérni nevünkben szíveskedjék.» S erre b. Wenckheim Béla belügyminiszter s a főrendiház tagja — kívüle még csak gr. Festetics nem volt a miniszterek közül képviselő — tartotta a beköszöntő szónoklatot.

Visszatérve a képviselőházba, a miniszterelnök még ugyanazon ülésen a kormánynak négy határozati javaslatát tette le a ház asztalára. Ezek közül az első az adóbehajtásra, a második a hadsereg kiegészítésére kért meghatalmazást, míg a harmadik a törvényhatóságoknak, a negyedik pedig a sajtótörvénynek és az esküdtszéknek életbe léptetéséről szólt.

1867 MÁRCZIUS 2.

A «KÖZÖS KÖLTSÉGEK» KIFEJEZÉSRŐL.

Első határozati javaslatában a kormány arra kért az országgyűléstől fölhatalmazást, hogy addig is, míg a költségvetés alkotmányos módon megállapítható lesz, a beligazgatási költségek és a közös kiadások fedezésére az év végéig a létező adózási rendszert fenntarthassa.

A képviselőház e fölhatalmazást óriási többséggel megadta, 317 szavazattal 18 ellenében. E tizennyolcz képviselő Madarász Józsefnek és elvtársainak ellenindítványát pártolta és a kormányt arra akarta utasítani, hogy az 1867-dik évre szükséges költségeket adók helyett kölcsön útján szerezze be.

Hosszabb vitára adott alkalmat a határozati javaslat részletes tárgyalása, melynek folyamán Tisza Kálmán öt módosítványt nyújtott be. Ezek közül a leglényegesebb oda irányult, hogy a kormány határozati javaslatából hagyassanak ki ezen szavak: «az ország közigazgatási költségeire és az országgyűlésileg megállapítandó közös költségekre», és helyükbe a következő passus tétessék: «az ország állami szükségeinek fedezésére.»

Módosítványát azzal indokolta, hogy e szavakban: «közös költségekre fordíttassék» oly eszme mondatnék ki, melyet az országgyűlés még meg nem állapított.

Ámbár Deák minden kétséget eloszlató módon kimutatta, hogy a «közös költségek» fölemlítésével, melyekről a javaslat is azt mondja, hogy *országgyűlésileg* fognak megállapíttatni, a ház nem vállal magára semmi kötelezettséget, mégis egymás után három szónok, Keglevich Béla gr., Nyáry és Szontagh Pál állott fel, hogy a «közös» szó kihagyását sürgesse.

A ház túlnyomó többsége azonban, miután a miniszterelnök érveit meghallgatta, a határozati javaslatot eredeti szerkezetében elfogadta.

Andrássy ez alkalommal így szólt:

Tisztelt ház, Igen megfoghatom azon t. képviselő urak aggodalmait, kik úgy értik a miniszterium előterjesztésének szavait, mintha azáltal, mert a sokat idézett szócska benne van, már a jövendőre egy elvnek volna præjudicálva. Ezt, t. ház, a miniszterium épen nem czélozta; és ebben a tekintetben bátor vagyok hivatkozni arra, a mit, midőn a miniszterium magát a t. háznak bemutatta, és álláspontját a miniszterium nevében szerencsés valék jelezni, mondottam, azt t. i., hogy a miniszterium a teljes törvényes jog terén állván, minden szükséges módosítást csak magától a törvényhozástól és csak alkotmányos úton vár. Itt sem lehetett tehát szándéka a miniszteriumnak oly elvet becsúsztatni akarni, mely a törvényhozás által még megállapítva nincs. De más részről méltóztassanak egyszersmind elismerni azt is, hogy, mint eddig is voltak, úgy természetesen ezentúl is lesznek közös költségek, melyeket ép úgy kell fedezni, mint minden egyéb szükségét a hazának és államnak: ilyen a sereg, ilyen az udvartartás; és ezeket a költségeket minden perczben fedezni kell. Méltóztassanak tehát figyelembe venni a miniszteri kormányzat legfőbb elvét: a felelősséget. A felelősségnek csak úgy van értelme, ha határozottan, ha őszintén szól a miniszterium mindenkor, mind fel-, mind lefelé. *(Élénk helyeslés.)* Méltóztassanak egy pénzügyér állását fölvenni, a ki e szerint, ha e szó kihagyatik, jó lelkiismerettel egy garast sem küldhet se az udvartartásra, se akármiféle néven nevezendő közös költségre, mert ez különben e szakaszban nem értethetik. Midőn a miniszterium egy részről kijelenti azt, hogy jövendőre semmiféle elvnek præjudicálni nem akar, más részről kéri és elvárja azoktól, kiknek méltányos fölfogását most volt szerencséje tapasztalni, hogy azon lehetőséget megadni méltóztatnak a miniszteriumnak, hogy ne lássék saját akaratából tenni azt, mit a parancsoló szükség, a dolgok helyzete és természete megkiván. Méltóztassanak megnyugodni ezen szerkezetben. Ujolag kijelentem, hogy ez absolute nem akar præjudicálni jövendő kérdéseknek, melyek majd tüzetesen fognak tárgyaltatni, a mikor majd mindenki el fogja mondhatni felőlük nézeteit. *(Helyeslés.)*

1867 MÁRCZIUS 2. ÉS 5.

48,000 UJONCZ ÁLLÍTÁSA TÁRGYÁBAN.

Mint említettük, a kormány második határozati javaslata a hadsereg kiegészítésére vonatkozott.

Tudnunk kell, hogy a külügyi helyzet nem volt aggálytalan. Országunk keleti határán Romániát az egymást követő palota-forradalom, államcsíny és plebiscitum oly válságba sodorták, melynek kimenetelét az újon választott fejedelem merész reformjai még kétségesebbé tették. Délen Szerbia forrongott. Nyugaton pedig Luxemburg miatt komoly összeütközés készült a franczia és porosz érdekek közt. De a legmélyebb békében sem lehetett volna a hadsereget, melyen a szerencsétlen olasz és porosz hadjárat oly nagy sebeket ütött, csonkán hagyni. A legsürgősebb feladat minden esetre az volt, hogy a hadsereg soraiban támadt hézagok mentül hamarább betöltessenek.

A hadsereg létszámának kiegészítését a hadügyi kormány már az 1866 deczember 28-dikán kelt, januárinak nevezett ujonczozási és hadkiegészítési császári rendelettel el akarta érni. Magyarország azonban e patenst, mely alakilag ép úgy mint tartalmilag az ország alkotmányába ütközött, országgyűlésén törvénytelennek declarálta és miatta felírt ő felségéhez. Az országgyűlés feliratát a két ház küldöttségei élén Cziráky és Andrássy gróf 1867 január 23-dikán adták át a királynak, midőn az alkotmányos kor már derengeni kezdett. Andrássy rövid pár szóval megkérte ő felségét, fogadja kegyelmesen a képviselők alázatos feliratát és oszlassa el a nemzet alkotmányos aggodalmait. E kérelem teljesítésére ő felsége szóbeli kegyelmes válaszában is reményt nyújtott, február 17-dikén kelt leiratával pedig hatályon kívül helyezte a deczember 28-diki patens intézkedéseit, de kiemelte, hogy «a birodalom biztonsága okvetlenül igényli az utóbbi hadjárat által hadseregünk soraiban támadt hézagok betöltését, ép úgy mint az eddigi védrendszer gyökeres átalakítását.»

E leiratra hivatkozott b. John hadügyminiszter, midőn egy héttel utóbb (február 25-dikén) átiratot intézett a magyar kormányhoz. Ez átiratban előadta, hogy a hadsereg 190,000 emberrel fogyott meg a háború alatt és után, valamint a seregnek ő felsége parancsára megváltozott hadi formatiója következtében; továbbá, hogy a harczképesség tekintetéből e hiány pótlásával nem lehet addig várni, míg a monarchia mindkét fele alkotmányos módon kidolgozza a védrendszernek szükséges átalakítását és egyúttal megalkotja az ujonczozási törvényt. A népesség számaránya szerint Magyarország és Erdély — mely országok rendes körülmények közt évenkint csak 30—35,000 ujonczczal járultak a hadsereg kiegészítéséhez — 76,000 embert tartoznék ugyan állítani; minthogy azonban az országot igen érzékenyen sujtaná, ha egy év alatt ily nagy ujonczjutalékot kellene szolgáltatnia: a hadügyminiszterium a múlhatlanul szükségesre szorítja követeléseit s Magyarország részéről csupán 40,000, Erdély részéről pedig 8000 ujonczot követel, beléegyezvén egyszersmind abba is, hogy ez országok ujonczhátráléka, mely 15,250 főre rúg, egészen elengedtessék.

Miután kormányunk e hadjutalék szükségességéről meggyőződött, a 48,000 ujoncz megajánlása tárgyában az említett határozati javaslatot február 27-dikén az országgyűlés elé terjesztette. De a mint, alkotmányosan megállapított költségvetés hiányában, csak egy esztendőre kért az eddigi adók behajthatására felhatalmazást, úgy az ujonczállítás jogát is csak ez egy esetre kérte, még pedig az állítás eddigi módja szerint. Ismerte a közjogi aggodalmakat, melyeket indítványa kelthet, és ezért már előterjesztésében is felhozta az erre vonatkozó alkotmányos biztosítékokat. Ily biztosíték gyanánt az országos «határozatot a koronázás után külön törvényczikkben a törvénykönyvbe iktatni» igérte; ezért nyilatkozott késznek, «ha a ház kivánná, a hadkiegészítés szükségére vonatkozó adatokat egy e czélra a mult törvényhozások példájára kiküldött bizottsággal közölni»; és végre ezért kötelezte magát arra, hogy az ujonczállítás módja és feltételei iránt legközelebb az országgyűlés elé javaslatokat fog terjeszteni.

A kormánynak e határozati javaslata a képviselőház 1867 márczius 2-diki ülésén került tárgyalásra.

Ghyczy Kálmán hosszas beszédben elősorolván aggodalmait, a következő indítványt tette: «Miután alkotmányunk szerint ujonczállítás csak koronás király által szentesített országos törvény által rendeltethetik el, és csak annak folytán foganatosíttathatik, s az eltérést ez alkotmányos elvtől egyedül az ország és a trón biztonságát rendkívül veszélyeztető körülmények indokolhatnák: válaszszon a ház egy 15

tagból álló bizottságot, mely a nemzet buzgó óhajtása szerint remélhetőleg nem sokára történendő királyi koronázás előtt azonnal végrehajtandó ujonczállításnak az ország és trón védelmére mulaszthatlan szükségét tárgyazó azon adatokat, azon módon, mint az az 1830-dik és 1840-dik évi országgyűléseken történt, a miniszteriumtól megtudván, mindazokról, miknek nyilvánítása a közállományra nézve nem káros, a képviselőháznak további határozat végett kimerítő tudósítást tegyen. Ezen tudósítással egyidejűleg tegye meg a miniszterium előterjesztését az ujonczállítás módja és föltételei iránt is.»

Ez indítványnyal szemben a miniszterelnök következőleg fejtette ki a kormány álláspontját:

Tisztelt ház, Megvallom, egy kevéssé bajos ilyen tüzetesen körvonalozott indítványhoz egy hallásra hozzá szólni; mindazonáltal — a mennyiben fölfogtam szellemét, és azt gondolom, helyesen fogtam föl azt — nem habozhatom egy perczig sem kinyilatkoztatni, hogy a kormány a maga részéről az indítvány alapeszméjét, melyet én legalább találok benne, t. i. egy bizottságnak kiküldését, elfogadja; de nem fogadhatja el annak motivatióját és az indítványban foglalt egyéb eszméket sem. Mert azt, hogy parlamentaris kormányforma mellett, tökéletesen ugyanazon eljárást kövessük, melyet eddig követtünk, nézetem szerint már csak a jövendő esetek tekintetéből sem fogadhatnók el. Mindazonáltal elismerjük, hogy csak most léptünk ismét gyakorlatába a parlamentaris kormányzatnak: mindaz tehát, a mi a ház egy részének vagy egyeseknek megnyugtatására szolgálhat, nekünk olyannak tűnik föl, a mit megtagadni nem volna czélirányos.

Épen ezen szempontból a miniszterium már a javaslatban is kimondotta, hogy kész a hadkiegészítés, illetőleg a magyar ezredek kiegészítésére vonatkozó adatokat, a mult törvényhozások példájára, egy e czélra kiküldendő bizottsággal közölni. E tekintetben tehát a miniszteriumnak javaslata t. barátom Ghyczy Kálmán képviselőnek indítványával találkozik.

De vannak ez indítványnak oly részletei, melyeket elfogadni nem tudnék; és ezek közé számítom azt, hogy azon bizottság részletes jelentést terjeszszen a ház elé, a melyben mindazon adatokat elősorolja, melyeket az állam érdekének

sérelme vagy veszélyeztetése nélkül a ház elé terjeszthet. Ez igen általános kitétel. Mert ha, fölteszem, eltérvén az eddigi eljárástól, — mely abból állott, hogy küldöttség bízatott meg, és ezen küldöttség meggyőződött az ujonczállításnak szükségéről, ezen meggyőződését a ház előtt kifejezte, és ezáltal azon motivumok, melyek nem voltak a nagy közönség elé valók, a küldöttség körében maradtak, — ha tehát, eltérőleg ettől, a küldöttség jelentésében részletekbe bocsátkoznék, akkor igen könnyen úgy járhatna, mint az egykori honvédelmi miniszter, ki interpellaltatván az iránt, vajjon bizonyos vár oly helyzetben van-e, hogy magát meg fogja védhetni, kénytelen volt azt válaszolni, hogy «nincs oly helyzetben.» Ezt megtudta tehát az illető képviselő, de megtudta az ellenség is. Ha mi kimondanók azt, hogy a magyar ezredekben a legújabb szerencsétlen események következtében milyen hézagok támadtak, ezt magában oly körülmények közé számíthatni, a melyek az állam érdekét veszélyeztethetnék. Ellenkezőleg pedig, részletes fölvilágosítást igérni és nem teljesíteni, ellenkeznék a kormány őszinteségével.

Én tehát azt gondolom, hogy tekintetbe véve, hogy az országnak most felelős kormánya van, a t. ház föl fogja menteni a küldöttséget a részletes előterjesztéstől, úgy, a mint a kormány maga részéről elfogadja azt, hogy bizottság küldessék ki, melynek a kormány, ha méltóztatnak elhatározni, a legrövidebb idő alatt — ha méltóztatnak parancsolni, talán holnap — az illető adatokat elő fogja terjeszteni.

Egyik okát azonban, hogy miért szükséges az ujonczozás *(Halljuk!)*, és fő okát, elmondhatom a t. ház előtt, annyival is inkább, mert ezt Komárom város érdemes képviselője is elmondotta már előttem. Fő oka abban van, hogy a legújabb időkben a hadjáratok természete teljesen megváltozott, mint a legújabb eseményekből mindnyájan méltóztatnak tudni. A jelen hadjáratok — a vasutak, közlekedési eszközök tökéletesítése, szaporítása és gyorsítása következtében — egészen eltérnek az előbbi hadjáratok természetétől. A legrövidebb idő alatt nagy csapatok vonathatnak össze, és csakhamar eldől a hadjárat eredménye. Ezt mutatja a legutóbbi történetnek ismételt pél-

dája. Hogy ez így van, természetes azért is, mert egy hosszan folytatott hadjárat, az anyagi élet jelen kifejlődött korában, annyi érdeket sért, hogy szinte lehetetlenné válik.

A hadjáratok tehát nem olyanok, mint eddig voltak, és igy nem lehet az ujonczokat a hadjárat folytán megszavazni, mint eddig történt, midőn a háborúk évekig tartottak; hanem minden államnak két szempontot kell szem előtt tartani: az első az, hogy béke idejében az államháztartás megkimélése végett lehető legkevesebb katonát tartson zászló alatt, háború idején pedig a lehető legnagyobb erőt fejthesse ki.

Ez azon rendszer, melyet Komárom város érdemes képviselője igen helyesen említett, hogy mily csodás tömegű erőt tud rövid idő alatt kiállítani; és ezen rendszer behozatott már a szomszéd államokban, behozatott Francziaországban, behozatott, szóval, Europa legnagyobb államainak védrendszerében, és behozatott volna, illetőleg indítványoztatott volna behozatni Magyarországban is, ha a körülmények megengedték volna. Azonban ha magában az ujonczmegajánlási jog is már oly ténye a törvényhozásnak, melyet csak igen sürgős esetben lehet a törvényhozásnak koronázás előtt megtenni, még inkább ilyen a védrendszer átalakítása, mely a jövendőt involválja és az ország viszonyaiba a legmélyebben belényúl.

Minthogy tehát azt tenni nem lehetett, mit saját védelmünkre s a monarchia védelmére tenni kellett volna; minthogy annak végrehajtása ép azért vonatott vissza, mivel az országgyűlés felirataiban kérte, hogy azt alkotmányosan nem teljesíthetvén, az visszavonassék, egyszersmind pedig kijelentette, hogy az ország és a monarchia védelmére alkotmányos úton meg fogja azt tenni, a mit tennie kötelessége leend: ép azért kétszeresen előáll a szükség, hogy az ujonczok megszavazása alkotmányos úton teljesíttessék. *(Helyeslés.)*

Ez volt az, mi a kormányt arra bírta, hogy ezen tárgyat a többiek között, midőn az alkotmány lényege, az alkotmány maga helyreállíttatott, egyszersmind az első teendők közé sorozza, melyekre nézve a t. háznak pártolását és elhatározását akarta kikérni.

Ha tehát, mondom, a t. ház oly értelemben méltóztatik fel-

fogni az indítványt, hogy bizottság küldessék ki, és ezen bizottság meghallgatván a kormány okait, a háznak teljes discretióval elő fogja adni azt, vajjon meggyőződése szerint is létezik-e szüksége az ujonczok állításának, a mely szükségnek egyik főbb indokát most magam voltam szerencsés itt előadni: akkor a kormány részéről ellenvetés nincsen, és a kormány az indítványt szívesen elfogadja; a többi részletekre nézve azonban a kormány az indítványt magáévá semmi esetre sem teheti és el nem fogadhatja. *(Helyeslés.)*

Bónis Sámuel, ki Ghyczy indítványát magáévá tette, azt kivánta, hogy jelentésében mutassa ki majd a bizottság a szükséget, melynél fogva az ujonczok megajánlását a koronázásig elhalasztani nem lehet. Óhajtotta továbbá, hogy a kormány az ujonczállítás föltételeit is közölje, mert ő soha sem nyugodhatnék meg abban, hogy magyarok német ezredekbe soroztassanak.

Erre *Andrássy gr.* így nyilatkozott:

A miniszterium javaslatának második pontjában kimondotta azt, hogy az ujonczállítás közelebbi föltételei a miniszterium előterjesztése folytán később fognak megállapíttatni; tehát azért nem szólottam e tárgyról, mert a kormánynak épen az volt czélja, hogy ezen föltételekről külön javaslatot terjeszt elő. Azonban igen méltányosnak látom az előttem szólott képviselő úrnak azon megjegyzését, mely szerint ő — mielőtt az ujonczállítás ily általánosságban megszavaztatnék — tudni óhajtaná, vajjon a törvények értelmében szándékozik-e a miniszterium az ujonczozást megtenni, és különösen, vajjon a magyar katonák a magyar ezredekbe fognak-e soroztatni. E tekintetben én részemről azon megnyugtatást adhatom, hogy a kormánynak is szándéka volt ezt a javaslatban előhozni, és így a kormány a maga részéről igen szívesen elfogadhatja ezen nézetet. *(Helyeslés.)*

Némi vita után a ház elhatározta, hogy a bizottság ne a Ghyczy-Bónis-féle indítvány, hanem a miniszteri előterjesztés értelmében járjon el.

Ismét felszólalt Bónis, tudni akarván, hogy a kormány mikép értelmezi javaslatát. A bizottság csak a hadkiegészítési adatok előterjesztésére hivatott-e, vagy annak szükségét is tartozik-e kimutatni,

hogy a háznak a koronázást megelőzőleg kell az önvédelemről gondoskodnia?

Bónis ez elkésett sürgetésére a miniszterelnök így felelt:

Ez a kérdés nem vonatkozik arra, a mire szavaztunk. Egyszerű a kérdés; de a minisztériumnak előbb-utóbb okvetlenül jogában lesz azt mondani, hogy kérjük e kérdést máskor föltenni, mert igen bajos rá felelni. Ezen eset jelenleg nem áll elő. Fölfogásom szerint a kormány bátran nyilváníthatja azt, a mi a dolog természetében van. A mint ki lesz az ujonczállításnak jelenlegi szüksége mutatva, ki van mutatva az is, hogy nem lehet a koronázás tényét bevárni, hanem előbb kell azt megtenni. Ez magában involválja azt, a mit kérdezni méltóztatott, és én a dolgot másként fölfogni képes nem vagyok. *(Helyeslés.)*

A tíztagú bizottság, mely ezek után megválasztatott, meghallgatta a kormány előterjesztéseit s ezek alapján márczius 4-dikén adta be körülményes jelentését. A jelentés érvelése oda irányult, hogy a 48,000 ujoncz állítása elkerülhetetlenül szükséges és a koronázás utánig el nem halasztható.

E bizottság előadójától, Hollán Ernő altábornagy úrtól úgy értesültünk, hogy e bizottság előtt Andrássy gr. sem a külpolitikai viszonyokat, sem a koronázásnak még bizonytalan idejét, hanem az 1866-diki hadjárat nagy veszteségeit hozta föl egyik érvül, másodikul meg a tervezett új védelmi rendszert, melynek ujonczszükségletéről és egyéb részleteiről a kormány a ház előtt azért nem nyilatkozhatott, nehogy ezekről a külföld idő előtt értesüljön.

A szélső bal szónokai, Vállyi, Bobory, Halász Boldizsár és Madarász nem látták igazolva, hogy a haza veszélyben forog és ezért az ujonczokat megtagadták. A ház többsége azonban elfogadta a bizottság jelentését s ennek alapján, 256 szavazattal 57 ellenében, felhatalmazta a kormányt, hogy 48,000 ujonczot azonnal besorozhasson.

A részletes vita a márczius 5-diki ülésre is kiterjedt. A határozat szövegéhez beadott módosítások Andrássy grófot háromszori felszólalásra késztették. Ezen felszólalásai közül kiemelendőnek csak azt tartjuk, melyet akkor tett, midőn Tisza Kálmán és Jókai Mór a határozatba be akarták vétetni, hogy az ujonczállítás föltételeinek megállapítása alkalmával kimondassék, hogy az ország által megajánlott ujonczok csak a magyar ezredekbe oszthatók.

Már a multkor volt szerencsém a t. ház előtt kijelenteni,

hogy a kormány a maga részéről épen nem idegenkedik azon föltételt, hogy a Magyarországból kiállítandó ujonczok a magyar ezredekbe soroztassanak, a ház elé terjesztendő törvényjavaslatba fölvenni, és ezt mindenesetre meg is fogja tenni. Egyszersmind pedig maga a határozati javaslat kimondja azt, hogy a kormány nem lehetett elkészülve a részletes javaslatnak a ház elé terjesztésével, mert hiszen méltóztatnak tudni, csak néhány napja, hogy azon terhes hivatás jutott nekünk, úgyszólván a törvényhozás és igazgatás minden ágaiban felelősség mellett eljárhatni. E biztosítékot tehát a kormány a ház elé terjesztendő javaslatba okvetetlenül föl fogja venni, valamint azokat is, melyek a jelen viszonyok között az 1840-diki törvények példájára fölvehetők. Ennél tovább természetesen nem bocsátkozhatik a részletekbe, és azontúl kérni fogja, majd midőn a törvényjavaslatot a ház elé terjeszti, hogy a végrehajtást a kormányra méltóztassanak bízni, mely bizonyosan kötelességének fogja ismerni a lehető könnyebbítéseket alkalmazni és a törvényszerű s alkotmányos eljárást, a belopódzott visszaélések mellőzésével, követni.

A mit az előttem szólott t. képviselő úr arra nézve méltóztatott mondani, hogy a jelenlegi rendszer hiányos, s hogy azt igazságosabbal, czélirányosabbal kell pótolni, azon rendszerrel, melyet általában védelmi rendszernek szoktak nevezni: e tekintetben tökéletesen egyetértek vele, és a kormány annak idejében alkotmányos uton ez iránt a t. ház elé javaslatot fog terjeszteni.

Az ujonczok megajánlásához kötött feltételekről s az ujonczállítás módjáról szóló miniszteri javaslatot Andrássy gróf márczius 30-dikán tette a ház asztalára. A képviselőház e javaslatot április 2-dikán csaknem vita nélkül elfogadta.

1867 MÁRCZIUS 7.

A BUDAI HADPARANCSNOKSÁG RENDELETEI TÁRGYÁBAN.

A budai hadparancsnokság február 21-diki kelettel körrendeletet bocsátott ki, mely birálat alá vette a magyar miniszterium kinevezését, még pedig inkább a kudarczot vallott centralistikus politikai párt elkeseredésével, semmint azon «katonai szempontból», melyre hivatkozott. A hadparancsnok, Liechtenstein herczeg, a legkihívóbb modorban hirdette, hogy «ama honvédelmi miniszterium egyáltalán nem ruháztatott fel parancsoló joggal a hadsereg bármely része fölött, és teljességgel nem engedtetett neki semmi egyenes befolyás a hadsereg szolgálattételére, vezényletére és kezelésére.» Intézkedett azután, hogy a katonai hatóságok ne a honvédelmi miniszteriummal — szerinte csak «osztálylyal» — levelezzenek, «hanem leveleiket mindenkor a miniszterelnök személyéhez, az elnökséghez, vagy a belügyminiszteriumhoz intézzék, még pedig, magától érthetőleg, mindenkor német nyelven.» Végre mindazon katonai hatóságoknak, melyek a fennálló szabályzatok értelmében a Helytartó tanácscsal közvetlenül nem érintkezhettek, megtiltotta, hogy oly rendeleteket végrehajtsanak, melyeket a magyar miniszterium hozzájuk intézni találna.

Másnap egy újabb körrendeletében felszólította a hadsereg tisztjeit, hogy ápolják a hadsereg egységes szellemét és ne engedjék, hogy benne a nemzetiségek szerinti elkülönzés lábra kapjon. Az altiszteket és a legénységet — mint mondá — «a legszigorúbb fegyelem és szoros felvigyázás alatt kell tartani, s minden olyas veszélynek útját állni, mely a nemzeti áramlatoktól és különválási törekvésektől netán elragadott városi lakossággal való érintkezés következtében nagyon könynyen káros befolyással lehetne.»

A hazai sajtó e rendeletekről, szinte tüntetőleg, nem vett tudomást. De midőn pár nappal utóbb a prágai *Politik* szószerinti szövegben közölte őket, s midőn e rendeletek széles körökben igen nagy megütközést keltettek, lapjaink sem hallgathattak tovább.

Az aggodalmak eloszlatására Tisza Kálmán a képviselőház márczius 7-diki ülésének elején kérdést intézett a kormányhoz, vajjon mit tud e rendeletek keletkezéséről és minő állást kiván velök szemben elfoglalni.

Gr. Andrássy azonnal válaszolt.

Tisztelt ház, *(Halljuk! Halljuk!)* Debreczen város egyik érdemes képviselője kérdésére van szerencsém ezennel azt válaszolni, hogy a miniszteriumnak nincs tudomása a közelebb hirlapilag közzétett hadparancsnoksági rendeletek hitelességéről. A miniszterium egyébiránt ismeri hatáskörét és kötelességeit, és azok teljesítésében csakis a törvény és ő Felsége által február hó 18-dikán és 19-dikén kiadott legmagasabb leiratok tartalmát fogja szem előtt tartani. Ezek ellenében tehát az említett körleveleknek egyáltalán semmi fontosságot nem tulajdoníthat.

A mi pedig a Magyarország és Erdély részéről kiállítandó ujonczoknak a magyar ezredekbe történendő besorozását illeti, erre nézve a miniszterium csak ismételheti azt, mit már volt szerencséje kijelenteni: hogy mindenesetre kötelességének tartandja ezen föltételt a törvényjavaslatba fölvenni s annak idejében a t. ház elé terjeszteni.

Ezek voltak, a miket a t. ház megnyugtatására nyilvánítani kötelességemnek tartottam. *(Helyeslés.)*

E válaszszal nem csupán Tisza volt megelégedve. Az a határozottság és előkelő nyugalom, melylyel Andrássy gr. a kormány állásáról és a hadparancsnok rendeleteiről nyilatkozott, olyképen, mintha ezek egy katonatiszt magán nézetei volnának, azonnal megnyugtatott mindenkit. Senki sem kételkedett, hogy a hadparancsnok e hivatalos megrovást kénytelen lesz hallgatagon eltűrni.

E kínos episod, elég jellemzően, azzal ért véget, hogy Prágában fegyelmi vizsgálat indíttatott azon egyén kipuhatolására, ki e két rendeletet a *Politik* czímű hirlapnak megküldötte volt.

Különben a legfőbb katonai hatóságok czélzatait illetőleg a hivatalos *Wiener Abendpost* minden kétséget eloszlatott. Utóbb pedig

kiderült az is, hogy voltakép mi volt a czélja a hadparancsnokságnak e «reservat und separat» feliratú körrendeleteivel. Számos katonatiszt ugyanis a honvédelmi miniszterium felállításának hírére, megemlékezvén ama vészes dilemmáról, melybe kartársaik 1848-ban jutottak, határozott magatartási rendszabályt sürgetett, melyet aztán Liechtenstein hg. hadparancsnok nagy sietséggel ki is adott, a Bécsben és Pesten illetékessé vált legfőbb alkotmányos hatóságok megkérdezése nélkül.

1867 MÁJUS 23.

A BALKÁNFÉLSZIGETI MOZGALMAK ÜGYÉBEN.

(VÁLASZ SZTRATIMIROVICS INTERPELLATIÓJÁRA.)

A párisi béke fordulatot jelöl az europai nagyhatalmaknak a portával szemben követett politikájában. Azáltal hogy a szultánt befogadták az «európai concertbe» és birodalmát a szerződések oltalma alá vették, gátat kivántak emelni az orosz terjeszkedés elé. Egyúttal pedig, a szerződés 9-dik pontja által, gondoskodni véltek arról is, hogy a porta keresztyén alattvalóinak tűrhetetlen állapota ne provocálja a közbékét veszélyeztető újabb orosz beavatkozást.

Csakhamar kitűnt, hogy a török kormány tehetetlensége meghiusította az europai hatalmak szándékait s megingatta a hitet, hogy az europai Törökország fenntartható. A hatti-humajum, mely a keresztyéneket a szultán oltalmába fogadta, írott malaszt maradt. Már 1861 óta ismét, s mind fenyegetőbb alakban, jelenkeznek a török fennhatóság alatt álló keresztyén nemzetiségek és egyházak függetlenségi mozgalmai. Az volt immár a kérdés, vajjon Europa, és különösen az 1856 ápril 15-diki külön szerződés által erre kötelezett Ausztria-Magyarország, Anglia és Francziaország, fenn fogja-e tartani minden áron az ozmán birodalom épségét, vagy pedig tesznek-e az említett hatalmak újabb lépést a keresztyének sorsának javítására, ép abból a czélból, hogy ezáltal az egyoldalú orosz interventiónak utját állják.

E kérdés megoldása monarchiánkat érdekelte első sorban. Mióta Német- és Olaszországból kiszorult, Keletre kellett fordítania egész erejét. Ezenfelül ethnographiai viszonyaink közt szinte becsületbeli kérdés volt, nem hátráltatni nemzetiségeink fajrokonainak kulturális és gazdasági törekvéseit. Beust gróf számolt is az adott helyzettel, igyekezett bizalmat kelteni a balkáni népekben, melyek Metternich óta megszokták elnyomójuk hű szövetségesét látni a bécsi udvarban. A feltörekvő

Szerbiának monarchiánk jóakarata szerezte meg dynastiája örökösödésének elismerését s utóbb a belgrádi vár birtokát.* Miklóst, a montenegrói fejedelmet internuntiaturánk hathatós közbenjárása békítette ki a szultánnal. Ugyanezen csapáson halad az osztrák-magyar monarchia külügyminisztere által fölvetett terv, hogy a folytonos beavatkozás és közbenjárás kétes eszköze helyett, a keresztyén alattvalók sorsának gyökeres javításáról és állandó biztosításáról az érdekelt *összes* kormányok megbizottjai gondoskodjanak.** Nem más ez, mint a (titkos) orosz protectio helyettesítése a (nyilt) europai védnökséggel.

De vajjon beléegyezik-e az orosz hatalom, mely 1855-ben kapott sebeit már rég kiheverte, befolyásának ily határozott csökkentésébe? Nem fogja-e még inkább szítani az elégedetlenséget és lehetetlenné tenni a békés megoldást?

Ha nem kell attól tartani, hogy Oroszország mint a keresztyén népek felszabadítója, reá teszi kezét a «beteg ember» féltett örökére, akkor fölöslegessé válik a párisi békének egy csupán ezen veszélyre vonatkozó, különben Oroszországot egyenesen kihívó rendelkezése, mely az orosz hajórajt a Fekete-tengerből úgyszólván kizárja.*** E tilalom megszüntetésében, melyet az 1867 január 1-sején kelt sürgönyben is megpendített, látta Beust az egyetlen módot, hogy Oroszország a a *közös* fellépés eszméjének megnyeressék, s hogy ily módon a különben is természetellenesnek tartott párisi béke nem betű szerint, hanem lényegében megszilárdíttassék.

Fő vonásaiban ez volt monarchiánk külügyminiszterének keleti politikája, a mint 1867 elejére megállapítható.†

* A porta 1867 márczius 3-dikán kötelezte magát arra, hogy Belgrádból és egyéb szerb váraiból kiviszi a török őrséget. A szerb zászlót azonban a török mellé csak néhány héttel Sztratimirovics interpellatiója után, ápril 18-dikán tűzhették ki a szerbek ama fellegvárra, honnan a törökök öt évvel azelőtt Belgrád lakosságát ágyúkkal lövöldözték. Akkoriban még Ausztria erélyesen tiltakozott a török őrség eltávolitása ellen.

** L. Beustnak Metternich hghez, monarchiánk párisi nagykövetéhez intézett ismeretes sürgönyét (1867 január 1).

*** Párisi békeszerződés 13. és 14. czikkelye.

† L. az 1868-diki *Vörös könyv* bevezetését (III. keleti ügyek), továbbá Beust emlékiratait: *Aus drei Viertel-Jahrhunderten.* Stuttgart, 1887, I. köt. 16. és II. köt. 6. és 21. fej. — A Beust keleti politikájára vonatkozó okmányokat elég ügyesen összefűzi a *L'empire austro-hongrois et la politique du comte de Beust* (Paris, 1870) czimű munka névtelen szerzője (144—194 l.)

Monarchiánk barátságos dispositiói azonban csak lassan hatolhattak a Balkán félsziget népeinek tudatába. Ekkoriban e népek saját erejükből akarták a keleti kérdést megoldani. A krétai fölkelés példáján buzdulva, mely 1866 augusztus óta mind nagyobb sikereket ért el, fegyveres erővel készültek kivívni függetlenségüket. A fölkelés fegyverzöreje hallatszott mindenfelől. A görög határon a harczias makedoniai albánok fegyveres csapatokba verődtek össze. Bulgáriában nyiltan kitűzték a fölkelés zászlaját, s igen aggasztó módon kisértett a nagy-szerb eszme is, melynek hazai szerbjeink közt is szervezett propagandája volt, az ifjúság hirhedt Omladinájában.

A mi a makedon-görög, a szerb-montenegrói, a bolgár s a teljesen még nem emancipált román nemzetiségek függetlenségi mozgalmainak nyilt kitörését egyelőre hátráltatta, nem a török hadsereg reputatiója volt, hanem az az aggodalom, hogy az osztrák-magyar monarchiának életbevágó érdeke kivánja a porta hatalmának sértetlen fenntartását.

Sztratimirovics György, fajrokonai érdekében, márczius 23-dikán interpellatiót intézett a kormányhoz: vajjon igaz-e, hogy a kormány jelentékeny haderőt vont össze Szerbia és Bosznia határain; ha igaz, mily czélból történt ez összpontositás, s vajjon e csapatok barátságos vagy ellenséges állást foglalnak-e a keleti keresztyének mozgalmaival szemben.

Andrássy legott így válaszolt:

A t. képviselő úr a kormányhoz az iránt intéz kérdést, vajjon igaz-e, hogy Bosznia és Szerborszag határain nagyobb seregösszevonások történtek volna, és ha igen, mi czélból.

Minthogy privát tudomásom volt arról, hogy a t. képviselő úr ezen kérdést akarja a kormányhoz intézni, magamnak ez iránt hivatalos tudomást szereztem, s most azt válaszolhatom, hogy a hír egyáltalán alaptalan, és hogy semmi összpontosítás nem történt.

Igy tehát maga a tény nem lévén alapos, a másik kérdés magától elesik. Azonban, megvallom, nem tartom fölöslegesnek ez alkalommal nyilvánítani azon meggyőződésemet, hogy ő Felségének se mint ausztriai császárnak, se mint Magyarország királyának nem állhat érdekében a keleti népek békés fejlődését bármi úton akadályozni. *(Helyeslés.)* Hogy ő Felségének külügyminiszteriuma így fogta föl a kérdést, annak világos bizonyságát

látom azon állásban, melyet a szerb várak kiürítésében elfoglalt, a midőn ugyanis erkölcsi támogatása és közbenjárása által egy oly kérdés békés megoldását sikerült eszközölnie, mely előbb-utóbb okvetetlenül megakadályozhatta volna a keresztyén népek békés kifejlődését és összeütközésekre adhatott volna alkalmat. Ez az, mit e kérdésre válaszolhatok. *(Élénk helyeslés.)*

Sztratimirovics a miniszterelnök válaszában minden megjegyzés nélkül megnyugodott.

1867 MÁJUS 27.

A KORONÁZÁSI HITLEVÉL SZERKESZTÉSÉRŐL.

Ritkán állott még kormány oly feladatokkal szemben s még forradalmi korszakokban sem fejtett ki oly sokoldalú, mélyreható tevékenységet, mint az Andrássy-miniszterium 1867 tavaszán. Átvette a közigazgatást a régi kormányszékektől; megküzdött az előbbi rendszerről rámaradt bureaukraták nyilt vagy titkos rosszakaratával s bizalmatlanságával, valamint az új hivatalnokok járatlanságával; függetlenítette Bécstől a kormányzatot — még a pénzügyek terén is — s azután nemzeti alapon tovább fejlesztette. A mellett eljárt mindazon ügyekben (törvényhatóságok és sajtószabadság helyreállítása, adózás, ujonczozás), melyekre nézve a törvényhozás tán példátlan hatáskörrel ruházta föl, és saját initiativájából oly alkudozásokat folytatott s a törvényhozással egymásután az intézkedések oly sorát fogadtatta el, melyek által az országnak nemrég helyreállított alkotmánya nagy körvonalaiban a jogállam igényeinek megfelelő modern, a monarchia sajátos viszonyaihoz illő dualistikus alakját nyerte. Elég lesz a Bécscsel és Zágrábbal folytatott tárgyalásokra, továbbá Erdély és Fiume birtokba vételére, a közös ügyek elaboratumának elfogadtatására, a protestans patens végleges eltörlésére és a 48-as törvények azon módosítványaira utalnunk, melyek a nádori méltóságra, a miniszterek kinevezésére, a nemzetőrségre, a határőrvidékre, az országgyűlés egybehívására és budget-jogára vonatkoznak. Már meg volt oldva a legtöbb kérdés, midőn gondoskodni kellett arról, hogy a nemzetnek országgyűlésen nyilvánított akarata törvényszerű szentesítést nyerjen, és e czélból a magyar király megkoronáztassék.

Gr. Andrássy* ez ügyben a képviselőháznak május 27-dikén tartott ülésén szólalt fel.

Tisztelt ház, A miniszterium meg van győződve arról, hogy nemcsak saját kötelességét teljesíti, hanem a nemzet hő óhajtá-

* Miniszterelnökké való kinevezésekor képviselői mandatumáról lemondván, Sátoralja-Újhelyen május 15-dikén egyhangúlag és lelkesedéssel újra megválasztatott.

sának is megfelel, midőn siettetni kivánja azon nagyfontosságú napot, midőn ő Felsége a király Sz. István koronájával Magyarország királyává, ő Felsége a királyné pedig szokásos módon Magyarország királynéjává fog fölavattatni. Annál inkább meg van erről győződve a miniszterium, minthogy a magyar alkotmányos fogalmak szerint a koronázás, mely más országokban csak egyszerű szertartás szokott lenni, Magyarországban egyszersmind a nemzet és korona jogainak szentesítését foglalja magában. A mennyiben pedig a koronázás előtti teendőknek legfontosabbika és leglényegesbike, az inaugurale diploma megállapítása mindig úgy tekintetett, mint nem a kormánynak, hanem a nemzetnek, és így a törvényhozás két házának teendője: bátor vagyok a tisztelt ház elé azon indítványnyal lépni, méltóztatnék küldöttségről intézkedni, mely az inaugurale diploma megállapítása iránt a ház elé minél előbb javaslatot terjeszszen úgy, hogy ezt azután ő Felségéhez helybenhagyás és illetőleg elfogadás végett föl lehessen terjeszteni. Az eddigi eljárás szerint e tárgyban mindig regnicolaris deputatio szokott eljárni, és azt hiszem, a ház most sem fog e gyakorlattól eltérni. *(Helyeslés.)* Ha tehát a t. ház ebbe beléegyezni méltóztatik, a választás eszközlésére talán a hétfői napot lehetne kitűzni *(Helyeslés.)*, a mely napon a főrendiház is megválaszthatná tagjait. Ha indítványomat elfogadni méltóztatnak *(Elfogadjuk!)*, a tagok száma iránt kellene még határozni.

Még mielőtt Somssich Pál e czélra 24 tagú bizottság kiküldését indítványozta volna, felszólalt Zsedényi Ede s abból indulva ki, hogy a koronázási hitlevél az ország területi épségével szorosan összefügg, a horvát országgyűlés pedig a nemzetközi és területi kérdésekben jogtalan követelésekkel lép föl, mindenek előtt »ez ingadozó állapot« megszűntetését kivánta. Először tehát azt kérdezte a miniszterelnöktől, vajjon Fiume királyi meghivó levéllel meg van-e már híva az országgyűlésre, hogy az inaugurale diploma megállapításában részt vehessen; másodszor pedig azt, hogy mivel Horvátország a magyar országgyűlés felszólítására követeket nem küldött, nem tartja-e szükségesnek hogy királyi meghivó levéllel hivassanak meg Horvát- és Tótország megyéi es városai, hogy ezeknek így alkalom nyújtassék törvényes jogaikkal élhetni.

Andrássy gr. válaszában feltünő azon elszántság, melylyel a május hó 1-sejére egybegyűlt horvát tartománygyűlés intransigens magatartásával szemben már ez alkalommal is fellépett. E felszólalásával egy napon kelt különben ama kir. leirat, mely a zágrábi tartománygyűlést feloszlatta.

Jogomban volna ugyan ezen interpellatióra bővebb megfontolást kérni és arra írásban történendő beadása után válaszolni; nem látván azonban okot arra, miért ne válaszoljak mindjárt: ha méltóztatnak megengedni, feleletemet a következőkben adom elő. *(Halljuk! Halljuk!)*

A mi azt illeti, hogy ezen kérdés mily kapcsolatban van az inaugurale diploma megállapításával: azt hiszem, hogy ha az inaugurale diploma meg fog állapíttatni, és abban a Horvátországra és a korona integritására vonatkozó kérdés a küldöttség által a ház elé fog terjesztetni, akkor lesz helyén e fölött a háznak érdemleg nyilatkozni; akkor fog a fölött határozni, hogy miféle módositás vagy eljárás szükséges e tekintetben az inaugurale diploma megállapításában.

A mi a kérdés másik részét illeti, azt t. i., hogy meg van-e Fiume városa híva a magyar országgyűlésre az inaugurale diploma megállapítására és a koronázásban való részvételre: erre nézve azon megnyugtató választ adhatom a t. háznak, hogy igenis meg van híva, a meghívás már el is küldetett *(Élénk helyeslés.)*, és remélem, hogy képviselői meg fognak körünkben jelenni.*

A harmadik kérdést illetőleg, vajjon tanácsosnak tartanám-e azt, mit a t. képviselő úr mintegy javaslatképen méltóztatott ezen tárgyhoz kötni, mi azonban nem tartozik se e tárgyhoz, se a jelenlegi indítványnyal szoros kapcsolatban nincs: erre nézve határozott véleményem az, hogy nemcsak tanácsosnak nem tartom, sőt épen ellenkezőjének, és hogy a kormány a maga részéről ezen politikát, mely az országgyűlésnek igen ildomos, igen méltányos, tán ennél is több, de szerintem helyes eljárásától eltér, soha és semmi esetre magáévá nem teheti. Ez nézetem e részben, és ezt óhajtottam válaszolni. *(Helyeslés.)*

* A Fiume és kerülete közönségéhez intézett királyi meghívó levél május hó 25-dikén kelt és Andrássy ellenjegyzésével küldetett el.

1867 MÁJUS 27.

A KÖZÖS ÜGYEKRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

A képviselőház, Deák Ferencz indítványára, még 1866 február 28-dikán határozta el, hogy a válaszfeliratban kifejezett igéretéhez képest bizottságot fog kiküldeni kebléből, hogy törvényjavaslatot készítsen Magyarország és az ő felsége uralkodása alatt álló többi országok közös ügyeinek intézése tárgyában. E bizottságba 1866 márczius 1-sején 52 tag választatott, utóbb pedig, ápril 16-dikán, az időközben megérkezett erdélyi képviselők sorából, még 15, úgy hogy a bizottság mindössze 67 tagból állott. E 67-es bizottság márczius 22-dikén tartotta első ülését az Akadémia kis termében. Elnökké gróf Andrássyt, jegyzővé Csengery Antalt választotta, s a tárgyalás sorrendjének kidolgozását egy ötös bizottságra bízta. Ez ötös bizottság javaslatára május 4-dikén egy tizenöttagú szűkebb bizottság küldetett ki, a kellő előmunkálatok elkészítése végett.

A kétszeres eliminatio e tizenötös bizottságba oly politikai tehetségeket juttatott, kiknél méltóbbakra az ország nem bízhatta volna sorsát.

E szűkebb bizottság tagjai, névszerint gr. Andrássy, gr. Apponyi György, Csengery Antal, Deák, Eötvös, Fest Imre, Ghyczy Kálmán, Gorove István, Hollán Ernő, Ivánka Imre, Lónyay Menyhért, gr. Mikó Imre, Nyáry Pál, Somssich Pál és Tisza Kálmán, május 5-dikén tartották első ülésöket. A tárgyalások, melyeket itt is Andrássy vezetett, — és melyek Kónyi érdeméből nem ismeretlenek többé, * — Andrássynak Deákkal egyetértőleg előzetesen részletenként megállapított tervezete körül forogtak.

* A tizenhat ülés historicumát Kónyi főkép Lónyay és Gorove naplóiból állította össze. L. *Deák Ferencz beszédei*, III. k., 505—554 l.

Még mielőtt az országgyűlést a porosz-osztrák háború miatt, Deák határozott kivánságára és Andrássy óhajának ellenére elnapolták, a tizenötös bizottságnak sikerült befejeznie munkálatát. Véleményét, a négy tagból álló kisebbség ellenvéleményével együtt, ugyanaz nap bocsátotta a nyilvánosság elé, melyen a junius 24-diki custozzai győzelmet hirdették a falragaszok.

Midőn a háború és a koleraveszély elmultával az országgyűlés 1866 november 19-dikén végre ismét megnyílt, a 67-es bizottság — melyet Klauzálnak és Sárközy Józsefnek időközben bekövetkezett halála óta 65-ösnek neveztek — szintén folytatta tárgyalásait. E 65-ös bizottság 1867 január 28-dikán kezdette meg Andrássy elnöklete alatt a tizenötös bizottság munkálatának tárgyalását és hat emlékezetes ülésben február 4-dikén be is fejezte. *

E munkálat a kiegyezés. Ennek alapján állította helyre ő felsége a magyar alkotmányt és nevezte ki a magyar miniszteriumot, viszont ez volt ama programm, melynek alapján Andrássy és társai a kormányt elvállalták.

Ismertetnünk annál kevésbbé kell, mert lényegtelen módosítványokkal e munkálat azonos a mindenki által ismert 1867 : XII. törvényczikkel, monarchiánk amaz alaptörvényével, mely véget vetett a nemzet és a korona közt három száz év óta folyton megújuló viszályoknak.

1867 márczius 9-dikén mutatta be Csengery a képviselőháznak a 67-es bizottság jelentését és véleményét, mellékelve a kisebbség véleményét is. Ezek fölött márczius 20-dikán kezdődött meg az általános vita, mely bár néha szenvedélyesen csapongott, de egészben a fontos tárgyat megillető komolysággal folyt.

A baloldal, melynek tömörülnie még soká nem sikerült, de a mely tényleg már elvált a Deák-párttól, tíz napig védte a personal-uniót, a mint azt a bizottsági kisebbség véleménye formulázta. Deák márczius 28-diki fényes beszédével azonban megczáfolta az ellenzék összes érveit, s midőn márczius 30-dikán megtörtént a szavazás, a 67-es bizottság munkálata 257 szavazattal 117 ellenében, tehát 140 szótöbbséggel elfogadtatott a részletes tárgyalás alapjául. Meghiusult ezután az ellenzéknek az a terve is, hogy a vita a koronázás utánra halasztassék.

A főrendiház, bár némileg neheztelt a miatt, hogy a közösügyi

* Ez ülések nyilvánosak voltak. A gyorsírói följegyzéseket Emich is, Heckenast is még 1867-ben külön kötetben közzétették.

bizottság kizárólag képviselőkből alakult, meghallgatva minden pártárnyéklat szónokát, április 3-dikán egyhangúlag hozzájárult a képviselőház határozatához.

Törvényjavaslat alakjában május 27-dikén került a közösügyi munkálat a képviselőház elé.

A kormány által benyujtott törvényjavaslatot már előzőleg valamennyi osztály elfogadta, minden érdemleges észrevétel nélkül, épen csak egynek, a IX-diknek kivételével. E IX. osztály előadója, Ráday László gr. május hó 27-dikén azt fejtegette, hogy «a törvényjavaslatot a haza jövendőjére nézve üdvösnek nem tartja, s egyáltalában nem látja szükségét annak, hogy ez idő szerint törvényczikk alkottassék.»

Ráday ez ítéletét nem csupán a párthivei által felhozott érvekre alapította, melyeknél fogva e törvényjavaslatot ő «se most, se semmi időben» el nem fogadja, hanem főleg arra, hogy a törvényjavaslat meg a 67-es bizottság munkálata közt oly eltérések vannak, melyeket az osztály igen lényegeseknek tart. Mert míg a 67-es bizottság munkálata a 24., 25., és 26. sz. fejezetben világosan és ismételten alapfeltételűl tűzte ki, hogy az alkotmányosság Magyarországon és ő felsége többi országaiban tettleg életbe lépjen és hogy a kormányzat felelős ministerium kezében legyen, addig a törvényjavaslat e föltételről meg sem emlékezik. A törvényjavaslat zártételéből pedig, mely szerint «a második része ezen munkálatnak csak akkor válik érvényessé, hogy ha az ő Felsége többi országai által el lesz fogadva,» Ráday gr. azt következtette, hogy ez által «Sz. István koronájának országai, fájdalom, többé nem önállóságukat, de egyszersmind egyenjogusságukat is a jövő veszélyeinek tették ki.»

Deák Ferencz figyelmeztette a házat, hogy az nem lehet kérdés tárgya többé, vajjon az országos határozat törvénybe iktattassék-e vagy ne. A vita csupán a körül foroghat, vajjon most tárgyaltassék-e a törvényjavaslat vagy máskor, vajjon mennyiben tér el a ministerium által előterjesztett törvényjavaslat a már elfogadott határozattól, és vajjon ezen eltérések elfogadtassanak-e.

E figyelmeztetés daczára Böszörményi László, ki azután szólalt fel, megmaradt a mellett, hogy elég a határozat; törvénybe iktatni annál kevésbbé akarja, mert a kormány módosításokat ajánlott hozzá. A törvényjavaslat zártétele úgy intézkedik, hogy a javaslat csak akkor válik majd törvénynyé, ha a másik egyezkedő fél is elfogadja. Mivel pedig e másik egyezkedő fél nem az uralkodó, hanem ő felsége többi tartományai, melyek alkotmányt kaptak ugyan, de a közös ügyek kér-

déséhen még nem nyilatkoztak, «nem lehet egy oldalról kötelező törvényt alkotni akkor, midőn a másik fél még hozzá sem szólott.» Azt a czélt, hogy a másik fél is nyilatkozzék, elérjük a határozattal is; nem kell tehát törvény, mely különben is hátrányosabb az országra nézve, mint a határozat. — Felhozta továbbá, hogy a közösügyi határozat tárgyalásakor az mondatott, hogy befolyást nyerünk a birodalom másik részének ügyeibe. De mivel a törvényjavaslat reánk nézve minden esetre törvényerővel fog bírni, Ausztriára nézve pedig csak akkor, ha azt elfogadja, a javaslatban provideált delegatio nem fog életbe lépni, s így elveszítjük befolyásunkat nemcsak az örökös tartományok, de Magyarország ügyeibe is, mert az országgyűlésnek nem lesz organuma, melylyel a közös ügyek intezésébe befolyhatna, s nem kérheti számon a pénz- és véradót, melyet «közös» czímen fizet. A delegatio egyáltalában a magyar alkotmánynak megszüntetése. — Az országos határozat 24-dik pontja az alkotmány teljes és tettleges visszaállítását említi, a javaslat a magyar alkotmánynak csak fenntartásáról szól. «Úgy látszik, hogy a kormány nem ugyanazt akarja a «fenntartás» szóval kifejezni, hanem csak azon állásban akarná az alkotmányt fenntartani, melyben most van.» «Pedig hogy teljesen és tettleg vissza lenne az alkotmány állítva, azt állítani nem lehet.» S miután ismételte a Ráday által már felsorolt különbségeket, újra azon állapot ecsetelésére tért, mely bekövetkeznék akkor, ha nem lenne delegatio. Ismételte, hogy a javaslat szerint a magyar országgyűlésnek a közös költségek megajánlásába nincs beleszólása; a közös ügyek rendkívüli terheit minden ellenőrködés nélkül fogja viselni az ország, az uralkodó önkényes rendelkezése szerint. «Ha ez volt a határozat óhajtott czélja, — a mit nem hiszek, — akkor teljesítheti a ház ma is az ily beczikkelyezést; de ha nem az volt a czélja, akkor alázatos véleményem szerint ily törvényalkotáshoz nem járulhat; nem járulhat, mondom, az ily törvény tartalmához az előbbi többség sem.»

Casuistikus érvelésének betetőzésére Böszörményi mesteréhez fordult segélyért. Beszéde végén voltakép ugyanazon vádakkal lép fel a kormány ellen, melyeket Kossuth hangoztatott Deákhoz intézett május 22-diki nyílt levelében. A 67-es bizottság munkálata ellenkezik a jogfolytonossággal, mert az 1861-diki felirat lehetetlennek mondott minden egyezkedést, az alkotmány életbeléptetése és a fejedelem megkoronázása előtt. A ház tehát a jogfolytonosság ellenére nem járulhat a kormány kivánatához. — És a mint Kossuth az alkotmány mystificatiójáról beszélt, hű tanítványa is felkiált: «Az

ily eljárással méltóztassanak megkimélni legalább színét az alkotmányosságnak. Mondom, méltóztassanak legalább az alkotmányosság színét megmenteni, mert azt nem is kivánhatom, hogy az alkotmányosságot, alkotmányszerű jogfolytonosságot mentsék meg, mert ezen — már rég túl van a ház.»

Ez volt a szélső bal hadüzenete.

Andrássy gróf. ki kényszerítő szükség nélkül nyilvánosan nem emelt szót, talán ezúttal sem töri meg a hallgatást, ha egyes kitételek, melyekkel Ráday és Böszörményi a javaslatot megtámadták, a felszólalásra egyenesen nem provocálják.

Tisztelt ház, A mi a tárgyalási formát illeti, magam részéről csak csatlakozhatom azokhoz, a miket Pest belváros érdemes képviselője, Deák Ferencz t. barátom mondott, t. i. hogy a ház mostani tanácskozásának tárgya legkülönösebben és, mondhatnám, kizárólag az, vajjon a közösügyi munkálat most iktattassék-e törvénybe, vagy a törvénybe iktatás későbbre halasztassék. továbbá azon változtatások fölötti tanácskozás, melyek a miniszteri előterjesztésben foglaltatnak. De azon kérdés, hogy e munkálat törvénynyé ne alkottassék, jelenleg tanácskozásunk tárgya nem lehet; és úgy látom, hogy ezt az előttem szólott t. képviselő úron kívül más nem is állította. *(Ellenmondás a bal oldalon.)*

Én, t. ház, igen meg vagyok győződve arról, hogy legelső föltétele a törvényhozás tanácskozásainak a véleményeknek teljesen szabadon nyilvánítása, és azért se a kormány részéről, se mint képviselőnek nincs ellenvetésem az előttem szólott képviselő úr által használt kitételek ellen; hanem egyre tartom magamat följogosítva, és ez annak kijelentése, hogy igen szomorú volna, ha a t. képviselő úron kívül még más volna e házban, ki azt gondolná, hogy e törvényhozás már odáig jutott, hogy elégséges, ha az alkotmányosságnak csupán csak színét tartja meg. *(Helyeslés.)* Meg vagyok győződve, hogy senki sincs e házban, sőt az országban, ki e véleményben osztoznék.

Keglevich Béla gr.: De igenis vannak!

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Ha van valaki, ki e véleményt magáévá teszi, mondja ki, és bátran elébe állunk. Valamint azoknak, kik e munkálatot a hazára vagy a haza polgáraira nézve károsnak vélik, jogukban áll e meggyőződé-

süknek kifejezést adni, úgy természetesen mi is fenntartjuk a jogot, ha szükséges volna, azt védeni, mit a hazára nézve igen is hasznosnak tartunk; de oly fegyverekkel, a milyenek az előttem szólott t. képviselő úr által tett kijelentésben, mintegy insinuatióképen, foglaltatnak, bizonyára senki közűlünk élni nem fog. *(Helyeslés jobbról.)*

A mi azt illeti, mit a t. képviselő úr arra nézve mondott, mit tart ő természetesnek a miniszterium részéről és mit nem: hogy egyforma fegyverekkel éljek, megmondom, mit tartok én természetesnek a t. képviselő úr állása pontjából és mit nem. Én igen természetesnek tartanám a t. képviselő úr fölszólalását, ha azt mondaná, hogy igen nagy súlyt helyez a föltételekre, mert óhajtja, hogy e munkálat törvénynyé váljék; megérteném azt, ha eddigi eljárásában azon szempontból indult volna ki, hogy miután itt két fél közötti egyezkedésről van szó, módosíttatni kivánná az előterjesztés azon részét, melyben nézete szerint nincs eléggé fenntartva a másik fél hozzájárulási joga. De egyet nem foghatok meg, és ez az, hogy a t. képviselő úr és Ráday László gr. úr, kik e munkálatot soha, se most, se más időben nem kivánják törvénybe iktattatni, nagy súlyt helyeznek azon föltevésre, hogy az, mit törvénybe iktattatni nem óhajtanak, a másik rész által szabad hozzájárulás utján elfogadtassék. Ezen két szempontot nem tudom egyesíteni. *(Helyeslés jobbról.)*

Szükségesnek tartom még azt is röviden érinteni, hogy én megértem azt, ha valaki azon szempontból indulván ki, a melyből Böszörményi t. képviselő úr jelenleg kiindulni látszik, nagy súlyt helyez a kölcsönös egyetértésre, és így mindazt, mi a másik részre nézve nehezen látszik elfogadhatónak, akként kivánja módosíttatni, hogy annak jogaink fenntartása mellett és az ország kára nélkül a másik rész által lehető elfogadása könnyíttessék. Azt azonban nem foghatom meg, hogy lehet nagy súlyt helyezni az elfogadás föltételére, és a kormányt s a többséget mindannyiszor megtámadni, valahányszor a nemzet jogainak fenntartása mellett csak távolról oly érvek hozatnak föl részünkről, melyek a monarchia másik felének érdekeit tartották szem előtt. Ez eljárás logikáját, megvallom, nem tudom megérteni. *(Helyeslés jobbról.)*

A mi egyébként a tárgyalás eljárását illeti, mint mondottam, helyesnek tartom Deák Ferencz t. barátom és Ghyczy Kálmán képviselő úr által ajánlott azon módot, mely szerint előbb azon kérdés bocsáttatnék szavazás alá, vajjon e munkálat már jelenleg törvény formába öntessék-e és azután átmennénk az általános, illetőleg a részletes tárgyalásra. *(Helyeslés.)*

A miniszterelnök észrevételeire Bónis Sámuel azzal válaszolt, hogy bár e javaslatot nem tartja üdvösnek hazájára, de minthogy a ház elhatározta, hogy az törvénybe menjen, kötelességének vallja legalább a módosításokat megakadályozni, «hogy, ha már kár történik az egész által, a módosítás által lehető legkevesebb történjék.» Nézete szerint a miniszterelnök a IX. osztály véleményét nem helyesen fogta fel. Mert ez osztály nem azt állítja, hogy nem akar a közösügyi tárgyakról törvényczikket alkotni, hanem azt, hogy ha törvény alkottatik, az ne most történjék, hanem majd akkor «midőn ideje lesz.»

A felelet erre nézve nem lehetett kétséges.

Gr. Andrássy Gyula:

Fölvilágosításul azt akarom válaszolni, hogy én nem a IX. osztály véleményére vonatkoztam, hanem Ráday László gr. előadására, kire hivatkozom, hogy beszédének első szavai ezek valának: «Semmi föltétel alatt, se most, se máskor e munkálatot törvénynyé emeltetni nem akarom.» Méltóztassanak elhatározni, vajjon Ráday gr. úr ezt mint képviselő, vagy mint az osztály előadója mondotta-e; én csak azon szavakra válaszoltam, melyeket Ráday úr akár mint képviselő, akár mint az osztály előadója mondott.

Bónis képviselő úr czáfolatát illetőleg azt válaszolom, hogy soha sem állítottam, hogy azoknak, kik e munkálatot helyesnek nem tartják, — ha az a ház határozata által mégis elfogadtatik, — ne legyen meg az a joguk, hogy az egyes föltételekhez hozzászóljanak. Ezt állítani szándékomban nem volt: csak azt állítottam, hogy azoknak álláspontjából, kik azt mondják, hogy e javaslatot se most, se máskor nem kivánják törvényerőre emelve látni, nem lehet nagy súlyt és nem természetes nagy súlyt helyezniök az egyes föltételekre, hogy a másik rész hozzá-

járulása is biztosíttassék azon törvényhez, melyet életbe léptetni nem óhajtanak.

Ezek után zajos jelenet következett. A ház nem akarta meghallgatni Böszörményit, ki négyszer is kisérletet tett, hogy szóhoz jusson. Szentiványi elnök kijelenti, hogy személyes támadást nem vett észre, és ezért nem engedheti meg, hogy Böszörményi ezen tárgyhoz másodszor is hozzászóljon.

Ráday gróf védelmére kelt Böszörményinek, s a házszabályok illető szakaszát föl kellett olvasni. De a zavar csak akkor szünt meg, midőn Andrássy a következő kijelentéssel lefegyverezte támadóját:

Tisztelt ház. Én azt hiszem, a ház szabályainak értelme szerint kétségtelen, hogy egyszernél többször fölszólalni joga senkinek sincs, kivéve a személyes sértés vagy megtámadás esetét. Azt is hiszem, nem fogja a t. ház mondani, hogy itt személyes sértés vagy megtámadás történt volna, hanem egyszerűen visszautasított megtámadás volt. Mivel azonban a ház szabályai szerint a minisztereknek azon jog van fenntartva, hogy ők bármikor fölszólalhatnak: kérem a házat, hogy e tekintetből — nehogy úgy lássék, mintha a miniszterium egyenetlen fegyverrel akarna élni — méltóztassék megengedni, hogy a képviselő úr válaszolhasson. *(Helyeslés. Fölkiáltások balról: Vagy megengedi a házszabály vagy nem!)*

A részletes vita még ugyanaz nap befejeztetett s a törvényjavaslat néhány stiláris modósítást kivéve, eredeti alakjában fogadtatott el. A végszavazás, mely a házszabályok értelmében csak egy nap közbejötte után történhetett meg, május 29-dikére halasztatott. Ekkor a ház a közös viszonyokat tárgyazó törvényjavaslatot, mely a magyar törvénykönyvben 1867: XII. t.-cz. néven ismeretes, 209 szavazattal 89 ellenében elfogadta. 83 képviselő ez alaptörvény megszavazásakor távol volt.

1867 JUNIUS 1.

V. FERDINÁND ÉS FERENCZ KÁROLY FŐHERCZEG LEMONDÁSA TÁRGYÁBAN.

Az a bizottság, mely az országgyűlés mindkét házából május 25-dikén a koronázási hitlevél szerkesztésére kiküldetett, már a bevezetés szövegezésekor oly nehézségekre bukkant, melyeken munkálata fennakadt. A hitlevél szövegében ugyanis meg kellett említeni, miért készül új hitlevél, holott az alkotmányosan megkoronázott király még él. Az V. Ferdinánd és Ferencz Károly főherczeg által Olmützben 1848 deczember 2-dikán kiállított lemondó okiratokat egyszerűen beiktatni nem lehetett, mert ezeket az 1861-diki országgyűlés a magyar közjog szempontjából hiányosaknak nyilvánította és ellenük mindkét feliratában óvást tett.

A bizottság, minthogy az előbbi országgyűlés határozatát nem változtathatta meg, a felmerült aggályok eloszlatása végett a kormányhoz fordult. Andrássy gr. e felszólítás következtében szóval is, irásban is következőkép nyilatkozott:

«A miniszterium a történt lemondásokban létező formahiányokat a maga részéről is elismeri. Minthogy azonban az 1861-diki országgyűlés sem vonta kétségbe azt, mint valóságos és meg nem változtatható tényt, hogy ő Felsége V. Ferdinánd 1848 deczember 2-dikán a magyar trónról is lemondott, de az ország jogainak épségben tartása és jövendő biztosítása tekintetéből azt kivánta, hogy minden innen vonható következtetések elleni óvása, úgy szintén az országnak ezen lemondáshoz való utólagos hozzájárulása magában a törvényben kifejeztessék: a miniszterium azon nézetben van, hogy ezen formahiányok az oly hosszúra haladott idő után legczélirányosabban akkép volnának pótolhatók és az 1861-diki országgyűlési határozat czélja legbiztosabban az által lesz elérve, ha a törvényhozás egy ez alkalommal alkotandó törvényczikkbe ő Felségének V. Ferdinándnak és

Ferencz Károly főherczegnek lemondását beiktatván, az ezen lemondások formahiányából netán vonható következtetések ellen óvását kijelenti, jövőre pedig az iránti jogát fenntartja, hogy a trónlemondás ténye mindenkor Magyarország külön értesítése mellett és hozzájárulásával történjék.»

Erre a bizottság, melynek b. Sennyei Pál volt az elnöke és Joannovics György a jegyzője, oly jelentést készített, melyben minden véleménynyilvánítástól tartózkodott, s ezt a semleges jelentést Andrássy gróf nyilatkozatával együtt terjesztette az országgyűlés elé. E fölött indult meg a képviselőházi vita junius 1-sején.

Tisza Kálmán felsorolta követeléseit, hogy «hazánk közjogainak biztosítékait megszerezze.» Mindenek előtt azt követelte, hogy ő felsége az alkotandó törvényben ismerje el, hogy a trónlemondásnak oly módon kellett volna történnie, miként az 1861-diki felirat kijelölte.

A szélsőbal párt, melynek egyik szónoka, Halász Boldizsár, nyiltan elismerte, hogy a koronázást el kivánja halasztatni,* jogfeladást vetett a kormány szemére s azt követelte, hogy V. Ferdinánd és trónörököse egyenesen a nemzethez és a magyar országgyűléshez intézendő diplomatiai okiratokban mondjanak le a magyar koronáról.

A Deák-párt részéről csak Pulszky Ferencz szólalt fel. Az országgyűlés, mint mondá, 1861-ben beérte volna oly királyi leirattal, mely az aggodalmakat eloszlatja. A leiratok kora azonban lejárt s ő felsége most miniszterei által nyilvánítja akaratát. A mit a miniszter jelent, tökéletesen rescriptum erejével bir. Míg az 1861 julius 21-diki rescriptum nem látott semmi törvénytelenséget, semmi formahibát a lemondásban, a mostani kormány a formahibákat elismeri, sőt rá áll arra is, hogy törvény alkottassék, melyben az ország jogai különösen fenntartassanak. Nyilatkoztassa ki tehát a ház, hogy meg van elégedve a miniszteri kijelentéssel és ennek folytán utasítsa a hitlevél szerkesztésére kiküldött bizottságot, hogy folytassa munkálatát és indítványozzon oly törvényjavaslatot, mely az ország jogait biztosítja.

A vita ezen stadiumában kért szót a miniszterelnök:

Tisztelt ház, Épen nem csodálkozom, hogy némely képviselő urak részéről ez alkalommal is fölhozattak azok, miket e háznak

* A szélsőbal junius 4-dikén tényleg határozati javaslatot nyújtott be, hogy a koronázás halasztassék el «az ország alkotmányának teljes és tettleges visszaállításáig.»

már többször volt alkalma hallania, t. i. a jogföladás, az alkotmány föladásának örökös szemrehányásai. Azt hiszem, t. ház, hogy a kormány és az országgyülés többsége egyaránt elmondhatják azt, hogy multjok és egész politikai pályájok e szemrehányásnak nem ad elég fontosságot, hogy azt még csak visszautasítani is kellene. *(Élénk helyeslés.)* Ha az, hogy mi Europa egyik legszabadabbelvű alkotmányát visszaállítani segítettük; ha az, hogy azon összeütközéseket, melyeket az 1848-ban kifejlesztett ősi alkotmány még magában tartalmazhatott, a monarchia egyéb érdekeivel, saját jogunk minden csorbítása nélkül, összeegyeztetnünk sikerült, — nem a kormányt értem itt, de azt, kinek ebben legfőbb érdeme van, és vele együtt a többséget, mely őt meggyőződése szerint követte, — ha mindez bűnnek neveztetik a t. képviselő urak által: úgy ezen bűnért a jelen- és az utókor előtt szívesen elvállaljuk a felelősséget. *(Élénk hosszas helyeslés a középen.)* Nem is azért szólaltam föl, hogy ezen vádakat visszautasítsam, vagy mintha attól tartanék, hogy a nemzet azoknak alaposságát el fogja hinni. A nemzet sokkal inkább érti saját érdekeit, s mi bátran számithatunk a legközelebbi korra, mely mérlegbe fogja vetni azt, hogy az életbe lépendő jogok a papiron és a t. urak képzelődésében létező eszmékhez mily arányban állanak. *(Élénk helyeslés a középen.)* Én ezen itélettől nem félek, és nem is azért szólalok föl, mintha attól tartanék, hogy a nemzet e vádakat elhiszi, hanem fölszólalok azért, mert attól tartok, hogy ama képviselő urak addig ismétlik azokat, míg végre magok is elhiszik. *(Élénk derültség a középen.)*

Áttérek már most magára a tárgy érdemére.

Azt hiszem, a kérdés igen egyszerű. A kormány a maga részéről őszintén s minden habozás nélkül elismerte, hogy igenis, vannak formahiányok, és ép oly őszinteséggel kijelölte ezen hiányok pótlásának útját; és ebben, úgy hiszem, nem tévedett. Elismerem, hogy az általunk ajánlott út attól, mely az 1861-diki feliratokban kijelöltetik, eltér; de azt hiszem, hogy jobbat javasoltunk, mint a mit az 1861-diki országgyülés az akkori körülményekhez képest javasolhatott. Sokkal több erő rejlik ugyanis abban, ha egy oly törvény alkottatik, melyben: először kimondatik az, hogy azon körülményből, mely szerint Magyarország a

lemondási oklevélben külön megemlítve nem volt, Magyarország jogára nézve semmi következtetés nem vonathatik; másodszor, ha az ország magát jövendőre az iránt is biztosítja, hogy minden előforduló hasonló esetben csak az ország hozzájárulásával, tudtával, Magyarországnak külön megnevezésével és belefoglalásával történhetik intézkedés. Azt hiszem, sokkal több, sokkal nagyobb biztosítékot nyújt az, ha ő Felsége egy ily módon szerkesztendő törvényt szentesitend, mint nyújthatna bármely utólagos okmány, melynek oly formában létesítése, mint azt törvénykönyveink megkivánnák, jelenleg a gyakorlati lehetetlenségek közé tartozik. A kormánynak tehát e tekintetben semmi egyéb szándéka nincs és nem is lehetett, mint az ország jogait a legbiztosabb módon megvédeni; s így a kérdés egyszerűen az: méltóztatik-e a t. ház, mint előttem mondatott, a kormány abbeli nézetét elfogadni, hogy törvény alkottassék, melyben a nemzet joga a multra biztosítva, a jövőre nézve pedig kikötve legyen az, hogy minden hasonló esetben csak a nemzet hozzájárulásával lehessen érvényesen intézkedni? elfogadja-e továbbá a t. ház azt, hogy ezen törvény szerkesztésével azon bizottság bizassék meg, mely a koronázási hitlevél kidolgozásával bizatott meg? Ha a t. ház e kérdésekre igenlőleg felel, és a bizottság e tárgybeli javaslatát a ház elé terjesztendi: csak akkor lesz idején a többi szükséges lépést elhatározni.

Ez, nézetem szerint, a dolog állása, s ezt ajánlom a t. ház figyelmébe. *(Élénk helyeslés a középen.)*

A ház, rövid vita után, Pulszky indítványát elfogadta.

1867 JUNIUS 6.

A NÁDORI TISZTTEL VALÓ MEGBIZÁS ALKALMÁVAL.

A képviselőház junius 3-dikán tartott zárt ülésében megállapodott abban, hogy a koronázásnál a nádori teendők végzésére gr. Andrássyt fogja megválasztani. Másnap, a junius 4-diki nyilvános ülésen, Deák Ferencz szólalt fel s indítványozta, hogy azon hivatalos teendők teljesítésére, melyeket hazánk törvényei a nádorra ruházták, és melyek közt legnagyobb fontosságú az, hogy az ország primásával együtt ő teszi a koronát a király fejére, az ország válaszsza meg azt, kit e magas megbízással megtisztelni akar. «Ezen tiszttel gr. Andrássy Gyulát indítványozom megbizatni, nem úgy mint miniszterelnököt, mert én ezt a hivatalhoz kötni jövőre sem szeretném, hanem azt egyénileg reá ruházott megbízásnak kivánom tekinteni.»

Deák indítványát a képviselőház általános éljenzéssel fogadta.

Minden conservativ hajlama daczára e határozathoz még ugyanaz nap hozzájárult a főrendiház is, bár jól tudta, hogy «a nádort helyettesíteni az országbirónak nemcsak joga, de kötelessége is», ha ezt gróf Majláth Antal s az elnöklő Majláth György országbiró nem is jelentették volna ki.

A megtiszteltetésért *gr. Andrássy* **az országgyűlés mindkét házában junius 6-dikán mondott köszönetet, a képviselőházban elég érthetően Deák Ferenczre czélozva.**

Fogadja a t. ház legőszintébb és legmélyebb hálám kifejezését azon fölötte nagy kitüntetésért, melyben határozata által részesített, midőn a koronázásnál a betöltetlen nádori hivatal teendőit rám, mint az országgyűlés választottjára méltóztatott bízni. *(Éljenzés.)*

Óhajtottam volna, hogy a t. ház erre nálam méltóbbat méltóztatott volna választani; azonban a t. ház választása rám

nézve oly parancsolat, mely előtt csak a legmélyebb hálával kell meghajolnom.

Teljes reményem az, hogy azon nagy történeti tény, melynél szerencsém lesz a t. házat és az országgyűlést némileg képviselni, a messze utókorra fogja kiterjeszteni jótékony hatását.

A mi engem illet, a betöltetlen nagyfontosságú nádori hivatalnak egy perczig sem fogadhatnám el fényét, hanem csak kötelességét, és azért ezen választás által is érzem, hogy kétszeresen kötelességemmé lett az, a mi által a t. ház bizalmának megfelelhetek: hűség a király és hűség az alkotmány iránt. *(Hosszas éljenzés.)*

A főrendiházban a következő szavakkal köszönte meg a kitüntetést:

Nagyméltóságú elnök, Méltóságos főrendek, Az imént mondott szavak hatalma alatt meghajolva, szerénytelennek kellene lennem, ha nem tartanám először is kötelességemnek kijelenteni, hogy mélyen érzem, hogy nálam igen sok jelesebb és érdemesebb tagja van ezen tisztelt háznak is, kik azon nagyfontosságú ténynél, a melynél én az országgyűlés rendeletéből a be nem töltött nádori hivatal teendőivel megbízattam, inkább képviselhették volna az ország bizalmát, mint csekély személyem; azonban meghajlok a méltóságos ház és az országgyűlés határozata előtt, és boldognak érzendem magamat azt az országgyűlés nevében teljesíteni. Engedjék egyszersmind kijelentenem azon meggyőződésemet is, hogy ezen nagyfontosságú ritka történelmi tény hazánk jövendőjét biztosabb, szebb és talán a múltnál boldogabb alapra fogja fektetni. Egyébiránt magamat a méltóságos főrendek kegyeibe ajánlom. *(Lelkes éljenzés.)*

Ugyanaz nap, az esti ülésen, melyen a kormány részéről csak Lónyay Menyhért volt jelen, Szentiványi Károly elnök jelentést tett az ő felségükhöz küldött bizottságok eljárásáról s ez alkalommal ezeket mondá: «Tudva van szintén a t. ház előtt, hogy úgy a felső, mint az alsó ház Andrássy Gyula gróf urat választotta meg azon teendők teljesítésére, melyek a nádor által szoktak a koronázás alkalmával teljesíttetni. Midőn a küldöttség ő Felségét ezen választás meg-

erősítésére felkérte, ő Felsége következőkép méltóztatott válaszolni: «Szívesen beléegyezem a választásba; jobbat, érdemesebbet, mint Andrássy Gyula grófot, ezen functio teljesítésére nem választhattak.» (Éljenzés.)

Majláth György hasonló jelentést tett a főrendiházban: «Az országos küldöttség megbizatásának még egy feladatát teljesítette, midőn ő Felségét mély tisztelettel megkérte, hogy az országgyűlés azon határozatába, hogy a koronázás alatt a nádor teendőivel Andrássy Gyula gr. miniszterelnök bízassék meg, kegyes belenyugvását és hozzájárulását kegyeskedjék megadni. Mire ő Felsége legkegyelmesebb válaszában kijelentette, hogy ebbe igen szívesen belenyugszik, s jobban nem is lehetett volna választani.»*

* Irományok, 65. szám.

1867 JUNIUS 21.

A 48-AS HONVÉDEK SEGÉLYEZÉSE TÁRGYÁBAN.

A koronázás kettős diadal ünnepe volt. Király és nemzet kölcsönösen meghódították egymást. Nem a saját, hanem annak sikerére volt büszke mindenik, ki addig ellenfele volt. És ha a lelkesedés közepett, mely csak nemes érzéseket fakaszt, maradt a multból vetélkedés, az csak a nagylelkűségé volt. Az ujjongó hódolat, mely bámulatba ejtett minden pártatlan idegent, csak a nyíltszívű nemzet szemében volt természetes; viszont ő felsége magasztos tényei, melyeket a nemzet elébb remélni, utóbb meg magasztalni eléggé nem bírt, csak ő tőle eredhettek. Junius 9-dikén kegyelme megbocsátott kivétel nélkül mindazoknak, kik az elmult korszakban a politika vagy sajtó terén uralma ellen törtek, másnap pedig a gr. Andrássyhoz intézett kéziratában kijelentvén, hogy «atyai szívünknek nincs forróbb óhajtása, mint az, hogy a mult szomorú eseményeinek nemcsak következményei megszüntessenek, de szenvedései is», az országgyűlés által a nemzet ragaszkodása jeléül ő felségöknek felajánlott 100,000 aranyat azoknak juttatta, kik annak idején seregei ellen harczoltak.

Ha a király és népe között e harmonia nem oly teljes, könnyen megzavarhatja az első vita, melyet a koronázás után Tisza Kálmán határozati javaslata a képviselőházban támasztott. Heves volt e vita és elkeseredett, de következményeiben nem vészthozó. Sőt egy fontos tekintetben üdvös is, mert ez a vita volt az, mely ő felsége személyét, míg a pártok egymásra törtek, fölemelte azon magaslatra, mely őt alkotmányos országokban mindenkor megilleti.

Tisza Kálmán csupán a könyörűlet és emberszeretet követelményeit tartá szem előtt, midőn javaslatával a képviselőház junius 18-diki ülésén előállott. Feledve, hogy ezrekre, százezrekre megy azon honpolgárok száma, kik nem a háromszinű zászló alatt küzdötték

végig a szabadságharczot; feledve, mit feledni nem lehetett, hogy a miért a nemzet következetesen, a passivitas idején nagy áldozatokkal, az országgyűlésen annyi ildommal küzdött, a jog folytonossága volt: a szentesített 1848-diki törvények folytonossága és nem az 1849-diki polgárháborúé; végre feledve, mit feledni nem volt szabad, hogy indítványa csökkenthetné a megérdemlett, az igazság szerint való, s azonfelül az ország javára feltétlenül szükséges népszerűségét azon fejedelemnek, kinél nemesebben — mint Laveleye mondá — soha fejedelem nem tudta gyakorolni a felejtést és bocsánatot, s nem tudta jobban igazolni a szeretet és bizalom visszatértét, — a következő javaslatot olvasta fel:

«Mondja ki határozatilag a képviselőház, hogy a miniszterium, tekintettel a még élő honvédek számára, szolgálatuk eredetére, tartamára, minemüségére, jelen helyzetükre, szükségeikre, valamint az elhaltak özvegyeire és árváira is, tekintettel egyszersmind az ország anyagi helyzetére, még ez év folytán terjeszszen törvényjavaslatot a ház elébe azon intézkedések iránt, melyek az 1848—49-dik évi honvédek, valamint özvegyeik és árváik sorsának biztosítása czéljából szükségesek és kivihetők, előre is kijelentvén a képviselőház, hogy az ezen czélra szükséges és az ország erejét meg nem haladó anyagi eszközök megajánlására mindenkor kész lesz.»

Junius 21-dike volt a nagy vita napja.

Tisza gyújtó beszédben emlékeztette a házat arra, miért és mikép küzdöttek a honvédek. «Én részemről, így szólt, ki nem valék oly szerencsés köztük leróhatni hazánk iránti tartozásomat, épen azért tevém indítványomat, hogy ha nem is oly mértékben, mint ezt óhajtom, de legalább a mennyiben lehet, adjuk meg ezen érdemek jutalmát.» A vita egy utóbbi momentumára való tekintetből megjegyezhetjük, hogy bizonyára anyagi jutalmat kellett értenie, mert erkölcsi elismerés teljes mértékben adható. Országos jutalom, úgy mond, nagyobbszerűen és szebben hangzott volna. De meg kellett gondolnia, hogy ez oly roppant anyagi áldozatot követel, melyet a nép túlterhelt vállai el nem birnának. Tagadhatlanul ez is csak anyagi jutalomra vonatkozhatott. Fordítván azonban az érvelés eddigi irányán, indítványa a következőkben már más színben mutatkozik. «Meg kellett gondolnom, úgy mond, hogy a hazafiúi érdem jutalma az öntudat és az országos elismerés. És épen azért tettem indítványomat úgy, a mint tettem, hogy az országos elismerésben leljék meg erkölcsi jutalmukat mindnyájan, az anyagi áldozatot pedig

csak azok érdekében követeljük az országtól, kiket anyagi szigorú helyzetök arra utal.» Ezt szükségesnek tartja, bevallván, hogy minden csepp vére fellázad az ellen, hogy Magyarország törvényhozása inségnek tegye ki vagy a magán jótéteménv kenyerére utalja azokat, kik azért jöttek ily helyzetbe, mert kötelességüket teljesítették. Kifejtvén, hogy indítványa az egész országban egyhangú helyesléssel fog találkozni, így végzi beszédét: «Az igazság, a nemzeti becsület, és bár engem csak e kettő vezet, a helyes politika nevében is kérem a t. házat, hogy indítványomat elfogadni méltóztassék.»

Hogy a helyes politika mit követel, azt hisszük, megmondta Horváth Boldizsár, midőn a kormány álláspontját meghatározta. A kormány álláspontja, úgy mond, nem a fegvveres erő vívmányain, hanem a 48-dik évi törvényekből vont jogfolytonosságon alapul. A kormány ezért minden oly indítványban, mely a békés kiegyenlítéssel megoldott vagy elejtett kérdéseket ismét előtérbe akarná állítani, nem láthat egyebet, mint oly törekvést, melynek czélja utólag megtagadni a többség politikáját. Az alkotmány visszaállítása békét jelent, békét a különböző ajkú honpolgárok között; ezért a kormány nem akarhatja, hogy az országgyűlés gondoskodása a honvédekről úgy tűnjék fel, mintha az országos jutalom akarna lenni azok részére, kik nemcsak az osztrák hadsereggel, hanem a különböző nemzetiségekkel is küzdelemben állottak. Különben csak oly jogon, mint a honvédek, a nemzetőrök és mások is tarthatnának jutalomra igényt; ennyi anyagi áldozatot az ország el sem birna. Kövesse mindenki azon útat, melyet ő felségök példája kijelölt és melyen a kormány teljes erélylyel fog előre haladni: nyissa meg társadalmi téren a magán önkénytes ajánlatok forrásait. Mindezeknél fogva Tisza indítványa ellenében a kormány indokolt napi rendre térést indítványoz.

Az egymásra következett szónokok annyira neki hevültek, hogy nem azon vitatkoztak többé, tárgyaltassék-e Tisza indítványa vagy ne, hanem tárgyalták azonnal, szenvedélyesen. Tisza László pártolta és magyarázta öcscsének indítványát; fátyolt vetett ő is a mult bűneire, melyeken szerinte — ezt el nem fojthatta — «pokrócz is megférne.» Makray László a honvédek számára nem kegyelmet, de jogot követelt; maga részére pedig a katonai rangot, melyet V. Ferdinánd nevében az akkori hadügyminiszter adott. Patay István azzal végezte zajos beszédét, hogy «a honvéd nem koldul. Én nem koldulok, hanem igenis követelem a törvényes elégtételt.» Az oláh nemzetiségű Papp Zsigmond ellenben azt emelte ki, hogy a nemzetiségek nem bujtogatás következtében, hanem önfenntartási ösztönből ragadtak

fegyvert, és határozottan kijelentette, hogy a honvédek jutalmazása a nemzetiségeket vérig sértené. Ghyczy Kálmán felszólította a kormányt, helyezkedjék ő felsége gondolkozásának magaslatára. A kibékülés csak akkor lesz állandó, ha az igazságot egyenlő mértékkel mérik. Minthogy az osztrák hadseregben vitézkedett tisztek és katonák az állami pénztárból húznak nyugdíjat, igazság szerint ez a honvédeket is megilleti. Az önkénytes adakozások, mostoha viszonyaink közt, nem elégségesek; az országnak kell megjutalmaznia azokat, kiknek a 48-diki alkotmány visszaállítását köszönjük, ha ugyan visszaállíttatott. Markos István emlékezetébe idézvén a háznak, mily lelkesen ragaszkodtak a ruthének a magyar ügyhöz, elvárja, hogy a nemzet váltsa be 1848 augusztus havában az «illő jutalmazás» felől tett ígéretét. Igy érvelt Bónis Samu is, kinek nézete szerint azok állnak a jogfolytonosság terén, kik a honvédeket jutalmazni kivánják, minthogy a nemzet ezt 1848-ban megigérte. Mint már elébb Halász Boldizsár, most Madarász József hívta fel a ház figyelmét azon törvényjavaslatra, melyet Vidats és társai már márczius 27-dikén a honvédek és hozzátartozóik nyugdíjazásáról a ház elé terjesztettek. Miletics csak azon föltétellel fogadta el Tisza indítványát, hogy a szerbek is segélyben részesüljenek s ez ügyben azonnal határozati javaslatot is tett a ház asztalára. Tisza indítványát Szontagh Pál és Domahidy Ferencz is pártolták. Mellette szólt továbbá gr. Keglevich Béla, ki azt erősítgette, hogy a kormány téves úton jár, és Böszörményi László, ki azt vetette a Deák-párt szemére, hogy «megtagadja a becsületet az elhunytak emlékétől is.» Nyáry Pál szerint, az ingadozó politika ideje lejárt; ő felségök kezdeményezése után itélve ő elvárta a kormánytól, hogy örömmel megragadja az alkalmat ez indítvány elfogadására, bebizonyítva ezzel a nemzet előtt, hogy teljesen szakított a reactióval. Nagy Ignácz azt a megoldást ajánlotta, hogy a honvédeknek adassanak ama nyugdíjak, melyeket az idegen söpredék nép, a főispánoknak nevezett satrapák és azok élveznek, kik hazánkat sáskasereg módjára eláraszották.

Az ellenzék ily szenvedélyes kifakadásaival szemben egyedül Somssich Pál kelt a kormány védelmére, lendületes és nemes hatásokban gazdag szónoklatban.

Utoljára, mint indítványozó, Tisza Kálmán élt azon jogával, hogy másodszor is szólhasson. A viszály emlékeit szerinte nem az ő indítványa élesztené föl, hanem a kormány, mely azoktól, kik az alkotmányért küzdöttek, megtagadja az erkölcsi elismerést, azt, mi egyedül lehet reájok nézve kielégítő, az országos segélyt. Tiltakozott

az ellen, mintha akár indítványában, akár annak indokolásában fölhívta volna a képviselőket arra, hogy a hazafi-érzet anyagi segélylyel jutalmaztassék. Tiltakozott az ellen is, mintha javaslatának az volna intentiója, hogy a nemzetiségi izgatást fellobantsa, és — mintha Papp Zsigmond és Miletics fel sem szólaltak volna — tiltakozott az ellen is, hogy indítványából ilyen következtetést lehetne vonni. A nemzet jogai mellett harczoló honvédektől megtagadni az országos segélyt akkor, midőn igen sokan, kik mind 1848-ban, mind azóta folyvást mindent megtettek az ország megsemmisítésére, az ország életerején élősködnek: ez lehetetlen, hogy az igazsággal összeférjen. Beszédét így végzi: «A mi a magánadományozást illeti, én részemről szívesen hozzájárulok; s gondolom, hogy valamint eddig nem maradtunk hátra mi, kik az országos intézkedést kivánjuk, úgy ezentúl sem maradunk hátra. Sőt helyeslem ezen módot. Nem követelem, hogy okvetlenül adó vagy kölcsön útján történjék intézkedés; de a mit követelek, az, hogy ha az ország vagyonosabb lakosai önkénytes adakozások útján meg akarják kimélni a szegényebb nép vállait a túlterheltetéstől, ez is országos határozat folytán történjék, és a begyűlendő pénzekről az országgyűlés rendelkezzék.»

A vita ezen végstadiumában szólalt fel *gr. Andrássy Gyula.*

Tisztelt ház. Kétségtelen joga volt az előttem szólott képviselő úrnak még egy zárszóval védelmezni indítványát. Ugyane joga van a kormánynak is, és midőn ezen jogtól t. barátomat, az igazságügyminisztert megfosztom, nem akarok a ház türelmével visszaélni. A mondottak után nem akarok hosszas lenni, hanem csak igen röviden válaszolni azokra, a mik itt a kormány álláspontjából a kormány minden tagja által elfogadott, és általam egyénileg mindenben helyeselt nézetekkel szemben fölhozattak. *(Halljuk!)*

Nyáry Pál tisztelt képviselőtársunk a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott a kormánynak épen a szőnyegen forgó kérdéssel kapcsolatos eljárása felől, és igen sajnosnak mondta, hogy a kormány, mely a fejedelmet ily nagylelkű tettre bírta, — mit a t. képviselő a miniszteriumnak akar érdemül tulajdonítani, — a habozás, az ingadozás terén áll, s az utóbbi tettével lerontja azt, a mit az előbbivel talán elérhetett volna. Engedjen meg nekem a t. képviselő úr, de én állításának se első, se második részét elfogadni képes nem vagyok. Azon nagyjelentőségű tény, melyhez

hasonló Europában a legújabb időben tán egy fejedelem által sem iratott alá, kívül áll a parlamenti kormányzat hatáskörén, és azt másnak tulajdonítani nem lehet, mint a fejedelmi szív sugallatának. De midőn ki kell jelentenem, hogy a t. képviselő úr e tekintetben a kormány hatáskörét túlbecsülte, és így állításának ezen részét nem fogadhatom el, más részről állításának második részét sem tehetem magamévá. Kérdem ugyanis a t. képviselő úrtól, hol méltóztatott azon ingadozást, azon habozást észrevenni, melynek én legalább nyomát föltalálni nem tudom. Tán akkor ingadozott a kormány, midőn Kossuth Lajos levelét ezer meg ezer példányban engedte szabadon árulni a piaczon *(Élénk helyeslés a középen.)*, a nélkül, hogy a sajtótörvény által kezébe adott jognál fogva a házalásra vonatkozó törvényczikk értelmében annak megakadályozására csak egy lépést is tett volna? Tán akkor ingadozott a kormány, midőn a hazai sajtó egy részének működését a megengedhetőség határain túl is tűrte? *(Hosszan tartó helyeslés a középen.)* Tán akkor ingadozott a kormány, midőn Europa minden országainak kapuit megnyitotta — és itt csakugyan a kormánynak is lehet már némi befolyása a fejedelmi tényre — és azt mondta, hogy mindenki, legyen bármely politikai vétség vagy vád alatt, szabadon és büntetlenül visszatérhet hazájába? *(Viharos éljenzés a középen.)* A kormánynak ezen lépései bármelyikét lehet-e ingadozásnak nevezni? *(Hosszas taps a középen.)*

Tisza Kálmán képviselőtársam azt mondá, hogy egy szót sem lehet idézni állításaiból, mely szerint ő vagy elvtársai a honvédek számára anyagi jutalmat kértek volna. Előttem van indítványának szövege, melynek végszavai ezek: «hogy az ezen czélra szükséges és az ország erejét meg nem haladó anyagi eszközök megajánlására mindenkor kész leend.» Ezen szöveg magában különböző magyarázatokra szolgáltat alkalmat; de igenis világossá lesz akkor, midőn Ghyczy Kálmán Tisza Kálmán úrnak elvtársa azt hozta föl, hogy hiszen százezrek osztattak azok részére jutalmul, a kik idegen segítséget hoztak be Magyarországba, tehát ugyanazt követeli a honvédek számára is: ez tehát mégis nem elismerés és segítség, melyhez mindnyájan szívesen járulunk, hanem anyagi jutalom is volna,

mely csak a honvédek önzetlen eljárásának becsét kisebbíthetné. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Ugyancsak felhozatott, hogy a kormány, vagyis inkább igen tisztelt barátom, az igazságügyminiszter, a nemzetiségi kérdést ellentétbe akarja hozni a honvédek segélyezésével. A mint én t. barátom beszédét értettem, és a mint én emlékszem, előterjesztésében a «nemzetiség» szó csak mellékesen, vagy alig van fölemlítve. Ott különböző nemzetiségű honpolgárokról van szó; és állítása nem állott egyébből, mint a mit teljes lelkemből én is helyeslek, hogy igenis hibáznék a törvényhozás, ha adó útján akarna segíteni a honpolgárok egyik részén, elfelejtvén azt, hogy ezen országnak volt és van számos honpolgára, kik a 48-diki törvények nemes szándokát félreértvén, azok ellen s a haza fennállása ellen küzdöttek, és most mint legyőzöttek volnának kénytelenek a győző részére adózni ott, hol se győző, se győzött nem lehet. *(Helyeslés a középen.)* Ez az, a mit az ildomosság tőlünk követel; ez az, mi annál inkább bizonyítja, hogy a honvédek sebeit gyógyítani csak azon módon lehet, melyet ő Felségök kijelöltek. *(Úgy van! a középen.)*

Én tehát, megvallom, nem fogadhatom el a beadott indítványt.

Nem, először azért, mert a szöveget magát nem tartom helyesnek. Távol legyen tőlem e szöveget gyanusítani, vagy abban mást keresni, mint a mit az indítványozó kifejezni óhajtott; azonban, hogy a szöveg nem egészen világos, kitűnik abból is, hogy magok a t. képviselő úr elvtársai azt egészen különbözőképen magyarázzák. Tisza László képviselő úr ugyanis azt mondotta, hogy a szöveg által nem köttetik meg a kormány keze, hanem szabadságára hagyatik az adó vagy szabad adakozás útját választani; Ghyczy Kálmán képviselő úr épen ennek ellenkezőjét állította, azt t. i., hogy csakis adó, csakis országos intézkedés útján lehet a honvédeken segíteni.

Ez tehát mutatja, hogy a szöveg nem egészen világos. De e fölött még oly sok clausulával van ellátva, és annyi kategoriára van osztva, hogy homályos fogalmat ad arról, úgy, hogy ha valaki gyanusítani akarna, — mi távol van tőlem, — azt mondhatná, hogy nem csak egy czél lebegett az illetők szeme előtt,

t. i. a honvédek segélyezése, hanem egyszersmind az is, hogy a kormánynak nehézségeket okozzanak *(Mozgás a bal oldalon.)*, és e két czél egyesítése tette némileg zavarossá a szöveget. *(Tetszés a középen.)*

Ennyit a szövegre nézve.

Nem helyeselhetem ezen indítványt továbbá az időre nézve se, melyben beadatott. Ha ezen indítvány akkor terjesztetik a ház elé, midőn világosan tudni fogja mindenki, vajjon elégséges-e azon alap, mely ő Felségök által a honvédek árvái, özvegyei és rokkantjai fölsegélésére nagylelkűleg adatott: akkor megfoghattam volna azt, és abban csak ő Felségök szándékainak előmozdítását láttam volna; azonban most, mikor ezen időszak be nem váratott, ezen indítványnak — nem akarok a szövegnek más értelmet tulajdonítani, mint a mi belé helyezni szándékoltatott — könnyen lehetne azon értelmet tulajdonítani, hogy az ő Felségök tette által előidézett hatásnak ellensúlyozására van czélozva. *(Mozgás a bal oldalon, helyeslés a középen.)*

Nem fogadhatom el az indítványt, harmadszor, azért se, mert a benne rejlő elvet nem tudom elfogadni; és itt van közöttünk a legnagyobb különbség. Az mondatik ugyanis, hogy a mit a törvényhozás egyik fele tett, a másik azt bátran utánozhatja; hogy ő Felségök nagylelkű tetteinek csak pótlása, csak ismétlése volna az, ha a ház az inditványt elfogadná. Ez egyáltalában nem áll. Egészen különböző az, ha ő Felsége gondoskodik azokról, kik meggyőződésök szerint, és a mint tapasztalásból tudom, csak az alkotmányért és ennek fenntartásáért akartak küzdeni, de tettleg ő Felsége seregeivel szállottak szembe, és az, ha az országgyűlés segélyezi azokat, kik ő Felsége seregei ellen küzdöttek. *(Élénk mozgás, zajgás a bal oldalon.)* Alkalmasint nem értették, a mit mondtam; ismételni fogom. Azt mondtam, hogy különbség van a között, ha ő Felsége, és a között, ha az országgyűlés segélyezi az illetőket. Ez állítást, úgy hiszem, se tagadni, se rosszalni nem lehet. Ha ugyanis az ország ő Felsége nagylelkűségét utól akarja érni, akkor nem azokat kellene jutalmaznia, kikről már ő Felsége is gondoskodott, hanem azokat, kik bármi téves eszmék következtében, az ország és a haza ellen küzdöttek, és csak akkor emelkednék az országgyűlés a feje-

delmi nagylelküség szinvonalára. *(Élénk helyeslés a középen, nagy zaj és mozgás a bal oldalon.)*

Mondatott, hogy ez becsületbeli kérdés az országra nézve, melyet az országgyülésnek teljesíteni kell. Méltóztassanak megengedni, a becsületbeli kérdésnél mi sem fogunk hátramaradni. Ha ez becsületbeli kérdés, ugyan, kérdem, miért nem szólott erről a 61-diki felirat? A 61-diki felirat nemcsak az ország becsületbeli feltételeit mondotta el, de mindazokat is, melyeket a kormány irányában formulázott, és a melyeket így fejezett be: «Uram, ha ezt teljesíted, számolhatsz a nemzetre minden viszonyok közt és minden tekintetben.» Elmondotta a 61-diki országgyülés, hogy az alkotmány s a törvényhatóságok visszaállítását kivánja, hogy a minisztérium kinevezését, az elkobzott javak visszaadását és a törvénytelen itéletek vagy vádak következtében az országon kívül tartózkodók szabadon hazabocsátását kivánja. Uraim, az országnak mindezen kivánatai teljesültek.

Keglevich Béla gr.: Nem teljesültek. *(Nagy zaj a bal oldalon. Élénk fölkiáltások a középen: Igenis teljesültek egytől egyig!)*

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Bajos megtartani a fonalat; de egy t. képviselőtársam közbeszólására mégis meg kell jegyeznem, hogy igenis, talán nem teljesültek azon irányban, melyet a t. képviselő úr, ezen közbeszakítás után ítélve, maga óhajtott volna. *(Derültség.)* De ennek én örvendek: mert ha azon irányban teljesültek volna, akkor nem az alkotmány állíttatott volna vissza, hanem a viszály, nem megoldás eszközöltetett volna, hanem összeütközés. *(Élénk helyeslés, taps a középen.)*

Nézzünk vissza, uraim, a történtekre. Az 1861-diki felirat egy szóval sem említette, a mit most kivánnak, s az illető képviselő urak magok is kijelentették egyenkint és ismételten, hogy fátyolt kivánnak a multakra borítani. Azt hiszem, hogy ez az ország, a többség határozata, ez az, miben az ország megnyugodott; és ha e kivánság akkor becsületbeli kötelességei között nem foglalt helyet, úgy most sem hozathatik fel mint olyan. *(Élénk helyeslés a középen.)* Sőt veszedelmes volna vitatni, hogy az most becsületbeli kérdéssé vált, mi akkor nem volt az: mert

ez esetben — méltóztassanak meggondolni — a t. urak átellenben azoknak adnának igazat, kik a fejedelmeknek azt szokták mondani, hogy a királyok engedményei mindig csak újabb követelésekre szolgáltatnak alkalmat; hogy a fejedelmek jószivűsége a népek által gyöngeségnek tartatik mindig; hogy a népek szívét megnyerni nem lehet; hogy a királyoknak csak egy támaszuk van: a fegyveres erő, másban bízni nem lehet. *(Úgy van! jobbról.)* Én érzem, hogy a szabadelvű alkotmányos kormánynak nem lehet föladata ezen elméleteket szentesíteni. Vessen magával számot az oppositio, mely magát liberalisabbnak tartja, mint a kormány, és mondja meg, vajjon feladatai közé tartozik-e ezen tanácsadóknak igazat adni. *(Viharos taps a középen. Élénk mozgás a bal oldalon.)*

Mindezen okoknál fogva a beadott indítványt el nem fogadhatom, és az indokolt napirendre való áttérést pártolom, meg lévén győződve, hogy ebbe az összes nemzet bele fog nyugodni, leginkább pedig azon honvédek, kiknek önzéstelen érzelme előtt én úgy a miniszterium padján, mint a magánéletben tisztelettel meghajlok. *(Szünni nem akaró taps és éljenzés a középen.)*

A miniszterelnök beszédje után, d. u. fél négy órakor szavazásra kerülvén a sor, Tiszának tetszetős tartalmú indítványát csak 79 képviselő fogadta el, 202 szavazott ellene.

1867 JULIUS 2.

A VASUTÜGYBEN HOZOTT HATÁROZATRÓL.

A képviselőház 1867 julius 1-sején, közvetlenül az országgyűlés elnapolása előtt, felhatalmazta a kormányt, hogy addig is, míg az országos vasuthálózat kiépítésének módja felől részletes javaslatot terjeszthet a törvényhozás elé, tegye meg haladéktalanul mindazon munkálatokat, melyek az alföld-fiumei, nagyvárad-brassói, hatvan-miskolczi és kottori-zágrábi vasutvonalak létesítésére szükségesek, szerződjék a legczélszerűbb módon a megkivántató tőkékre nézve, a szerződéseket pedig jóváhagyás végett terjeszsze az országgyűlés elé.

A képviselőház határozata másnap, julius 2-dikán, került a főrendek elé.

Gr. Andrássy Manó azt indítványozta, hogy a tárgy fontossága iránti tekintetből a határozat tárgyalása későbbre halasztassék. Sennyei Pál báró, Waldstein és Szécsen gróf pártolták ez indítványt.

Tisza Lajos és Lipthay Béla b. ellenben a rögtöni tárgyalás mellett nyilatkoztak.

A kormány álláspontját a közlekedési miniszter távollétében *Andrássy* fejtette ki.

A kormány részéről azon kérdéshez, vajjon most rögtön méltóztatnak-e ezen ügyet tárgyalni, vagy pedig megelőző értekezlet után méltóztatnak-e fölötte dönteni, nekem természetesen nincs szavam; a méltóságos főrendek fogják ezt bölcsen elhatározni. Én csak azt tartom szükségesnek kijelenteni, hogy a kormány kész a maga részéről arra, hogy akár nyilt ülésben, akár zárt értekezletben — ha ezt méltóztatnak a méltóságos urak elhatározni — mindennemű felvilágosítást megadjon azon pontokra nézve, melyek tán az átküldött szövegből magából egészen tisztán érthetők nem volnának.

Azonban, hogy a méltóságos főrendek egész biztossággal meghatározhassák, melyik útat kivánják e részben követni, bá-

tor vagyok megjegyezni, hogy itt semmi esetre sincs szó imperativ határozatokról. A kormány — mint ez a határozat szövegéből is kitetszik — azon szempontból indult ki, hogy mivel sem egyes társulatok részéről kimerítő javaslatokat nem terjeszthetett az országgyűlés elé, sem pedig oly felszámításokat, melyek kimutatnák, hogy az állam költségén talán olcsóbban vagy legalább egyenlő előnynyel lehetne ama vonalakat kiépíteni, mint a társulatok útján, természetesen nem kérhetett imperativ felhatalmazást, és a törvényhozás sem adhatott ilyent, a mint hogy nem is adhatná azt czélszerűen, míg nincsenek előtte sem ajánlatok, sem számítások, melyekre nézve döntőleg nyilatkozhatnék.

Az előterjesztésnek nem volt más czélja, mint először az, hogy a nyári időszakot, ha lehet, el ne veszítse az ország; másodszor, hogy a pénzviszonyoknak perczn yi kedvező körülményeit a miniszterium felhasználatlanul hagyni kénytelen ne legyen. Itt tehát a kormánynak csak permissiv felhatalmazás adatnék és minden tekintetben fenntartatnék a kormány felelőssége.

Noha e szerint a méltóságos főrendek most döntő határozatot nem hoznának, mindazáltal oly fontos a dolog, hogy természetesnek látom, ha a méltóságos főrendek azt meg akarják előbb fontolni; ámbár nem tudom egészen helyeselni Szécsen gróf t. barátom azon nézetét, hogy a rögtöni tárgyalás által a ház mintegy jelét adná annak, hogy közönyösen veszi e nagy fontosságú kérdéseket. Mert hiszen a képviselőháznak e tárgyban folytatott tanácskozásait a méltóságos főrendek bizonyára nagy figyelemmel kisérték és felőlük a hírlapok útján is értesültek. És én azt hiszem, hogy a méltóságos főrendek nagyobb része gondolkozott is e tárgyról; kénytelen vagyok mindazáltal elismerni, hogy ez nagy fontosságú dolog, és ismétlem azt, a mivel bátor valék szavaimat kezdeni, hogy, ha parancsolni méltóztatnak, akár itt, akár magán értekezletben, minden egyes pontra nézve szívesen szolgálunk felvilágosítással.

Hosszabb vita után azt határozta a főrendiház, hogy a felmerült aggodalmak sikeresebb eloszlatására zárt ülést fog tartani. Ezt ismét nyilvános ülés követte, melyen a kormánynak a kivánt felhatalmazás meg is adatott.

1867 OKTÓBER 5.

A KÉPVISELŐHÁZ MUNKAPROGRAMMJÁRÓL.

A julius 3-dikán elnapolt országgyűlés hamarább megkezdte tárgyalásait, mint remélni lehetett. Lónyaynak ugyanis már augusztus 23-dikán sikerült a vasuthálózat kiépítésére kölcsönt szerezni. Egy frankfurti bankház Magyarországnak, mint önálló államnak, ötven évi törlesztésre 40 millió forintnyi ezüst kölcsönt ajánlott, mely kölcsön 60 millióig volt kiterjeszthető. Ezen felül szeptember 26-ikán az államadósságok és közös költségek arányszámának meghatározására kiküldött országos bizottság is befejezte munkálatát. Az országgyűlésnek tehát, hogy a jövő esztendei budgetet ideje korán megállapíthassa, azonnal hozzá kellett látnia teljes erőfeszítést követelő munkásságához. Mindezeknél fogva a kormány az országgyűlés két házát az elnökök útján már szeptember 29-dikén egybehivatta.

A képviselőház első üléseit az elnök számos jelentése vette igénybe. De már az október 5-diki ülésen *Andrássy Gyula gr.* miután bejelentette, hogy a ház meghagyásából mikép tolmácsolta ő felsége előtt, nevenapja alkalmából, a ház üdvözletét, az országgyűlés munkaprogrammjáról is nyilatkozott, benyújtván egyúttal azon javaslatokat, melyekből az 1867 : XIV., XV. és XVI. törvényczikk került elő.

Tisztelt ház, Mielőtt az országgyűlés bizonytalan időre elnapolta magát, a kormány kijelenté, hogy a mint az országgyűlés összehivatik, mindenek előtt a nemzetiségi kérdés, a vallásügy és az erdélyi unio iránt fognak a törvényjavaslatok a t. ház elé terjesztetni. A mennyiben a kormány jelenleg kénytelen eltérni e sorozattól: azt gondolom, némi felvilágosítással tartozik a t. háznak, nehogy a sorozat változtatása azon magyarázatra adjon alkalmat, mintha a kormány ezen nagyfontosságú kérdések tárgyalását halasztani akarná. Annak oka, miért kénytelen a kormány ezen sorozattól eltérni, nem egyéb, mint az,

hogy — mint mindnyájan tudjuk — nem volt s nem is lehetett szándoka a kormánynak, sőt a háznak sem, rendes üléseit körülbelül november közepe vagy vége előtt megkezdeni, a menynyiben sok nagyfontosságú tárgy volt kitűzve, melyeknek végleges előkészítését előbbre igérni nem is lehetett.

Az országgyűlésnek julius 1-sején kelt határozata azonban kötelességévé tette a kormánynak, hogy a mint a vasuti hálózat kiépitésére kölcsönt eszközölnie sikerül, rögtön összehíja az országgyűlést; a háznak egy másik határozata pedig meghagyta, hogy a mint azon küldöttség, mely a quota és államadósság kérdésében kiküldetett, bevégzi munkálatát, azt azonnal a ház elé terjeszsze, hogy így az alkotmányos budget még ez évben a ház elé kerüljön. Ezek voltak az okok, a miért rögtönözve kellett összehíni az országgyűlést.

A kormány kérése már most az: méltóztassanak ezen jelenlegi összehívást némileg mint ad hoc történtet tekinteni, és mindenek előtt azon ügyeket tárgyalni, melyeknek sürgős elintézése az országgyűlés jelen összehívását szükségesse tette. Korán sem szándékszik a kormány ezáltal a t. ház tevékenységének korlátokat szabni: mert hiszen a t. háztól fog függni rendelkezni arról, mit kiván ezen tárgyak befejezése után cselekedni, és hogy kivánja-e addig, míg mindazon tárgyak elkészülnek, melyek az országgyűlés rendes és szakadatlan elfoglalására szükségesek, osztályokban tárgyalni azon kérdéseket, a melyek már tanácskozás alá elkészültek, vagy egyáltalában hogyan kiván rendelkezni. A kormány ekkor mindenesetre a már kitűzött sorrendhez fog ragaszkodni.

Ezeket előre bocsátván, van szerencsém a t. ház asztalára mindenek előtt letenni a küldöttség jelentését, mely az 1867: XII. t.-cz. értelmében a miniszterium által a t. háznak benyújtandó; ezzel kapcsolatban egyszersmind a quota kérdésére vonatkozó törvényjavaslatot a kormány részéről; továbbá a küldöttség jelentését az államadósság ügyében folytatott értekezletről, egyszersmind pedig a kormány megállapodását az ő Felsége többi országai és tartományai kormányával e kérdésben létesült egyezményről; úgyszintén a kormánynak a vám- és kereskedelmi szövetségre vonatkozó egyezményét, azon kéréssel,

méltóztassanak a törvényjavaslatoknak s a küldöttségi jelentés kivonatának felolvastatása után mindezeknek rögtöni kinyomatását elrendelni, és tárgyalásukra mentül előbb határnapot kitűzni.

Ghyczy Kálmán körülményesen indokolt óhajára, hogy az országos küldöttség jegyzőkönyvei, minden mellékletökkel együtt, szintén kinyomassanak, a miniszterelnök így válaszolt:

Részemről igen szívesen elfogadom azt, a mit Ghyczy Kálmán t. képviselőtársunk kíván, de azon megjegyzéssel, hogy ugyanezen véleményt fejeztem ki én is a t. ház előtt, midőn a t. ház asztalára nemcsak a miniszterium jelentését és törvényjavaslatait, hanem a küldöttség jelentését és javaslatát is letettem. Tehát alkalmasint nem méltóztatott a t. képviselő úr előadásomat megérteni.

1867 NOVEMBER 13.

A GERMANIA HAJÓN TÖRTÉNT ESET, A HORVÁT SÉRELMEK ÉS A SZERB CONGRESSUS TÁRGYÁBAN.

A török várak átengedése, melyről fentebb volt szó,* nem hogy csillapította volna, inkább szította a szerbek függetlenségi vágyát. Álarcz nélkül, nyiltan bevallott czéllal léptek föl ezentúl. Ez időben zarándokoltak a moszkvai pánszláv gyülekezetre; ez időben volt alakulóban a szerb-görög-montenegrói szövetség; ez időben kellett az Omladina üléseit beszüntetni, mert oly hirhedt forradalmárt választott elnökül, kit a szerb kormány sem tűrhetett meg; ez időből valók a bolgárellenes fegyverkezések is, meg az az ingerült levelezés, mely e miatt Ali basa és Garasanin közt folyt; ** ez időben utazott el Mihály fejedelem Belgrádból, hogy a párisi útjáról hazatérő szultán előtt tisztelegnie ne kelljen; végre ugyanez időbe esik a »ruszcsuki incidens«, melynek szintén jutott szerep a török-szerb surlódások történetében.

1867 augusztus 20-dikán a Dunagőzhajózási társaság Germania nevű hajója kikötött Ruszcsukban. A török rendőrség megjelent a hajón és az útlevelekből megállapította, hogy a bolgár zavarok előmozdítása miatt körözött egyének közül ketten, Pavlovics Szvetko szerb alattvaló és az oláh Viznow Jovancsa *** a Germania utasai közt vannak. A török hatóság kiszolgáltatásukat kérte. Az osztrák hajó kapitánya azonban csak az osztrák konzul rendeletének akart engedelmeskedni. E pillanatban érkezett Mithád basa az osztrák kon-

* L. 219. l.

** 1867 augusztus 5-dike és 30-dika közt.

*** Igy nevezi Miletics és Románia polgárának mondja. Más, rendszerint igen jól értesült források szerint Voinof Ivánnak hivták, születésre és honosságra nézve bolgár volt, ki Ibrajlában román útlevélre tett szert. L. *Annuaire des deux Mondes*, 1866—67. évf., 570. l.

zullal a hajó hídja elé. Minden utas kiszállott, csak Pavlovics és Viznow vonultak a hajószobába és azt eltorlaszolták. A török katonák az osztrák konzul beléegyezésével rájuk törték az ajtót és a védekezőket dulakodás közben leszúrták. Ez a kegyetlen eljárás rendkívüli izgatottságot szült a török uralom miatt különben is elkeseredett szerbek közt. Pavlovics temetésén a metropolita kemény szavakkal ostorozta a vérontást, s az áldozatokat vértanukként magasztalta. A szerb kormány engedett a közvélemény nyomásának és Törökországtól «a ruszcsuki gaztett elkövetőinek szigorú büntetését» követelte. A bécsi kormány nem várva be a panaszt, megdorgálta ruszcsuki konzulát és megfosztotta hivatalától. Fuad basa azonban kevésbbé volt felháborodva és a szerb kormányt — Garasanin még e tárgyalások folyamán megbukott — sokáig keserítette jegyzékeivel. A szkupstina, mely október 11-dikén ült egybe, fenyegető hangon szólott ez eseményről s feliratában biztatta a kormányt, hogy erélyes magatartásában ne lankadjon. A diplomatiai háború azzal végződött, hogy a porta, mit sem törődve Szerbia erélyes föllépésével, Mithád basát tovább is meghagyta állásában, de késznek nyilatkozott Pavlovics családját veszteségeért anyagilag kárpótolni.

A nagy-szerb eszme, természetszerűen, a szerb fejedelemség politikai határain túl is mindenfelé terjeszkedett, hol szerb nemzetiség lakik, úgy a török birodalom szuzerén államaiban, mint Délmagyarországon. A 48-diki törvényhozás a nemzetiségeknek helyt adott az országgyűlésen, és így történhetett, hogy nem tekintve a humanus szempontot, egy szerb gravamenért szerb szempontból a magyar parlamentben a magyar kormányt vonták felelősségre.

Miletics, ki a Germania ügyében a miniszterelnökhöz hosszúra nyúlt interpellatiót intézett, interpellatiójában általán nem kérdezett, hanem követelt. Követelte, hogy az illető osztrák konzul, mint a kegyetlen gyilkosság bűnrészese, a dorgálásnál és rendelkezési állapotba helyezésnél szigorúbb büntetéssel sújtassék; továbbá, hogy keleten minden konzulság a legszigorúbb büntetés terhe alatt utasíttassék, hogy az ezen országbeli hajókon utazókat, kik nem török útlevéllel vannak ellátva, sem ki ne szolgáltassa, sem kiszolgáltatásukban részt ne vegyen, végre, hogy Törökország nyújtson biztosítékot, hogy ilyen esetek többé nem ismétlődnek.

Ezután a képviselőház jegyzője Mileticsnek egy még hosszabb interpellatióját olvasta föl, mely szintén a miniszterelnökhöz volt intézve, még pedig a horvát ügyben.

Mindenek előtt élesen kifakadt b. Beustnak és Kussevich horvát-szlavon kanczellárnak szlávellenes, reactionarius és feltétlenül unionista politikája ellen. Mellőzve a kedvezményeket, melyekben Horvátország időközben részesült, például azt, hogy hivatalos nyelvnek a horvát lőn elismerve, annál körülményesebben kiterjeszkedett mindarra, mit Horvátország érdekeire nézve sérelmesnek vélt. Elpanaszolta, hogy Horvátország és Szlavonia a magyar pénzügyminiszterium alá rendeltetett; hogy a horvát helytartó tanács élén unionista áll,* mi által «a magyar miniszter is alkalmat és módot nyert, ha nem nyilvánosan, közvetlenül, pragmatikailag, hivatalosan, de közvetve és erkölcsileg befolyhatni Horvátországon az ügyek folyamára és fejlődésére;» hogy több törvényszéki és közigazgatási hivatalnok, sőt tanár is, elbocsáttatott, olykor nyugdíj nélkül, csupán azért, mert politikai kérdésekben a kormánynyal nem volt egy véleményen. Mindez pedig, úgy mond, ő felsége nevében történt, kiért a szerb-horvát nemzet oly sok vért ontott, oly sok áldozatot hozott, s történt válságos europai események küszöbén, a magyar kormány védpajzsa alatt, melynek legalább ép oly mértékben fátyolt kellene vetnie a multra, mint a minőben az a szerb-horvát nemzettől követeltetik. Ezután Miletics az október 20-diki kir. leirat ellen fordítá érveit, mely az 1848-, 1861- és 1865-diki országgyűlések szervezetén és választási rendjén némi változtatásokat tett. Ez octroyált változtatások, Miletics szerint, az országgyűlést törvénytelenné, határozatait érvénytelenekké teszik, s általuk a kiegyezés «compromittáltatott és formaliter lehetetlenné tétetett.»

Az október 20-diki választási rendet különben nem ok nélkül nevezte octroynak. De tudnunk kell, hogy Horvátországnak, mely nem akarta elismerni az 1848 : V. törvényczikket, választási törvénye egyáltalán nem volt. Az 1848-diki, 61-diki és 65-diki országgyűlése ad hoc octroyált törvény alapján alakult. És épen az október 20-diki választási rend, mely ellen Miletics kikel, állott legközelebb azon törvényjavaslathoz, melyet az utolsó horvát országgyűlés fölterjesztett. Ujítása abban állott, hogy az országgyűlés helyéül véglegesen és állandóan Zágráb tüzetett ki, s hogy az országgyűlés elnöke nem kinevezés, hanem választás alá esett; a választók censusa pedig — legalább a városokban — alább szállíttatott, a mi okvetetlenül szintén szabadelvű intézkedés volt. De hogy a horvát nemzeti párt és a szerb-horvát nemzetiség szószólója, Miletics, miért találta ép ezen octroyt sérelmesnek, holott Horvátország húsz év óta minden octroyba elégedetten belényugo-

* B. Rauch Levint értette.

dott, minthogy ezeknek köszönhette haladását, azt mindenki tudta ebben az időben, midőn orosz félhivatalos lapok naponként hirdették, hogy «a horvát patrioták majd fogják tudni a módját az országgyűlést lehetetlenné, eredménytelenné tenni.»*

Miletics a horvát ügyben a miniszterelnökhöz a következő kérdéseket intézte: «1-ször. A hivatalnokok és tanárok elbocsátása Horvátországban és Szlavoniában a magyar miniszterelnök tudtával, befolyásával vagy jóváhagyásával történt-e vagy nem? — 2-szor. Ha igen, mivel igazolja a miniszter ezen országgyűlés előtt a kiegyezést compromittáló ezen eljárást? — 3-szor. Az október 20-diki kir. leirat az országgyűlési és választási rendet illetőleg a miniszterelnök tudtával, befolyásával vagy jóváhagyásával bocsáttatott-e ki vagy nem? — 4-szer. Ha igen, magára vállalja-e a miniszterelnök a felelősséget a világ és ezen országgyűlés előtt ezen octroyért, melyet egy harmadiknak útján eszközlött ** és mely képes a kiegyezést compromittálni? és mivel igazolja ezen octroyt? — 5-ször. Ha pedig nem, hajlandó-e a miniszterelnök a koronának tanácsot adni, hogy október 20-diki leiratát visszavonja, hogy mostani horvátországi és szlavoniai tanácsosait, név szerint az ideiglenes kanczellárt és a báni helyettest, kik a koronát és kiegyezést közigazgatásilag és államjogilag compromittálták, elbocsássa, és olyan emberekkel helyettesítse, kik a nemzet bizalmát birják, kik a rossz eszközöknek káros következéseit el fogják hárítani, az őszinte és becsületes kiegyezést pedig ki fogják eszközölni?»

Miletics még egy harmadik interpellatiót is intézett a miniszterelnökhöz, ezúttal a szerb congressus ügyében.

Miután interpellatiója indokolásában a szerb kivánatoknak «előnyös történeti alapjairól» elmélkedett, historiai és politikai okoskodásait három axiomában foglalta össze, melyeknek rövid foglalata ez: Az 1861-diki szerb nemzeti congressus határozatait csak úgy mellékesen a nemzetiségi kérdéssel együtt tárgyalni nem lehet. A kormány ő felségének kötelezettségét a szerb nemzet irányában tiszteletben tartani köteles, az országgyűlés pedig külön és komoly tárgyalás alá tartozik venni a congressus határozatait.

* A magyar-horvát kiegyezés elleni izgatásokról, l. *Pesti Napló* 1867. nov. 15.

** A «harmadikon» b. Kussevich Emilt érthette, ki mint a horvát-szlavon kanczellária vezetője a királyi leiratot ellenjegyezte.

Fenntartván magának ez iránt az indítványozás jogát, azt kérdé a kormánytól, «vajjon hajlandó-e ezen országgyűlés folyama alatt, és pedig minél előbb, az 1861-diki szerb congressus határozatai s ő Felségének 1861-ben átadott acták alapján, az országgyűlés elé javaslatot terjeszteni és így a szerb nemzetnek adott királyi szót beváltani.»

Mihelyt az interpellatiók a házban felolvastattak, felállt *gr. Andrássy Gyula*, s következőkép szólt:

A tisztelt ház bizonyosan nem fog csodálkozni, ha én, legalább mielőtt a tisztelt ház eloszlatná bennem azon kételyt, vajjon az, a mit hallottam, interpellatio-e vagy nem, az előadottakra mint interpellatiókra nem válaszolhatok. Ezen hosszas és bonyodalmas beadványok egyszeri hallásából csak kettőt tudtam kivenni: 1-ször azt, hogy a tisztelt képviselő úr igen kiváncsi és egyszerre igen sokat kérdez *(Derültség.)*; 2-szor azt, hogy nincs fogalma arról, mi az interpellatio. *(Élénk helyeslés.)* Az interpellatiónak czélja nem egyéb, mint szóbeli kérdésre szóbeli választ kapni. Meglepetések kikerülése végett szükséges, hogy hasonló formáju kérdések is irásban adassanak be; de ily irásbeli kérdésnél is meg kell tartani a szóbeli interpellatio természetét, t. i. egyszerűnek és szabatosnak kell lennie, hogy a rá következő válasz szintén egyszerű és szabatos lehessen. *(Helyeslés.)* Én tehát, t. ház, a magam részéről azt tartom, hogy a t. ház igen helyesen tenné, ha valamely szabályt állítana fel, vagy legalább alkalmilag határozatban nyilatkoznék a felől, mily formákban kell az interpellatiókat beadni, hogy tárgyaltassanak.

Ha a t. ház a most felolvasott beadványokat mint interpellatiókat méltóztatik tekinteni és nem mint manifestumokat, a melyekhez inkább hasonlítanak *(Tetszés.)*: ez esetben kész vagyok rájok, mint interpellatiókra, tüzetesen felelni. *(Élénk fölkiáltások: Nem tekintjük interpellatióknak!)* Minthogy azonban a kérdések hozzám intéztettek, és én körülbelül kivehettem, mi foglaltatik bennök, mégis bátor leszek rájok — nem tekintvén e kérdéseket rendes interpellatióknak, hanem esetleg előkerült tárgyaknak — legalább tájékozólag néhány szóval válaszolni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az első kérdés a Germania esetére vonatkozik. E tekintetben a külügyi ministerium nem várta be — és igen helyesen —

a tisztelt interpelláló úr fölszólalását, hanem e tárgyban vizsgálatot rendelt el, melynek eredményét természetesen be kell várni. Annyi kétségtelen, hogy az illető konzul némileg el látszott feledni azon zászlónak méltóságát és tekintélyét, mely minket is kifelé képvisel és mely a mi kereskedelmünket is oltalmazza. E részben tehát annyit mondhatok, hogy a külügyminiszterium részéről a vizsgálat már el van rendelve és annak eredménye bizonyosan a t. háznak is tudomására fog hozatni. Nem tarthatom föladatomnak a felhozott egyes állítások alaposságára kiterjeszkedni, és a t. ház természetesnek fogja találni, ha az interpelláló urat nem követem azon kérdések terére, vajjon mi fog Mithád basával történni és vajjon a török birodalom fennállhat-e avagy nem? *(Élénk tetszés.)*

A mi az interpelláló úrnak Horvátországra vonatkozó kérdését illeti, azt t. i., vajjon magára vállalja-e a magyar kormány — ez a kérdés veleje, ha jól fogtam föl — a felelősséget azért, a mit egy harmadik által tétetett: ezen kérdés már magában foglalja a választ is, azt t. i., hogy azért, a mit — mint a t. képviselő úr mondá — egy harmadik tett, a forma szerinti és alaki felelősséget magára nem vállalhatja, de annál szívesebben osztozik a kiadott rendeletek erkölcsi felelősségében. *(Tetszés.)* Hogy a kormánynak e kérdésben nincs szabatos állása, és hogy nincs azon szerencsés helyzetben, hogy nézetei iránt, melyek bizonyosan nem az elnyomatásra, nem az alárendeltségre, hanem az egyenjoguságra és a szabadságra vannak alapítva *(Élénk helyeslés.)*, alakilag és formaszerűleg is magára vállalhassa a felelősséget, annak okai épen azon irányzatok, melyek az országgyűlésnek és a kormánynak előzékeny lépéseit hasonló fölfogással, mint ez a t. képviselő úr előadásában nyilvánult, ismételve visszautasították. Azt hiszem azonban, jogosan adhatok kifejezést abbeli meggyőződésemnek, hogy ezen felfogás igen elszigetelt *(Úgy van!)*, és hogy talán azon hivatalnokok érdekével lehet összekötve, kiknek elmozdítását oly nagy sérelemként tüntette fel az interpelláló képviselő úr. *(Tetszés.)* Horvátországnak igen is nagy többsége bizonyosan át fogja látni, hogy Magyarország, mint ez az országgyűlés határozataiból már is kiderült, nem akarja Horvátország elnyomatását, nem akarja alárendelt-

ségét, hanem oly politikát kíván követni, mely ott bizonyosan visszhangra és elismerésre fog találni. *(Hosszan tartó élénk helyeslés.)*

A harmadik kérdésre, t. i. a szerb congressus kérdésére nézve, megvallom, nem tudom, mit akart a t. képviselő úr, mert ezt is oly hosszadalmas alakban terjesztette elő, hogy a kérdés velejét kivennem nem lehetett. Csak annyit mondhatok, hogy a kormány részéről a belügyminiszter úr már kijelentette, hogy a mint alkalom nyílik és a mint a teendők megengedik, a szerb congressus ügyében az országgyűlés elé javaslat fog terjeszteni. *(Élénk helyeslés.)*

Mileticset e válasz nem nyugtatta meg, de a ház nagy többsége tudomásul vette.

1867 DECZEMBER 4.

A HONVÉDELMI RENDSZER TÁRGYÁBAN.

Az 1867-dik év, mely egyéb alkotmányos intézményekkel az egyesületi jogot is nagyobb tiszteletre juttatta, szerfölött kedvezett az 1861-ben alakult honvédegyesületeknek. De még inkább kedvezett nekik ő felsége, ki a koronázás után az emigratiót úgy szólván hazahívta s a koronázási ajándék felajánlásával nemcsak elismerte, de valójában pártfogásába is vette a honvédeket. Pedig e két elemből, a honvédekből s az emigratióból állott a 49-diki Magyarország egész élő öröksége, mindaz, mi hazánk határain kívül és belül Kossuth kormányzósága idejéből fennmaradt. A korona feltétlen bizalmának említett jeleiből a 49-diki elv személyesítői helyes ösztönnel kiérezték a 48-diki törvényességhez való kapcsolatot. S innen van, hogy a honvédek, bár traditióikról s a fegyvertények által dicsőségre jutott önálló hazáról egy pillanatra sem feledkeztek meg, midőn az országban mindenütt egyesületekké szervezkedtek, ezekben ritka kivétellel ép oly loyalis, mint hazafias magatartást tanusítottak. S innen van az is, hogy a hazatért emigransok közül a legkiválóbbak, egy Klapka, Pulszky, Horváth Mihály, Türr és némileg Perczel Mór is, úgy látszik, minden habozás nélkül elfogadták a 67-es alapot.

Nem meglepő, hogy a honvédegyesületeknek és a volt emigratiónak első csatlakozása a magyar hadsereg kérdését vetette felszínre.

A honvédegyletek közgyűlésének megbizásából járt el Perczel Mór, midőn 1867 november 15-dikén értekezletre hívta mindazon képviselőket, kik annak idején honvédtársai voltak, hogy «a magyar hadsereg felállításának s általában a honvédelmi rendszernek kérdését» együttesen megvitassák és mentül hamarább a törvényhozás elé terjeszthessék.

Az értekezlet tagjai abban állapodtak meg,* hogy mindenek előtt megkérdezik a kormányt a parlamentben, szándékozik-e a honvédügyre vonatkozólag törvényjavaslatot előterjeszteni.

Harminczhárom képviselő, kik különböző pártokhoz tartoztak ugyan, de a szabadságharcz idején mindannyian honvédek voltak, irta alá azt az interpellatiót, melyet Perczel Mór, Zala-Egerszeg képviselője, deczember 3-dikán benyújtott, miután lelkes beszédben kiemelte mindazon előnyöket, melyek egy nemzeti hadsereg felállítása által az országra hárulnának. Az indokolás a viszonyok iránt kíméletes, törekvéseiben legalis volt, de követeléseiben felette ambitiosus s csak az esetben lett volna czélszerű, ha monarchiánk szigetország, melynek egyáltalán nincs még hadserege.

Az interpellatio szó szerint így hangzott: «Van-e szándékában a magas minisztériumnak közelebb és pedig még a jelen év folyama alatt, az ország elidegeníthetlen sarkalatos jogai és az államiság elutasíthatlan követelményei szerint is, de különösen az 1867: IX., X. és XII. t.-cz. 11., 12. és 13-dik szakaszának értelmében és útmutatása folytán, a magyarországi honvédelmi rendszernek átalakítása és megállapítása iránt megtenni a szükséges előintézkedéseket és illetőteg a ház elé törvényjavaslatot terjeszteni?»

Gr. Andrássy Gyula másnap, deczember 4-dikén válaszolt.

Tisztelt képviselőház, *(Halljuk! Halljuk!)* Mindenek előtt engedelmet tartozom kérni, hogy a tanácskozások folyamát kénytelen vagyok megszakítani; de csak azon esetre teszem ezt, ha a t. ház engem erre előleg fölhatalmaz. *(Halljuk! Halljuk!)*

Zala-Egerszeg t. képviselője saját és társai nevében interpellatiót intézett hozzám tegnap, mint honvédelmi miniszterhez.

A t. képviselő úr interpellatióját, mint ez jogában volt, különböző okokkal támogatta. De meg vagyok győződve, hogy se a t. ház, se a t. képviselő úr nem fogja azt várni, hogy én most a kormány nevében a felhozott indokok taglalásába bocsátkozzam. Erre nézve fenntartom magamnak azon jogot, hogy a kormány nézeteit annak idején kifejthessem, és reménylem, mind a t. képviselőház, mind pedig a t. képviselő úr meg lesz azzal elégedve, ha jelenleg csupán magára a kérdésre válaszolok.

A kérdés három pontban foglalható össze: 1-ször, szándé-

* L. Várady Gábor, *Országgyűlési Levelek*, I. k. 340. és 355. l.

kozik-e a kormány általában a védrendszer és a honvédelmi rendszer átalakítása és megállapítása iránt javaslatot terjeszteni a ház elé? 2-szor, mi módon kívánja ezt tenni? és 3-szor, gondolja-e, hogy ezt még ezen év folytán teheti?

A mi az elsőt illeti, bátor vagyok válaszolni, hogy a kormány mélyen át van hatva azon tudattól, hogy a honvédelmi rendszer átalakítása és végleges megállapítása első rendű szükség, és ennek következtében kötelességének fogja tartani e tekintetben törvényjavaslatot terjeszteni a t. ház elé.

A mi a módot illeti, a kormány igen természetesen csak azt a módot követendi, melyet a t. képviselő úr is megjelölt, t. i. a XII. törvényczikk 13-dik szakaszában foglaltat, mely azt mondja, hogy midőn a honvédelem átalakításáról és megállapításáról lesz szó, a két miniszterium előleges egyetértés útján egyforma fő elvekből kiinduló javaslatot fog a két törvényhozás elé terjeszteni. Minthogy azonban ezen mód szerint előleges bizottságok nem küldetnének ki, és a miniszteriumnak, hogy eredményt érhessen el, érdekében van, hogy mentül inkább megismerkedjék a különböző nézetekkel: azért egyszersmind van szerencsém kinyilatkoztatni, hogy én bátor leszek a háznak azon t. tagjait, a kikről felteszem, hogy e tárgygyal már eddig is foglalkoztak, fölkérni, hogy nézeteiket velem közölni és nekem e téren gyakorlati tanácsokat adni szíveskedjenek.

A mi a harmadik kérdést illeti, hogy még az idén terjesztheti-e a kormány ily javaslatot a ház elé? erre nézve — mivel soha sem szoktam igérni olyant, mit megtartani nem tudnék, akár magam, akár a kormány nevében — kénytelen vagyok kijelenteni, hogy a kormány nem igérheti ugyan, hogy még az idén fölveszi e tárgyat; de igenis igéri azt, hogy a lehető legrövidebb idő alatt, t. i. a mint az előmunkálatok annyira haladnak, hogy ezt megteheti, javaslatát a t. ház elé fogja terjeszteni, minden esetre pedig még ezen ülésszak alatt. *(Tetszés.)* Óhajtom ezt mentül előbb megtehetni; csak egyre nem kötelezhetem a kormányt, arra, hogy ily nagy fontosságú és messze kiható kérdésben négy hét alatt tegyen előterjesztést, a mi bizonyosan a czélnak sem felelne meg. *(Helyeslés.)*

Miután az interpellatiót aláírt képviselőtársaival e tárgyban értekezett, Perczel a deczember 6-diki ülésen mindnyájuk nevében kinyilatkoztatta, hogy: «fenntartva a szabadságot ezen fontos ügynek illő alkalommal és a körülmények szerint további előmozdítására; tekintetbe véve és méltányolva a honvédelmi rendszer átalakításának és megállapításának kényes természetét, valamint a vele járó nehézségeket, nem tartózkodik kijelenteni, hogy megnyugtatást merített a miniszterelnök úr azon határozott igéretéből, mely szerint még ezen ülésszak alatt törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé.»

— —

1867 DECZEMBER 5.

A QUOTÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

Deczember 2-dikán fogadtatott el általánosságban a quota-törvény, vagy helyesebben a törvényjavaslat «azon arányról, mely szerint a magyar korona országai az 1867: XII. törvényczikkben a pragmatica sanctio folytán közösöknek ismert államügyek terheit ezentúl viselik.»

Az általános vita rövid volt. Ghyczy és Madarász szóltak a javaslat ellen, b. Kemény Gábor pedig mellette.

Annál erősebb volt a küzdelem a részletes tárgyalás alkalmával.

Az első nagyobb vitát, mint érthető, a javaslat azon szakasza provocálta, melyben a quota százaléktétele volt meghatározva. Az ellenzék ép oly határozottan hirdette, hogy a 30 százalék Magyarországnak oly túlterhelése, melyet el nem bír, mint a hogy a birodalmi tanácsban a Skene pártja a 70 százalékból Ausztria biztos romlását jósolta volt. Szavazáskor a javaslat e szakasza mégis 225 szavazattal fogadtatott el 89 ellenében.

Az 5. § tárgyalásakor, deczember 5-dikén, ismét megújult a harcz. A képviselőház ugyanis már előzőleg elvetette Ghyczy Kálmánnak azt az indítványát, hogy a katonai határőrvidék bizonyos jövedelmei, melyeket a hadipénztár kezelt, közvetlenül a magyar pénzügyi kormányzat kezelése alá helyeztessenek. Bónis Samu most, a horvátokkal kötendő kiegyezést tartván szem előtt, azt indítványozta, jelentse ki a ház határozatilag, hogy Ghyczy indítványának elvetéséből Magyarországnak a határőrvidékre vonatkozó jogaira nézve semmi következtetés ne vonathassék.

E közjogi természetű incidens alkalmával Lónyay Menyhért helyett, ki a kormány részéről a vitát eddig vezette volt, *Andrássy Gyula gr.* szólalt fel.

Én a magam részéről úgy vagyok meggyőződve, hogy azon kérdés, vajjon Horvátország és vele együtt a határőrvidék a magyar korona integritásához tartozik-e vagy nem, semmi tekintetben kérdésbe nem vonható; mindazáltal megfoghatom, hogy különösen nagyobb biztosság kedveért czélirányosnak látszik, hogy a ház ez irányban jegyzőkönyvi határozatot mondjon ki. De akkor bátor vagyok azt jegyezni meg, hogy ez külön indítványt, külön tárgyalást követel, és ennélfogva a jelen alkalommal nem volna tárgyalható. *(Úgy van!)* Ha ebben méltóztatik megnyugodni, első alkalommal fölvehetjük; vagy ha tetszik, ez interpellatio útján is megtörténhetik.*

Ugyancsak a deczember 5-diki ülésen Ghyczy Kálmán a vitának újabb táplálékot adott.

Tudni való, hogy deczember 5-dikén Ausztria új alkotmánya még nem volt szentesítve. Az osztrák törvényhozás ugyanis, melynek nemcsak a kiegyezéshez kellett hozzájárulnia, hanem e rövid időszakban alkotmányt is teremtenie, olyat, mely a széthúzó nemzetiségeket lehetőleg mind kielégítse, nem tarthatott a magyarral lépést. Hátráltatta e munkájában a concordatum kérdése is, melyet a feudalisok és klerikalisok ellenzése daczára fel kellett mondani. A kormány javaslata mégis, a helyzet nehézségei s a teendők sokasága daczára, egyszer már keresztül szűrődött a törvényhozás retortáin. Csakhogy az urak háza, mely deczember 2-dikán fogadta el az alaptörvényeket (Staatsgrundgesetze), ezeknek több pontját módosította volt. E módosításokhoz ugyan a birodalmi tanács alsóháza a maga részéről deczember 7-dikén hozzájárult, kettőnek kivételével: de ezen két pont elhagyásába az urak háza csak deczember 13-dikán egyezett belé, a felség pedig a törvényeket, köztük a közös ügyekre vonatkozót is, csak deczember 21-dikén szentesítette.

Minthogy e törvények nélkül az örökös tartományok sem tekintették alkotmányosságukat teljesen megvalósultnak, s minthogy e törvények szentesítése előtt, nevezetesen addig, míg Ausztriának felelős parlamenti kormánya nincs, Magyarország sem fogadhatta el véglegesen a quotáról szóló törvényjavaslatot, ezért képviselőházunk központi bizottsága a törvényczikk végén egy külön szakaszban ki-

* Bónis e tárgyban deczember 16-dikán be is nyújtotta határozati javaslatát. Tárgyalás alá deczember 23-dikán került.

mondatni indítványozta a következőket: «Jelen törvény akkor lép életbe, ha mindazon feltételek, melyekhez az 1867: XII. t. cz. magában az idézett törvényczikkben kötve van, teljesíttetnek.»

A központi bizottság ez indítványa ellenében Ghyczy határozati javaslatot terjesztett elő, mely a megszavazandó törvénynek *szentesítését* az 1867: XII. t. cz. pontonként idézett szakaszainak teljesüléséhez, mint feltételhez kötötte.

A központi bizottság tehát azt javasolta, hogy e törvény akkor lépjen életbe, mikor az 1867: XII. törvényczikkben foglalt valamennyi feltétel teljesült; Ghyczy pedig, ki határozata által nem az életbe lépést akarta feltételekhez kötni, hanem már a szentesítés végett való felterjesztést is (attól tartván, mint Kerkapoly találóan megjegyezte, hogy a törvény határozatai akkor is állani találnának, mikor már megszünt azon határozat, mely feltételhez köti annak életre kelését), azt kívánta, hogy a quota-törvény s általa a XII. t. cz. is akkor lépjen életbe, mikor az általa kiemelt paragraphusokban foglalt feltételek mind teljesültek.

Ghyczy részletesen indokolta határozati javaslatának szükségességét s hivatkozott az 1867: XII. t. cz. mind azon szakaszaira, melyeknek teljesülése, nézete szerint, nélkülözhetetlen, nevezetesen a 18., 25., 54. és 55. §§-okra. A 27. §-ra azonban, mely azt rendeli, hogy «a közös miniszterium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek kormányzata ügyeit nem viheti», s melyre a központi bizottság előadója, Csengery Antal igen helyesen a fősúlyt helyezte, Ghyczy nem hivatkozott, nehogy a közös ügyeket, bár indirecte is, elismerni lássék.

Ghyczy indítványára Lónyay azonnal válaszolt. A kormány nevében hozzájárult a központi bizottság említett pótló czikkelyéhez, mely közjogi szempontból teljesen kifejezi a jogfenntartást, s tökéletes biztosítékot nyujt addig is, míg rövid idő multán önmagától fölöslegessé nem lesz. Mindaddig azonban, úgy mond, míg a feltételek nem teljesülnek, czélszerűbb az ország jogait egy szentesítendő törvényben, semmint határozatban fenntartani.

Andrássy, ki gyakorlatiatlan scrupulusoknak sohasem volt barátja, Ghyczy határozati javaslata ellen még hathatósabb érveket hozott fel.

Azokhoz, miket t. barátom a pénzügyminiszter úr Komárom városa t. képviselőjének indítványára válaszolt, csak egy pár megjegyzést akarok a magam részéről csatolni.

Ezek közt a legfőbb az, hogy ezen javaslat, melyet a t. képviselő úr a ház elé terjeszteni méltóztatott, túlterjeszkedik azon a körön, melyen belül a háznak határozata mozoghat. Abban ugyanis az van mondva, hogy: mind a három törvényjavaslat, és pedig úgy a magyar korona, mint ő Felsége többi országait illetőleg, egyetemleg és egész összegökben csak bizonyos megnevezett föltételek mellett fog szentesítés alá bocsáttatni. A t. képviselő úr tehát először oly dologról javasol határozatot hozni, melyről már törvény van, és ezzel gyengíti a törvényt: mert elismerni, hogy bizonyos dologra nézve határozatra van szükség, annyit tesz, mint elismerni, hogy azon dologra nézve törvény nincs; másodszor túllép azon a körön, melyen belől határozati joga lehet a magyar országgyűlésnek: mert nemcsak a magyar koronát, hanem ő Felsége többi országait illetőleg és egyetemleg határoz.

Midőn akár a magyar országgyűlés, akár ő Felsége többi országainak országgyűlése oly tárgyra nézve, mely közös érdekűnek ismertetik el, törvényjavaslatot készít, e törvényjavaslatok nem ütközhetnek egymás jogába: mert ha ellentétben vannak, nem bírnak kölcsönösen kötelező erővel mind a két félre nézve; mindenesetre pedig fenn van tartva ő Felsége szentesítése. De ha azt a módot akarnók behozni, melyet a t. képviselő úr ajánl, hogy t. i. határozatilag intézkedjünk oly dolgokban, melyek a másik országgyűlést is illetik, akkor e jogot természetesen meg nem tagadhatnók ő Felsége többi országai országgyűlésétől sem. És akkor, kérdem, mit mondana t. barátom, ha egy szép reggelen azt hallaná, hogy a Lajtán túl a mi ügyünkről egy határozat útján ezt vagy azt végezték? Ez már azután valóságos reál unio volna. *(Élénk derültség, helyeslés a középen.)* Az indítványozott határozat tehát túllépi azon jogkört, a melyben mozoghatunk.

Maga t. barátom azt mondotta, hogy minden törvényhozási tény már feltételezi azt, hogy ő Felsége és az országgyűlés megegyeztek. Ebből magából következik, hogy a jelen határozat, a mely törvényhozási erőt tulajdonít magának, túlment a határon, mert oly valamiről intézkedik, a mi nem magát e házat köti, hanem azon felül a szentesítést is bizonyos

feltételekhez kapcsolja. Valamely határozat, mint helyesen mondotta t. barátom a pénzügyminiszter, csak oly ügyekre terjeszkedhetik, a melyek tisztán csak az egyik részt, — nem olyanokra, a melyek a másik részt is kötelezik.

Mondotta továbbá a t. képviselő úr azt: létezik-e teljes alkotmányosság a Lajtán túl, legjobban tudják a lajtántúliak magok. De rögtön ellentétbe jött magával midőn azt mondta, hogy ő ott a maga részéről nem lát teljes alkotmányosságot mindaddig, míg az ujoncz- és adómegajánlási jogot nem birják. Ez tehát tagadása annak, hogy ők itéljék meg, vajjon alkotmányosak-e: mert ők nem nyilatkoztatták ki azt, hogy nincs alkotmányuk, mivel ezen jogokkal nem bírnak. Egyszer tehát elismeri a t. képviselő úr, hogy igenis alkotmányosak, — a mint csakugyan el kell ismernünk azért, mert velünk érintkezésbe jöttek; a szerződési pontok nagy részét el is fogadták, s ő Felsége szentesítése alá bocsátották, és ezzel azon itéletet is kimondták, hogy ők magokat alkotmányosaknak nevezik; máskor ismét nem ismeri azt el a t. képviselő úr, mert bizonyos jogokkal nem birnak.

Ez oly kerdés, melylyel tisztába kell jönnünk. Mert ha mi ma azt mondanók, hogy ők nem birják még az ujoncz- és adómegajánlási jogot, nem mondhatná-e a lajtántúli országgyűlés holnap, hogy mi nem vagyunk alkotmányosak *(Helyeslés.)*, mert nem birjuk az úgynevezett alaptörvényeket (Staatsgrundgesetze), a melyek most ott hozattak? És így mindennap elmondhatná egyik a másikról, hogy nincs alkotmányossága. *(Helyeslés a középen.)*

Én részemről, ha in theoria szólunk arról, mi a teljes, mi a tökéletes alkotmányosság, annak igen sok kellékét ismerem; és azt hiszem, — jóllehet a kormány igen sokszor vádoltatik azzal, legalább bizonyos oldalról, hogy a municipalis jogokat a parlamentaris kormányzat javára el akarja nyelni, — teljes és tökéletes alkotmányosság nincs és nem lehet ott, hol nagy mérvű municipális jogok nincsenek. *(Élénk helyeslés.)* Ha tehát theoriában beszélnénk itt a lajtántúli országok alkotmányáról, azt mondanám, nincs teljes alkotmányosságuk, mert nincs annyi municipalis joguk, mint a mennyi alkotmányos állapotban óhajtandó. De kérem, hova vezetne az, ha mindegyik rész

magyarázgathatná, mikor van meg, mikor nincs meg az alkotmányosság?

A fő czél, mely előttünk lebegett, az őszinte kiegyezés, továbbá mindkét rész hitelének megállapítása és azon veszélyes állapot megszüntetése volt, mely alatt az ország ellenei benn és künn még mindig remélték, hogy lesz még egy pont, melyen az oly szépen megindult egyesség fenn fog akadni. Ha pedig a fentebbi eljárást követnők, ez csakugyan bekövetkeznék. *(Helyeslés a középen.)*

De magában az is igen feltünő, hogy a képviselő úr indítványában hivatkozik mindazon §§-okra, melyek teljesíttettek, és csak azon egyre nem hivatkozik, mely nem teljesíttetett, mint t. barátom a pénzügyminiszter előttem mondotta. A 27-ik § mondja ki azon egyetlen feltételt, mely feltétel csakugyan lényeges, hogy t. i. midőn a közös ügyekből ránk szállott kötelesség következtében Magyarország pénzét bizonyos közös kezelés alá küldi, legyenek miniszterek is, kik ezen kezelésért felelősek. Az egyetlen szakasz tehát, mely nézetem szerint is lényeges, a t. képviselő úr beszédében, alkalmasint tévedésből, kimaradt. Én ebből, megvallom, nem tudok egyebet következtetni, mint azt, hogy még oly mély belátású, oly finom tapintatú statusférfiú is, mint a t. képviselő úr, hamis helyzetbe jut, ha azon elvet követi, hogy mindenkor és mindenben opponálni kell. *(Élénk ellenmondás a bal oldalon, élénk helyeslés a középen.)*

Én tehát a képviselőházat arra kérem, hogy mivel mindezen idézett czikkek nem képeznek oly feltételeket, melyek már nem teljesíttettek volna, az egyetlen § pedig, mely ilyen feltételt képezne, nem említtetik: méltóztassék a beadott indítványt mellőzve, a napirendre áttérni. Kérem ezt annál inkább, mert egy részről az egészet fölöslegesnek, más részről pedig olyannak vagyok kénytelen tekinteni, mit úgy is lehetne magyarázni, mint ha bizalmatlanságot tartalmazna nem csak a miniszterium, hanem a fejedelem iránt is. *(Helyeslés a jobb oldalon, élénk mozgalom a balon. Zaj. Elnök csönget. Tisza Kálmán szót kér.)*

Távol legyen tőlem loyalitási privilegiumot követelni magunknak. Meg vagyok győződve, hogy nem egy párt, nem egy

árnyéklat, hanem mindazok is, kik itt nyilatkoznak, ő Felsége iránt tökéletesen egyforma loyalitást is éreznek. Nem azt mondom tehát, hogy ez szándék; hanem azt mondom, hogy így lehet magyarázni azért, mert a törvény életbe lépése oly feltételhez köttetik, melynek teljesítése egyenesen és csupán csak ő Felségétől függ. *(Ellenmondás a bal oldalon.)* Midőn ő Felsége az 1867 : XII. törvényczikket szentesítette, elfogadta annak minden feltételét. E törvényben meg van mondva, mik a közös ügyek, e törvényben van a delegatio elve, mindez sanctionálva; csak a kezelési módra van a másik rész hozzájárulása fenntartva, nem arra, mik legyenek a közös ügyek. E törvényben megvan tehát ránk nézve minden biztosíték. Ha tehát ennek ellenére mások azt mondanák, hogy e törvényt nem akarjuk ő Felsége szentesítése alá bocsátani, míg bizonyos feltételek nem teljesültek, vajjon nem lehetne-e ezt bizalmatlanságnak magyarázni? *(Élénk helyeslés és éljenzés a középen.)*

Tisza Kálmán Andrássynak a loyalitásra vonatkozó észrevételére azt mondá, hogy nem jajdul fel, mert nem érzi magát találva. Beszéde különben a megjegyzések egész lánczolatából áll, melyekben úgy Lónyay, mint Andrássy beszédeiből, főleg azon példákból, melyekre hivatkoztak, ellenmondásokat igyekezett kimutatni, s ezekből azt következtette, hogy Ghyczy Kálmán indítványa fogadtassék el. Andrássy gr. beszédére vonatkozólag ezeket mondá: «A t. miniszterelnök úr ellentétet lát abban, hogy Ghyczy Kálmán t. barátom kimondja azon igazságot, hogy ő Felsége többi országainak népei magok tudhatják legjobban, van-e valódi alkotmányuk vagy nincs, de azért mégis kimondja azon meggyőződését, hogy addig, míg az adó- és az ujonczmegszavazási joggal valamely nemzet nem bír, valódi alkotmánya nincs. S íme a t. miniszterelnök úr pár perczczel utána ugyanazon hibába esik; mert elismeri ugyan, hogy azon népek magok határozhatják meg, van-e alkotmányuk vagy nincs, de rögtön utána kimond egy bizonyosan mindnyájunknak tetsző elvet, hogy valódi alkotmány ott, hol municipalis rendszer nincs, nem létezik.» «Igen sajnálom, hogy a t. miniszterelnök úr azt mondotta, hogy a tulsó rész, ő Felsége többi országai és tartományai azt mondhatnák ez esetben, hogy nekünk nincs alkotmányunk, mert nincsenek alaptörvényeink. Engedelmet kérek a t. miniszterelnök úrtól: igaz, hogy tüzetesen úgynevezett alaptörvényeink — a pragmatica sanctióra vonat-

kozókat szokták csupán így nevezni — nincsenek; de alaptörvényeink, melyek az alkotmányosság alapját megvetik, habár nem névszerintiek, vannak csakugyan.»

Miután Kerkapoly is kimutatta, hogy a határozati javaslat czélszerűtlen és felesleges, Ghyczy Kálmán élt a zárszó jogával. Ismét magyarázta, hogy indítványával mit akar elérni; védelmére felhozta, hogy az 1867: XII. t. cz. 27. §-át nem volt szükséges külön kiemelni, mert a teljes alkotmányosság fogalmában, melyet az idézett 25. § említ, úgy is benne foglaltatik; elmondta, hogy határozati javaslata nem terjed túl a magyar országgyűlés törvényhozási hatalmának körén, s czélja csak az, hogy ő felsége többi országainak törvényhozása ne gyakoroljon befolyást a mi ügyeinkre. Kerkapolylyal szemben, ki azt állította, hogy a határozat nem biztosíték, a törvény ellenben az, azt fejtegette, hogy a fennforgó esetben a határozat a törvénynél is czélszerűbb. Beszédét azzal végezte, hogy nem vállalja el a miniszterelnök ama vádját, hogy ő és pártja mindenben és mindig opponálnak; képviselői kötelességük, hogy nyilatkozzanak, annál is inkább, mivel azokból, a mik eddig határoztattak és a mik ezentúl határoztatni fognak, a hazára nézve könnyen káros következmények fejlődhetnének. «Ezt az esetet szemmel tartva tehát, úgy mond, ne vegye a t. ház rossz néven, nekem és többeknek elvtársaim közűl, ha nézeteinket nyilvánítani szükségesnek tartjuk, hogy a nemzet kárhoztatása ne érjen bennünket. Ezek után végezetre csak azt mondom, hogy az, a mit a t. miniszterelnök úr mondott, hogy t. i. nem kell mindig opponálni, nem kell bizalmatlanságot tanusítani a törvényhozás másik factora iránt, nézetem szerint oly nyilatkozat volt, mely az alkotmányos fogalmakkal meg nem egyező.»

Tisza és Ghyczy megjegyzéseire *Andrássy* így válaszolt:

Tisztelt ház, Nem tartozom azok közé, a kik minden erővel az utolsó szóhoz ragaszkodnak; nem is szólaltam volna fel, ha Komárom város igen tisztelt képviselője nem találta volna a maga részéről is szükségesnek bizonyos állításaimat czáfolni, illetőleg helyreigazítani, és más részről t. barátom, Debreczen város érdemes képviselője oly állításokat nem tulajdonított volna nekem, melyeket magaméinak egyáltalában el nem fogadhatok.

Debreczen város t. képviselője ellenmondást akart rám bizonyítani. Én azt állítám, hogy Komárom város t. képviselője ellentétbe jutott magával, midőn elvűl azt állítván föl, hogy a

lajtántúli rész maga leginkább meg tudja ítélni, alkotmányos-e vagy nem, a maga részéről rögtön azt nyilvánítá, hogy ő nem tartja teljesen alkotmányosnak, míg az adó- és ujonczmegajánlási jogot nem gyakorolja, és ebből azt következtette, hogy a teljes alkotmányosság föltétele teljesítve nincs. Erre Debreczen város igen t. képviselője azt mondja, hogy én ugyanazon hibába estem rögtön, mert a magam részéről azt nyilvánítottam, hogy addig nem tarthatom az alkotmányosságot teljesnek, míg a municipalis jogok bizonyos terjedelemben biztosítva nincsenek. Épen ellenkezőleg. Ghyczy Kálmán t. képviselő úr azt méltóztatott állítani, hogy ők magok itélnek: de azonnal itéletet is mondott az ellenkező irányban, és ezzel azt akarta bizonyítani, hogy a föltétel nincs teljesítve. Én pedig azt állítottam, hogy mindenki leginkább maga itélheti meg a maga alkotmányosságát, különben mindenki fel volna jogosítva máskép itélni a kérdésben. A municipalis jogokat csak bizonyító például hoztam fel, de ebből feltételt nem csináltam; sőt azt mondám, hogy épen azért, mert különbözőleg lehet magyarázni az alkotmányosságot, abból feltételt csinálni nem szabad. Én ebben legkisebb ellenmondást sem látok.

Továbbá Debreczen város t. képviselője állításaimat úgy idézte, mintha én azt jelentettem volna ki, hogy Magyarországnak alaptörvényei nincsenek. Ez ellen határozottan fel kell szólalnom. Én nem ezt mondottam, hanem azt, hogy a másik rész azt mondhatná, hogy Magyarországnak nincsenek alaptörvényei oly fogalmak szerint, mint a milyenek a másik részen e tekintetben léteznek. Igaz, t. ház, hogy van párt, vannak lapok, van egész irány, van egész politikai taktika, mely már egy egész év óta abból él, hogy azt állítja, hogy Magyarországnak alapjogai nincsenek, hogy mi azokat feladtuk; de Debreczen város t. képviselője csak tudhatja, hogy én ezen nézetben nem osztozom és nem osztozhatom. *(Derültség, élénk tetszés a középen.)*

Komárom város t. képviselője továbbá azt törekedett bebizonyítani, hogy nem szükséges a XII. törvényczikk 27-dik szakaszát fölemlíteni, mert alatta értetik az idézett többi szakaszoknak, a mennyiben az abban foglalt intézkedés a teljes alkotmányossághoz tartozik. Megvallom, a 27-dik §-ban foglalt

biztosítékot különösen a pénzkezelésre tartom szükségesnek, és arra, hogy a delegatio irányában az legyen felelős, a ki a pénzt kezeli. Egyébiránt szívesen elfogadom a t. képviselő úr ezen nyilatkozatát, már csak azért is, hogy történjék meg már egyszer azon eset is, hogy a t. képviselő úr kevesebb biztosítékot kíván, mint mi. *(Élénk tetszés a középen.)*

Azt méltóztatott még a t. képviselő úrnak mondani, hogy igazságtalan azon vád, mely szerint ő, vagy — minthogy pártjának egy igen tisztelt tagja is magára vette ezt — a párt elvűl tekinti, mindig, minden alkalommal opponálni. Megvallom, ha ezt egy kissé mereven mondottam ki, e nyilatkozatomért szívesen bocsánatot kérek; de fenntartom magamnak azon jogot, hogy egyszersmind ezen állításomnak magyarázatát adjam. *(Halljuk!)*

Nem türelmetlenség az, nem sértett hiúság, ha mi néha kénytelenek vagyunk az ellenzék irányában élesebben felszólalni. Szívesen elismerjük mi, hogy az ellenzék szükséges, hogy nélküle egészséges alkotmányos élet nem létezhetik. Nem mondjuk mi, hogy az ellenzéknek nincs joga kritizálni; de méltóztassanak megengedni, ha mi is fenntartjuk magunknak a jogot, hogy viszont kritizálhassunk. Ez is az egészséges kifejlődéshez tartozik.

Van még egy más nehéz oldala állásunknak, mely néha, megengedem, úgy tüntethet föl bennünket, mintha türelmetlenek volnánk: és ez az, midőn néha a támadások bizonyos határokon túlmennek. Mert a ki lelke teljes meggyőződéséből működik a haza javán, és, midőn azt gondolja, hogy hasznot tett, még gyanusíttatik is, annak ez bizonyára nehezen esik. Mi elismerést nem követelünk, minden kritikának szívesen kitesszük magunkat; de egy álláspontot nem fogunk elfogadni soha: és ez az, hogy mintegy engedelmet tartozzunk kérni akkor, midőn a hazának használunk. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Nem vádolok senkit, de azt mondom, nem türelmetlenség az, nem sértett hiúság, ha mi néha az ellenzék irányában kénytelenek vagyunk élesebben felszólalni, hanem védelmi kötelesség, nehogy a közvélemény végre csakugyan tévútra vezettessék. *(Hangos helyeslés a középen.)* Ez magyarázza meg néha, hogy

mi sem birunk azon türelemmel, a melylyel talán birnunk kellene.

A mi azt illeti, a mit a t. képviselő úrnak mondani méltóztatott, hogy ha a jövendő azt fogja bebizonyitani, hogy a most történtek Magyarország jövőjét és boldogságát biztositandják — ha jól emlékszem, így méltóztatott mondani — ennek érdemét egészen reánk hagyja *(Közbeszólások balról: Nem érdemet, hanem dicsőséget!)*; ha azonban ellenkezőleg az bizonyulna be, hogy a mi most történik, Magyarországnak romlását idézendi elő, közvetve vagy közvetlenül, kéri magát ezen felelősség alól fölmentetni: úgy hiszem, mindazok nevében szólok, kik velem egy értelemben vannak, hogy mi a dicsőséget azon esetre, ha az, a mi most történik, a haza jövőjét biztositani fogja, magunknak nem követeljük; mi soha odáig nem megyünk, hogy azt mondjuk magunkról, hogy azt mi és kizárólag mi magunk vittük keresztül; de ellenkezőleg azon esetre, ha a most történtek Magyarország romlását idézendik elő: a felelősséget egészen magunkra vállaljuk. *(Élénk helyeslés a középen.)* A t. képviselő urakat vagy inkább azon nézetet, a mely semleg tartja magát, csak akkor fogjuk vádolni, ha megakadályozna bennünket a haza javának előmozditásában. *(Általános helyeslés, éljenzés a középen.)*

Az előadó zárszava után következett a szavazás. A szélsőbal névszerinti szavazást kért, s mivel saját pártjából húsz tag nem került ki, a balközép is hozzájárult e kívánsághoz. A szavazás eredménye az volt, hogy a központi bizottság pótczikke, melyet a kormány magáévá tett, 214 szavazattal 80 ellenében elfogadtatott. Távol volt 101 képviselő.

1867 DECZEMBER 10.

AZ 1868-DIKI UJONCZOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE TÁRGYÁBAN.

Csiky Sándor, Eger város képviselője, a hirlapokból értesülvén, hogy a honvédelmi miniszter több törvényhatóságot utasított, hogy a következő 1868-dik évi ujonczozásra írják össze az 1847-ben született ifjakat és tegyék meg a sorozásra való előkészületeket, a képviselőház deczember 9-diki ülésén a honvédelmi miniszterhez interpellatiót intézett: vajjon miféle jogalapon és miféle meghatalmazásnál fogva rendelte el az ujonczok összeirását, holott az 1867: IX. t. cz., mely 48,000 ujoncz szedésére hatalmazta fel a kormányt, egyedül csak egy alkalomra és az 1867-dik évre szólott?

Csikynek szóval és irásban bőven indokolt interpellatiójára *Andrássy* deczember 10-dikén így válaszolt:

Tisztelt ház, Eger város t. képviselője tegnap interpellatiót intézett hozzám, melyben két dolog foglaltatik: egy állítás, illetőleg vád és egy kérdés. Lesz szerencsém mind a kettőre válaszolni. *(Halljuk!)*

A mi a vádat illeti, ez az, hogy a honvédelmi miniszteriumnak az ujonczozás tárgyában előleges összeirásokra kiadott felszólítása a törvényhozásnak egyedül fenntartott ujonczállítási jogát sérti. Erre nézve, azt gondolom, legjobban megfelel maga az idézett felszólítás szövege. Ha tehát méltóztatnak megengedni, felolvasom a bevezetését. *(Halljuk!)* Ez így szól: »Valamennyi törvényhatósághoz. Hogy azon esetre, ha országgyűlésileg egy hozandó különös törvény alapján az 1868-dik évben az ujonczállítás szükségessége bekövetkeznék, a felszólamlás, valamint az ujonczállítás is, az arra legalkalmatosabb idő-

ben, minden elhamarkodás, akadály és zavar nélkül keresztül vitethessék, felhívatik,» stb.

Azt gondolom, t. ház, itt nemcsak hogy az országgyűlésnek ujonczmegajánlási joga kétségbe vonva nincs, hanem legvilágosabban, leghatározottabban, oly határozottan van kijelölve, hogy csodálnom kell, hogy a t. képviselő úr azt magában is fel nem találta. *(Tetszés.)*

A mi a kérdést illeti, a kérdés az: miért bocsátotta ki egyáltalában a honvédelmi miniszterium ezen felszólítást? és ha kibocsátotta, miért nem kérte előleg a törvényhozás felhatalmazását?

Kibocsátotta előrelátásból: mert a mint minap* volt szerencsém jelenteni, a védrendszer alapos és végleges átalakítása oly nehéz tárgy, hogy a miniszterium, midőn ezen felszólítást kibocsátotta, már is gyanította, hogy jelenleg még ezen végleges átalakítást a ház elé javaslatkép terjeszteni nehéz lesz, és így, előrelátásból, mondom, czélirányosnak tartotta felszólítani a törvényhatóságokat arra, a mit magok is megtehettek volna, és a mit megtenniök érdekökben van, t. i. hogy az adatokat szerezzék meg, melyeknek alapján később, ha az országgyűlés az ujonczokat megszavazza, ezen eljárása a legigazságosabban és legbiztosabb alapokon történhessék. Ez volt tehát a fölszólítás czélja és semmi egyéb. Azon rovatok, melyek a kibocsátványhoz mellékelve vannak, nem feltételek, hanem pusztán tájékozásul és arra valók, hogy ezen összeirások egyformán történjenek, mit, ha csak a megyékre hagyatnék az initiativa, elérni természetesen nem lehetne.

Ebből tehát méltóztatnak látni, hogy a mennyiben ez tisztán administrativ, és nem törvényhozási actus, a honvédelmi miniszterium túl nem lépte hatáskörét, hanem csak oly valami felől intézkedett, a minek megtétele úgy a törvényhatóságoknak, mint az egyes érdekelteknek javára és hasznára szolgálhat. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Csikyt a válasz nem nyugtatta meg. Azt vélte, hogy a miniszteri intézkedésben veszélyes præcedens rejlik. Szerinte a kormány a tör-

* Deczember 4-dikén.

vényhozás jóváhagyásának reményében, a törvény mellett vagy épen ellenére könnyen absolut módon rendelkezhetnék s oly rendeletet is adhatna ki, mely szerint, mindig a törvényhozás jóváhagyása reményében, a haza alkotmányos törvényei felfüggesztetnek, s az alkotmány helyére ostromállapot lép. Különben, Csiky szerint, nem is volt szükség e rendeletre, hiszen van honvédségünk; csak egy intés, s kiáll egy egész hadsereg. A miniszterelnök válaszát nem fogadhatván el, bejelentette, hogy e tárgyban határozati javaslatot fog a ház asztalára letenni.

A derültség zaja csillapulván, Somssich Pál szólalt fel röviden. A kormány eljárását előrelátónak és czélszerűnek mondotta. Indítványára a többség, sőt még a szélsőbal egy része is megnyugodott a honvédelmi miniszter válaszában és ezzel a ház áttért a napirendre.

1867 DECZEMBER 13.

AZ ÁLLAMADÓSSÁGOKRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT TÁRGYALÁSAKOR.

Régtől fogva az államadósság volt a kiegyezés legnagyobb akadálya.

A magyar közjog szempontjából ugyan semmi kétség nem fért ahhoz, hogy az országot oly adósságok nem kötik, melyeket alkotmányos beléegyezése nélkül, nem saját czéljaira, nem is az ő nevében contrahálták. De számos politikai tekintet követelte, nemcsak czélszerűségi szempontból, de elutasíthatlan szükségkép, hogy az absolut uralom által contrahált államadósságok egy részét Magyarország elvállalja. 1867-ben az ország ezt be is látta. Nem akarta ismételni azt a hibát, melyet e részben 1848-ban elkövetett, midőn a reá hárulandó 200 milliónyi adósság visszautasításával elidegenítette az országtól nemcsak a lajtántúli, hanem mindazon idegen népeket is, melyek ez ügyben anyagilag érdekelve voltak. Tapasztalta, hogy Europa nyomása alatt, az időközben Ausztriától elszakadt olasz tartományok is kénytelenek voltak az osztrák államadósságból bizonyos részt elvállalni. A nemzet elég érett volt arra, hogy belássa, hogy ha a három milliárdig felszaporodott államadósságban részt venni vonakodnék vagy törlesztésükhöz nem megfelelő mértékben járulna, az örökös tartományok népei a súlyos terhet nem birnák el és nem nyújthatnák nekünk azon előnyt, melynek reményében állami szövetségünket és a pragmatica sanctiót kötöttük volt.

Oly általános volt e meggyőződés, hogy midőn Deák Ferencz 1861-ben felirati javaslatában kimondta, hogy az ország nem jogi kötelezettség, de méltányosság szempontjából kész az államadósságok egy részét magára vállalni, a hosszú felirati vita folyamán ez volt — mint maga Deák megjegyezte — az egyetlen pont, mely ellen az országgyűlés 300 képviselője közül senki sem szólalt fel. Az 1867 : XII. t. cz.

majdnem szóról szóra ismételte az 1861-ben tett igéretet. Ugyanezen törvény szabad egyezkedés útján rendelte megállapítandónak az évi járulékot, melyet Magyarország elvállal. Az egyezkedést az országos küldöttségek augusztus 7-dike és szeptember 26-dika közt tényleg meg is kezdették, a miniszteriumok pedig folytatták, a quotára s a vám- és kereskedelmi szerződésre vonatkozó tárgyalásokkal egyidejűleg.

E tárgyalások részleteibe, bármily fontosak és érdekesek is, nem bocsátkozhatunk. Reánk csak annyi tartozik, hogy a javaslat, mely e tárgyalásokból kikerült, hogy teljesen kizárja a solidaritas eszméjét, melynek jogi alapja nincs, s mely csak bonyodalmakat és surlódásokat idézhetne elő, a közös mult adósságainak törlesztéséhez és a kamatok fizetéséhez Magyarország hozzájárulását nem váltakozó procentualis quotában, hanem állandó és határozott összegben állapította meg.*

E javaslatot Andrássy Gyula gr. az 1867 : XII. t. cz. rendeletéhez képest a quotáról és a vámszerződésről szóló javaslatokkal egyetemben, mint említettük, október 5-dikén terjesztette a képviselőház elé. A bizottságok november 25-dikén nyújtották be a javaslatokról jelentéseiket. Az államadóssági törvényjavaslat tárgyalása pedig, miután a quotáról szóló törvényjavaslat már elfogadtatott, deczember 7-dikén indult meg.

E tárgyalás kilencz ülésre terjedt, melyek többnyire hat óra hosszat tartottak.

De nem fontos elvi ellentétek nyújtották ennyire a vitát. Az ellenzék, szintúgy mint a Deák-párt, meg volt győződve, hogy az ország az Ausztria által contrahált államadósságokat magától egészen el nem utasíthatja, s hogy saját érdekében s politikai lételének biztosítása végett, a méltányosság határáig részt kell vennie fizetésökben. Abban sem volt eltérés a pártok között, hogy évjáradék lekötése által vállaljuk el a terhet; abban is megegyeztek, hogy az osztrák államadósságokért a hitelezőkkel szemben semmi solidaris kötelezettség ne állapíttassék meg. Még az elvállalandó összeg mennyiségében sem

* Ez állandó összeg, mint tudva való, évi 29.188.000 frt, ebből 11.776,000 frt ezüstben; a conversio keresztülvitele fejében pedig 1.000,000 frt bankvalutában és 150,000 frt érczpénzben. — Az összes államadósságok után 145.400,000 frt kamat fizettetett. Magyarország tehát nem egy harmadát vállalta ennek, a mivel Kossuth a közönséget ijesztette, hanem alig 21%-át. Ha az adóképesség arányát vették volna alapul, Magyarországnak évenkint 43½ milliót kellett volna fizetnie.

tértek el fölöttébb, s a kamatreductiónak is minden pártból akadt néhány szószólója (maga Tisza Kálmán is melegen ajánlotta). Csak abban nem értettek egyet a pártok, mi módon oldassék meg a feladat.

Tisza Kálmán mindjárt a tárgyalás első napján oly eljárást indítványozott, mely szerint előbb a lehető bevételekről és valószinű kiadásokról készíttessék (egy évre szóló) kimutatás, szóval némi háztartási budget, s azután jövedelmeinkhez képest határoztassék meg az örökre elvállalandó adósság összege.

Ez indítvány tömeges felszólalásra lelkesítette a balközépet meg a szélsőbal többségét. Ez indítvány körül forgott pro et contra majdnem 70 szónoklat. Madarász József ama radikális indítványait, hogy az államadóssághoz való járulásra senki jogosan ne legyen kényszeríthető; továbbá, hogy Ausztria térítse meg azt az összeget, a melylyel Magyarország bevételei az ország kormányzatának költségeit meghaladták; végre, hogy népszavazás döntse el, vajjon az államadósságok terhéből vállaljunk-e valamit és mennyit, avagy egyszer s mindenkorra adott összeggel enyhítsük az örökös tartományok népeinek nyomorát, még hívei közül is csak Patay István, Oláh Miklós és Csanády Sándor pártolták, s a ház többsége épen nem vette komolyan.

Legavatottabban Lónyay Menyhért és Kerkapoly védték a törvényjavaslatot. Felszólaltak azonban a kormány részéről Eötvös József báró meg Andrássy gróf is. Utóbbi a deczember 13-diki ülésen.

Beszéde kellő megérthetése végett még megemlítjük, hogy közvetlenül előtte Böszörményi László szólott, kit Andrássynak deczember 5-dikén mondott szavai panaszra fakasztottak. «Igaz, t. ház, mondá akkor a miniszterelnök, hogy van párt, vannak lapok, van egész irány, van egész politikai taktika, mely már egy egész év óta abból él, hogy azt állítja, hogy Magyarországnak alapjogai nincsenek, hogy mi azokat feladtuk.»* Böszörményit, a *Magyar Ujság* szerkesztőjét az «abból él» kifejezés sértette, mert aristokratikusnak tartotta szegény ember irányában. De azért megmaradt a mellett, hogy az ország legfontosabb jogai feladattak. Nagy elkeseredéssel szólt a mostani «delegatiós szabadságról» meg a «közösügyes állapotról»; a camarillát is emlegette, mint «nagyhatalmat, mely még meg nem halt» és mely elég befolyásos lesz, hogy «Bécsben az uralkodó mellett székelvén, maga mellett döntse el a delegatiók működését.»

* L. 274. lap.

A másik szónok, kinek beszédével Andrássy foglalkozott, Jókai Mór volt. Beszéde, a legérdekesebbek egyike, melyek e vita folyamán mondattak, így kezdődött: «Fináncz talentum nem vagyok; azonban a közoktatásügyi miniszter úrnak remek beszéde felvilágosított a felől, hogy van e tárgynak egy magasabban járó studiuma a mathesisnél, és e szempont bátorított engem nézeteim előadására.» E magasabb politikai szempontból csak egy út vezet Ausztria és ezzel együtt Magyarország pénzügyei rendezésére, s ez az, hogy Ausztria «hosszú időre lemondjon a nagyuraskodásról, és visszatérjen saját házába, saját belügyeinek rendezéséhez.» Elmondta, hogy valahányszor Ausztria pénzügyei közel voltak a rendezéshez, úgy 1858-ban mint 1866-ban, nem e czélra használta fel a rendelkezésére álló eszközöket, hanem azon volt, hogy «Europával hagyományos osztrák præpotentiáját éreztesse.» Ez pedig mindig vesztett hadjárattal végződött. Mystikus homályba rejtve a veszélyre vonatkozó máig is érthetetlen czélzásait, így folytatta: «Nem hasonló calamitas előestéjén állunk-e most, midőn az egész világon mindenki fekete pontokról beszél, a melyek már többé nem is pontok, hanem fellegek, és Ausztria maga siet előre magának keresni egy kis veszedelmet? Nagy veszedelmet. (Felkiáltások: Hol?) Mindenki tudja, Europa minden nagyhatalma tudja, hol van most az égető kérdések tűzfészke s gyúpontja, és őrizkedik oda menni; csupán Ausztria siet előre az égő parázsból kikaparni más számára a forró gesztenyét. (Zaj. Nem értjük! Hol?) Europa minden állama, egyen kívül, mind óvakodik más államok belviszonyaiba beleavatkozni; csak Ausztria az, mely a második akar lenni, és nemcsak maga elfogadja az ily beavatkozást, hanem még másokat is buzdít rá. (Jobb felől: De hol? Halljuk!)» Jókait a közbeszólások nem hozták ki sodrából s beszédét rendíthetetlenül így folytatá: «Fájdalom, hogy Ausztria külpolitikájához se itt Pesten, se oda fenn Bécsben nincs a képviseletnek hozzászólása (Ellenmondás a jobb oldalon.), hogy megmondhatná: «Hová akartok sietni, ti Europa beteg emberei?»

Tisztelt ház, Megvallom, nem volt szándékom válaszolni azon érvekre, melyek azok részéről, kik a szőnyegen levő törvényjavaslatot ellenzik, felhozattak, hanem csak egyszerűen constatálni kívántam a viták jelen állapotában a pártok állását. *(Halljuk!)* Hogy ezen eljárás helyesebb, arról meggyőzött az előttem szólott t. képviselő úr előadása, kinek, ha lehet magamat így kifejeznem, mozaik logikáját követvén, nem lehetne kiszámítani azon időt, midőn a vitatkozások végre be fognak

fejeztetni. *(Tetszés a középen.)* Mindazonáltal mondott a t. képviselő úr olyat, a mi az én állításomat elferdítve, azon helyzetbe hoz, hogy azt némileg helyreigazítani kényteleníttetem. *(Halljuk!)*

Én azt mondottam, t. ház, a multkori viták alkalmával, hogy van egy politikai irány, van egy politikai lap, mely annak hirdetéséből él, hogy mi az ország sarkalatos jogait feladtuk. A t. képviselő úr azt mondá, hogy én ezzel anyagi élelmét értettem ezen lapnak. Ezt nem értettem így, sőt ezt így értelmezni egyáltalában nem is lehetett.

Mondá továbbá a t. képviselő úr, hogy én ez alatt a Magyar Ujságot értettem. Igenis azt értettem, s ezt elfogadom.

Mondotta továbbá, hogy szegény emberek, bizonyos állásban, bizonyos dolgokból élnek. Ezt ismét elfogadom. Sőt tovább megyek: így is értettem; de csak némileg, t. i. mivel én a Magyar Ujságot, jogi alapját és érveit tekintve, erkölcsileg szegénynek tartom *(Élénk helyeslés a középen.)*, azt mondottam, hogy oly vádakból él, melyek alaptalanok. *(Helyeslés a középen.)* De ez egyáltalában nem aristokratikus mondás: ezt nem az aristokrata mondta a szegény embernek; hanem mondta az, ki a szélső bal politikáját igen rossznak tartja, annak, ki ezen párt organumát szerkeszti. *(Hosszas élénk helyeslés a középen.)*

Méltóztatott még egyet mondani, mit, habár nem óhajtottam volna egyes mondatokba belebocsátkozni, mégis megjegyzés nélkül nem hagyhatok. *(Halljuk, halljuk!)* A t. képviselő úrnak t. i. camarillát és reactiót méltóztatott említeni. Ha egyáltalában módjában volna valakinek tudni, létezik-e most is camarilla és reactio, oly értelemben, mint arra a t. képviselő úrnak méltóztatott hivatkozni, talán én volnék abban a helyzetben; én pedig mondhatom, hogy az én tudtomra ily camarilla, ily reactio nem létezik. *(Tetszés a középen.)* De igenis létezik reactio, csakhogy nem ott. A reactio most a szélsőségekben létezik. *(Hosszan tartó zajos helyeslés a középen.)* A reactio néha vörös tollat visel *(Igaz! úgy van! a középen.)*, mert igen jól tudja, hogy az alkotmányos szabadságot, melyet a fejedelem is őszintén elfogadott, csakis egy mód van megbuktatni: és ez a túlzás. *(Fölkiáltások a középen: Nagyon igaz!)* Nem vádolok én ezzel senkit; és mivel

mindenkor igazságos akarok és szeretek lenni, a t. képviselő úr személyére vonatkozólag is azt mondom, hogy meg vagyok győződve, hogy az távol van a t. képviselő úrtól, hogy ő szélsőségekbe ezen czélból menne; de igenis állítom azt, hogy ő, valószinűleg a legjobb hiszemben, felül azoknak, — bocsássa meg a t. képviselő úr ezen kitételt, — a kik igen jól tudják, hogy a szabadság olyan vár, mint minden más, melyet legkönnyebb úgy megvenni, ha azt a zászlót lobogtatja az ember, a melyet a védők használnak és a mely annak ormaira van tűzve. *(Tetszés a középen.)* Ily értelemben van reactio, ily értelemben van camarilla, van veszélyes reactio; más értelemben nem ismerem. *(Élénk tetszés a középen.)*

Áttérek most magára a kérdésre, és szeretném röviden a pártok állását tisztázni. Azt gondolom, legjobban tehetem azt, ha magának a törvénynek szavait felolvasom. Az 54-dik § azt mondja: «Magyarország kész azt, mit tennie szabad és a mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvény szabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetekből megtenni, hogy azon súlyos terhek elháríttassanak,» stb. Az 55-dik § pedig megmondja, hogyan kell ennek megtörténni: «egyesség útján, mint szabad nemzet szabad nemzettel.»

Ebből következik, t. ház, hogy a miniszterium és a küldöttség előtt azon tekinteten kívül, hogy Magyarország erejét lehetőleg kímélje, még más tekintetek is lebegtek: ilyen a méltányosság, ilyen a politikai tekintet is; de főleg azon meggyőződés, hogy szabad nemzet szabad nemzettel egyességet csak úgy köthet, ha nem csupán saját érdekeit tekinti, hanem a másik félnek is minden méltányos igényeit elismeri és elfogadja.

E szempontból indult ki a miniszterium, és örömömre szolgál mondhatni, indult ki mindkét rész. S ennek következménye az, hogy sikerült egyességet létrehozni, melyet elfogadott a két miniszterium, elfogadott a két küldöttség: az eredmény a ház asztalán fekszik. Ha elfogadtatik, a monarchiának mindkét része kétségkívül nagy terheket fog viselni; de úgy hisszük, e terhek alatt leroskadni egyik sem fog. A miniszterium és a küldöttség legjobb lelkiismerettel ajánlják ezen egyezmény elfogadását a

méltányosság és politikai tekintet szempontjából, de főleg azért, mert alkalmuk volt meggyőződni arról, hogy ennél kevesebb teher mellett egyességet kötni nem lehet. *(Fölkiáltások a közé-pen: Igaz! Úgy van!)* Ez a miniszterium állása és ez a küldöttségé. Ennek ellenében a baloldal, ha szabad így collective neveznem, különös állást foglal el. Számokkal igyekszik kimutatni azt, hogy e terhek nagyok — ezt mi is tudjuk és elismerjük — és végre indítványában azt követeli, hogy a ház ez egyezményt félretévén, a miniszterium költségvetést terjeszszen a ház elé, s a mi azután a szükséges költségeken felül megmarad, azt fogjuk a másik résznek megajánlani; de arról, hogy elfogadja-e a másik rész is ezt az ajánlatot, és mi történik, ha el nem fogadja, egy szóval sem nyilatkozik; pedig ez a fő dolog. Mert hiszen egyességet kell kötnünk, és a jelen esetre nem áll az, a mi a quota-kérdésre, hogy t. i. ha a két rész megegyezni nem tud, ő Felsége döntse el a kérdést. Szóval a baloldal igen kényelmes állást foglalt el: azt, a mit csak kölcsönös egyesség által lehet létre hozni, úgy állítja fel, mintha ahhoz senki másnak hozzászólása nem volna; azt, a mi kétoldalú alku, úgy állítja fel, mintha az nem alku, mintha az nem compromissum volna.

Azonban én egyáltalában nem állítom, hogy ez egyezményt olyannak kellene tekinteni, melyet absolute el kell fogadni; hogy a háznak, vagy, ha úgy tetszik, a baloldalnak nem volna többé módjában ezen fölötte nagy terhektől az országot megmenteni. Koránsem, tisztelt ház; módjában van. De mielőtt a ház ezen egyezményt, a mely mostani formájában két miniszterium és két küldöttség által el lévén fogadva, bizonyos mértékben már a két részt is kötelezi, elvetné és más úthoz folyamodnék, jogunk van egy kérdést intézni azokhoz, kik a benyujtott ellenindítvány által ezen egyezményt el akarják vetni. *(Halljuk! halljuk!)* Ezen kérdés az: adhatnának-e biztosítékot arról, hogy, ha mi a kitűzött mód szerint le fogjuk szállítani az ajánlott összeget, azt a másik rész is el fogja fogadni? *(Mozgás a baloldalon.)*

Igaz, lehet mondani, hogy kezeskedni senki sem tartozik az eredményért, azt előre kiszámítani nem lehet; de erre én azt válaszolom, hogy igenis jogunk van kezességet vagy, ha úgy tetszik, biztosítékot követelni. Miért? Azért, mert a miniszterium

kezeskedik a maga részéről, hogy ezen törvényjavaslat, ha a mostani formában itt elfogadtatik, el fog fogadtatni a másik részről is. Hiszen a miniszterium is csak azért fogadta el az egyezményt, mert kezeskedhetik erről; de épen azért, hogy kezeskedhessék, volt kénytelen elfogadni azon terheket, melyeket a baloldal súlyosaknak mond.

A miniszteriumnak tehát és a küldöttségnek joga van követelni, hogy mielőtt egy kölcsönös egyezményen alapuló javaslat elvettetnék, biztosítéka legyen az iránt, hogy ha a javaslott mód szerint az ajánlat leszállíttatik, azt a másik rész is el fogja fogadni. Hajlandó vagyok elállani ezen követeléstől, és csak arra szólítom fel a t. tagokat s közöttük talán különösen Ghyczy Kálmán igen t. barátomat, ki leginkább ismeri az ottani alkudozások fonalát: nyilatkoztassa ki, vajjon valószinűnek tartja-e azt, hogy ha a jelenlegi egyezmény visszavettetvén, a kitűzött mód szerint az ajánlat a mi részünkről leszállíttatik, azt a másik rész is el fogja-e fogadni. Igen-e vagy nem? Hogy ha a t. képviselő úr ezért némi biztosítékot vállal vagy legalább ezt valószinűnek tartja, akkor én is a magam részéről biztosíthatom arról, hogy valószinűleg unanimitással fog találkozni a ház e részéről; legalább én a magam részéről biztosíthatom szavazatomról. *(Helyeslés a középen.)* Mindenesetre biztosítom arról, hogy hozzá fogunk állni a kevesebb teherhez azon egyszerű oknál fogva, mert kevesebbet fogunk fizetni. *(Tetszés a középen.)*

De ha a tisztelt képviselő úr erről nem kezeskedhetik, akkor az a kérdés lép előtérbe: vajjon elvállalhatná-e akármely párt itt e házban a felelősséget, hogy ezen valószinű eredménynyel biró egyezményt eldobjuk, a nélkül, hogy helyébe mást tudna tenni. És ha ezt nem tudja, akkor nézetem szerint mondhatja igenis azt, hogy súlyos a teher, mit magunk is elismerünk, de nem mondhatja azt, hogy mi többet vállaltunk el, mint elvállalnunk kellett volna; mindenesetre pedig elismerheti a baloldal, hogy indítványát, melytől gyakorlati eredményt nem várhatunk, elfogadni képesek nem vagyunk. *(Helyeslés a jobb oldalon. Halljuk!)*

Azonban, t. képviselőház, én ebből nem következtetem azt, hogy a mit a t. képviselő urak itt érvül felhoztak, az egyáltalán semmit se bizonyít. Igenis bizonyítja azt, hogy nem alaposak

azon állítások, melyeket oly sok oldalról hallunk a Lajtántúlról, hogy Magyarország abban, a mit elvállalt, méltányos ne volt volna. Ennyit bizonyítanak, de semmit többet. És ezért a baloldalnak köszönettel tartozunk.

A miniszterium és a küldöttség a legjobb lelkiismerettel ajánlhatja a javaslatot, mert meg van győződve, hogy egy fillérrel sem fogadott el többet, mint a mit elfogadnia kellett. *(Tetszés a középen.)*

Hozattak még fel bizonyos állítások, melyek némileg egy útat mutatnak, hogyan lehetett volna mind a két részre a terhet kisebbíteni; és ez, megvallom, az egyetlen gyakorlati érv, melyet én a discussio eddigi fonalán hallottam: t. i. a reductio. Erre nézve, t. ház, nem akarom ismételni azokat, mik már elmondattak itt, t. i. hogy a leggazdagabb országok épen azok, melyek a reductio kisérleteit mindig visszautasították magoktól, míg a legszegényebbek azok, melyek ezt a kisérletet legtöbbször elfogadták, mint Görögország, Spanyolország, stb. Nem ismétlem azt, hogy Belgium, elválása után, midőn még nem volt oly gazdag állam mint most, roppant nagy adóssággal kezdte új gazdálkodását, és most Europa leggazdagabb országai közé tartozik, hanem csak a legújabb példát akarom felhozni, mely talán a legmeggyőzőbb is, t. i. Amerika példáját. *(Halljuk!)* Amerika államadóssága alig érte el a száz milliót, mielőtt a polgárharcz megkezdődött, és annak végeztével körülbelől 3000 millió dollárra szaporodott. Ezen adósság nagy részét, vagy legalább tetemes részét, Europában igen olcsón vásárolták meg, tekintve a pénz elhelyezésének bizonytalanságát, mert hitték, hogy háború után vagy el nem ismertetik, vagy legalább némi reductio alá kerül. Mi történt? Az, hogy elismertetett az északi államok részéről. Már pedig, ha valahol, ott volt volna az állam érdekében a reductio vagy, ha úgy tetszik, a banqueroute. Miért? Azért, mert az államadósság elismerése által a legnagyobb nehézség merült fel, t. i. folytonosan kényszeríteni Amerika déli részét, hogy azon költséget fizesse, mely költségen ő leigáztatott. Tehát ezen államadósság megszüntetése volt volna legbiztosabb mód egyszersmind a polgári háború maradványainak is megszüntetésére; és még sem történt. Miért nem történt? Azért,

mert igenis tudták Amerika szorgalmas polgárai, hogy ugyanazon befektetések, melyek oly óriás előmenetelt idéztek elő a világ azon részén, mind pedig Amerikának hitele, szenvedtek volna, ha ez történik. Meg vagyok győződve, hogy elmondatott ott is azon hasonlatosság, melyet egy t. képviselő úr itt is elmondott, hogy t. i. az, ki más érdekében tett költséget elvállal, oly helyzetbe jön, mint az oly férj, ki otthon hagyva didergő gyermekeit, szomszédja nejének lába elé rakja vagyonát. Megtapsoltatott ott is, nem kétlem, és ez által honorálva lett teljes értékében; megtapsoltatott itt, mert az ily mondatoknak meg van adva teljes értékök, ha megtapsoltattak; de logikája visszautasíttatott józan számítás után, mint reménylem, vissza fog utasíttatni itt is.

Még egyre akarok válaszolni, mit egy t. képviselő úr tegnap mondott Ausztria jelenlegi külpolitikájáról. *(Halljuk!)* Ha a t. képviselő úr mondása elszigetelten állana, tán fölmentettem volna magamat attól, hogy reá válaszoljak, mivel a vád nem engem illet, s én nem tartoztam volna reá válaszolni. Minthogy azonban ezen állítás nem elszigetelt, hanem lapokban és nyilt levelekben köröztetik, nem hagyhatom némi észrevétel nélkül. *(Halljuk!)* Azt állította ugyanis a t. képviselő úr, hogy az osztrák külügyi hivatal kihívó politikát űz Europában; szólott veszélyes kérdésekről, fekete pontokról, és azt állította, hogy Ausztria bizonyos államok belügyeibe fenyegető befolyást gyakorol. De nem nevezte meg, melyek azok, nem nevezte meg, melyek azon veszélyes kérdések, melyekben Ausztria hazárd politikát akar követni.

Igen sajnálom, hogy nincs jelen a t. képviselő úr, mert óhajtottam volna felszólítani, mondja meg, melyik része a jelenlegi politikának az, melyet ő kihívónak tart? hol van azon állam, melynek belügyeibe fenyegetőleg avatkozik az osztrák monarchia? és ha ezt nem tudja megmondani, ha ennek bebizonyításául épen semmit sem tudna idézni: akkor úgy tekintem a dolgot, mint ha a t. képviselő úr, vagy azok, kik az ő nézetében osztoznak, elismernék, hogy nemcsak ezen állítás, hanem mindaz, mi e tekintetben a legújabb időkben mondatott, tökéletesen alaptalan.

En, t. ház, a magam részéről nem félek meghazudtolástól, midőn kimondom azt, hogy a mostani osztrák monarchia nem akar egyebet, mint békét benn és künn. *(Zajos helyeslés.)* Területileg sokkal nagyobb, semhogy terjeszkedésre volna utalva; sokkal több baja van, semhogy újakat akarna szerezni magának. *(Zajos helyeslés.)* De ha volna oly érdek, mely Ausztria és illetőleg Magyarország belső kifejlődését akarná akadályozni, akkor én meg vagyok győződve, hogy nem sokára be fog bizonyulni, hogy ha azon Ausztria, mely egyik karját arra használta, hogy a másikra bilincset rakjon, erejét kifejteni nem tudta: úgy azon Ausztria, mely egyik kezével a szabad Magyarországra támaszkodhatik, más kézzel oly népekre, melyek alkotmányos szabadság tekintetében semmi más népnek sorsát nem irigyelhetik, nem volna többé a beteg emberek sorában található. *(Zajos éljenzés a középen.)*

Másnap véget ért a vita, és deczember 15-dikén, Lónyay beszéde után, a ház 119 szótöbbséggel — 229 szavazattal 110 ellenében — a törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául elfogadta.

1867 DECZEMBER 28.

A KIEGYEZÉSI TÖRVÉNYEK KIHIRDETÉSE ÉS A DELEGATIO TAGJAINAK MEGVÁLASZTÁSA ÜGYÉBEN.

Szentiványi Károly elnök 1867 deczember 28-dikán mutatta be a képviselőháznak a deczember 27-dikén kelt királyi leiratot, mely jóváhagyja és megerősíti a quotáról, az államadósságról, a vám- és kereskedelmi szerződésről alkotott törvényeket. E leiratban ő felsége arról is értesíti az országgyűlést, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok és királyságok mindkét háza által a közösügyek kezelésének módjára, az 1867 : XII. t. cz. alapján közöseknék ismert államügyek terheinek arányára, az államadósságok iránti egyezményre, s a magyar korona országai közt egy részről, a többi királyságai és országai közt más részről kötött vám- és kereskedelmi szövetségre vonatkozó, azonos tartalmú törvényjavaslatokat szintén jóváhagyta és szentesítette, s hogy mindezen törvények végrehajtása czéljából, az 1867 : XII. t. cz. értelmében, a közös miniszterium megalakítása felől immár intézkedett.

A közös miniszterium, tényleg, már karácsony napja óta meg is volt alakítva. Ő felsége erről gr. Andrássyt még ugyanaz nap, deczember 24-dikén, legf. királyi kézirattal értesítette, mely szó szerint így hangzik:

«Kedves gróf Andrássy,

Miután a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok alkotmánytörvényei Általam folyó hó 21-dikén szentesíttettek, és a magyar koronám országaivali kiegyezkedés is megtörtént, báró Beust birodalmi kanczelláromat az itteni miniszterium elnökletének további vitelétől felmentettem, s utasítottam a szükséges intézkedések megtételére a végből, hogy az osztrák birodalom minden országainak közös ügyeiről, s azok kezeltetési módjáról szóló magyarországi tör-

vényczikk 28-dik §-a alapján, valamint az 1867 deczember 27-dikén kelt delegatio-törvény 5-dik §-ának megfelelőleg, a kül-, had- és pénzügyminiszteriumok, mint birodalmi miniszteriumok, alkotmányos működésüket megkezdjék.

»Egyúttal Becke bárót, a pénzügyi miniszterium eddigi vezetőjét, birodalmi pénzügyminiszteremmé nevezem ki. Báró Boust és báró John altábornagyom pedig az eddig reájuk bizott miniszteriumokat ezután mint birodalmi miniszterek vezetendik.

»Midőn önt ezen intézkedésekről értesítem, örömmel felhasználom ez alkalmat arra, hogy önnek a kiegyezkedés létesítése körüli sikerdús működéseért, s azon hatályos támogatásért, melylyel a nehéz és fontos feladat megoldásához járult, megérdemlett elismerésemet kijelentsem.»

A fent említett kir. leirat felolvasása után *gr. Andrássy Gyula* szólalt fel.

Tisztelt ház, Midőn az ő Felsége legmagasabb leiratában említett törvényeket átadni szerencsém van, egyszersmind a legkegyelmesebb királyi leiratot kiegészítőleg van szerencsém a t. háznak tudomására hozni, hogy hivatalosan értesíttettem arról is, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok és tartományok reszére alakítandó miniszterium alakítására nézve ő Felsége részéről az előleges meghatalmazó rendelet is kiadatott.* Minthogy e szerint mindazon föltételek teljesítvék, melyekhez e törvények értelmében azoknak életbe léptetése kötve volt, van szerencsém a t. házat felkérni, méltóztassék e törvények kihirdetését, egyszersmind a delegatio tagjainak megválasztását elrendelni. *(Helyeslés.)*

Egyszersmind van szerencsém jelenteni, hogy a királyi leiratban említett törvényeken kívül ő Felsége az izraeliták egyenjogúságára vonatkozó és az 1868-dik ev első harmadában viselendő közterhekről szóló törvényeket is szentesíteni méltóztatott; e szerint tehát mindezen törvények a mai naptól életbe lépetteknek tekintendők.

* Az első ausztriai parlamenti kormány (Auersperg hg. Giskra, Brestl, Berger, Hasner, Plener, Taaffe és Potocky gr.) 1868 január 1-sején neveztetett ki.

Ghyczy Kálmán felvilágosítást kért, vajjon mindazon alkotmányos törvények, melyek a birodalmi tanácsban képviselt országokra nézve az alkotmányosság életbeléptetésére szükségesek, valóban szentesíttettek-e, mert e szentesítés föltétel, mely nélkül a közösügyi törvény életbe nem léphet. A királyi leirat minden részét meg nem értvén, hivatalos értesítést várt a felől is, vajjon a közösügyek kezelésére nézve a magyar országgyűlés által megállapított módozatokhoz ő felsége többi tartományai is hozzájárultak-e.

Tényleg nemcsak hozzájárultak, hanem az illető törvényjavaslatokat ő felsége már szentesítette is, mint a fentebbi leiratból kitűnik.

A miniszterelnök Ghyczynek így válaszolt:

Tisztelt képviselőház, Az igen t. képviselő úr előadásából látom, hogy nem méltóztatott jelen lenni, midőn a legkegyelmesebb királyi leirat felolvastatott. Ezt igen sajnálom, mert tudnia kellene, hogy annak mindjárt elején a háznak tudtára adatik, hogy a közös költségek és a közös ügyek kezelése módjára vonatkozó törvény a birodalmi tanácsban képviselt országok részéről is elfogadtatott és ő Felsége által szentesíttetett.

A mi a képviselő úr másik kérdését illeti: a mennyiben az ő Felsége többi királyságai- és országaira vonatkozó alaptörvények, melyeknek szentesítése köztudomású, a magyar korona országait egyenesen nem érdeklik, azoknak szentesítését itt hivatalosan jelentenem nem lehetett. *(Helyeslés a középen.)* Hogy az alkotmányosság teljesen helyre van állítva, következik abból, hogy a kik ebben illetékesen itélhettek, ő Felsége legmagasabb szentesítése alá terjesztették a törvényeket, ezek a szentesítést meg is nyerték, és — a mint szerencsém volt nyilvánítani — egyszersmind meghatalmazó rendelet is van külön alkotmányos felelős miniszterium alakítására. Felelős miniszterium ezenkívül már régóta létezik ott; a mi ott most történik, az csak parlamentaris miniszterium alakítása. Létezik felelős miniszterium azért, mert a felelősségi törvény már régen el van fogadva és szentesítve.*

Én tehát úgy gondolom, hogy mindazon föltételek teljesül-

* 1867. julius 25.

tek, melyekhez a törvények végképeni életbe léptetése kötve volt; és felkérem a t. képviselőházat, méltóztassék kinyilatkoztatni, hogy minden föltétel teljesíttetvén, a törvények kihirdetése elrendeltetik. *(Helyeslés a középen.)*

Andrássy nyilatkozatában úgy Ghyczy, mint a képviselőház megnyugodott.

1868 JANUÁR 29. ÉS MÁRCZIUS 6.

A MONARCHIA ÉS A KÖZÖS MINISZTERIUM CZÍMEZÉSÉRŐL.

A kiegyezett, a bensőleg egyensúlyba jutott monarchiára nézve új korszak állott be, midőn 1868 január havában a delegatio Bécsben először egybegyűlt. Már ezen első alkalommal kitűnt, mily alaptalanok azon aggodalmak, melyek a közös ügyek tárgyalására rendelt bizottságok ellen a monarchia mindkét feléből felhangzottak. Kitűnt, hogy a delegatio nem befolyás nélküli tehetetlen testület, «testetlen agyrém», «politikai siket-néma intézet», a minek gúnyolták, nem is «külügyminisztert sanyargató gépezet», de legkevésbbé «centralparlament.» Bár természeténél fogva elég nehéz próbája a politikai tapintatnak és bölcseségnek s bár bonyodalmas műszer a népakarat kidolgozására, azt mégis minden részrehajlatlan vizsgáló elismerte, hogy hivatásának kifogástalanul megfelelt. Plane a *Vörös könyv*, mely közvetlen bepillantást engedett a «magas politikának» eddig titokszerű műhelyébe, meggyőzhette a kiegyezés legkonokabb ócsárlóját is, hogy Magyarország jogai nincsenek mind feladva, sőt hogy az ország alkotmányos befolyást nyert oly téren is, melyre sem az aviticus, sem a 48-diki törvényhozás még követeléseivel sem lépett: befolyást gyakorol, esetleg dönthet a magyar az europai külügyi politikában.

A kiegyezésnek azonban következéseit is le kellett vonni, valamennyit, még a külsőségekben is. Alkalmazni kellett a kiegyezés elvét az elnevezésekben is.

Az elnevezés, a czím bizonyára csak külsőség és nem lényeg, de a mellett hogy fogalmat kifejez, fogalmat teremt is. Befolyással van a köztudatra, s ha ebben a mi esetünkben megfelel a tényleges viszonyoknak, legjobb módja egyszersmind hozzászoktatni mindenkit, a külföldet is, Magyarország önállóságához, melyet 1815 óta úgy is elfeledett az europai közvélemény.

Nem is kerülte el a czímkérdés a kormány figyelmét. Mint alább látni fogjuk, megtette a szükséges lépéseket, hogy kellőleg megoldassék.

A delegatio harmadik ülésén, január 29-dikén felszólalt Ghyczy Kálmán s a közös miniszterium megalakulását törvénytelennek jelentette ki, törvénytelennek először azért, mert a miniszterium «közös hadügyminisztert» foglal magában, ilyent pedig az 1867 : XII. t. cz. nem ismer; törvénytelennek azért, mert a közös kormány tagjai és hivatalnokai körében nem jutott érvényre a paritas; mindenek fölött pedig azon okból, mert a közös miniszterium az ő hivatalos nyilatkozataiban «birodalmi miniszterium» és «birodalmi kanczellária» czímekkel él.

A Deák-párt nem kevésbbé aggódott az ország önállóságának elismeréseért, mint az ellenzék. Sőt a mennyiben elismerte ezt az önállóságot, melyet a baloldal állhatatosan tagadott, a következetesség szempontjából illetékesebb is volt a czímkérdések fölvetésében. Valóban Ghyczyvel egy napon Kerkapoly is felvilágosítást kért, honnan van az, hogy míg a magyar delegatióval szemben a közös miniszterium a törvényes «közös» elnevezést használja, addig a birodalmi tanácscsal s ennek küldöttségével szemben «birodalminak» czímezi magát?

Magyarország miniszterelnöke, kinek delegationalis szereplését a törvény csak felvilágosítások adására szorította, érthető érdeklődéssel kisérte annak az új institutiónak gyakorlati működését, mely az ő elméjében fogamzott meg. Minthogy rajta volt, hogy a bonyolultnak híresztelt gépezet fennakadás nélkül működjék, nem hagyhatta szótlanul Ghyczy fenyegetését, hogy pártja belé sem bocsátkozik a közös költségek előirányzatára vonatkozó tárgyalásokba addig, míg aggodalmaira a miniszteriumtól megnyugtató válasz nem érkezik.

Gr. Andrássy Gyula :

A tett kérdések nem ugyan hozzánk, mint nem közös miniszterekhez intéztettek; azonban azt gondolom, hogy mivel itt épen a parlamentaris eljárás formájáról van szó, csak jogommal élek, ha bátor vagyok arra figyelmeztetni a t. bizottságot — miben, úgy látom, a bizottság többsége velem egyetért — hogy ezen eljárás szabatosnak egyáltalában nem tekinthető. Ha valamely miniszteriumhoz kérdések intéztetnek, az igen helyén van, és a miniszterium a törvények értelmében tartozik reá vála-

szolni. Ha ezen válasz kielégítő, akkor a kérdés elesik; ha pedig ki nem elégítő, a törvény intézkedik a további eljárás módjáról; de azon módot, mely szerint az mondatnék ki, hogy mindaddig, míg a miniszterium nem felel, a bizottság a tárgyat föl nem veheti, nem tartom parlamentarisnak, nem tartom szabatosnak. Ha azonban a tisztelt képviselő úr ezen nézetben van, ezt természetesen akadályoznom nem lehet; de bátor vagyok kérni a tisztelt bizottságot, méltóztassék szem előtt tartani, hogy a választételre a miniszteriumnak időre van szüksége: mert a válasz nem egytől függ, hanem azt természetesen együtt kell elhatározni. Ennélfogva bátor vagyok a tisztelt bizottságot arra kérni, hogy az elnök kijelentése mellett méltóztassék maradni.

A delegatio legközelebbi (január 31-diki) ülésén a közös miniszterium kijelentette, hogy «ha a birodalmi tanácsban képviselt országok és tartományok delegatiójában tett előterjesztésekben a *birodalmi miniszterium* és *birodalmi miniszterek* kifejezések használtattak, ez által ama kifejezéseknek Magyarország alkotmányos önállásával összeférhetlen használata épen nem czéloztatott. Sőt ellenkezőleg, a használt kifejezés németben egyértelműnek vétetett ezzel: *a monarchia mindkét felével közös ügyek.* Ennél fogva a közös miniszterium határozottan visszautasítja azon feltevést, mintha ez által a közös ügyeken túlterjedő hatáskört szándékozott volna igényelni.»

Beustnak ezen (valamint többi) felvilágosítására Kerkapoly azonnal, Ghyczy pedig, miután párthíveivel tanakodott, a február 1-sején tartott ülésen jelentette ki megnyugvását. Hogy a közös miniszterium e megnyugtató válaszában mi része volt Andrássynak, azt Beust emlékirataiból tudjuk.*

Változott alakban újra fölmerült a czímkérdés, midőn a magyar

* «Graf Andrássy nahm die Sache sehr ernst und rieth zum Nachgeben, was ich natürlich schon aus der dem Kaiser schuldigen Ehrfurcht verweigerte. Indessen spitzte sich die Sache bereits so stark zu einem Konflikt zu, dass ich es für nothwendig erachtete, Seiner Majestät darüber Vortrag zu erstatten und auf die zu erwartenden Vorstellungen des ungarischen Minister-Präsidenten vorzubereiten. Eine angenehme Überraschung wartete meiner. Als ich aus dem Zimmer Seiner Majestät heraustrat, begegnete mir im Vorzimmer Graf Andrássy, der mich mit den Worten ansprach: Ich habe sie verständigt, sie haben Éljen gerufen.» II. köt. 171. lap.

delegatio márczius 6-diki ülésén Tisza Kálmán azon indítványa olvastatott fel: mondja ki a delegatio «hogy tekintetbe vévén azt, miszerint a közös külügyminiszter csak a mult év végén neveztetett ki,* vádat ugyan nem emel .... de elvárja a közös külügyminisztertől, hogy ezentúl mind a külföldi követségeknél, mind a külügyi jegyzékekben, mind a nemzetközi szerződésekben, általában minden hivatali eljárásban egyedül azon czímezéssel és elnevezésekkel fog élni, melyek a magyar korona országai alkotmányosan önálló helyzetének és törvényszerű állami létének megfelelnek.»

Miután Tisza röviden megokolta indítványát és Perczel kifejezte abbeli óhaját, hogy Tisza indítványa közakarattal fogadtassék el, felszólalt *gr. Andrássy* is.

A multakért ugyan kimentette a közös miniszteriumot, a mint ezt a viszonosság Beusttal szemben, ki a magyar követelésekkel szemben rendszerint sok előzékenységet tanusított, meg is követelte; de a jövőre határozott igéretet tett, hogy a kormány a nemzet önállóságát ezen a téren is meg fogja védeni.

Szólt pedig ekképen:

Ha méltóztatnak megengedni — nem a közös külügyi miniszterium nevében, hanem csak saját nevemben — leszek bátor e kérdésre nézve felvilágosítást adni, és azt gondolom, ha ezen felvilágosítás, mint reménylem, megnyugvást nyujtand, a czél azonnal el lesz érve.

Kétségtelen, hogy azon szomorú időszak alatt, midőn Magyarország alkotmánya per juris fictionem megszüntnek tekintetett, igen sokszor, sőt folytonosan mellőztettek azon czímek, melyek Magyarországot jogi állásából kifolyólag a monarchiában megillették.

Hogy azonban most újabban is történt volna ez, megvallom, tudomásomra nincsen. A mennyiben azonban ez mégis megtörtént volna a koronázás után is, ez némileg csak azon igen természetes oknak következménye, hogy minden szokott kitételt egyszerre kikerülni igen bajos. Jelenleg, mindig csak saját nevemben, azon biztosítást adhatom a t. bizottságnak, hogy már a magyar kormány is kötelességéhez képest kiterjesztette arra figyelmét, hogy minden szerződésnél és diplomatiai

* 1867 deczember 24-dikén.

tenynél azon czím használtassék, mely Magyarországot régi szokásnál és jogánál fogva megilleti, s így ez már gyakorlatilag is megvan.

Azt gondolom, hogy a tisztelt külügyi miniszterium részéről is ugyanez fog, mint a jövőre nézve szabályul szolgálandó, nyilváníttatni. A mi azonban a czím iránti határozat hozatalát illeti, azt hiszem, hogy maga azon tény fölöslegessé teszi, hogy határozat hozassék, sőt nem is látnám czélirányosnak.

A mi magát a czím használását illeti, különböző diplomatiai okmányokban különböző czímek használtatnak, t. i. azok, melyek a felségre, azok, melyek a területre vonatkoznak; vannak oly okmányok, melyekben a nagyobb czím, és olyanok, melyekben a kisebb czím használtatik. Mindezekre nézve azt gondolom, az lehet csak törvény és csak az szolgálhat zsinórmértékül ezentúl is, a mi egész azon korszakig használtatott, midőn Magyarország alkotmánya felfüggesztettnek tekintetett. Erre nézve semmi törvényes intézkedés nem létezvén, meglehet, hogy akkor is történhetett, sőt történt is, hogy mellőztettek a rendes czímek; de ezt jövőre ki lehet kerülni.

Előbb Várady Gábor, majd a Deák-párt részéről Csengery Antal pártolta Tisza indítványát «mint a mely nem csak e bizottságnak, de az egész országnak, melynek képviselői vagyunk, közóhajtását fejezi ki.» Mivel azonban Csengery azt, a mi tisztán Magyarország közjogi kérdése, nem akarta az osztrák delegatio elé vinni, Tisza indítványát, mint a magyar bizottság törvényes kívánatát, jegyzőkönyvbe akarta iktatni, határozatot azonban nem akart hozni, mert az ilyen határozat az osztrák delegatióval is közlendő volna.

Ivánka Imre Andrássyval polemizált, mire ez következőkép fejtette ki álláspontját:

Tisztelt bizottság, Nem szólaltam volna fel ismét e kérdésben, ha az előttem szólott t. bizottsági tag, Ivánka Imre úr igen határozott hangon nem állított volna olyast, a mit én igen határozottan kénytelen vagyok visszautasítani, *(Halljuk!)* t. i. azt hogy ha én Tisza Kálmán inditványa ellen föl nem szólaltam volna, az egész nemzet megnyugodott volna abban, a mit ő kijelentett. Először is én épen nem az inditvány ellen szólaltam fel; ezt kénytelen vagyok határozottan tagadni; hanem azt mon-

dottam, még pedig épen a t. bizottság megnyugtatásául, hogy a mi az indítványban foglaltatik, a közös külügyminiszterium részéről már teljesíttetett is, és hogy a magyar kormány kötelességének tartotta, még mielőtt arra valaki figyelmeztette volna, ez irányban azon észrevételeket megtenni, a melyeket Magyarország jogi állásához képest érvényre juttatnia kötelessége volt. E tekintetben a közös külügyminiszterium részéről elismeréssel és Magyarország jogainak megfelelő felfogásával találkozott.

E kérdésbe tovább belebocsátkozni nem akartam, mert azt itt elvégezni nem lehet, s épen azt akartam elkerülni, a mit egy itt hozott határozat eredményezne, hogy t. i. e kérdés, mely Magyarország jogi kérdése, a másik delegatio itélete alá ne bocsáttassék. *(Helyeslés.)* Ezt gondoltam kikerülhetni, ha kijelentem azt, a mit magam nevében eddig mondottam e kérdés jelenlegi állására nézve, és hivatkozom arra, hogy a külügyminiszterium részéről bizonyosan meg fog erősíttetni azon állításom, melyet előbb kifejtettem. Ez volt álláspontom, és azt gondolom, ez teljesen különbözik azon értelemtől, melyet a t. bizottsági tag úr nézetemnek tulajdonított. *(Helyeslés.)*

Erre Falke János udvari tanácsos, a külügyminiszterium képviselője, Beust báró nevében kijelentette, hogy «ezután, a mint az eddig is történt, szorosan azon czím fog használtatni, mely Magyarország államiságának és alkotmányos önállóságának kiván kifejezést adni.»

Hosszabb tanácskozás után, vajjon melyik czím felel meg legjobban Magyarország jelen helyzetének,* és vajjon határozatban mondassék-e ki Tisza indítványa vagy csupán jegyzőkönyvbe vétessék, *Andrássy* a következő kijelentést tette:

Én nem fogadhatom el azon elveket, melyeket Zsedény bizottsági tag nyilvánított; de mivel úgy veszem észre — legalább így volt szerencsém hallani — hogy a bizottság majdnem egyhangúlag elfogadja azon nézetet, hogy a Tisza Kálmán bizottsági tag által határozati formában kijelentett nézete mint az

* Tudvalevőleg az 1848 előtt dívott czímezés felől sem rendelkezett törvény.

összes bizottság nézete jegyzőkönyvbe vétessék ... (*Felkiáltások: Mint határozata!*) Méltóztassanak előbb e kettő fölött határozni: mert ha határozat talál lenni, én részemről kénytelen leszek ellene szólni. (*Felkiáltások: Erre nincs joga! Csak felvilágosítást adhat!*) Természetes, hogy veto nincs. De nézeteimet elmondani, felvilágosítást adni jogom van, (*Felkiáltások: Az van!*) és jogom van az érveket felhozni.

Ha úgy méltóztatnak érteni, mint én gondolom, hogy a bizottság többsége nyilatkozott: tán fölösleges volna a vitát tovább folytatni; hisz maga a képviselő úr is kijelentette, hogy kivánatkép fejeztessék ki a jegyzőkönyvben. Ha azonban a határozati forma fogadtatnék el — mi azonban épen semmit sem segítne elő — ezen elvnek más esetben veszélyes következményei ellen föl kellene szólalnom.

Csengery indítványa Andrássy óhaja szerint, mint a bizottság közkivánata, jegyzőkönyvbe vétetett.

1868 JANUÁR—MÁRCZIUS.

A DELEGATIO BIZOTTSÁGAIBAN TETT NYILATKOZATOK.

A magyar delegatio egyes bizottságaiban Andrássy Gyula gróf néhány oly nyilatkozatot tett, melyeket elvi jelentőségüknél és jellemző voltuknál fogva föl kellett vennünk, ha nem maradtak is ránk kerek beszéd alakjában.

Igy a *Pesti Napló* 1868 január 25-diki számában azt olvassuk, hogy a miniszterelnököt a magyar delegatio club-helyiségeiben a «temesi bánság» s a «vojvodina» ügyében interpellálták, mire ő azt felelte, hogy megtette már a kellő intézkedéseket, hogy «a katonai hatóságok alaposabb informatióban részesüljenek Magyarország politikai felosztása iránt.»

S tényleg, midőn a delegatio 1868 márczius 10-diki ülésén a 30-as albizottság a rendes hadügyi előirányzatról jelentést tett, s Tisza Kálmán azt kérdezé b. Kuhn hadügyminisztertől, hogyan történt, hogy az előirányzatban a Bánság és Szerbia, vagyis a régi szerb vajdaság, mint külön tartomány említtetnek: a hadügyminiszterium képviselője, Grivicsics tábornok kijelenté, hogy a «Bánság és Szerbia»-féle kitétel a költségvetésben csak véletlen hibából fordul elő, s hogy ezzel csak azt akarták jelezni, hogy Magyarország egyes vidékein az árak különbözők; oly utógondolat, úgy szólt, melylyel Magyarország integritása kérdésbe vonatnék, nem forgott fenn; különben Kuhn báró parancsára azt is kinyilatkoztatja, hogy a hadügyminiszter, ki mint katona és ő felsége minisztere tiszteli a törvényt, a törvényt tiszteletben is fogja tartatni s már intézkedett, hogy ezen hiba jövőre mellőztessék.

Az alaposabb közjogi informatio tehát nem volt hatástalan.

A *Hon* 1868 február 21-diki számának tudósítása szerint a delegatio egyik baloldali tagja valamely bizottságban azt kérdezé a magyar miniszterelnöktől, vajjon mily elvek alapján dolgozik azon tábornoki bizottmány, mely a honvédelmi kérdéssel foglalkozik. Gr. Andrássy e kérdésre azt felelte, hogy a dolog nem a delegatio, hanem a magyar országgyülés elé való.

A *Pesti Napló* a *Hont* rectificálva, így érvelt: Ha a *Hon* figyel a bécsi tanácskozmányokra, tudni fogja, hogy a közös hadügyminiszter kijelentette, hogy ama tábornoki bizottmány egyedül ő felsége tájékozása végett tanulmányozza a honvédelmi kérdést s javaslatot nem készít. A mi pedig a miniszterelnök válaszát illeti, ugyan kérjük a *Hon*t, feleljen igaz lelkiismeretére, melyik fél járt el alkotmányosan: az-e, mely a honvédelmi kérdést belékeveri a delegatio dolgaiba, vagy az-e, a ki azt mondja, hogy a delegatiónak semmi köze a honvédelmi kérdéshez, minthogy az a magyar országgyülés dominiuma.

Ugyancsak a *Hon* a következőket állította:

«A magyar delegatio kebelében Andrássy által azon vélemény emelkedett döntő erőre, hogy a magyar katonaságot nem lehet feleskettetni az alkotmányra, mert megeshetik, hogy az alkotmány és király közt összeütközés történik, s akkor azon kényes helyzetbe jönne a hadsereg, hogy esküjéhez híven az alkotmányt védve, a király ellen kellene síkra szállania, már pedig a katonaság a királynak, mint legfőbb urának, feltétlen engedelmességgel tartozik.»

A *Pesti Napló* értesülése szerint Andrássy és vele az illető bizottság többsége nem lehetetlennek, hanem fölöslegesnek nyilvánították a hadseregnek az alkotmányra való föleskețését.

És ez egészen megfelel az angol és belga alkotmányos felfogásnak.* Annak kell ugyanis az alkotmányra megesküdni, a ki parancsol, és nem annak, kinek engedelmesség a kötelessége. Csak a parancsoló esküjében van garantia, a magyar király pedig oly esküt tesz Isten és világ előtt, milyet semmi más alkotmányos fejedelem.

* L. pl. Stockmar, *Denkwürdigkeiten.* Braunschweig 1872. 711—714. l.

1868 MÁRCZIUS 11.

A HADIKÖLTSÉGVETÉS TÁRGYALÁSAKOR A BÉKEPOLITIKÁRÓL.

A delegatióban a hadi költségvetés általános tárgyalása folyt. A kettő közt való szoros kapcsolatnál fogva csakhamar a külpolitika terére csapott át a szokatlan vita.

Márczius 11-dikén Ghyczy Kálmán, ki a 30-as bizottság kisebbségének jelentését kivánta a részletes tárgyalás alapjául felvétetni s ez által a hadi budgetből 8 millió frtnál valamivel többet törülni, fejtegetéseit azon axiomára alapította, hogy ha a monarchia a békét őszintén akarja, lesz is békéje. Europának, szerinte, érdekében áll, hogy ott, hol mi élünk, erős állam legyen. Németországnak semmi oka bennünket gyöngíteni, mihelyt valóban jóindulatú rokonszenvvel tekintjük újabb átalakulását. Olaszország annyira el van foglalva belügyeivel, hogy ha minden illetéktelen ingerentiától tartózkodunk, nem kell tőle tartanunk. A török birodalom nemzetiségei is barátaink, ha részünkről valódi rokonszenvet tapasztalnak irányukban. Igy tehát csak az orosztól kell tartanunk. Azonban ha igaz volna is, hogy ez terjeszkedni törekszik, nem támadhatna meg magára, szövetségesek nélkül. Ha eszélyesek vagyunk, szövetségeseket nem találhat. Tőlünk függ tehát a béke. De a békepolitikát tényekkel kell feltüntetni, ahhoz képest kell megszavazni a hadi budgetet, az előterjesztett költségvetés pedig, ha nem is háborúra, de hadkészségre van tervezve. (Ezután a magyar hadsereg helyreállítását sürgette, a mi, azzal kapcsolatban, mit Várady és Ivánka felhoztak, az ülés végén Grivicsicsnek ismeretes kifakadására adott alkalmat.)

A vita számos szónoka közül csak gr. Szécsen Antal foglalkozott Ghyczy állításaival. Elismerte, hogy egy erős monarchiának fennállása Europa e helyén oly szükségesség, melyben a birodalom fennállásának garantiája rejlik. De a mult idők tapasztalatai Lengyelország és a

török birodalom esetében azt mutatják, hogy ezen elv nem mindig jut érvényre. Bár a békepolitika parancsoló szükség, ám ezen szabálylyal nincs kimerítve a külügyi politikának feladata. Fennmaradásunk valódi biztosítéka önerőnk.

Szécsen beszédére Tisza Kálmán azt a megjegyzést tette, hogy Lengyelország példája nem bizonyít, mert felosztása idején ez ország még nem mutatkozott európai szükségességnek.

Ezek után jelentkezett szólásra *Andrássy*, nyilván azért, hogy Ghyczy külpolitikai érvelése senkit tévútra ne vezessen.

Tisztelt bizottság, Midőn itt a törvényeink értelmében közös külügyminiszterium politikájának védelméről van szó, én, a mennyiben a külügyminiszterium saját megbizottja által van képviselve, azt gondolom, hogy állásomat úgy fogom fel helyesen, ha e kérdésekre nézve itt e helyen csak annyiban nyilatkozom, a mennyiben ez a magyar kormány szempontjából is nélkülözhetlenül szükségesnek mutatkozik.

A 67-diki XII. törvény azon feltevésből indul ki, és az iránt rendelkezik, hogy a külügyi politika elveire nézve a közös külügyminiszterium és ő Felsége magyar kormánya között egyetértésnek kell lennie. Ezen felfogása és kivánsága a törvénynek igen természetes, mert czélirányos és sikeres belpolitikát egy azzal ellenkező külpolitika mellett követni lehetetlen. Ez alkalommal tehát azért érzem magam kénytelennek felszólalni, mert a bizottság egyik t. tagja azon nyilatkozatot tette, hogy a monarchia békéje teljesen biztosítva van, mihelyt a kormány azt őszintén akarja. Ebből azt lehetne következtetni, hogy a külügyminiszterium, s a mennyiben a törvények értelmében a magyar kormány beleegyezésével működik, a magyar kormány is elmulasztotta azon intézkedéseket, a melyeket a béke fenntartására czél- és okszerűen tenni lehetett, sőt hogy mind a kettőnek szándoka a béke fenntartására nézve talán nem őszinte.

A sors úgy akarta, hogy a tisztelt képviselő úr, t. i. Ghyczy Kálmán barátom, velünk mindig ellenkező véleményen legyen. Nem csodálkozom tehát, hogy ez most is így van. Csakhogy eddig mindig az volt a különbség, hogy a tisztelt képviselő úr sokkal sötétebbnek s mi talán valamivel kevésbbé sötétnek és megnyugtatóbbnak láttuk a jelent és a jövőt. Most örömmel

constatálom, hogy egészen ellenkező eset állott be. A t. képviselő úr, ki sok alkalommal e monarchiának még fennállását is veszélyezettnek nyilvánítá, mit mi is kénytelenek voltunk némelykor elismerni, most tökéletesen meg van nyugtatva, s jelenleg azt mondja, hogy egészen a kormánytól függ, ha őszintén akarja a békét biztositani.

Megvallom, örvendek ezen, és üdvözlöm a t. képviselő urat a politika ezen terén, melyről csak azt mondhatnám, ha színt lehetne neki adni, hogy az előttünk fekvő könyv külső borítékának színét választotta a t. képviselő úr magáénak, midőn a jövőt rózsaszínűnek látja. *(Derültség.)*

Egyébiránt nem volnék igazságos, ha nem mondanám azt is, hogy a t. képviselő úr meg is mondotta, mi módon kell a békét fenntartani. Elmondá a képviselő úr annak eszközeit: t. i. őszinte lemondás azon helyzetről, melyet a birodalom Olaszországban ezelőtt elfoglalt, őszinte indulat a német kormányok és azok közt Poroszország irányában, minden utógondolat nélkül.

Azt hiszem, t. bizottság, hogy nem csalatkozom, ha azt állítom, hogy a vörös könyvnek általános menete és a benne kifejtett elvek mind egyenesen ezt a politikát bizonyítják.

Azt mondta a t. képviselő úr, hogy ezután állhat helyre az őszinte szomszédi viszony és jó egyetértés.

Én constatálom, hogy ezen jó szomszédi viszony helyre is állott és az egyetértés létesült is.

De abból azt következtetni, hogy ez által Europa békéje már teljesen biztosítva van, én azt gondolom, hogy t. barátomon kívül senki sem merné, a ki az europai viszonyokat ismeri.

A mi a t. képviselő úr azon mondását illeti, hogy csak a kormánytól függ, ha őszintén akarja a békét biztosítani, ez igen büszke szó. Mondatott Francziaországban, hogy Francziaország engedelme nélkül egy ágyúnak sem szabad elsülni Europában. De ezt akkor mondották, mikor Francziaország tetőtől talpig fel volt fegyverezve, hogy épen ezen mondásának valóságot adhasson. Fel van fegyverezve most is, s fel van fegyverezve Poroszország s minden más állam is jelenleg, de mind a mellett egyik sem állíthatja azt, hogy már ezért a békét biztosítva látja, s épen

azért fegyverkezik mindenki, mert a békét nem látja biztosítva.

Én tehát azt gondolom, hogy a tisztelt képviselő úr némi illusióban ringatja magát, midőn azt gondolja, hogy feltalálta azon panaceát, mely szerint csupán elvekből kiindulva, a békét biztosítani lehet.

Nézetem szerint az eddig ismertek között három módja van a béke fenntartásának. Az egyik a fennálló szerződések fenntartása, a másik a szövetségek a béke fenntartására, melyek néha véd- és daczszövetséggé alakulnak, harmadik a fegyver.

Ha a t. képviselő úr és azok, a kik nézetét helyeslik, azt mondanák, tartsuk fenn a szerződések minden egyes pontját szigorúan és minden áron; ha azt mondanák, kössetek véd- és daczszövetségeket, hogy a békét fenntarthassátok, akkor igenis felfoghatnám, hogy a harmadik, és igazán, mióta a világ áll, leggyakorlatibbnak mutatkozó eszközt, a fegyvert, figyelmen kívül lehetne hagyni s egészen mellőzni is. De azt hiszem, egyet fognak érteni velem a tisztelt bizottsági tagok, hogy a fennálló szerződések nagyon is szigorú magyarázata igen sok esetben épen a békét veszélyeztethetné; továbbá, hogy nem volna a békére fatalisabb és veszedelmesebb, mint egyik szövetségből a másikba dobni magunkat és lemondani önrendelkezési jogunkról. És így a béke gyakorlati fenntartására nem marad egyéb eszköz hátra, mint czélirányos belpolitika; mint kimondása annak, a mi a vörös könyvben ki van mondva, hogy csak a birodalom érdekei lesznek irányadók, s a mennyiben az europai körülmények kikerülhetetlenné tennék: a harmadik eszköz, melynek leszállítását méltóztatnak ez okból javasolni, t. i. a fegyver. *(Helyeslés.)*

A mit Simonyi Lajos báró t. bizottsági tag mondott, hogy azon állam, mely béke idején fegyverre pénzt költ s hadi előkészületekkel foglalkozik, annak kifogy a pénze akkorig, a mikor háború lesz, ez igen általános mondás és így nem bizonyit semmit. Nézetem szerint ez épen annyi, mint ha valaki azt mondaná a gazdának, hogy azon gazda, ki pénzét magra költi, ki szántásra költ, annak nem lesz pénze, ha aratásra kerül a dolog. De mit fog aratni, ha nem vetett és nem szántott és nem készítette elő a talajt? *(Helyeslés.)*

Egyébiránt én azt gondolom, hogy itt a felfogások különbözősége a helyzetből következik. Sokszor egészen máskép mutatnak a politikai constellatiók, ha úgy tetszik a falak mögött, és egészen máskép kívülről tekintve, s ez teszi, hogy mindenütt, még ott is, hol tökéletesen egy elvből indul ki mind az ellenzék, mind a kormány, nagyon képzelhető, hogy az irányra nézve különbözők lehetnek az itéletek. Midőn egy kocsi igen rögös úton jár, melyen könnyű a felfordulás, valahányszor az, a ki benne van, mozog, az, a ki künn áll, azt gondolja, hogy a jármű mindjárt fel fog fordulni; de talán épen azért mozog az illető, hogy az egyensúlyt fenntarthassa. Talán így történik néha, hogy mást akar a kormány és mást gondol látni tetteiben az ellenzék. *(Helyeslés.)*

Én azt hiszem, hogy az egész vörös könyv tartalma meggyőzhet mindenkit arról, hogy az elv, melyből a közös külügyminiszterium kiindul: a béke fenntartása minden lehető eszközzel. Hogy ennek ellenében egyes mondatokból némi erőszakolással azt lehetne következtetni, hogy ez nem komoly szándoka a kormánynak, az kétségtelen. De erre nézve legyen megengedve a t. urakat emlékeztetnem Fouquier-Tinville mondására: «Adjatok nekem három sort akárkinek leveléből és lesz benne, a mivel felakasztassam.» Itélni tehát nem egyes mondatokból, hanem az egész politikának irányából kell.

Egy dolog azonban mindenesetre bizonyos, hogy a békét eddig fenntartani sikerült, s a legjobb mód azt tovább is fenntartani az, a mi a kormány nevében a bizottságtól kéretik. *(Helyeslés.)*

Ghyczy, szokása ellenére ingerülten válaszolt. Tagadta, hogy a miniszterelnök nyilatkozata, különösen azon modorban, a mint történt, helyes volt volna. Ő nem állította, hogy politikai panaceát talált fel, csak meggyőződését fejtette ki oly okoskodás alapján, melyet a miniszterelnök elmefuttatása meg nem döntött. Tagadta bárkinek is jogát, hogy a küldetése által reá rótt kötelességek és jogok lelkiismeretes teljesítéseért és meggyőződésének nyilt kimondásáért szólót megtámadhassa.

Ez indokolatlan érzékenységre *Andrássy* röviden így válaszolt:

Kénytelen vagyok felszólalni, mert megvallom az egész előadásnak élét nem értem. *(Zaj, ellenmondás a baloldalon.)* Kérem, méltóztassanak kihallgatni, mert csak azon a téren mozgok én is, a melyen törvényszabta kötelességem mozogni enged. Én azt hiszem, hogy egy szót sem mondottam, nem is óhajtottam mondani, a mi a parlamentaris illemnek határán túl menne, *(Zaj.)* s azért én azon terrorismust, melyet most itt gyakorolni kivánnak, el nem fogadhatom. Hivatkozom a gyorsírókra, mondottam-e csak egy szóval is egyebet, mint azt, hogy a t. képviselő úr illusiónak adja magát oda. Azt méltóztatott rossz néven venni, hogy azt mondám, hogy a képviselő úr általános panaceát vélt feltalálhatni a béke fenntartására. Azt hiszem, a parlamentaris szabadság korlátai között mozog az, ki minden argumentumot felhasznál arra, hogy először visszautasítsa magától azt a vádat, mintha nem akarná őszintén fenntartani a békét, mert ez benne van a vádban, másodszor mindazon érveket felhasználja maga mellett, melyeket a bizonyításra alkalmasnak vél.

Én tehát kereken tagadom, hogy valamit mondottam volna, mi a parlamenti fogalmak szerint jogot adott volna a t. képviselő úrnak ily modorban nyilatkozni. *(Zajos helyeslés.)*

1868 FEBRUÁR 26.

VÁLASZ A ZSIDÓ CONGRESSUSI BIZALMI FÉRFIAK ÜDVÖZLETÉRE.

A magyar kormány a zsidó emancipatiót a polgári és politikai egyenjogúság törvényes kimondásával (1867: XVII. t.-cz.) még nem tekintette bevégezettnek. Egyik lényeges feladatának vallotta az izraeliták kúszált hitközségi és köznevelési ügyeit törvény útján rendezni s újabb állami és társadalmi viszonyainkhoz olyképen alkalmazni, hogy a mellett az illető hitközségek egyházi autonomiája is biztosítva legyen.

B. Eötvös József e czélból az ország izraelita hiten levő polgárainak egy congressusát tervezte, mely deczember 14-dikén a zsidó egyházi, iskolai és közalapítványi administrativ ügyek rendezésére tényleg össze is hivatott.

Egyelőre azonban a congressus elé terjesztendő munkálatok előkészítésére a magyar- és erdélyországi zsidók közül bizalmi férfiakat hítt Pestre.

E bizalmi férfiak 1868 február 26-dikán a vallás- és közoktatásügyi miniszteren kívül Andrássy grófnál is megjelentek és itt szónokuk, dr. Popper József miskolczi orvos ez értekezlet által képviselt ügyet a kormányelnöknek pártfogásába ajánlva, köszönetet mondott, hogy hitsorsosai egyenjogúságának törvényesítésére oly hathatós segédkezet nyujtott. «A dicsőség e nagy tettért, így szólt, a nemzet geniusát illeti ugyan, de az adományozás módja, mely a zsidók felszabadítása történetében eddigelé páratlan, az ugyanis, hogy nem csak mint zsidók, hanem mint magyarok is büszkén tekinthetünk a magyar kormány élén álló lelkes hazafiakra, ez nagyméltóságod halhatatlan érdeme, mely nem csak bennünk, hanem a világ bármely részében lakó hitrokonaink kebelében a leghálásabb elismeréssel találkozik.»

Andrássy válaszának teljes szövegét nem leltük sehol.* A *Pester Lloyd* február 27-diki számából fordítjuk le a következőket:

A miniszterelnök válaszában örömét fejezte ki az iránta tanusított bizalomért, a köszönetet azonban magától elhárította. Ezen ügyben sem követett mást, csak meggyőződése sugallatát és ezért a köszönetet nem tekintheti egyébnek, mint a bizalom erősebb kifejezésének. Az ország iránt nyilvánított köszönetre nézve is meg kell jegyeznie, hogy a törvényhozás is csak az igazságosság követelményeinek tett eleget, midőn egy tiszteletet érdemlő és a hazához híven ragaszkodó felekezetet az őt jogosan megillető helyzetbe juttatott, és a hazának ezáltal fél millió hasznos polgárt megnyert. A mi a módot illeti, melyet a törvényhozás követett, nézete az, hogy e törvény épen a kellő időben alkottatott. Nem volt volna czélszerű e törvényt hamarább megalkotni, de még sokkal károsabb volt volna tovább is késnünk vele. Minden dolog megköveteli a maga idejét. Az Úr is hat nap alatt teremtette a világot. Bizonyára szükséges volt ennyi idő, különben gyorsabban elvégezte volna. Az értekezlet által megoldandó feladatokra nézve bízik a sikerben, s ennek zálogát a vallás- és közoktatásügyi miniszter körültekintésében és odaadásában pillantja meg. Véleménykülönbségek mindenütt fel szoktak merülni, de ez az értekezlet tagjait el ne rettentse. Reméli, hogy az intézmények, melyeket az értekezlet teremteni van hivatva, a más országokban lakó izraelitáknak mintaképül fog szolgálhatni, a mi országunknak pedig, erről meg van győződve, hazaszerető és hű polgárokat fog szerezni.

* A *Magyar Izraelita* cz. hetilap 1868 február 28-diki száma, mely Popper üdvözlő beszédét egész terjedelmében közli, Andrássy válaszát még a *Pester Lloyd*énál is hiányosabb kivonatban ismerteti.

1868 MÁJUS 4.

AZ ERDÉLYI SAJTÓVISZONYOK ÜGYÉBEN.

Fentebb érintettük, hogy a magyar kormány mindjárt kinevezése után, több határozati javaslatot terjesztett az országgyülés elé, s hogy ezek egyike a sajtóügyekre vonatkozott.

Midőn e határozati javaslat márczius 9-dikén tárgyalás alá került, a ház az Erdélyben megjelenő nemzetiségi lapok folytonos izgatásaira való tekintettel, Mikó Mihály erdélyi képviselő indítványára azt határozta, hogy a kormány Erdélyben a sajtóügyekre nézve, felelősségének terhe alatt, ideiglenesen saját belátása szerint intézkedhessék.

E nem szorgalmazott felhatalmazás erejénél fogva a kormány 1867 márczius 17-dikén azt rendelte, hogy Erdélyben a sajtóviszonyokra nézve egyelőre az eddig fennállott eljárás maradjon tovább is érvényben.

Ilyformán a Királyhágón túl az osztrák sajtótörvény, illetőleg annak 1852 május 27-diki novellája uralkodott továbbra is. De minthogy az osztrák törvény administrativ intései a vélemény szabad nyilvánulását nem kevésbbé akadályozták, mint a legszigorúbban kezelt praeventiv censura, Gull József, a segesvári kerület képviselője, 1868 május 4-dikén a következő interpellatiót intézte a belügyi és az igazságügyi miniszterekhez:

1. Van-e tudomásuk a t. miniszter uraknak arról, hogy Erdélyben és különösen Nagy-Szebenben a napi, s nevezetesen az ezen városban német nyelven megjelenő politikai hirlapokkal szemben a kormány közegei intéseket vagyis inkább fenyítéseket s főleg előző vizsgálatot alkalmaznak? 2. Intézkedtek-e már az igen t. miniszter urak, és ha nem, hajlandók-e azonnal kellően intézkedni, hogy Erdélyben is a sajtórend kivétel nélkül, minden hirlappal szemben egyiránt, az alkotmányosság és szabadság szellemében érvényesüljön, s nevezetesen az intések mindennemű következményeikkel együtt, s főleg az előző vizsgálatok semmi esetre többé ne alkalmaztassanak?

Ugyanez ügyben Deák Ferencz is felszólalt. Nem vélte méltányosnak, hogy Erdély, mely velünk testvérileg egyesült, a szabadság egyik főkellékét tovább is nélkülözze, és ezért azt a kérdést vetette föl, nem lehetne-e ott szintúgy behozni a sajtószabadságot mint Magyarországon? Nemcsak felvilágosítást, de javaslatot is kért a kormánytól, hogyan lehetne a sajtószabadságot Erdélyben azonnal életbe léptetni, tehát még az erdélyi viszonyok részletes rendezése előtt.

Gull és Deák kérdéseire — Deák nem adott be irásbeli interpellatiót — *Andrássy Gyula gr.* a következő megjegyzéseket tette:

Miután a t. ház azt méltóztatott határozni, hogy a t. erdélyi képviselő úrnak interpellatiója a miniszteriumnak kiadassék, az igazságügyminiszter, ki most nincsen jelen, a hozzá intézett kérdésekre a kormány nevében bizonyosan nem sokára válaszolni fog.

A mi a dolgok állását illeti, én csak azon felvilágosítást vagyok bátor épen az igen t. barátom Deák Ferencz által mondottak következtében adni, hogy midőn a miniszterium Erdély kormányzatát átvette, azon szándékból indult ki, hogy minden eltérő és különböző eljárásnak homogénné tételét az unio kérdésének tárgyalása alkalmával és azzal kapcsolatban fogja elintézni. Miután azonban az unio kérdésének megoldására kiküldött bizottság időközben feloszlott és a miniszterium vette át ebben a tárgyban is a kezdeményezést, a teendők halmaza miatt azonban még ez ideig nem volt alkalma ez iránt javaslatot tenni, azon megnyugtatást és felvilágosítást vagyok bátor adni a t. háznak, hogy az unio végrehajtásával kapcsolatban a miniszteriumnak mindig szándoka volt egyszersmind az ott fennálló sajtóviszonyok tárgyában is javaslatot tenni a ház asztalára. Minthogy az erdélyi unióra vonatkozó javaslat nagy terjedelmű, s még több időt fog igénybe venni, azt hiszem, czélszerűnek fogja az igazságügyminiszter tartani, a sajtóügy felől külön javaslatot tenni. (*Tetszés.*)

Még csak azt bátorkodom hozzá tenni, hogy ha a kormány ez iránt előbb nem intézkedett, annak oka koránsem azon szándék volt, hogy Erdélyben a sajtóügyekre nézve sokáig kivánta volna fenntartani a jelenleg divó rendszert, hanem ennek oka oly akadályokban található, melyeket minden erdélyi bizonyára ismer. Oly módról van tehát itt szó, s így fogtam fel t. barátom fel-

szólalását, mely szerint, nem várva be az unio végleges rendezését, a sajtószabadságot Erdélyben létesíteni lehessen. *(Tetszés.)*

Mivel azonban Babes Vincze, ki a miniszterelnök után szót emelt, nem a törvényt, hanem csupán szigoru alkalmazását kifogásolta és a Belcredi-kormányt, mely az osztrák sajtótörvényt a nemzetiségi izgatásokkal szemben példátlan szabadelvűséggel kezelte, dicséretekkel halmozta el, *Andrássy gr.* tartalék nélküli nyiltsággal utalt arra, miért nem részesülhetett Erdély mindeddig a sajtószabadság előnyében.

Tisztelt ház, Ha jól fogtam fel a t. képviselő úr észrevételét, neki nem annyira az ott fennálló sajtórendszer ellen, mint annak alkalmazási módja ellen van észrevétele. Én megvallom, egészen ellenkezőleg tekintem a dolgot. Nekem, és azt hiszem mindnyájunknak, igen kellemetlen az ott fennálló sajtórendszer, és azt meg akarjuk változtatni. A mi azonban az alkalmazási módot illeti, van szerencsém a t. képviselő úr felvilágosítására előre is kijelenteni, hogy az alkalmazásban a kormány ezentúl is mindig igazságos szigort fog szem előtt tartani. *(Élénk helyeslés.)* Mert ha voltak idők, melyekre a t. képviselő úr hivatkozott, midőn megengedtetett az ország integritása és a fennálló törvények ellen izgatni: a jelen alkotmányos kormány — erről biztosítom a t. képviselő urat — ezt megengedni nem fogja. *(Zajos helyeslés.)*

Az interpellatio lényegére Horváth Boldizsár május 27-dikén válaszolt. Kijelentette, hogy mihelyt a polgári perrendtartásban tervezett birósági szervezet törvény erejére fog emelkedni, vagyis mihelyt az Erdélyben felállítandó törvényszékek száma és helyei meg lesznek állapítva, a kormány a sajtóbiróságokat is életbe fogja léptetni, még pedig úgy, hogy az 1848: XVIII. t. cz. az esküdtszéki intézménynyel együtt Erdélyre is kiterjesztessék.

Nem érdektelen, hogy a sajtószabadságot esküdtszékekkel az erdélyi kormánybiztos, gr. Péchy Manó sürgette leginkább. Jelentéseiben kifejezett hite szerint a szabadelvű magyar sajtótörvény lenne a legbiztosabb óvószer és a megtorlás legkeményebb módja a törvénytelen izgatások ellen.

1868 MÁJUS 17.

BUDA-PEST EMELÉSE ÉS SZÉPÍTÉSE TÁRGYÁBAN.

Az állam regenerált hatalmának és méltóságának feleljen meg a a főváros gazdagsága és dísze. Hogy ezt az eszmét megvalósítsa, melyen kiváló szeretettel csüngött s melynek Pest és Buda polgárai előtt, mihelyt a kormány élére állott, azonnal sietett kifejezést adni,* Andrássy gr. 1868 május 17-dikére értekezletet hívott egybe. Ez értekezleten a miniszteriumok képviselőiu, Reitter és Hieronymi osztálytanácsosokon kívül, hét pesti, hét budai és két ó-budai polgár vett részt (köztük Szentkirályi, Rottenbiller, Havas, Henszelmann, Házmán, Országh, Ürményi stb), kik az értekezlet vezetésére természetesen a miniszterelnököt kérték fel.

A hirlapok szófukar tudósításai szerint heves vitatkozás folyt. Végre elhatároztatott, hogy az óhajtott reformokra vonatkozólag mind Buda, mint Pest külön munkálatot fog benyujtani, s hogy a bizottság e két emlékirat alapján fogja a belügyminiszter közreműködésével legközelebbi összejövetele alkalmával a tervezetet elkészíteni.

Ez értekezleten *Andrássy gr.* hosszabb beszédet tartott, melyről tudtunkra a *Hon* 1868 május 20-diki esti lapja hagyta reánk a legkimerítőbb tudósítást.

A miniszterelnök üdvözölte az összegyülteket s megköszönte, hogy a bizottság tagjai az elnöklettel megtisztelték. Áttérve a napirendre, mindenek előtt egy munkálati tervezet kidolgozását s a munkálatok sorozatának megállapítását mondta szükségesnek.

A miniszterelnök kiemelte, hogy a városok szépítése és közegészségi szempontból való emelése ép oly szükséges, mint

* L. 198—200. lap.

hasznos; Pest azonban mind a szépítési műveletek, mind a közegészségiek tekintetében nagyon hátra áll a többi városok mögött; Bécs az utolsó időben igen túlszárnyalta Pestet. Bécs azelőtt erődített város volt, most pedig szabad, nyílt, szellős várossá lett, míg a mi fővárosunkból, annak daczára, hogy szabad, nyílt, szellős síkon terül, elhibázott építkezés következtében szűk, keskeny utczájú várost alkottak, melynek sem jó levegője, sem elég világossága nincs. Most, midőn szabad keze van a minden irányban való fejlődésnek, ideje hogy Buda-Pest szépítésére is gondoljunk. Nagy gondot kell erre fordítanunk, s mentül előbb intézkednünk, mert a minden megállapított terv nélkül való építkezés folyton halad s mennél későbbre halasztjuk ennek megakadályozását, annál nagyobb nehézségekkel kell majd küzdenünk a tervszerű építkezés keresztülvitelénél, s annál nagyobb mérvű rombolásokat kell majd tennünk. A legfontosabb, mire figyelmünket ki kell terjesztenünk, az, hogyan oszszuk fel a várost kerületekre a különböző viszonyok szerint. Így például a gyárak részére külön telepet kell kijelölni, s a gyárépítést máshol megtiltani.

Szükséges továbbá a város egyetlen mulató helyét, a városligetet szélesebb utczával kötni össze a várossal. A piszkos és szűk Király-utcza sokakat, kivált idegeneket, visszatart a városliget látogatásától. Maga a városliget is igen rosszúl van berendezve, a rondeaun, a szárazmalmon kívül a kocsik számára nincs hely. A tavat, melyhez hasonlóval kevés europai főváros dicsekedhetik, nem lehet kocsival megkerülni.

A miniszterelnök a szépítési munkálatok végrehajtása tekintetéből gondoskodott, hogy kisajátítási törvény dolgoztassék ki, különös tekintettel a főváros igényeire. E javaslat rövid időn a törvényhozás elé kerül. Ha ez keresztül megy, akkor a városligetbe vezető szélesebb út kihasítása könnyű lesz, minthogy a Király-utcza s az indóház közt fekvő telkek nagyobb részén még nincs épület, s ezeket aránylag olcsó áron lehetne kisajátítani. A kormány ugyan nem nyújthat pénzsegélyt a városi közönségnek, de kötelessége azon összegeket, melyeket ez középítkezésekre kölcsön vesz, garantirozni. Ez által a város azon helyzetbe jut, hogy a kövezeti költségekre kölcsönt vehet fel amortisatióra, míg az eddigi kölcsönöknél kénytelen volt jelzálogot jelölni ki.

A *Hon* szerint a bizottság élénk tetszéssel fogadta a miniszterelnök beszédét s a városok bizottságainak meghagyta, hogy május végéig dolgozzák ki emlékirataikat s azokat a közös szépítő bizottság elé terjeszszék.

Junius havában folytatta Andrássy Pest, Buda és Ó-Buda városok közös bizottságával a tárgyalásokat a kormány nevében, és deczember havában alkottattak meg az 1868: LVI. és LVII. t.-cz.-ek, melyek közül az első a kisajátítást szabályozza Buda és Pest városok területén, a másik pedig bélyeg- és adómentesnek nyilvánítja azon három milliós kölcsönt, melyet Pest középítkezések végett törlesztésre fölvesz.

1868 MÁJUS 28.

A NÉMET VÁMEGYLETI ÁLLAMOKKAL KÖTÖTT KERESKEDELMI SZERZŐDÉSRŐL.

Az osztrák kormány még az 1866-dik év őszi hónapjaiban megindította a tárgyalásokat a német vámegylettel kötött, de a porosz háború következtében hatályát vesztett kereskedelmi szövetség megújitására. Sok viszontagság után e tárgyalások 1868 márczius 9-dikén elvégre czélhoz jutottak, s az osztrák-magyar monarchia két kereskedelemügyi minisztere az országgyűlés, illetve a birodalmi tanács elé terjeszthette ama szerződést, melyet monarchiánk és a souverain Liechtenstein herczegség Poroszországgal, az észak német szövetséggel és a német vámegyletnek ezen szövetséghez nem tartozó államaival kötött, név szerint Bajorországgal, Württemberggel, Badennel, a Majnától délre eső Hessennel és Luxemburggal.

Midőn Gorove István kereskedelemügyi miniszter a szerződést május 8-dikán törvényes tárgyalás és jóváhagyás végett a képviselőháznak bemutatta, azonnal megjegyezte, hogy a mellékletek szövegében a monarchia területére vonatkozólag oly elnevezések használtattak, melyek sem az ország államjogi helyzetének, sem a külügyminiszterium és a magyar kormány előleges megállapodásának meg nem felelnek; de egyúttal hozzátette azt is, hogy a külügyministeriumtól azon határozott nyilatkozatot nyerte, hogy jövőre az államiratok Magyarország közjogi helyzetének mindenben meg fognak felelni.

Gorove nem csalódott, midőn előrelátta, hogy az országgyűlés főleg a téves czímezésen fog fennakadni. Míg a lajtántúli képviselet a kereskedelmi szerződésnek tartalmát bírálta, a szerződésből az országra hárulandó anyagi előnyöket mérlegelte s azt a védvámrendszer szempontjából erélyesen meg is támadta, nálunk csak a szerződés alakjában rejlő közjogi sérelem keltett érdeket.

Kormányunk nem volt megelégedve a szerződési okirat szö-

végével, mert nem tartotta azt az ország törvényes közjogi állásával megegyeztethetőnek, és mert működésében különben is folytonosan szemmel tartotta a praecedensek jelentőségét. Ezért be sem várva a parlamenti tárgyalás napját, mihelyt tudomást szerzett a szerződés szövegéről, egyrészt maga jelölte ki a módositásokat, melyeket a központi bizottság a szerződés szövegéhez ajánljon, másrészt a külügyminiszteriumnál is azonnal megtette a kellő lépéseket, hogy a junius 1-sején életbe lépendő kereskedelmi- és vámszerződés szövege a magyar közjog kivánalmai szerint még idejekorán módosíttassék.

Bismarck, az észak-német szövetség kanczellárja, a magyar kormány által ajánlott módosításokba készségesen beléegyezvén, ezekre nézve Wimpffen és Delbrück május 25-dikén pótjegyzéket állítottak ki. *

És így május hó 28-dikán, midőn képviselőházunkban tárgyalás végett felolvastatott a központi bizottság jelentése a vámegyleti államokkal kötendő kereskedelmi szerződésről, *Andrássy gr.* már így nyilatkozhatott:

Tisztelt ház, Nincs szándékom a szőnyegen levő szerződés anyagi oldalához szólani, hanem a t. ház engedelmével csak azokat kivánnám röviden megemlíteni, a mik azóta történtek, mióta ezen szerződés a kormány részéről a ház asztalára letétetett. *(Halljuk!)*

Méltóztatik a ház emlékezni, hogy midőn t. barátom a kereskedelmi miniszter a Poroszországgal kötött vám- és kereskedelmi szerződést a ház asztalára letette, a kormány nevében kijelentette azt is, hogy a benne foglalt czímeket, különösen pedig a területi megnevezéseket nem tarthatja olyanoknak, melyek Magyarország állami és közjogi állásának megfelelnek. Kijelentette továbbá, hogy e tekintetben ő Felsége külügyminiszteriumától felvilágosítást kért, és ennek eredményét a t. házzal közölte is.

Akkor azonban nem igérhette a kormány, hogy a másik

* A német-osztrák-magyar kereskedelmi és vámszerződést a német vámparlament már május 11-dikén elfogadta (246 szavazattal 17 ellenében). Bismarcknak gróf Wimpffenhez, monarchiánk berlini követéhez intézett jegyzéke, melyben a módosításokhoz hozzájárul, május 24-dikén kelt.

szerződő fél által elfogadott és általunk kifogásolt czímeket már ez alkalommal megváltoztathassa.

Annál örvendetesebb kötelessége a kormánynak jelenleg a t. háznak tudomására hozni, hogy időközben ő Felsége kegyesen helybenhagyni méltóztatott, hogy ezen szerződés már azon változásokkal, melyek a központi bizottság jelentésében foglaltatnak, terjesztethessék a miniszterium által a ház elé, és ha az elfogadtatik, iktattassék Magyarország törvényei közé.

Jelentem továbbá, hogy ennek következtében a külügyminiszterium részéről ezen kivánt változtatások a porosz kormánynyal pontonkint közöltetvén, ő Felsége a porosz király kormánya egy május 24-dikéről kelt jegyzőkönyvi megállapodás által a kivánt változtatásokban, a maga és az általa képviseltek részéről, megnyugvását fejezte ki. *(Tetszés.)*

Ennek következtében bátor vagyok a t. háznak a központi bizottság véleményének elfogadását a kormány részéről is ajánlani.

A mi a formát illeti, erre nézve a kormány a központi bizottság által ajánlott módot a maga részéről is teljesen helyesnek ismeri el; arra kérem tehát a t. házat, hogy a kérdéses szerződést mindenek előtt jóváhagyni méltóztassék; a miniszterium pedig fenntartja magának, hogy mielőbb rövid törvényjavaslatot terjeszszen a ház elé ezen szerződésnek a megállapított szöveg szerint való beczikkelyezésére nézve. *(Helyeslés.)*

Végre, a mi a központi bizottság azon kivánságát illeti, hogy a czím kérdése végképen állapíttassék meg: e tekintetben a kormány nagy súlyt helyez arra, hogy ezen kérdés minden irányban, különösen Magyarország közjogi állásának irányában is kielégítőleg és mielőbb megoldassék; e tekintetből tehát a kormány arra fogja irányozni törekvését, hogy ezen megoldás mentül előbb és a lehető legczélszerűbb módon eszközöltessék.* *(Tetszés.)*

* Ez az 1868 november 14-dikén kelt legfelsőbb elhatározás által valósult meg, mely a monarchia külképviseletében Magyarország közjogi helyzetének megfelelő czímeket állapított meg.

1868 JULIUS 9.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS ÜGYÉBEN.

Mint már az 1848 49-diki és az 1861-diki országgyűlést, úgy az 1865/68-dikit is áthatotta ama meggyőződés, hogy a foederalistikus törekvések csak akkor irthatók ki gyökeresen, ha a törvényhozás a nemzetiségi kérdést mihamarább megoldja, még pedig oly módon, hogy a nemzetiségek méltányos igényei liberalis alapon lehetőleg mind kielégíttessenek, de azért az államnak egysége természetesen semmi csorbát ne szenvedjen.

Ily praedispositioban a képviselőház már 1866. évi április 28-dikán negyven tagú bizottságot választott, hogy a nemzetiségek jogkörének meghatározására készítsen törvényjavaslatot. De e bizottság alig kezdette meg tanácskozásait, félbeszakította azokat a háború. Midőn pedig az országgyűlés ismét megnyilt, a kiegyezésnek és az első szervezkedésnek sürgős teendői annyi munkával halmozták el e bizottságnak a törvényhozás más bizottságaiban is alkalmazott tagjait, hogy a nemzetiségek kényes kérdése, mely a mellett, hogy alapos és sokoldalú megvitatást igényelt, inkább is volt elhalasztható, egyelőre háttérbe szorult. A kiküldött albizottság elvégezte ugyan munkálatát és erről 1867 julius 26-dikán jelentést is tett, de a nagy bizottság tagjai a képviselőház és az osztályok ülésein még ezentúl is sokkal jobban voltak elfoglalva, sem hogy már felmutathatták volna azon eredményt, melyet az országban lakó nemzetiségek türelmetlenül vártak.

1867 deczember 19-dikén harminczegy, többségében nem magyar ajkú kerület képviselőinek sürgetésére a képviselőház oda utasította a bizottságot, hogy jelentését 1868 január végéig múlhatatlanul terjeszsze elő. Feledte azonban, hogy e bizottság számos tagja januárban Bécsben a delegatio ülésein van elfoglalva. Mikorra pedig a bizott-

ság február 24-dikén megint egybe ült, hogy feladata megoldásához komolyan hozzálásson, újabb akadály merült fel. 1866 óta ugyanis a bizottság tagjainak száma 40-ről 24-re apadt. Andrássy, Eötvös, Lónyay és Gorove időközben miniszterekké lettek; Ráday Gedeon, Kún Kocsárd gróf és még ketten főispánoknak neveztettek ki és mint ilyenek a főrendiháznak lettek tagjai; ismét mások hivatalt vállaltak, nem voltak többé képviselők, vagy új választás alapján voltak azok. S a mi szintén csak most derült ki, hiányzott Faur János, Gozsdu Manó, Hosszú József és Joannovics György, az a négy képviselő, kiket a ház azért választott a bizottságba, hogy ott a román nemzetiség érdekei is képviselve legyenek.

Ez okból a bizottság kérdést intézett a házhoz, vajjon a 24 tag illetékes legyen-e a megkezdett munkálkodás folytatására vagy nem?

A képviselőház azt határozta, hogy a bizottság kiegészítendő, s e határozatához képest április 3-dikán a 24-hez újabb 16 tagot választott.

De ez a kiegészített bizottság sem végezte oly hamarosan megbizását, mint azt a nemzetiségek, főleg a román képviselők óhajtották volna.

S így történt, hogy Hodosiu és hét román képviselőtársa, a türelmetlenek ama rendes hajlandóságában, hogy személyes rosszakaratot tételezzenek fel ott is, hol tárgyi nehézségek képezik az akadályt, junius 20-dikán a következő interpellatiót intézte az összes ministeriumhoz:

«Való-e, hogy a miniszterium akadályozza a nemzetiségi ügyben kiküldött bizottságot munkálkodásában, ekként a háztól vett kötelességének teljesítésében; ha igaz: szándékozik-e a miniszterium ezen akadályokat akként elhárítani, hogy a nemzetiségügyi bizottság munkálatát mielőbb folytatva, azt e hó végéig bevégezhesse?»

Gr. Andrássy Gyula miniszterelnök Hodosiu insinuatioira julius 9-dikén ekkép válaszolt:

Tisztelt ház, Távollétem alatt egy interpellatio nyujtatott be Hodosiu József és több képviselő úr által az összes miniszteriumhoz a nemzetiségi kérdés tárgyában. A t. képviselő urak kijelentik ezen interpellatio szövegében, hogy azon körülmény, a melynél fogva a kiküldött bizottság javaslatát még be nem adta, aggodalmat gerjeszt bennök az iránt, hogy a miniszteriumnak vagy a háznak talán egyáltalában nincs szándékában a nemzetiségi kérdésre nézve törvényjavaslatot terjeszteni a ház

elé; e tekintetben tehát azon kérdést intézik az összes miniszteriumhoz: való-e, hogy a miniszterium akadályozta és akadályozza a bizottságot a javaslatnak előterjesztésében? és fog-e a miniszterium intézkedni az iránt, hogy ezen akadály megszűnvén, a bizottság mentül elébb a ház elé terjeszsze javaslatát?

Tisztelt ház, e kérdésre válaszolólag mindenek előtt szükségesnek tartom határozottan visszautasítani azon föltevést, mintha a miniszteriumnak bármikor is szándékában lett volna, adott szavával és a ház határozataival ellenkezőleg, a törvényjavaslat előterjesztésének megakadályozása. Igaz, hogy egy időben a miniszterium felszólította a bizottságot, függesztené fel rövid időre munkálkodását, azon egyszerű okból, mert a miniszterium minden oldalról el levén foglalva, attól tartott, hogy ezen nagyfontosságú tárgy előbb kerül a ház elé, mintsem a miniszterium magát annak minden részleteire nézve tájékozhatta és azt kellőleg tanulmányozhatta volna; ez azonban már régebb ideje, hogy történt, s a miniszterium teljesen készen van akár a bizottságban, akár a házban ebbeli nézeteit előadni: a miniszterium részéről tehát e tekintetben semmi akadály nem forog fenn.

A mi a bizottságot illeti, a t. képviselő urak bizonyosan ép oly jól fogják tudni mint az egész ház, hogy a bizottság működése megszakasztatott és hogy azt jelenleg folytatni nem képes. Ennek igen egyszerű oka van, t. i. az idő hiánya. Tudja a t. ház, hogy a bizottság tagjai meg vannak osztva három bizottság között: a horvát országos bizottság, a pénzügyi bizottság és a védrendszer tárgyában működő bizottság között. Ha tehát azt kivánná a t. ház, hogy a nemzetiségi tárgyban kiküldött bizottság rögtön folytassa működését, akkor nem lehetne másként eljárni, mint egy más bizottságot választani, a mit, azt gondolom, senki sem fog czélirányosnak ismerni.

Én tehát azt hiszem, a bizottságnak annyi időt minden esetre hagyni kell, hogy ezen el nem halasztható tárgyakat előbb bevégezhesse. *(Helyeslés.)* Tehát a miniszterium s — úgy gondolom — a bizottság részéről is tökéletesen megnyugtathatom a t. képviselő urakat az iránt, hogy ezen kérdés, ha a t. képviselő urak — a miben kétkedni nem akarok — épen oly melegen és

őszintén óhajtják annak kiegyenlítését, mint a miniszterium és a bizottság: minél előbb és pedig kölcsönös megnyugvásra fog elintéztethetni *(Helyeslés.)*, hogy e tekintetben semmi akadály sincs a kormány részéről, s hogy a kormány, habár a napot nem határozhatja is meg — a mi mindig téves eljárás olyankor, mikor egy bizottság teendői felett nem rendelkezhetik — nem csak hogy nem akarja e törvényjavaslat előterjesztését akadályozni, hanem azt melegen óhajtja, és minden esetre megmarad azon már előbb adott igérete mellett, hogy e kérdés minél előbb, minden esetre pedig még ezen ülésszak alatt tárgyaltassék és bevégeztessék. *(Helyeslés.)*

Hodosiu e válaszszal nem volt megelégedve. Azt várta, hogy a kormány felelet helyett kész törvényjavaslatot fog a ház elé terjeszteni.

Papp Zsigmond azt óhajtotta «hogy minél elébb felépíttessék a Concordia nagy temploma, hol mint testvérek együtt megférhessünk s egymást boldogíthassuk.» A bizottságnak azonban több időt engedett, mint Hodosiu. Indítványa, hogy mondja ki a ház határozatilag kivánságát az iránt, hogy még ezen ülésszak alatt óhajtja ezen ügyet eldönteni, — a nemzetiségekkel szemben fölötte méltányos képviselőháznak általános helyeslésével találkozott.

Mint tudva van, a nemzetiségi egyenjogúságot tárgyazó törvényczikk (1868: XLIV.) még ez évben tényleg életbe is lépett.

1868 JUNIUS 27., AUGUSZTUS 1., 5., 6. ÉS 7.

A VÉDELMI TÖRVÉNYEK TÁRGYALÁSAKOR.

A cseh harcztéren szerzett végzetes tapasztalatok után monarchiánk hadserege régi alakjában nem volt tovább fenntartható. Századokon át gondosan növelt nimbusa hirtelen eltűnt s fogyatkozásai még a valónál is elrettentőbb színben mutatkoztak. A szédítő csapások által okozott rémületben immár a katonai körök is elismerték, hogy nemcsak számban, de főleg szellemben és szervezetben kell erősödnünk, hogy a győztes porosz védrendszer mögött messze el ne maradjunk.

Az ellentét a két rendszer közt szembeszökő volt. Mert míg a diadalmas porosz hadsereg a nép egyetemének kifolyása volt, közös eszmével, közös charakterrel és közös ambitióval, addig a császári hadsereg annak torzképe volt a legtöbb tekintetben.

Gyökeres reformja elvben azonnal el is határoztatott.

De a legfőbb hadúrnak szeptember 30-dikán kelt parancsára foganatba vett előmunkálatokat, ép úgy mint az 1866 deczember 28-diki hadkiegészítési patens végrehajtását megakasztották a Magyarországgal folytatott közjogi alkudozások.

Említettük, hogy az országgyűlés a hadkiegészítési nyilt paranos ellen felírt ő felségéhez, s hogy ő felsége az 1867 február 17-dikén kelt kir. leiratban e patens érvényét felfüggesztette s meghallgatta Magyarország kérelmét, hogy a védrendszer alkotmányos úton állapíttassék meg.

A hadsereg sorsa a felség kedvező válasza által el volt döntve. Mert bizonyos, hogy a hadsereg, ha alkotmányos alapon épül fel, nem az lesz többé, melyen az absolut uralom nyugodott: status a statusban; csak kifelé irányul majd őrszeme a birodalom határain, de nem fog többé támadólag a népekre tekinteni. Az egész védrendszer nemcsak

a végrehajtó hatalomnak, hanem a Lajtán túli és inneni népek benső életerejének, terjeszkedő hatalmának lesz organuma, s nem az a vasabroncs csupán, mely a nemzetiségek dongáit összetartja.

A mint pedig az alkotmányosság 1867 február havában tényleg helyreállíttatott s a kiegyezés létre jött, a centralisatio, mely ez által a politikában megbukott, nem tarthatta fenn magát, mint egyedül uralkodó elv, a hadseregben sem.

A véderő új rendszerében — a hadszervezet technikai haladásán kívül — a dualismusnak meg az alkotmányosságnak kellett érvényesülnie, a mennyire azt a hagyomány, a közös vezetés s az egységes parancsszó szüksége engedte.

Mivel ez átalakulásnak ily gyökeresnek kellett lennie, nem indulhatott ki magából a hadseregből. Határozott traditiókhoz kötött szelleme nem állhatott elfogulatlanul e feladattal szemben. Épen ezért nem is jártak sikerrel azok a katonai értekezletek, melyek ő felsége parancsára 1868 elején tartattak.

Ugyanez év márczius havában indultak meg ama tanácskozások, melyeken már a magyar kormány — mondhatni döntőleg — érvényesíthette befolyását.

Hogy Andrássy szervező elméjének és ügyességének mennyi érdeme van azon munkálat alapeszméjében és kidolgozásában, mely e tanácskozásokból kikerült, azon irományokból, melyekbe betekinthettünk, nem volna nehéz kimutatni. Ennek tüzetes fejtegetését azonban illetékesebb tollra, a biographusra bízzuk.

Elég ha rámutalunk a nehézségekre, melyek ezen téren is fölmerültek.

Ausztriában a kiegyezés még mindig nem volt népszerű. Sértette az addig uralkodó német párt politikai öntudatának legmarkánsabb oldalát: a féltékenységet, melylyel Ausztriának német alapon fejlődött nagyhatalmi hivatását őrízte. Féltette a hadsereget, mely ennek garantiája. Irtózott a honvéd névtől, melyhez a birodalom nagyhatalmasságának annyi kudarcza fűződött.

Magyarországon, ép ellenkezőleg, a nép széles rétegeiben külön nemzeti hadseregért lelkesültek, kevés tekintettel a kiegyezési törvényre, mely határozottan a hadügy közösségéről szólott. Az ország önállását a véderő-ügyekben is kifejezve óhajtották látni. Ehhez járult, hogy az osztrák sereg iránti évszázados ellenszenvet és a honvéd név varázsát szabadjára kizsákmányolták azok, kik épen a hadsereg közössége miatt ellenezték a kiegyezést. Az egyenlőségi körök és demokrata clubok, melyek osztrákellenes agitatioikkal folytonos izga-

lomban tartották a vidéket, a nemzeti hadseregre emelgették poharaikat. A conservativ körök imminensnek látták a veszélyt, s egyik vezérük már február havában sürgetőleg oly módját ajánlotta a honvédelmi kérdés megoldásának, mely, mint Andrássy a memorandum szélére jegyezte «csupa félelméből a forradalomnak, azt előidézte volna.» Hivatott és nem hivatott tekintélyek, szakemberek és hirlapok tömegesen producálták a magyar hadseregre vonatkozó terveket és sürgetőleg ajánlották elfogadásra.

A kormánynak teljes erélyére volt szüksége, hogy meg ne tántorodjék. Jól tudta, hogy ha a védrendszer kérdését rosszul oldja meg, koczkára teszi a kiegyezés művét, ha viszont enged az izgatásnak, compromittálhatja a hadsereg erejét és veszélybe dönti a monarchiát. Nem bízhatott egyéb támaszban, mint saját ítélő erejében.

Az új védrendszer akadálya nem az általános védkötelezettség volt, mely elől kitérni a porosz védrendszer felsőségének eclatans bebizonyulása óta nem lehetett, melyhez az 1848-ban proclamált jogegyenlőség által úgy is közeledtünk, s melyet Europa több államа, még Románia is elfogadott; nem is a népfelkelés elve, melyre a monarchia, különösen hazánk története példákat szolgáltatott. A magyar államiság bevitele a hadseregbe, a honvédség: ez volt a bökkenő, de egyúttal az egész reform sarokköve.

Innen a katonák, a legtúlzóbb centralisták ellenszegülése. És ez a harmadik akadály, melyet fel akartunk említeni.

Andrássy a védrendszer átalakítására vonatkozó javaslatát főbb vonásaiban már akkor előadta, midőn a bécsi katonai tanácskozások első terveire, a magyar közjog bástyájáról, non possumus-sal felelt. De eszméi szembeszökő czélszerűségének daczára alig sikerült volna az annyi hadi dicsőségen fejlett merev conservativismussal, a csökönös elfogultsággal s a régi állapot fennmaradásához kötött számos politikai és magán érdekkel szemben a dualismus követelményeit s ez által a magyarság sajátos érdekeit érvényre juttatni, ha nem birta volna oly nagy mértékben a korona bizalmát, s nem tartotta volna meg akkor is, midőn — mint félhivatalos módon euphemistice mondatott — a közelmultból merített kellemetlen reflexiókkal volt kénytelen szavának nyomatékot adni.

Junius havában végre befejeztettek a tárgyalások, melyeknek peripetiája érdekes mozzanatokban nem szűkölködik. Eredményük ama három törvényjavaslat, melyekből némi módosítás után az 1868: XL., XLI. és XLII. törvényczikkek keletkeztek.

E három törvényjavaslat tudvalevőleg a védkötelezettség személyes és egyetemes voltának közös alapján nyugodott.

Annál kevesebb ok volt elzárkózni a személyes és általános védkötelezettség elvétől, mivel alkalmazását a demokratikus szellem s az europai nemzetek versenye is erősen sürgette. A magyar különben multjából is jól ismerte.

Az általános hadkötelezettséggel karöltve jár a keretrendszer. Takarékossági szempontok követelték azon felül, hogy a sorhadi szolgálat ideje jóval lejebb szállíttassék. Ennek következtében szaporítani kellett a tartaléki, illetve honvédségi éveket. Az előterjesztett törvényjavaslatok, melyek a hadkötelezettséget 12 évre szabták, az activ szolgálatot hatról háromra, sőt a magasabb képzettségüeknél — még e tekintetben is figyelve az észak-német szövetség példájára — egy évre szállították alá.

A második főszempont, melyet a három törvényjavaslat, az általános védkötelezettségen kívül, érvényre emelt, az, hogy a pragmatica sanctioban és az 1867: XII. törvényczikkben megállapított közös védelem a monarchia két részének külön államiságával összeegyeztessék.

Ezt, mint ismeretes, úgy érték el, hogy egy közös hadseregen kívül, mely közvetlenül a közös hadügyi kormánytól és a delegatióktól függ (s csak közvetve az osztrák és magyar törvényhozástól), mindkét állam a saját terhére külön, a közös hadseregben activ szolgálatukat teljesített vagy oda a szabályszerű ujonczozás után be nem férő védkötelezettek részére ehhez hasonló szervezetű, de kevésbbé teljes honvédelmi sereg-keretet állítson és tartson fenn, a belvédelemre s a közös hadsereg támogatására egyaránt.

A védelmi erőnek végső megfeszíthetésére szolgál ezen felül, de csupán háború idején, a monarchia mindkét államában külön szervezett népfelkelés.

A szárazföldi és tengeri hadsereg teljes hadi létszámát, a continentalis nagyhatalmak véderejének megközelíthetése végett a törvényjavaslatok az első tíz évre 800,000 főben állapították meg,* ide nem

* A hadsereg addigi létszáma, a hadügyi bizottság jelentése szerint 748,492 főre rúgott. Ez időben Oroszországnak 827,350 főnyi rendes hadserege volt, ezen felül 410,427 főnyi helyi katonasága s 229,223 főnyi nem-rendes hadserege; az észak-német szövetség 843,394 főnyi hadsereggel és 185,522 főnyi honvédséggel rendelkezett; Francziaország rendes hadseregének teljes hadi létszáma 800,000 ember; ehhez még 550,000 főnyi mozgó nemzetőrség járult.

számítva a 120,000 főnyi határőrséget. A két honvédséget egyenkint 200,000 főre tervezték.

Minthogy e törvényjavaslatok, melyek a monarchiát hosszú időkre biztosítandók voltak, áldozatokat követeltek úgy a nemzet mint a korona részéről, Andrássy a törvényhozás mindkét factorát meggyőződése egész erejével igyekezett fölvilágosítani az előnyökről, melyeket a felek a dolog természete szerint nem szoktak oly világosan szem előtt tartani, mint a közelebb fekvő terheket.

Hogy az országgyűléssel szemben mily érvekkel állott elő, azt látni fogjuk augusztus 1-sején mondott nagy beszédéből. De már előzetesen a hadügyi vezetést is meg kellett győznie arról, hogy a nyereségért, melyet a véderőtervezet megvalósulása nyújtana, oly jogok megszorításába kell belé egyeznie, melyeket tényleg ős idők óta gyakorolt, s főleg a koronát kellett hajlandóvá tennie, hogy a haderőre háramló nagy előnyök biztosítása végett engedményeket tegyen a nemzetnek az országgyűlés kebeléből fakadandó kívánságok elfogadása által.

E czélból Andrássy kevéssel a parlamenti tárgyalások megindulása előtt, e combinált véderőtörvényjavaslatok előnyeit az illetékes forum elé terjesztett emlékiratban a következő pontokba foglalta össze:

1. Emberi előrelátás szerint a védrendszer hosszú időre definitiv módon lesz megállapítva, és így hosszú időre el van hárítva az aggodalom, melyet az új védrendszer megállapítását illetőleg a törvényhozásnak fenntartott joga kelthet, mely jog mindaddig, míg e megállapodás meg nem történt, Damokles kardjaként lebegne a sereget illető kérdések fölött.

2. Az általános védkötelezettség elfogadása a törvényhozás részéről a külföld színe előtt legcsattanósabb bizonyítéka lesz a monarchia megszilárdulásának. Ez elv elfogadásának erkölcsi jelentősége röviden ez: Minthogy kitűnt, hogy a fennálló hadsereg egy combinált támadás visszaverésére elégtelen, támogatására ezentúl a monarchiának egész fegyverképes lakossága hadba fog szállani.

3. A véderőtörvény elfogadása szabatos magyarázatát adja a seregre vonatkozó, sajnos, nem egész pontosan szerkesztett 1867-diki törvényczikknek.

4. Nem alakulhat többé párt, mely a háború veszélyét arra használhatná fel, hogy az ország részvételét az ellenséges támadás visszaverésében feltételekhez kösse, vagy hogy az e körüli viták által magát

e részvételt egészen vagy részben paralysálja, hogy ismét megvalósuljon a régi mondás: Roma deliberante, Saguntum perit.

5. Meg fog szűnni a hadsereg ellen még mindig létező animositas és ezzel a kedvetlenség hadi szolgálatba lépni.

6. Az ezredek minden aggodalom nélkül ujonczozási kerületeikbe lesznek helyezhetők, a mi megnyugvást idézne elő, s pénzügyi viszonyaink és a szolgálati idő rövidsége miatt úgy is szükséges.

7. A következő tíz esztendőre, mely előre láthatólag gazdag lesz eseményekben, biztosítva lesz egy 800,000 főnyi rendes hadsereg s a delegatioknak lehetetlenné téve, hogy a fenntartására szükséges összegeket megtagadják.

8. Megoldatik a dualistikus kormányrendszer leglényegesebb nehézsége, a mennyiben a monarchia két állama által gyakorolt újonczmegszavazási jog a következő tíz évre oly egyszerű alkotmányos formává alakul át, illetve reducaltatik, minő Angliában a mutiny bill.

9. Mindaz, mit a monarchia két része saját honvédségeért áldoz, a közös hadsereg erősbödésére fog szolgálni, s tiszta nyereség a dynastia és a monarchia részére, minthogy egyrészről Magyarországot semmi szín alatt nem lehetett volna arra bírni, hogy azon áldozatokat, melyeket a magyar honvédség számára készségesen hoz, az eddigi hadkötelezettség mértékén túl az állandó hadsereg javára hozza, másrészről a lajtántúli országokat is csak ez az egy ok bírhatja ilyen áldozatokra: a Magyarországgal való paritas fenntartása.

Ezek azon előnyök, melyek az új védrendszerrel járnak. Jelentőségük oly nagy s oly messzevágó, hogy e védrendszer elfogadását a monarchiára nézve nemcsak üdvösnek, hanem életkérdésnek tartom. De hogy a védrendszer életbeléptetéséhez minő feltételek fognak fűződni s hogy az országgyűlés többségének minő engedményeket kell tenni, hogy a véderőtörvények lényeges határozmányainak elfogadását biztosítsuk, azt most, a tárgyalások megindulása előtt, mielőtt a különböző nézetek tisztultak és alakot öltöttek, szabatosan meg nem jelölhetném. De azt tartom, hogy minden concessio, mely a fentebb említett előnyök elérését nem veszélyezteti, csak igen alárendelt fontosságú. Mert ez előnyök oly nagyok s oly szerfelett fontosak, hogy elérhetésük az a főczél, mely mellett mindaz, mi e czélt nem akadályozza, sőt előmozdítja s biztosítja, ez előnyökkel szemben a mérleg másik serpenyőjébe nem is vethető. Igen félszeg politika volna ellenben egy részről ily nagy előnyöket akarni elérni, másrészről pedig az erre szolgáló eszközöknél, illetve a törvénynek kevésbbé fontos határozmá-

nyainál rideg és visszautasító állásponthoz ragaszkodni. Oly törvény, mely egy esztendővel Königgrätz után 800,000 főnyi hadsereget állít a monarchia rendelkezésére; oly törvény, mely a monarchia két államát, melyek 18 esztendőn keresztül indulatosan, mondhatni ellenségesen, egymással szemben állottak, a trón és az összes országok közös védelmére készteti; oly törvény végre, mely a monarchiát izmosítani, kifelé consolidálni és a beálló europai válság idején hajdani jelentőségét visszahódítani van hivatva: ily törvény bizonyára sokkal nagyobb fontosságú, semhogy tanácsosnak látszhatnék keresztülvitelét lényegtelen differentiák miatt koczkára vetni.

Budán, 1868 junius 17-dikén.

Andrássy a magasabb szempontokkal rendszerint karöltve járó ilyen conciliáns szellemben terjesztette a védelmi törvényjavaslatokat junius 27-dikén a képviselőház elé.

Tisztelt ház, Van szerencsém a védrendszer megállapítására vonatkozó törvényjavaslatokat, név szerint a törvényjavaslatot a védrendszerről, a törvényjavaslatot a honvédség alakításáról, és a törvényjavaslatot a népfelkelésről a t. ház asztalára letenni. Egyuttal addig is, míg a törvényhozás részéről ezen átalakításra vonatkozó minden intézkedés megtörténhetik, mindenek előtt pedig míg ezen törvények a ház által törvényes úton elfogadtatnak, a magyar ezredek ideiglenes kiegészítésére vonatkozó javaslatot szintén a ház asztalára vagyok bátor letenni.

Minthogy a kormányra nézve igen nehéz volna kilencz osztályban úgy szólván egyszerre képviselni e tekintetben nézeteit; más részről pedig ezen kérdések minden esetre némi szakértelmet tesznek fel azok részéről, a kik hivatva lesznek bennök véleményt adni: bátor volnék a t. házat felkérni, hogy midőn ezen törvényjavaslatok kinyomatását és mentül előbbi tárgyalását elrendelni méltóztatik, méltóztassék az iránt is intézkedni, hogy egy, talán 15 tagból álló bizottság küldessék ki, mely bizottság véleményének alapján fognának aztán ezen törvényjavaslatok az osztályokhoz áttétetni. *(Helyeslés.)* Én azt gondolom, hogy ez időnyereség tekintetéből is igen kívánatos. *(Helyeslés.)*

E tizenötös bizottság junius 30-dikán megválasztatott és másnap

meg is alakult.* Két heti tárgyalásai folyamán alkalma nyílt meggyőződni, hogy Andrássy gr. magáévá teszi mindazon módosításokat, melyeket az országra nézve megnyugtatóknak és a dynastia és Ausztria részéről elfogadhatóknak tart.

A bizottság nem egyformán fogadta a három törvényjavaslatot. A «népfelkelésről» szólónak már alapelvét is elitélte. Kényszer-népfelkelőkről tudni sem akart. A «védrendszerről» szóló javaslat alapelveinek czélszerűségét és szabadelvűségét elismerte ugyan, de részletes határozmányai ellen több rendbeli kifogást tett. A «honvédség» felállításáról szóló javaslat azonban nemcsak kielégítette a bizottságot, hanem «lelkes örömmel és büszkeséggel» töltötte el tagjait.**

E tizenötös bizottság, miután julius 12-dikén és 13-dikán meghallgatta b. Kuhn hadügyminiszter, Benedek dandárparancsnok (nem a sadovai) és Horst ezredes, a későbbi osztrák honvédelmi miniszter, szakszerű felvilágosításait, a javaslatoknak következő, nem lényegtelen módosításaiban állapodott meg.

1. Az első törvényjavaslatra nézve megfelelőbbnek találta a «véderő» czímet a «védrendszernél».

2. Ugyane törvényjavaslat 5. §-ában a népfelkelést kizárólag önkénytesekre szorította, elejtvén a népfelkelői szolgálatra való kötelezettséget.

3. A 11. §-ba beiktattatott az 1867: XII. t.-cz. 11., 12., 13. és 14. §§-aira való hivatkozás, nehogy említetlen hagyásukból mellőztetésükre lehessen következtetni.

4. Nem kevésbbé fontos volt a 11. § utolsó pontjához ajánlott módosítás, melynél fogva a képviselőház elé a kilenczedik év lejárta

* Elnök Perczel Mór. előadó Kerkapoly Károly. Tagok: Ivánka Imre, Klapka György, Hollán Ernő, Várady Gábor, Horváth Lajos, Hertelendy Kálmán, Kemény István báró, Justh József, Zichy Antal, Bittó István, Várady János, Szabó Imre és Huszár Károly.

** E tekintetben az elismerés kezdettől fogva soha sem tévesztette el az érdemet. Várady Gábor, ki hadügyi kérdésekben a balközépnek nagy tekintélye volt, julius 2-dikán így nyilatkozott: « . . . a honvédségre vonatkozó javaslattal szemben nem szabad nem teljes méltánylattal nyilatkoznom miniszterelnökünk erélyességéről, kitartásáról, a melylyel ezen ügyet, az eredményből itélve, védelmezte s lehetővé tette azt, a mit az év elején még az optimisták is a lehetetlenségek vagy legalább a pium desideriumok közé soroztak.» *Országgyűlési Levelek*, II. k., 290. lap.

előtt azon esetben is javaslatok terjesztendők, ha a most megállapítandó hadi létszámnak nem változtatása, hanem csak változatlan hagyása czéloztatnék. A mostani megállapodás tehát csak az esetre fog 10 éven túl is fennállani, ha a törvényhozás azt világosan fenntartja. Más szóval: e megállapodásnak nem elejtésére, hanem fenntartására positiv törvényhozási tény szükséges; e nélkül magában összedől.

5. A 12. § eredeti szövege 200,000 főben állapította meg a honvédség összes számerejét a monarchia mindkét államában. Hogy a hadköteles népesség azon része, mely se a közös hadseregbe, se a honvédségbe nem fér, a védelmi kötelezettség alól ki ne bujhassék, a bizottság (a maga részéről csak a magyar korona országaira nézve) megállapította a kereteket: 82 zászlóaljat a gyalogság és 32 századot a lovasság számára.

6. A 13. §-on tett módosítás határozottabban kifejezésre juttatja a törvényhozás azon jogát, hogy az évi ujonczilletéket meg is tagadhatja; egy másik módosítása pedig annak veti meg alapját, hogy az ujonczokkal együtt a sereg póttartaléka is megszavaztatván, a hadkötelesek fennmaradó egész fölöslege a honvédségbe legyen beosztható, a helyett hogy e fölöslegnek csak fele soroztassék a póttartalékba, a mint az eredeti szövegezés kivánta.

Ezáltal egy részről a népesség szaporodása egészen a honvédség javára esik és biztosíttatik, másrészről az, hogy a póttartalékhoz a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt országok a népesség számának megfelelő arányban fognak járulni.

7. A 16. §-hoz ajánlott módosítás oda irányult, hogy a honvédség a monarchia mindkét államában kizárólag azokból alakíttassék, kik ott polgárjoggal birnak, s hogy a honvédségben a 36-dik évüket meghaladottak is hasznosíthassák képességeiket.

8. A 31. § akkép módosult, hogy a sorozás és behivás időpontjai a mezőgazdasági munkák idejének figyelembe vételével határoztattak meg.

Ezeken kívül részint nagyobb szabatosság, részint a humanitas érdekében még egyéb, kevésbbé lényeges módosítások is ajánltattak.

A honvédségre vonatkozó törvényjavaslatot a bizottságban csak két lényegesebb módosítás érte. A 26. §-nál pontosabban meghatároztatott a honvédelmi miniszter viszonya a honvédségi főparancsnokhoz s a honvédségi hatóságokhoz általában; a 28. §-nál pedig a honvédelmi miniszter befolyása, illetőleg meghallgattatása bizto-

síttatott a főparancsnok, a kerületi parancsnokok s a törzstisztek kinevezésénél.

A népfelkelési törvény, mint említettük, annyiban változott, hogy a népfelkelést kizárólag önkénytesekre szorította, s hogy alkalmazása egészen a honvédelmi miniszter kezébe tétetett.

A 15-ös bizottság által ajánlott módosításokat Kerkapoly jelentésével együtt julius 20-dikán olvasták fel a házban. Minthogy a javaslatnak ilyképen módosított szövegére vonatkozólag az osztályok és a központi bizottság csak néhány csekély jelentőségű újabb módosítást ajánlottak, lényegileg a 15-ös bizottság munkálata volt a ház asztalán, midőn julius 30-dikán a védelmi törvényjavaslatok általános tárgyalása megindult.

Első, ki a szószékre lépett, Madarász József volt. Ő Csanády, Bobory, Vályi és Patay képviselőtársaival még julius 21-dikén azt indítványozta volt, hogy vettessenek el a kormány által bemutatott védelmi javaslatok s utasíttassék a honvédelmi miniszter, hogy Magyarország véderejének rendezése tárgyában, az általuk kifejtett elvek szerint, még ez ülésszak alatt új törvényjavaslatot terjeszszen elő.

Most egy pathetikus szónoklatban bővebben kifejtette elveit s mindjárt a beszéd elején magas hangot ütött meg. «Nem tekinthetem, úgy mond, e törvényjavaslatot másnak, mint az aristokratikus elemnek a..... demokratikus elvek elleni támadását, és pedig kiválólag az 1848-ban kivívott hadügyi önálló rendelkezés ellen. Nem tekinthetem, fájdalom, másnak, mint .... azon ténynek, mely által megmaradt törvényeink szerint a nemzet legdrágább kincsének, ifjúságunknak ..... élete vettetik áldozatul a haza megmentése színe alatt, az osztrák birodalom eddig telhetetlen, tehát kielégíthetetlen és mégis szerintem meg sem menthető oltárára.» — E törvényjavaslat, folytatá, megfosztja Magyarországot 10 évre azon jogától, hogy véderejét kizárólag maga rendezhesse és hogy azzal szabad akarata szerint rendelkezhessék; megfosztja az országot nagy időre ama, szerinte, legfenségesebb jog gyakorlásától, hogy a katonaadást meg is tagadhassa. — A tervezett hadsereget Madarász rémletes nagynak, a honvédséget pedig «szégyenletes piczi»-nek tartotta. A hadsereg rémletes nagysága veszélyezteti a kulturát, tönkre juttatja mezőgazdaságunkat és provocálja a szomszéd népeket. — Utóbb pedig így szólt: «A rendes hadsereg ily rémletes száma által a támadó politikát látom megállapítva, míg én hazám védrendszerének akarok lenni híve ....

Én a béke idején az állandó hadseregnek ilykép tervezett rémletes nagyságát nem tekinthetem másnak, mint fegyveres békének. A fegyveres béke pedig fölemészti a nemzetek vagyonát mindig. Magának a honvédelmi miniszter úrnak 1861-ben mondott szavai szerint is a fegyveres tüntetés többnyire kétes kimenetelű, mert rendesen nem éretik általa azon czél, mely óhajtatott: Én tehát, megfordítva, hazám véderejét óhajtom a lehető legnagyobb mennyiségben, és a hadsereget szükségletig kevésnek.» — Miután még nagy részletességgel arra is kiterjeszkedett, hogy az általa contemplált hadsereg épen megfelelne a magyar nemzetiségi politikának és annak, melyet Ausztriának Poroszországgal szemben követnie kellene, azon eredményre jutott, hogy Magyarország rendelkezési jogát a hadügyekben fönn kell tartani, a tervbe vett rendes hadsereget és honvédséget pedig mint Magyarország honvédségét kell felállítani és rendezni.

A képviselőház nem tanusított fogékonyságot Madarász elvei iránt. Indítványának mellékintentióját sem tette magáévá, hogy a védelmi törvények tárgyalása az indítvány elfogadásával későbbre halasztassék.

A vita tulajdonkép csak ezután indult meg. Figyelemre méltó, hogy az inauguralandó új védrendszer alapja: az általános és személyes, azaz minden helyettesítés nélküli hadkötelezettség ellen ezentúl egy hang sem szólalt fel. Általánosan helyeselték a keretrendszert is, az egyetlen Simonyi Ernő kivételével, ki nem értette meg. A honvédség felállítása pedig, mint előre volt látható, pártkülönbség nélkül mindenkiben megnyugvást, sőt örömet keltett.

A különböző nyilatkozatok azonban még egy közös vonással birtak, a mennyiben a külön magyar hadsereg majd minden szónoklatban előfordult. Még a deákpárti képviselők közül sem tartotta ezt mindenki oly határozottan lehetetlennek, mint a kormány és maga Deák. Akadtak többen, kik e «kápráztató, de a jelen körülmények közt kivihetetlen» eszméről oly bánatos resignatioval szóltak, mely csak rosszul leplezte, mennyire ellenkezik politikai álláspontjuk saját és talán választóik óhajaival. A balközép párt elismerte, hogy a nemzeti külön hadsereg kivihetetlen, hogy ennek az 1867 : XII. t. cz. útját állja, de azért Várady Gábor, Ivánka, Nyáry s mások hangosan hirdették, hogy ez eszméről lemondani semmi szín alatt nem lehet. Positiv követelésekkel e tekintetben csak a szélsőbal képviselői állottak elő. Szerintök a nemzeti hadsereg ellenében bármily komoly érv meg nem állhat s megvalósíthatását csak egy ok hátráltatja: Ausztria rosszakarata.

Általában mind a három védelmi javaslatot az intransigens szélsőbal támadta meg a legkeményebben (Madarászon kívül Patay István, Nagy Ignácz, Simonyi Ernő stb.). A balközép felhordott ugyan minden lehetséges és lehetetlen érvet ellene, de vezérei elismervén, hogy az általános védkötelezettség behozatalát és a honvédség felállítását helyeslik, nem haboztak a vita elején kijelenteni, hogy a törvényjavaslatokat a részletes tárgyalás alapjául elfogadják, későbbi szavazatukat attól tevén függővé, vajjon módosítványaik elfogadtatnak-e vagy nem.

Az első napokban a vita legkiemelkedőbb mozzanatai egy részről Eötvös báró, Perczel Mór, Klapka és Tóth Vilmos beszédei voltak, más részről Tisza Kálmáné s Ghyczyé.

Tisza julius 31-dikén pártja élénk helyeslése közt tartott beszédében, miután az általános hadkötelezettség és a tervezett honvédség szükségességét s nagy előnyeit kiemelte, felsorolta a javaslatok ama pontjait, melyek, szerinte, közjogi és közgazdasági szempontból sérelmesek és czélszerűtlenek. Sérelmesnek mondotta a javaslatot s hátralépésnek az 1867 : XII. törvényczikktől, a mennyiben közös törvény alkotásáról van szó, holott az 1867 : XII. törvényczikk 13. szakasza csupán annyit mond, hogy a védrendszer egyenlő elvek alapján állapítandó meg, de arról, hogy még ezen tárgyra vonatkozólag is közös törvényt kell alkotni, egy szóval sem emlékezik. A 12. §-ban pedig az idézett törvény még az egyértelmüleg elintézendők közül is határozottan kiveszi az ujonczállítás feltételeinek s a szolgálatidőnek megszabását. A véderő-törvényjavaslat pedig mindezeket 10 évre közös törvénynyel szándékozik meghatározni, sőt még a 10 év eltelte utáni időkre is közös, egyetértő törvényhozás tárgyaúl jelöli ki. — Sérelmes e javaslat s hátralépést jelöl annyiban is, a mennyiben közös hadügyminisztert említ és szándékozik törvényesíteni, és ennek befolyását azon a körön túl is messze kiterjeszti, mely ő felsége alkotmányosan gyakorlandó jogait törvény szerint magában foglalja. Sérelmesnek, majdnem bűnnek tartja, hogy a javaslat összes birodalmat említ. Sérelmesnek és úgy a financiák mint a mobilisatio szempontjából czélszerütlennek, hogy a «magyar hadsereg» legnagyobb része ma is külföldön táboroz, s arra nézve, hogy ezentúl máskép legyen, a törvény semminemű biztosítékot nem tartalmaz.

Nem kevesebb hatással szólott másnap, augusztus 1-sején Ghyczy Kálmán. Beszédének eszméi ily formán kapcsolódtak egymásba :

Minden ember szabad most e hazában, ezért minden embernek kötelessége is a hazát fegyverrel szolgálni. Ez jól van így, mert csak az általános védkötelezettség elve biztosíthatja a szabadságot a hazában s a haza fennállását Europában. Az általános védkötelezettségen alapuló hadsereg nem zsoldos, hanem polgár had. Hivatásának csak úgy felelhet meg, ha minden tagja azon öntudattal bír, hogy a hazáért küzd, s hogy a dicsőség, melyért polgártársaival vetekszik, nemzete dicsősége. És ezért az általános hadkötelezettségre alapított védrendszer sikerének egyik főkelléke az önálló nemzeti hadsereg. Ily teljesen önálló hadseregünk azonban a múlt esztendőben elfogadott kiegyezési törvény óta nem lehetséges, mert e törvény azt rendeli, hogy a magyar hadsereg ő felsége összes hadseregének kiegészítő része legyen. Míg e törvény fennáll, teljesítenünk kell a kiegyezés föltételeit. De csak ez az, a mivel tartozunk. Az a tér tehát, mely felől a kiegyezés feltételeinek teljesítése után Magyarország törvényhozása a honvédelemre nézve még rendelkezhetik, kizárólagos tulajdonunk. Az a véderő, mely a hadsereg korlátolt kereteibe nem fér, szerveztessék külön magyar hadsereggé: legyen honvédség.

Miután így a maga módja szerint megconstruálta a törvényjavaslat azon intézkedéseit, melyeket üdvöseknek vélt és elfogadott, áttért a javaslat fogyatkozásainak fejtegetésére.

Szerinte a véderő-javaslatban nincs biztosítva az a közjogi és politikai követelmény, hogy a nemzet hadserege csak az ország érdekeivel megegyező hadjáratokra legyen fordítható. E követelményt alkotmányos nemzetek két módon szokták érvényesíteni: egyrészt a hadviselés költségeinek, másrészt a hadsereg létszámának meghatározása által. Rendes hadseregeknél az ujonczajánlási jog fenntartása által történik ez; a hol pedig az általános hadkötelezettség alapján felállított véderőre alkalmazandó, ott a hadcsapatok mozgósítása iránti intézkedés jogának fenntartása által éretik el.

Már most a hadsereg költségei meghatározásának jogát Ghyczy szerint az országgyűlés nem gyakorolhatja, mert ezt átadta a delegationak. És mivel Magyarországon ezentúl törvény alapján fognak évenként az ujonczok kiállíttatni, s e törvény megalkotására az országgyűlés az elfogadott elvek szerint már előre kötelezve van, az ujonczállítási jog, bár a törvényjavaslat ezt látszólag csak korlátozza, valóságban meg lesz szűntetve. Megszűnik ily módon a nemzet befolyása a külügyekre és külvédelemre, s megszűnik egyszersmind annak lehetősége is, hogy a hadsereg mikénti alkalmazása alkotmányosan ellenőriztessék.

Nagy a véderő, mondá Ghyczy, mely a korona rendelkezésére bocsáttatik, még pedig minden alkotmányos ellenőrzés nélkül. A 800,000 főnyi hadi létszám tíz év lefolyása alatt évenként mindenesetre kiegészítendő. A korona rendelkezésére áll a határőrség is. E sereghez továbbá ő felsége háború idején a 23-dik életévet meghaladott, de a 30 éves kort még meg nem haladó nemzedéket miniszteri ellenjegyzés nélkül behívhatja, behívhatja a póttartalékosokat is, s még a honvédség mozgósításában sincs az országgyűlés beleegyezéséhez kötve, csupán miniszteri ellenjegyzésre van szüksége.

Mindaz, mit a törvényjavaslat e hiányainak pótlására nézve kiván, nem egyéb, mint követelése azon feltételek teljesítésének, melyek alatt a kiegyezés az ország és ő felsége között egyrészt, másrészt köztünk és ő felsége többi országa között létesült. E követelésektől ne álljunk el. A nemzet elhatározott akaratának bizonynyal sikerülni fog kivívni azt, mit az e részben netalán tett másnemű kisérletek ki nem vívhattak. De ha a javaslat elfogadtatnék, ez esetre azt óhajtja, hogy a nemzet vitézségével, hazafiságával és a hadseregbe való tömeges belépésével pótolja ki a törvények hiányait és alakítsa át a hadsereg idegenszerű szellemét. Ha megteszi, ez a nemzet érdeme lesz, a törvényhozásnak azonban nem szabad korlátoznia a nemzet jogait, nem szabad azokról lemondania abban a reményben, hogy a nemzet hazafiúsága e jogokat ismét visszaszerezheti.

Andrássy gr. számára megérkezett a felszólalás időpontja, hogy a művet, melynek megalkotásában oly nagy része volt, megóvja minden félremagyarázástól.

Ha megszokhatta is már, hogy az ellenzék a kiegyezés előtti idők hangján beszél; ha el lehetett is rá készülve, hogy mindazok, kik következetesen szemet húnynak a dynastia és az egész monarchia érdekei előtt, a külön hadsereget fogják hangoztatni, nem hallgathatott egy Ghyczy által emelt azon váddal szemben, hogy az ország jogait feladja.

Ő, ki pártja és saját fáradozásainak legfőbb sikerét épen abban vélte látni, hogy Magyarország külön államiságát és közjogi helyzetét mindenkor biztosította; ki a védelmi javaslatok szövegezésekor (május havában) a pártjával és a nemzet katonai tekintélyeivel való folytonos contactusból merítette az erőt, hogy a magyar érdekek folytonos szemmel tartásával leküzdhesse azon akadályokat, melyekre itt, e beszéd végén czélozni fog, kénytelen volt felszólalni, midőn álokokkal hirdették, hogy a hadi költségvetés megszavazásának joga fel van adva, hogy a törvényjavaslatok megfosztják a nemzetet az ujoncz-

ajánlás jogától, holott ezt, a mennyire az az általános hadkötelezettség mellett csak lehetséges, már csak azért sem mulaszthatta el nemzetének biztosítani, mert a nemzettel együtt az országnak kevésbbé lényeges, szinte virtualis, de törvényen alapuló jogaihoz mindenkor féltékenyen ragaszkodott.

Andrássy ezen beszéde egy éveken át meghányt, átgondolt és keresztüldolgozott thema feletti improvisatio. Ebből a szempontból is rendkívül érdekes. Figyelemre méltó az az igénytelen modor is, melyben a magyar ezredek hazatérését s a külön magyar műszaki hadcsapatok felállítását közel kilátásba helyezi, e buzgón óhajtott, annyi országgyűlés által hasztalan sürgetett kedvezményeket, melyekből kisebb államférfiak talán nagyobb tőkét csináltak volna.

Andrássy Gyula gróf :

Tisztelt ház, Azok után, a miket t. barátom a cultusminiszter úr a kormánynak e kérdés körüli elveiről mondott, én magának a törvényjavaslatnak elveiről csak igen keveset kivánok szólani. *(Halljuk!)*

Mielőtt azonban ezt tenném, fölhíva és késztetve érzem magamat néhány észrevételt tenni azokra, a mik itt előttem a törvényjavaslat egyes czikkei és általános szelleme ellen mondattak. S hogy ne felejtsem azt, a mit épen most hallék, arra fogok mindenek előtt válaszolni, a mit Komárom város igen t. képviselője mondott. *(Halljuk!)*

Azt mondotta Komárom város igen t. képviselője, hogy az általános védkötelezettségen alapuló védrendszer csak úgy fog megfelelni czéljának, ha mindazok, kik a hadseregbe lépnek, egész hazafiui öntudatukkal lépnek belé, ha magok körül barátaikat, rokonaikat fogják egyesítve szemlélhetni. Tökéletesen egyetértek e tekintetben a t. képviselő úrral. Azt gondolom, ez nem csak az ő kivánsága, hanem a ház többségeé, az egész országé is. *(Úgy van!)* A miniszterium épen e szempontból nagy súlyt helyezett ő Felsége tanácsában a nemzet azon jogára, hogy Magyarország fiai a közös hadseregben csakis magyar hadcsapatokba osztassanak be. A nemzet ebbeli történeti joga nemcsak fenn van tartva a törvényjavaslat által, de ki is van terjesztve : mert eddig a magyar ujonczok más technikus csapatokba is osztattak ; ezen törveny értelme szerint pedig csupán csak magyar hadcsa-

patokba sorozandók. Megnyugtatásul mondhatom a t. háznak, hogy ő Felsége e tekintetben már is oda méltóztatott utasítani a közös hadügyminiszteriumot, hogy javaslatot adjon az iránt, hogyan és mily mértékben kellene a külön magyar műszaki ezredeket és csapatokat felállítani. *(Tetszés.)*

Nagy súlyt helyezett ő Felsége kormánya a nemzet ezen jogos követelésére azért, mert igen is érzi, hogy a közös haderőnek nem árthat, hanem csak használhat, ha a magyar katona ezen seregben nem csak száraz kötelességét teljesíti, hanem saját külön hazaszeretetének egész súlyát viszi át a közös sereg csapataiba, és ha e hazának és a seregnek minden tagja kétszeresen van érdekelve a sereg jó és rossz sorsában: először mint a közös seregnek tagja, másodszor mint magyar állampolgár. *(Tetszés.)*

Nem tartom én sem jogtalan kivánságnak, sem a közös védelemre nézve veszélyesnek, ha Magyarország, mely mélyen érzi, hogy a monarchia megvédése magyar érdek is, azt igényli, hogy ne kelljen névtelenül elvérzenie az összes terület megvédésében; hanem azt gondolom, hogy a törvény akkor, midőn világosan rendelkezik arról, hogy csak magyar csapatokba sorozhatók be Magyarország fiai, alkalmat adott arra is, hogy miként őseink Europa különböző csatatérein babérokat szereztek és dicsőitették ez által a magyar nevet, úgy azt tehessék jövőben is azok, kik a közös birodalom közös megvédésére hivatva lesznek. *(Élénk helyeslés.)*

Új és tág tér nyílt e tekintetben a magyar önérzetnek abban, hogy egy magyar nemzeti honvédség az alapja ezen törvényjavaslatnak.

A t. képviselő úr kivánságának egy része tehát tökéletesen teljesítve van.

De ha jól fogtam fel előadását, annak két része volt: egyik, a mit említettem; másik pedig az, hogy nem látja, miszerint e törvényjavaslat két különálló sereg gyakorlati létesítését czélozza. Nem tagadom, hogy kívánatának ezen része nem teljesült; és meg vagyok győződve, hogy az összes monarchiának, de mindenek előtt Magyarországnak lenne legnagyobb veszedelmére, ha teljesíteni akarnók. Ennek teljesítése nem tőlünk függ, nem

függ a birodalom másik részétől sem. Ezt teljesíteni csak akkor lehetne, ha a t. képviselő úr vagy más valaki rá tudná birni a szomszéd nagy államokat, hogy ők is ne egyöntetűleg szervezett sereget, hanem két, három vagy négy sereget állítsanak fel. *(Helyeslés jobbról.)*

De hogy mi előnye van az egyöntetű haderőnek a különálló sereg fölött, azt, úgy hiszem, magyaráznom nem kell, azt megmutatja a történet, megmutatják az utolsó hadjárat eseményei is, *(Úgy van!)* hol egy egyöntetűleg szervezett kis sereg az egész Dél-Németország külön szervezetű seregeit azért verte meg, mert magában a szervezetben volt a hiba, magában a szervezetben volt a győzelem lehetetlensége. *(Igaz! Úgy van! jobbról.)*

A mint tehát melegen karolta fel a magyar miniszterium a nemzetnek igazságos és, ismétlem, a közös monarchiára nézve minden esetre csak hasznos követelményeit, úgy nem akart annak oly magyarázatot adni, melynek eredménye nem az lett volna, hogy a sereg különböző csapatai közt hasznos rivalitást ébreszszen, hanem az, hogy mesterségesen elválasztotta volna egymástól azokat, kik arra vannak hivatva, hogy egyértelműleg megvédjék a közös magyar-osztrák monarchiát minden külellenség ellen. *(Helyeslés jobbról, ellenmondás balról.)*

A t. képviselő úr nélkülözi továbbá a törvényben azon intézkedést, hogy Magyarország vére oly hadjáratban, mely nem az ország érdekében viseltetik, ne használtathassék. Kérem a t. képviselő urat, mutasson Europában — de tovább megyek, Amerikát sem veszem ki — egyetlen egy alkotmányt, mely nem azt mondja, hogy a háború s békekötés feletti intézkedés joga fejedelmi jog.

Mutasson nekem a t. képviselő úr egyetlen egy alkotmányt, mely habár csak azon eszmét formulázza is, melyet a t. képviselő úr kimondott, hogy t. i. háborút az illető fejedelem csak olyat folytathat vagy kezdhet meg, a mely az illető nemzet érdekében van.

Elismeri ezt a t. képviselő úr is, midőn azt mondja, hogy ezen czélt a parlamentek, illetőleg törvényhozások két módon szokták elérni: a pénz megszavazása s az ujonczok megtagadása által.

Azt mondotta a t. képviselő úr, hogy Magyarország mind a két jogról lemondott.

A mi az elsőt illeti: sajnálattal nélkülözöm a bizonyítékokat. Az igen t. képviselő úr röviden csak azt mondotta, hogy a pénzmegszavazási jog át van adva a delegationak. Igenis át van adva a delegationak. S kérdem, mi az a delegatio? A delegatio az országgyűlés . . . *(Mozgás. Halljuk!)* az országgyűlés bizottsága és semmi több, a mely a paritas elvén tárgyal és határoz ő Felsége többi országainak delegatiojával. S így ki gyakorolja azon jogot? Gyakorolja az országgyűlés az ő delegatioja által, a mely nem egyéb, mint az ő küldöttsége. *(Helyeslés.)* Tagadom tehát, hogy az ország nem élvezné azon első jogát, mely által a nemzetek bizonyos korlátok közé szorítják a fejedelem hadüzeneti s hadviselési jogát.

A mi a másodikat illeti, t. i. az ujonczmegtagadási jogot: a t. képviselő úr itt két elvet állított fel: először, hogy az ország e jogról 10 évre lemondott; másodszor, hogy azt már ez alkalommal a jövőre nézve feladta. Én ennek ellenében azt vagyok bátor állítani, hogy az ország sem 10 évre, sem későbbre nem mondott le e jogáról. *(Helyeslés.)*

A törvény igen tisztán kimondotta azt, a mit fenntartott, s igen tisztán, a mit nem tartott fenn a nemzetnek.

Mit tartott fenn? Épen azt, a mit a t. képviselő úr mint kelléket a törvényhozásnak óhajt: az ujonczmegtagadási jogot. Mert azon szakasz, a hol az mondatik, hogy a megajánlott ujonczok csak akkor fognak kiállíttathatni, ha a törvényhozás által megajánltatnak, természetesen nem jelent egyebet, mint hogy fennmarad a törvényhozásnak joga az ujonczokat meg is tagadni.

A mi ezen törvényjavaslatnak másik részét illeti, t. i. az ujonczok számát: a törvényhozás lemondott arról, hogy az ujonczok számát évenként kérdésbe hozza. Miért mondott le? Mert a rendszer következtében arról lemondania absolute szükséges volt. Ugyanis mi ezen rendszer alapja? A rövid szolgálat és a csekély békelétszám. Már most mikép lehet azt eszközölni, hogy csekély békelétszám és rövid szolgálati idő mellett a hadsereg mégis harczképes legyen? Oly hadkeretek felállítása által,

melyek rövid idő alatt az illetőket betanítani és harczképesekké tenni alkalmasak.

Már ha a törvényhozásnak jogában áll évről-évre megváltoztatni az ujonczok számát, p. o., ha egy évben 100,000 követeltetik, és a keret, a tiszti kar és a technikai testületek százezer főnyi létszámnak megfelelőleg vannak felállítva, de a törvényhozás a létszámot 30,000-re szállítja le: mi történik? Pénzpazarlás, semmi egyéb: mert vagy haszontalan keretet tart fenn az ország az ujonczok betanítása végett, oly ujonczok számára, a kik nincsenek; vagy pedig pénzpazarlás más úton, mert midőn háború közeledik — és mai napság, mint tudjuk, épen a mindenütt átalakított szervezetek következtében annak előkészítésére igen rövid idő kivántatik — akkor rögtönözve minden áron uj keretet és technikai testületeket, fegyvereket kellene szerezni, hogy az illető katonák betaníttathassanak, és ekkor valószínű, hogy mielőtt ez megtörtént, már a háború talán bevégeztetett.

A miről tehát a törvényhozás lemondott, arról le kellett mondania.

De vizsgáljuk, hogyan gyakorolta ezelőtt Magyarország az ujonczállítási jogot? Midőn 8—10 év volt a szolgálati idő, akkor 8—10 évben gyakorolta egyszer. Most, az új rendszer következtében és ezen törvényjavaslat értelmében, évről-évre fogja gyakorolni. *(Úgy van! Helyeslés.)*

Az ország tehát nem mond le semmi jogról, csak gyakorlását módosítja úgy, mint az új rendszer következtében módosítania kell. *(Zaj a szélső bal oldalon. Helyeslés a jobbon.)*

És valljuk meg, midőn a kormány fenntartotta az országnak az ujonczmegajánlási jogot, oly valamit tartott fenn, a mi tulajdonkép az általános védrendszerrel némi ellentétben van, és Europában egy államban sem létezik, hol az általános védrendszer be van hozva. Poroszországban van általános védrendszer, ujonczmegajánlási jog azonban nincsen. Az északi német szövetség bizonyos jutalékot állapított meg, és ő Felsége a porosz király évről évre rendeletileg, a sereg létszámához mérten, határozza meg az ujonczok számát. Angliában, az alkotmányosság mintaországában, mint az igen t. képviselő úr tudni fogja, szin-

tén nem létezik s nem is létezett soha ujonczmegajánlási jog; nem létezett pedig azért, mert ott ilyen alapon szervezett sereg nincsen, hanem létezik egy toborzott sereg, és létezik a mutiny-bill, mely szerint a parlament bizonyos esetre kimondhatja a fegyelmi jog megszüntetését a seregre nézve, mi által a sereg fenntartása theoriában lehetetlenné válik. Ez azonban absolut jog; és sokkal természetesebb, sokkal több annál az, mit a magyar törvényhozás fenntart: mert az ujonczot megtagadni egy kormánytól lehet, de organisált statusban ép oly kevéssé lehet a fegyelmet a seregben felbontani, mint egy perczre kimondani, hogy a polgári törvények az államban felfüggesztetnek, vagy a hogy nem lehet az állam fenntartására nélkülözhetetlen összeget megtagadni. *(Élénk helyeslés.)*

A mi Angliában létezik, tiszta formaság; a mi itt van, ritkán használható, de gyakorlati jog. *(Élénk, zajos helyeslés.)*

Mondotta a t. képviselő úr azt is, hogy nélkülözi azon alkotmányos biztosítékot, hogy a tartalékkal ő Felsége csakis ellenjegyzés mellett rendelkezzék. Ez bizony a törvényjavaslatban nincs; de nézetem szerint bele sem jöhet, még pedig nem azért, mintha ezen jogot mások kedveért volnánk kénytelenek feladni, hanem, mert saját biztosságunk érdekében alkalmaznunk nem lehet. *(Élénk tetszés.)* A t. képviselő úr, ki, mint emlékszem, az úgynevezett közösügyi törvények minden stadiumában igen kiemelte a paritas elvét — mit én igen helyesnek ismerek el — nem fogja azt akarni, hogy mi a közös védelem terén gyakoroljunk oly jogot, melyet ő Felsége többi országai nem gyakorolnak; tehát a jogot, melyet e téren igénylünk, a másik résznek is gyakorolni kellene, mert közös védelemről van szó. Ha tehát nem mint alkotmányos formaságot, — mert mint ilyen nem sokat nyom, — hanem azért kivánja ezt a t. képviselő úr, hogy azon czélt érje el vele, hogy csak oly háború legyen lehetséges, mely Magyarország érdekeinek megfelel, és más ne: akkor e jog gyakorlata a szerint, a mint a háború egyik vagy másik rész előtt népszerűtlen, mindkettőre nézve igen veszedelmessé válhatik. Tegyük föl, kikerülhetetlen lesz oly háború, mely főleg Magyarországot, különösen érdekeinket veszélyezteti; fölteszem, a háború a Lajtán túl nem népszerű, s az illető lajtántúli minisz-

terium az ellenjegyzést megtagadja. Mellőzve azon kérdést, hogyan lehet ily eszmék mellett parlamentaris kormányzatot fenntartani, csak azt kérdem, mi történik akkor? Akkor miniszteri válság következik be; annak vegét be kellene várni; de míg a másik miniszterium megalakul, melynek minisztere contrasignalni fogná a tartalék behivására vonatkozó rendeletet, azalatt, lehet, hogy nem csak azon rész, de az egész birodalom utolsó mérföldig el van foglalva. *(Élénk zajos helyeslés.)*

Az alkotmányos garantia soha sem foglaltatik a törvény egyes pontjaiban, hanem a nemzetek érettségében, azon súlyban, melyet a nemzetek maguknak szerezni tudnak. Azt paragraphusokba szedni nem lehet. Ha a nemzet régi traditionalis józansága alkotmányos képességénél fogva meg fogja adni a fejedelemnek a mi a fejedelemé, és megtartani a nemzetnek a mi a nemzeté, akkor meglesz azon súlya, meglesz az alkotmányos garantia, mely nem egyes paragraphusokban, de a nemzet összes törvényeiben rejlik. *(Élénk hosszas helyeslés.)*

Most átmegyek, ha méltóztatnak megengedni *(Halljuk! halljuk!)*, chronologikus rendben azokra, mik e törvényjavaslat ellen különböző képviselő urak által felhozattak. *(Halljuk!)*

Mindenek előtt kénytelen vagyok említeni azt, mit a szélső bal, ha szabad magamat így kifejeznem .... *(Fölkiáltások a szélső bal oldalról: Negyvennyolczasok!)* Kérem, ezt el nem fogadhatom: azok mi vagyunk. *(Helyeslés a középen.)* Tehát ismétlem, a mit a szélső bal egyik t. képviselője * itt a szószékről elmondott.

Kénytelen vagyok erre visszatérni azért, mert egy indítványnyal van kapcsolatban, mely mint ellenindítvány tétetett le a ház asztalára a törvényjavaslat ellen.

A tisztelt képviselő úr azt mondotta, hogy a magyar nemzet egy ezred évig mindenkitől függetlenül gyakorolta a hadügy körében törvényhozási jogát és védrendszeréről teljesen függetlenül rendelkezett; továbbá mondotta azt, hogy a jelen törvényjavaslat készül a nemzetnek ezen mindig függetlenül, mindig önállólag gyakorolt jogát feladni.

* Madarász József.

Én ezen állításnak — melyre azért vagyok bátor válaszolni, mert igen hangzatos, és arra van számítva, hogy az országban azoknál, kik a részletekbe nem szoktak bemenni, hanem az egyes hangzatos phrasisokat veszik irányadókul *(Tetszés.)*, bizonyos hatást idézzen elő *(Elénk helyeslés.)* — mondom, kénytelen vagyok ezen állításnak mindkét részét tagadni.

Magyarország, a mióta a felséges uralkodó dynastiát szabad választás útján trónjára hívta, a védelmet mindig közösnek tekintette. Különböző módon járult ahhoz, e módot mindig maga határozta meg; de a védelmet mindig közösnek tekintette; sőt az 1848-diki törvény sem szüntette meg jogilag a közös hadsereget, hanem csak honvédséget állított fel. Igaza van tehát a t. képviselő úrnak abban, hogy itt valami új történt ezer év óta; de az új nem az, hogy mások avatkoznak a mi hadügyi dolgainkba, hanem az, hogy mi avatkozunk a mások hadügyi dolgaiba. *(Helyeslés a középen.)*

Lehetne ez ellen fölhozni *(Halljuk!)*, hogy ez épen oly kevéssé helyes; de én azt gondolom, ezen ellenvetés nem áll: mert közös haderőről bizonyos értelemben csak kölcsönös befolyással és kölcsönös megegyezéssel lehet intézkedni. *(Helyeslés.)* Tehát azon állítást, hogy ez jogfeladás volna és nem inkább jognyerés, alaposnak nem találhatom. *(Helyeslés.)*

Mondotta továbbá a t. képviselő, hogy a törvényjavaslat által felállíttatni czélzott hadsereg száma igen nagy, a honvédségé igen kicsiny. A törvényjavaslat a honvédség számát nem határozza meg, hanem azt mondja, hogy a honvédség számát a honvédkötelezettek száma határozza meg. A törvényjavaslat egy másik szakaszban intézkedik arról is, hogy háború esetén ő Felsége helybenhagyásával a honvédség számát emelni lehet. Ha tehát a törvényben ki van mondva a felállitandó honvédzászlóaljak és századok száma, azért van kimondva egy bizonyos szám, — és megengedem, nem nagy szám, — mert a felállítás magában nagy költséggel jár; mert, hogy az ország a költséget megszavazhassa, egy indefiniált számot felvenni nem lehetett.

De a tisztelt képviselő úr indítványa világosan ki is mondja, hogy máshová czéloz: azt czélozza t. i., hogy az összes sereg fel-

oszlattassék és a hadseregből — a rendes hadsereg magyar részét is ide értve — alkottassék egy magyar honvédség. Kimondja továbbá, hogy a katonai képzettség egész súlyát az iskolai képzettségre kivánja alapitani.

Én azon esetre, ha egyszer a szomszéd nagy államok, melyeknek oly nagy számú egységes seregeik vannak, meg fogják szüntetni azon rendszert, mely ott létezik; ha a fegyveres erő és pedig a támadó fegyveres erő súlypontját nem fogják többé az állandó hadseregbe helyezni, hanem a honvédségbe; ha épen azon tisztelt képviselő urak oda tudnák az államokat vinni, hogy a katonai tudományokat csupán csak az iskolákban taníttassák: akkor, megvallom, semmi ellenvetésem az ellen, hogy itt is ilyen rendszert fogadjunk el. Mindaddig azonban, míg ez be nem következik, — s ezt bizonyosan kénytelen a tisztelt indítványozó úr is belátni, — azon utasítást, hogy én mint honvédelmi miniszter az ő elvei szerint terjeszszek új javaslatot a ház elé, elfogadnom nem lehet. Mindaddig, míg a szomszéd államoknál a véderő és a támadó erő súlypontja a rendes hadseregben van, nem tőlünk függ, nem lehet és nem is volna czélirányos a védelem súlyát a honvédségre helyezni. *(Tetszés.)*

Áttért a tisztelt képviselő úr ezután a külpolitikára is, és azt mondta, hogy Németország egyesítési processusa fenntarthatatlanul halad előre; megemlítette azon jövendőt, mely nézete szerint e tekintetben Poroszországra vár. Gondolom, hogy a tisztelt képviselő úr nézeteinek taglalását tőlem senki várni nem fogja; abba tehát, hogy helyesek-e és mennyiben nézetei, nem avatkozom.

De miután a tisztelt képviselő úr beszédéből világos, hogy ő feltétlen csodálója azon erőnek, melyet Poroszország legujabb időben kifejtett, legyen szabad őt emlékeztetnem, hogy miként jutott Poroszország, illetőleg a porosz kormány ezen erő birtokába. *(Halljuk!)* A porosz országgyülés a két éves szolgálati időt elégnek tartotta, s azt állítá, hogy a mi ezen túlmegy, a kulturától, a művelődéstől, a nemzetgazdaságtól vonatik el. A kormány három évet tartott szükségesnek. E véleménykülönbség összeütközést idézett elő a kormány és a képviselők között. Az új választás ismét azon eredményre vezetett: a porosz kép-

viselőház megtagadta az államköltség megszavazását;* a kormány túltette magát ez akadályon s megszavazott budget nélkül kormányzott tovább. Oly képviselő urak, kik — kénytelenek vagyunk megvallani — nem támadták meg az ott fennálló alkotmányt úgy, mint ez néha nálunk történik, hanem csak máskép magyarázták annak néhány szakaszát, mint az illető kormány, az immunitás daczára bepereltettek és elitéltettek.

Mindezeket nem azért mondom el, mintha szükségesnek vagy helyesnek tartanám az ily eljárást itt utánozni. Hála Istennek, Magyarországon a törvényhozó testület és a kormány közt ily ellentétek nem léteznek. Hanem igenis fölhasználtam azon alkalmat, melyet a t. képviselő úr nyujtott, annak földerítésére, hogy nem először történik, hogy a legnagyobb, a leghasznosabb és az illetőkre nézve legüdvösebb dolgok csak úgy vitetnek keresztül, ha bizonyos nemű ellenzékre még az elegendő súly sem helyeztetik *(Élénk helyeslés.)*; és hogy alig létesült még valami jó a nélkül, hogy bizonyos mértékben zajos ellenzést ne idézett volna elő. Engedje meg tehát nekem a t. képviselő úr, hogy reményemet fejezzem ki arra nézve, hogy ezúttal is úgy lesz, és hogy később ő is, s azok is, kik meggyőződésében osztoznak, utólagosan helybenhagyásukat fogják adni. *(Tetszés.)*

Mondotta még a t. képviselő úr, hogy a védrendszer ezen átalakítása nem felel meg az ország kivánságának, mert támadó és nem védelmi természetű. A lehető legrövidebb szolgálat, a lehető legkisebb békejelenléti idő, mind a defensiv rendszernek leghatározottabb kellékei, s ugyanannyi hiányai volnának egy támadó rendszernek is. És habár nem is lehet mondani, hogy létezik külön védelmi és külön támadó rendszer — mert azon rendszer, mely csak védelemre jó, az védelemre sem jó, mert csak azon rendszer jó a védelemre, mely a támadásra is jó, — de ha a kettő közt különbség van, és egy rendszerre rá lehet mondani, hogy ez védelmi rendszer: akkor ez az, mely a törvényjavaslatban megállapíttatik. *(Helyeslés.)*

Előhozta még a t. képviselő úr, hogy a törvény ezen támadó szervezete és a javasolt véderő nagy száma nyugtalanítólag fog

* 1864 január 25., 1865 junius 8.

hatni a szomszéd kisebb államokra. Legyen szabad erre megjegyeznem, hogy a 800,000 szám nem a kisebb államok szempontjából javasoltatott a háznak, — ezt bizonyosan a t. képviselő úr is át fogja látni, — hanem a nagyobb államok tekintetéből: mert minket épen úgy nyugtalaníthat az ottani seregek nagyobb létszáma, mint nyugtalaníthatja a kisebb szomszéd államokat a mi nagyobb létszámunk. *(Élénk tetszés.)*

De hogy ez egyáltalában nem lehet nyugtalanító a szomszéd kisebb államokra nézve, azt bátran merem mondani. A magyar-osztrák birodalom, úgy a mint van, elég nagy; terjeszkedni, hódításokat tenni sem oka, sem érdeke nincsen. E tekintetben tehát a szomszéd kisebb államoknak aggodalomra okuk nem lehet. De ha hódítani érdeke nincs, más részről veszteni valója sincs többé semmi. *(Élénk helyeslés.)* Elvesztette mindazt, mit elvesztenie lehetett.

Ezen nagy seregre tehát azért van szükségünk, hogy megvédhessük azt, a mink van, és megvédhessük azt, a mire leginkább van szükségünk: a békét. *(Helyes!)*

Most bátor leszek arra válaszolni, mit t. barátom, Debreczen város érdemes képviselője mondott. *(Halljuk!)*

A képviselő úr azt mondotta, hogy sérelemnek és hátralépésnek tartja, hogy a törvény közös törvény és nem csupán közös elveken alapuló törvény. Tisztelt ház, én nem fogadhatom el ezen állítását. A törvény nem közös törvény, hanem csak közös elveken alapuló törvény; egy szakasza sincs ezen törvénynek, melyből nézetem szerint az ellenkezőt lehetne következtetni. A magyar kormány ő Felsége tanácsában is mindig ezen szempontot tartotta fenn, és ezen szempont minden oldalról elismertetett. Intézkedik ezen törvényjavaslat a közös védelem természeténél fogva közös dolgokról is; de a miben e tekintetben intézkedik, törvénynyé csak akkor fog válni, ha a másik rész, épen úgy, mint mi, erre különálló törvényt hoz. Ekkor fog teljesülni az, mit az 1867:XII. törvényczikk akar: hogy a birodalom mindkét részének védrendszere közös elveken alapuló törvény által határoztassék meg.

Azt tehát, hogy ebben sérelem vagy visszalépés volna, nem fogadhatom el.

Azt is mondá a képviselő úr, hogy sérelem van abban, hogy az ujonczállítás iránti intézkedés, melyet a XII. törvényczikk tökéletesen kivesz a közös rendelkezés alól, e törvényjavaslat szerint közösen történik. Én azt gondolom, hogy ezen állítás sem alapos. Mi meghatározunk egy számot, a másik törvényhozás is meg fogja határozni, s ha a két szám egyenlő, akkor lesz csak elfogadva, a mi itt jövőre a közös sereg létszámául vétetett föl. Az, hogy az ujonczállítás a két törvényhozásnak külön van fenntartva, nem zárja ki azt, hogy egyformán intézkedjenek. Ennek következtében ebben sem láthatok se hátralépést, se sérelmet.

A mi a közös hadügyminiszterre vonatkozik, azok után, mik e tekintetben felhozattak,* felesleges volna ismételnem mindazokat, a miket a törvény nézetem szerint e részben világosan mond. Szerintem egyetlen szakasz döntő: az, a mely kimondja, hogy közös miniszterium alakítandó mindazon tárgyakra, melyek közöseknek ismertetnek el. A hadügy közösnek ismertetett el, tehát közös hadügyminiszterium is alakítandó.

A törvény egy miniszteriumról sem intézkedik részletesen. Ha tehát meg is engedem, hogy világosan nem nevezi meg a hadügyminiszteriumot, nem engedhetem meg azt, hogy a törvényből magából ne következnék egy közös hadügyminiszterium felállítása.

Ha nincs is világosan megnevezve a közös hadügyminiszter, de arról meg vagyok győződve, hogy a törvény elég világos arra, hogy ha nem lett volna kinevezve, bárkinek is jogában és módjában állhatna, és hiszem, hogy találkoztak volna is, kik ezen törvény alapján annak kinevezését követelték volna.

Felhozatott még a t. képviselő úr által az is, hogy a seregnek nagy része nincs az országban, és hogy a törvényben semmi biztosítékot nem lát az iránt, hogy ez jövőben másként lesz. Én, t. ház, az egész törvényt ennek folytonos biztosítékául tekintem: mert az általános védkötelezettség, rövid szolgálati idő s csekély békelétszám mellett, az ellenkező rendszer fenntartását absolute lehetetlenné tenné. Ha azonban annak daczára, hogy,

* Eötvös b. és Zichy Antal.

mondom, ezen biztosíték magában a törvényben benn foglaltatik, ez nem volna elegendő: megnyugtatására szolgálhat a képviselő úrnak az, hogy e tekintetben már is történtek intézkedések, hogy a magyar ezredek az országba visszahozassanak. Hogy azonban ez egyszerre nem történhetik, azt meg fogja érteni mindenki két okból: financialis okból, és, mondjuk meg őszintén, azon okból, hogy némelyekben az a fogalom ne ébresztessék, hogy ez ismét úgy fog történni, mint 1848-ban, és ismét azok lesznek a következések. *(Élénk helyeslés.)*

Ezek után, t. képviselőház, csak igen röviden akarom még a kormány kedvezőtlen álláspontját a szőnyegen levő törvényjavaslattal szemben körvonalozni. *(Halljuk!)*

Midőn e törvényjavaslat tárgyában az előtanácskozások megindultak, a kormány egészen ellenkező két áradat közt találta magát. Az egyik vélemény a legnagyobb bizalmatlansággal tekintette mindazt, mi a régi fennálló rendszer megváltoztatását foglalja magában, egy külön nemzeti honvédség felállításában pedig az összes monarchia végveszedelmét látta. A másik vélemény a fennálló hadseregnek nem olyan átalakítását követelte, minő a törvények értelméből következik, hanem a fennálló hadseregketté osztását, egy külön osztrák és egy külön magyar hadsereg felállítását. A kormány ezen két ellenkező álláspont közül egyiket sem fogadhatta el kiindulási alapul; hanem azon elvből indult ki, hogy ezen kérdésnek szerencsés megoldása csak úgy lehetséges, ha, először, kölcsönös megnyugvással történik; másodszor, ha mindenek előtt az tartatik szem előtt, hogy az alkotandó védrendszer a lehető legczélirányosabb legyen; és harmadszor, ha az ország törvényes jogai fenntartatnak. Ezen vezérelvektől indíttatva, azon meggyőződésre jött a magyar kormány, hogy az összes osztrák-magyar monarchia legczélirányosabban megvédhető egy a törvények értelmében közös hadsereg és külön nemzeti honvédség által. Ez alapon létesült az 1867 : XII. törvényczikk értelmében közös megállapodással ezen törvényjavaslat.

Igen érzi a kormány azon felelősséget, mely ezen messzevágó törvényjavaslat ajánlatában rejlik; ezen felelősség érzete volt az, melynek következtében a magyar kormány visszautasí-

totta azt az alapot, melyre ez a kérdés a kezdeményezés első stadiumában fektetve volt, daczára a minden oldalról jött sürgetésnek, és annak, hogy a kérdés elintézésének elhalasztása veszélyes lehetett volna *(Helyeslés.)*; de épen ezen felelősség érzete készteti most a kormányt ezen javaslatot, úgy a mint jelenleg van, a legmelegebben ajánlani a t. képviselőháznak; mert meggyőződése az, hogy szerencsés megoldás, kölcsönös megnyugvás, czélirányos védelem, és a nemzet jogainak fenntartása csak ezen alapokon lehetséges. *(Élénk hosszas helyeslés.)*

Ha szükséges volna valami, a mi e törvényjavaslatot még inkább ajánlaná, mint én azt tehettem, meg vagyok győződve, hogy az azon körülményben van, melyet a háznak talán minden tagja érezni fog: hogy az összes monarchiának és különösen Magyarországnak minden külső és belső ellensége csak abba helyezi minden reményét, hogy ezen messzevágó kérdésre nézve az egyesség nem fog létrejönni. *(Igaz!)*

Meg vagyok győződve, hogy a t. képviselőház előtt ezen egyetlen körülmény döntő lesz. *(Ugy van! Szűnni nem akaró élénk helyeslés. Szavazzunk!)*

Ily beszéd után a törvényjavaslatok nem szorultak többé védelemre. A kormánypárt tagjai egymásután elállottak a szótól. Trefort meg épen arra a nyilatkozatra fakadt, hogy a legnagyobb tapintatlanságnak és indiscretionak tartaná a vita ily előhaladott stadiumában a szótól el nem állani.

Mégis, ámbár a tárgy és a türelem ki voltak merülve, nem kevesebb mint huszonhárom ellenzéki szónoklat hangzott még el a házban.

E monotoniát csak két beszéd szakította félbe: Somssiché, kit Simonyi Ernő állításai késztettek egy nagy tetszést aratott rögtönzésre, s végre Deáké, ki foszlányokra tépte az ellenzéknek épen azon érvét, mely a nagy tömeg előtt legtetszetősebb volt. Azzal a megdönthetetlen alapossággal, mely minden deductioját jellemzi, mutatta ki ama sokat hangoztatott állítás merő alaptalanságát, mintha az előterjesztett törvényjavaslatok a magyar hadseregre nézve jogfeladást jelentenének. A magyar nemzetnek 1715 óta, vagyis mióta állandó katonaság van, független, önálló, külön hadserege nem volt. Közjogunk magyar gyalog- és lovas-ezredeket ismer csupán, s ezek minden

törvényünkben úgy értetnek, mint a cs. kir. hadsereg kiegészítő részei.

«Tekintse végig bárki a törvényeket és országgyűlési iratokat, látni fogja, hogy teljesen önálló, független, külön magyar hadsereg létezésének nyoma sincs bennök.

«És ha valaki okát vizsgálná annak, hogy az állandó katonaság megállapítása óta, miért nem sürgettek ily teljesen önálló, független, külön hadsereget az ország rendei, valószínűleg azon eredményre jutna, hogy nem sürgették, mert azon meggyőződésben voltak, hogy két ilyen elkülönzött független és önálló hadsereggel, annyi harcz és veszély között, sem a hazát, sem ő Felsége trónját s többi országait a pragmatica sanctio értelmében megvédeni nem lehetett volna.»

Az általános vita az augusztus 4-diki ülés végén fejeztetett be. Két oldalról kivánták a névszerinti szavazást. A javaslat mellett 235 képviselő, ellene 43 szavazott. Nem szavazott 3 képviselő, távol volt 120.

A részletes tárgyalás másnap, augusztus 5-dikén kezdődött. A véderőről szóló törvényjavaslat czímének felolvasásakor szót emelt Tisza Kálmán, hogy erre vonatkozólag módosítványt javasoljon.

Tisza ilyenformán érvelt: Minthogy e törvényben ő felsége többi országainak és tartományainak védereje is meg van határozva; minthogy ezen véderő meghatározása magyar törvényben helyet nem foglalhat; minthogy tehát nézete s meggyőződése szerint itt helytelenül egy közös törvény alkotásáról van szó, s minthogy ő azt, hogy ily törvény alkottassék, nem akarja: mindjárt itt az első pontnál, a czímnél kifejezést óhajt adni annak, hogy itt csupán Magyarország véderejéről szóló törvényjavaslatot lehet alkotni. Azt indítványozta ennél fogva, hogy a törvény czíme így módosuljon: «Törvény a magyar korona országai véderejéről.»

Halász Boldizsár tovább ment. Nemcsak azt találta sérelmesnek, hogy a czímben nincs feltüntetve, hogy ez magyar törvény; nem tartotta elegendőnek azt sem, hogy e törvényjavaslat csak Magyarország *véd*erejéről intézkedik és «ez által mellesleg, illetve hallgatag, a nemzetnek azon jogáról is lemondását feltételezi, mintha a hadüzenés s a békekötés jogát feltétlenül át akarná most már a magyar király, illetve osztrák császárra ruházni.» Czímnek ezt indítványozta: «Törvényjavaslat a magyar hadügyről.»

Miután Nyáry Pál Tisza módosítványa mellett szólott, Hollán Ernő pedig ellene azért, mivel, a mint bővebben igazolta, e módosít-

vány «megváltoztatását és felcserélését czélozza azon eszmének, mely a törvényjavaslat alapját képezi»: felszólalt ellene a honvédelmi miniszter is, megmagyarázva, miért kell a czímnek megmaradnia.

Andrássy Gyula gróf:

Tisztelt ház, Debreczen város érdemes képviselője módosítványt terjesztett elő, a mely, ha nem tévedek, abban áll, hogy a törvény czíme csupán a magyar véderőről szóljon. Okai voltak, hogy: először, e törvény nem közös törvény, hanem csak közös elvekből kiinduló törvény; másodszor, hogy nekünk nem feladatunk arról is intézkedni, hogy a közös védelemhez ő Felsége többi országai és tartományai mily mértékben járuljanak, tehát nincs jogunk megemlíteni a másik fél által állítandó haderő létszámát is.

Én ezen módosítványt nem fogadhatom el, mert egészen ellenkező elvből indulok ki: abból ugyanis, hogy az összes monarchiát sem Magyarország nem képes magában megvédeni, sem a birodalom másik része, hanem a kettő együtt közösen; tehát a védelemnek közösnek kell lenni. Ebből az elvből indult ki a pragmatica sanctio is, mely már akkor előrelátólag a közös védelemről gondoskodott.

Mit lehetne az ellen mondani, ha a kormány az országot bizonyos létszámra rá akarná szorítani, a nélkül, hogy némileg előre biztosítva lenne a felől is, hogy ő Felsége többi országai és tartományai ugyanannyi áldozatot a közös védelemre a magok részéről is elfogadnának? A legméltóbban mondhatná az ország rólunk, hogy az könnyelműség, könnyelmű és aránytalan megterhelése Magyarországnak oly czélra, melynek megfelelö áldozatot a másik rész elfogadni nem akar.

Ennek következtében tehát, nézetem szerint, a czímnek meg kell maradnia, s e törvénynek az összes véderőről szólnia; de nem kell közös törvénynek, hanem csak közös elveken alapuló törvénynek lennie.

Hogy ez a correct álláspont, ezt talán tisztelt barátom is el fogja ismerni, ha figyelmére méltatja a XII. t.-cz. 13-dik szakaszát, mely azt mondja: «Kijelenti továbbá az ország, hogy a védrendszer megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével

történhetik. Miután azonban az ily megállapítás, épen úgy, mint az átalakítás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető,» stb. «a két miniszterium előleges megállapodása után egyenlő elvekből kiinduló javaslatot fog terjeszteni mind a két törvényhozás elé.» Ugyan kérdem, ha ez törvény, mire vonatkozik a két miniszterium előleges megegyezése? Azt csak nem kivánja a t. képviselő úr, hogy oly dolgokra nézve, melyek csak tisztán Magyarországot illetik, a két miniszterium egyetértésére legyen előre szükség, mert akkor Magyarország jogi állását adná fel, (*Helyeslés.*) a mit én nem föltételezek; de ha ezt nem méltóztatik kivánni, akkor nem marad más hátra, mint változatlan hagyása a törvény czímének, mely igenis kifejezi azt, miről a törvényhozásnak határoznia kell.

Én tehát a t. képviselő úr módositványát a magam részéről nem fogadhatom el. (*Helyeslés jobb felől.*)

Tisza igazat adott a honvédelmi miniszternek abban, hogy az országnak meggyőződést kell szereznie arról, vajjon azon másik ország, melylyel egyezségre lépett, a védelemre elegendő erőt tart-e? Nézete szerint azonban ennek nem a Magyarország véderejéről szóló törvényben, hanem egy külön conventioban volna helye, melyben mindenik ország fenntartaná magának a jogot, hogy meggyőződhessék arról, vajjon van-e a másik szerződő félnek kellő ereje vagy nincs?

A kiegyezési törvénynek Andrássy által idézett 13. §-ára vonatkozólag Tisza azzal felelt, hogy a benne foglalt követelménynek úgy is meg lehetne felelni, ha csak az elveket állapítanók meg, de azután mindenik ország maga rendelkeznék saját véderejével. A kormány javaslata szerint azonban az ország nemcsak egyenlő elvek szerint, de közös törvényben intézkedik, még pedig oly ügyekről, melyeknek közös elvek szerinti elintézése nincs is kimondva az 1867 : XII. t. cz. 13. szakaszában.

Erre *Andrássy gr.* így válaszolt:

Engedelmet kérek, tisztelt ház, hogy igen röviden pár szóval válaszolhassak arra, mit Debreczen város igen tisztelt képviselője jelenleg mondott.

Köszönettel fogadom annak elismerését, hogy a kormánynak kötelessége volt, ha csak könnyelműséggel nem akart vádoltatni, gondoskodni arról, hogy midőn Magyarország a közös

védelemre nézve bizonyos terhet elvállalt, biztos legyen az iránt, hogy a másik rész is hajlandó legyen magára aránylagos terhet vállalni. De azt is méltóztatott a képviselő úr mondani, hogy ez áll ugyan, de annak nem törvény által kell történnie, hanem egy külön conventio által. Már ha méltóztatnak megengedni azt, hogy maga a biztosítás szükséges, akkor, azt gondolom, el kell ismerni azt is, hogy ennek más módja nincs. Tökéletesen igaza van t. barátomnak abban, hogy czélirányosabban lehetett volna intézkedni a közös létszámról közös megállapodás (conventio) utján, de annak csak egy tere lett volna: a delegatio. *(Ellenmondás balról.)* Ott, a hol közös a védelem, mint teszem fel Észak-Németországban, ott nem csak különálló, hanem külön dynastiák alatt levő országok is, melyek egyesültek a közös védelemre, együtt határoznak a közös védelem minden feltételei felett. Magyarország, törvényhozásának alkotmányos scrupulositása miatt és alkotmánya iránti féltékenysége következtében, azonban arra rá nem állott, hanem elintézi a közös védelmi ügyeket a két különböző törvényhozás által, tehát sokkal függetlenebbül, mint az egészen különböző dynastiák alatt álló országok közt történik. Már pedig, ha nem a delegatio utján történnék, hogyan történhetnék itt a közös megállapodás, a conventio? Nem történhetik az máskép, mint ezen módon, a mint itt történik. Ha pedig nem csupán törvényt, hanem conventiot akar a t. képviselő úr, akkor közös elveken alapuló törvény elég nem volna, hanem közös törvényre volna szükség. De épen ezen közös törvényt nem akarja a t. képviselő úr, tehát más útja annak nincs, mint az, mely a törvényben ki van jelölve és melyet a törvényjavaslat szem előtt tartott: egyenlő elvekből kiinduló és mindkét résznek kötelezettségeit meghatározó módon.

Tehát ismétlem, hogy a t. képviselő úr indoka által nem győzetvén meg, módosítványát el nem fogadhatom. *(Helyeslés a jobb oldalon.)*

A ház többsége sem Tisza, sem Halász módosítványát el nem fogadva, megmaradt a bizottság szövegezése mellett.

A törvényjavaslat 7. §-a szerint: «A hadsereg és hadi tengerészet hivatása ő Felsége összes birodalma mindkét állama területének külellenségek elleni megvédése és a belrend és biztosság fenntartása.»

E helyett Nyáry Pál a következő szövegezést ajánlotta: «A hadsereg és hadi tengerészet hivatása ő Felsége mindkét államterületének külellenségek elleni megvédése, és saját államterületén béke idején a belszolgálat teljesítése, valamint a belrend és biztosság fenntartása.»

Módosítását röviden azzal indokolta, hogy a miniszterelnök Tisza Kálmán azon megjegyzésére, hogy a seregnek nagy része nincsen az országban és hogy a törvényben semmi biztosítékot nem lát az iránt, hogy ez jövőben másként legyen, így válaszolt: «Az egész törvényt ennek folytonos biztosítékául tekintem, mert az általános védkötelezettség rövid szolgálati idő s csekély békelétszám mellett az ellenkező rendszer fenntartását absolute lehetetlenné tenné. Ha azonban annak daczára, hogy ezen biztosíték magában a törvényben bennfoglaltatik, ez nem volna elegendő, megnyugtatására szolgálhat a képviselőháznak, hogy e tekintetben máris történtek intézkedések, hogy a magyar ezredek az országba visszahozassanak.» Mivel azt hiszi, így folytatta Nyáry, hogy a miniszterelnök e nyilatkozattal ugyanazt akarta kifejezni, mit ő itt magában a törvényben akar kifejezni, módosítványát közelebbről nem is tartja szükségesnek indokolni.

Andrássy gr. azon közbeszólására azonban, hogy «legkevesebb összeköttetést sem látok a kettő közt», Nyáry világosabban kifejtette, miért nem éri be azon eredménynyel, melyet Andrássy — annyi országgyűlés hasztalan sürgetése után — elért. Ha a törvény nem mondja ki szabályul, úgy mond, hogy azon haderő, melyet Magyarország kiállít, az országon kívül csak külellenség támadása esetére alkalmazandó, a semmi biztosítékot nyújtani nem képes hadügyi kormány úgy fogja szétosztani a hadsereget, mint jelenleg, vagyis úgy fog intézkedni, hogy jövőre se legyen Magyarországon más, csak külföldi haderő. Mivel pedig a honvédelmi miniszter azon ellenvetésére, hogy a törvényjavaslat ily esetekre nézve nem rendelkezik, azt válaszolta, hogy külön rendelkezés felesleges s hogy magától értetődik, hogy annak úgy kell történnie, sőt mivel a ház nagyobb megnyugtatására a miniszter ő felsége kegyes szándékára is hivatkozott: Nyáry czélszerűbbnek vélte, ha a törvényhozás ily szóbeli biztosítékkal be nem éri, hanem azt a törvénybe világosan beiktatja. Ezért módosítványát újabban ajánlotta.

Gr. Andrássy Gyula:

Megvallom, azok közt, miket minap e házban mondottam, s azon módosítvány közt, melyet Nyáry Pál képviselő úr ajánl, semmi összeköttetést nem látok.

Tökéletesen áll az, a mit minap mondottam: hogy ezen törvény egész szerkezete és minden intézkedése biztosítékot ad arra nézve, hogy e mellett a magyar ezredeket nem lehet az országon kívül tartani, hanem az országon belől kell őket tartani. Miért? Mert midőn igen kevés idő van kiszabva arra, hogy valaki kitaníttassék, nem lehet az illetőt Magyarországból vagy Erdélyből Tirolba vagy máshová vinni; nem pedig azért, mert ez annyi időt vesz el, hogy a kitanítás majdnem lehetetlenné válik; és nem másodszor azért, mert igen sok pénzbe kerülne. *(Helyeslés.)*

Én tehát magában a törvényben tökéletesen elegendő garantiát látok; de törvény által ő Felségének a hadsereg minden része feletti szabad rendelkezési jogát kizárni azért nem lehet, mert ezáltal, először, a közös biztosság lenne veszélyeztetve; másodszor, mert a hadsereg feletti rendelkezés minden államban és mindenütt a fejedelem jogaihoz tartozik, a mi nélkül a monarchia biztosságáról kezeskedni, megfelelő intézkedéseket tenni absolute lehetetlen volna. *(Helyeslés.)*

Minthogy tehát a törvénynek minden intézkedése magában foglalja azt, a mit a t. képviselő úr óhajt, hogy t. i. a magyar ezredek csak Magyarországban legyenek, erre nézve új intézkedésnek szükséget nem látom és ezért a módosítványt elfogadni képes nem vagyok.

A képviselőház erre a 7. §-t Nyáry módosítása nélkül, az eredeti szövegezés szerint fogadta el.

A 8. §-nál, mely a honvédség hivatását határozza meg, Nyáry Pál újabb módosítványnyal állott elő.

E szakasz így szólt: «A honvédség háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztosság fenntartására is van hivatva.»

Nyáry a «kivételesen» szót kihagyatni kérte, mert e szó által a hadsereg és a honvédség rendeltetése megkülönböztetnék, e megkülönböztetésről pedig a törvény többi szakaszai mit sem tudnak.

Gr. Andrássy e módosítványról következőkép nyilatkozott:

Tisztelt ház, Én megvallom, mivel ez a t. képviselő úrnak már nem első módosítványa, és még egyikéhez sem lehetett szerencsém hozzájárulhatni, igen óhajtottam volna e nem lényeges módosítványát elfogadhatni. De kénytelen vagyok kijelenteni, hogy e szónak «kivételesen» itt benn kell maradni. Senki sem fogja tagadni, hogy a rend fenntartása nem is lehet másnak rendes feladata, mint az állandó seregé. Miért? Mert az állandó sereg, vagy legalább annak egy része, mindig zászló alatt van. A hol tehát rendetlenség történik, a polgári hatóságok az állandó hadsereghez fordulnak. Mi történnék akkor, ha ezt nem tehetnek, hanem kénytelenek volnának előbb a honvédséget összehívni?

És kérdem, vajjon néha czélirányos eszköz volna-e maga a honvédség a rend fenntartására? Méltóztassanak venni a választásokat, hol a katonai erőnek kell a pártokat elválasztani. Megengedem, hogy a honvédség is tehetné ezt kivételesen; de bajos mégis, hogy az illető, ki maga bizonyos párthoz tartozik, ki talán épen akkor hivatik el hazulról, a hol maga is korteskedett, hogy az oly részrehajlatlanul fenntarthassa a rendet, mint a másik.

De nem lehet ezen szót kihagyni még azért sem, mert ha ez kihagyatnék, akkor azon t. úrnak, a ki azt mondotta itt nem régen, hogy ezek nem honvédek, hanem gensd'arme-ok, meglehet hogy igaza volna, míg így nincs igaza.*

De magából a honvédség rendeltetéséből is foly az, hogy csak kivételesen lehet hivatva a rend fenntartására, mert a honvédség nincs mindig zászló alatt, és nem lehet azt folytonosan olykép használni, hogy az illetők polgári hivatásuktól elvonassanak és ide vagy oda hivassanak a rend fenntartására.

A honvédség ezen hivatása tehát nincs kizárva, ezen hivatása megmarad, és ez azon feladatok egyike, melyeknek teljesitésére a honvédség hivatva van: de csak kivételesen. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

* Tóth Kálmán volt az, ki julius 31-diki beszédében a honvédekről azt jövendölte, hogy «belügyőrök» lesznek.

A «kivételesen» szó csakugyan meghagyatott.

Hosszabb és igen élénk vitát keltett a törvényjavaslatnak a hadsereg összehívásáról rendelkező 10. szakasza. E szakasz második bekezdése — mely a törvényből különben kimaradt — így volt szövegezve:

«A tartalék első évfolyamába lépendő hadkötelezettek azon esetre, ha a hadseregbeli (hadtengerészetbeli) szolgálat viszonyai vagy a hadi kiképeztetés feltételei elkerülhetlenül úgy igényelnék, a közös hadügyér jóváhagyásával, ezen év folyamára, a tettleges szolgálatban megmaraszthatók vagy arra berendelhetők; az ilyek azután tartalékos kötelezettségök további tartamára minden hadgyakorlattól felmentvék.»

Simonyi Lajos b. nem tartotta indokoltnak, hogy e rendelkezés a hadsereg minden fegyvernemére kiterjesztessék, és mivel a gyalogságra nézve a három évi szolgálatot úgyis nagyon elegendőnek vélte, azt ajánlotta, hogy ez alinea így kezdődjék: «A tartalék első évfolyamába lépendő tüzérség, lovasság és műtani osztályokban hadkötelezettek» stb.

Sokkal fontosabb módosítványt ajánlott a 10. § ugyanezen alineájához Várady Gábor, midőn Simonyi b. módosítványát pártolva azt indítványozta, hogy e szavak helyébe: «a *közös hadügyér* jóváhagyásával», a következők tétessenek: «ő Felsége a király parancsára az illető *magyar miniszter* ellenjegyzése mellett».

Minthogy e 10. szakasz említi először a közös hadügyminisztert, az ellenzék támadása előre volt látható. Tudnunk kell ugyanis, hogy az 1867: XII. t. cz., mely a közös ügyeket meghatározza, több ízben szól közös miniszterekről, de betű szerint közös hadügyminisztert nem említ. Talán ennek tulajdonítható, hogy a kiegyezési törvény tárgyalásakor, midőn e tárgy fölmerült, az ellenzék részéről (miként ezt Bánó József megjegyezte) senki sem kifogásolta a közös hadügyminiszteri intézményt. Meglepőbb, hogy az ellenzék akkor sem szólalt föl ellene, midőn 1867 deczember 24-dikén a közös hadügyminiszter kineveztetett s hogy néma maradt akkor is, midőn az egész ház megnyugvással fogadta a miniszterelnök jelentését, hogy a közös miniszterium kineveztetvén, tényleg megalakult. Legelőször 1868 elején a delegatióban szólalt fel az ellenzék a közös hadügyminiszter ellen, midőn ennek költségvetése tárgyaltatott. Ez is érthető volt, mivel akkortájt a közös hadügyminiszter hatáskörét törvény még nem írta körül. Kevésbbé következetes volt az ellenzék megütközése most, mikor az általános

szavazásban maga is elfogadta a *közös* védrendszert, mely *közös* hadügyminiszter nélkül nem volt képzelhető; mikor már rég tudta s rég óta szemére hányta a Deák-pártnak, hogy nincs külön magyar hadsereg, s miután elvben maga is elfogadta a *közös* hadsereg eszméjét, melyet kétség kívül csak *közös* hadügyminiszter administrálhat és melyért csak *közös* hadügyminiszter lehet felelős.

Várady Gábor tisztán pártszempontból fogta fel a kérdést, midőn azt feszegette, hogy régi alkotmányunk közös hadügyminisztert nem ismer, hogy ilyen intézmény a kiegyezési törvényből ki nem magyarázható, hogy egyáltalán fölösleges, sőt, mivel a magyar országgyűlésnek nem felelős, káros és veszélyes.

Ezután Ivánka Imre szólott. Tagadta, hogy előny volna az, ha közös felelős miniszter végzi azon teendőket, melyek ő felségét illetik. Nézetét e kijelentésben foglalta össze: «Meggyőződésem szerint mindazon teendőket, a melyek tisztán és szorosan katonaiak, elvégezheti ő Felsége legkegyelmesebb királyunk és hadurunk, vagy pedig annak megbizott fővezére; minden más teendő, mely az administratiora, kiegészítésre, felfegyverzésre s a többire vonatkozik, a magyar honvédelmi miniszter teendője.»

Várady módosítványát pártolta Bónis Sámuel is, meg Nyáry Pál ki felhozta az 1848: III. t. cz. 6. és 7. §-át, melyek szerint minden katonai ügyben ő felsége a végrehajtó hatalmat kizárólag a magyar minisztерium által fogja gyakorolni, és a magyar hadseregnek az országon kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonai kinevezéseket ő felsége a király személye körül levő magyar miniszter ellenjegyzése mellett fogja elhatározni. Fontos érv, ha a tárgyalt törvényjavaslat nem épen az 1848-diki törvényhozást volt volna hivatva módosítani, javítani és kiegészíteni.

Mindezekkel szemben a javaslat eredeti szerkezetét maguk a miniszterek védték a legerélyesebben. Horváth Boldizsár kimutatta, hogy a törvényjavaslat megtámadott része szorosan a létező alkotmányhoz, az 1867: XII. törvényczikkhez ragaszkodik. «A mely logikával felállíttatott a közös külügyminiszter, a mely logikával kineveztetett a közös pénzügyminiszter, ugyanazon logika, ugyanazon következetesség követelte azt is, hogy a hadügy élére, melyet közös ügynek állapítottunk meg, közös hadügyér állíttassék.» Ha az ellenzék azt kívánja, hogy mindazt, mi a jus majestaticumhoz tartozik, ő felsége absolut hatalommal gyakorolja, akkor az alkotmányosságnak rossz szolgálatot tesz.

Eötvös beszéde a körül forgott, hogy miután a hadügy közös

ügynek lőn elismerve, közös hadügyminiszter nem-alkalmazása valóságos alkotmánysértés volna, mert nélküle a közös hadügyre vonatkozó akármely tárgyban tényleg senkit sem lehetne felelősségre vonni.

Mindez érvek nem tántorították meg az ellenzéket; ez nem adta fel álláspontját, s felszólalt a közös hadügyminiszter ellen végül Tisza Kálmán is. Határozottan tagadta, hogy az 1867: XII. törvényczikkben a közös hadügyminiszter benn foglaltatnék. Pártja mindeddig a közös hadügyminiszter kinevezése ellen azért nem szólalt fel, nehogy a tanácskozásokat incidensképen félbeszakítsa; de ebből ellenük érvet ne kovácsoljon senki. «Egyáltalában semmi alappal nem bír» Eötvös b. nézete, hogy a XII. törvényczikk azon határozatai, hogy a külügy, hadügy s az ezekre vonatkozó pénzügy közös ügyek s hogy a közös miniszterek egyenként felelősek, közös hadügyminiszter mellett bizonyítanának. A kiegyezési törvény említ közös külügyminisztert és közös pénzügyminisztert, de közös hadügyminisztert nem, sőt erről ezen törvény nem is akart szót tenni, különben a hadügyre vonatkozólag nem mondotta volna ki azt, hogy Magyarország és Ausztria közt egyetértőleg intézendő el. Szóló szerint a hadügyminiszter nem is volna alkotmányos közeg, mert kinevezését ugyan ki fogja ellenjegyezni? Nem hihető, hogy Magyarország miniszterelnöke. A közös hadügyminiszter felelőssége is illusorius. Felette a delegatio nem is határozhat, ha csak új jogokat nem ragad magához. Ha pedig megteszi, akkor a delegatio tényleg nem volna más, mint Reichsrath. Végezetül apostrophálta a kormánypártot, kérve, hogy ne használja többé azt az érvet, hogy ha ez vagy az meg nem szavaztatik, a kiegyezés megsemmisül.

Hogy épen az alkotmányosság és felelősség okáért szükséges a közös hadügyminiszter, ezt fejtette ki *Andrássy gr.* s egyúttal azt is megmondta, miért nem fogadhatja el a kormány Simonyi indítványát sem, melyről fentebb megemlékeztünk.

Azok után, tisztelt ház, mik a közös hadügyminiszter kinevezése felől itt már az általános discussio alkalmával mondattak, és mik most ismét e tekintetben mindkét részről felhozattak, én tökéletesen fölöslegesnek tartom, hogy e tárgyra nézve én is ujabban igyekezzem indokolni azt, mit nézetem szerint a törvény világosan nemcsak indokol, hanem követel is.

Mindazok ellenében, miket igen ékesen mondott előttem szólott tisztelt barátom Tisza Kálmán, én csak egyre figyelmezte-

tem, arra t. i., hogy nem bizonyította be, miként képzeli ő a felelősséget közös hadügyminiszter nélkül.

Mondatott: vállalja át a honvédelmi miniszter. Ugyan kérem, nem volna-e ez a felelősségnek valóságos illusoriussá tétele? Hogyan vállalhatja egy testületért két különböző egyéniség a felelősséget? Mert a mint egy részt az itteni honvédelmi miniszternek kellene azt átvállalni, úgy a másik részről a másik honvédelmi miniszternek kell a felelősséget átvenni. Ép oly kevéssé lehető ez, ép oly kevéssé felelhetünk meg ezáltal először a védelem czélszerűségének, másodszor a felelősség eszméjének, mint a hogy lehetetlennek tartom azt, hogy akár ki legyen ez ország honvédelmi minisztere, az elfogadhassa a honvédségre nézve a felelősséget, ha az nem tőle magától függ. A mi pedig az egyik esetben nem lehet, nem lehet a másik esetben sem.

Előhozta a t. képviselő úr azt is, hogy mellőzni kellene az afféle okoskodást, hogy ha erre vagy amarra reá nem állunk, akkor az egyesség megbomlik és az alkotmányosság van veszélyeztetve. Én azt tartom, a t. képviselő úr, ki ezen okot felhozta, felhozta azt, mint fel lehet hozni minden egyéb okot, mellék-, de nem főokkép; én legalább ez alkalommal ezt döntő oknak használni nem akarnám. Igen nagy veszély volna a birodalom mindkét részére, ha a szentesített törvények minden perczben kérdés tárgyává volnának tehetők. Az ok, mely minket e kérdésben arra bir, hogy a közös hadügyminiszter kinevezését követeljük, nem az, hogy félünk, hogy az egyesség megbomlanék; de az, hogy nem akarjuk a czélszerű védelemtől megfosztani az országot, mely e nélkül el nem lehet.

A mi a másik inditványt illeti, melyet Simonyi Lajos báró tett: én sem az inditványt magát nem fogadhatom el, még kevésbbé azonban az indokolást.

Azt méltóztatott t. i. — ha jól hallottam — mondani, hogy ezen törvényjavaslat szándéka az illető tartalékosok egy részének a negyedik évben is zászló alatt tartásával az, hogy legyen idő arra, hogy az illetők elfelejtsék azt, hogy ők honpolgárok voltak, és elfelejtsék azt, hogy ismét honpolgárok lesznek.

Már, megvallom, nekem sokkal jobb fogalmam van a magyar honpolgárok hazafiságáról, mintsem feltehetném róluk, hogy

három év alatt vagy, ha egy negyediket hozzáadunk, azért, mert egy évvel meghosszabbítjuk szolgálati idejöket, el fognák feledni, hogy magyar honpolgárok voltak és ismét azok fognak lenni.

Ennek sokkal természetesebb és sokkal egyszerűbb oka volt: és ez az ok az, hogy épen ugyanezen szakasz másik részének kivánalma, mely nemzetgazdasági szempontból igen fontos, teljesíthető legyen; t. i. hogy azok, a kik egyszer az első évi tartalékból kilépve, beléptek a többi hat évi tartalékba, polgári foglalatosságukban ne zavartassanak többé s ne hivathassanak be máskép, mint fenyegető háború esetében. Erre volt szükséges az, hogy a tartalékosztály egy évig disponibilis lehessen azon esetre, midőn, felteszem, seregösszpontosítás volna szükséges egy más sereg felállítása ellenében, és ne kelljen mindjárt azon tartalékosok sorába nyúlni, kik már a tartalék második esztendejében egészen polgári hivatásuknak adhatják magukat, és kiket ugyanonnét visszahívni csak ő Felségének áll jogában és pedig, ezen törvény értelmében, csak fenyegető háború esetén. Tehát szükség volt erre azért, hogy azon aggodalom ne álljon elő, melyet Debreczen város t. képviselője, mint saját aggodalmát adott elő, t. i. hogy nincs biztosíték a felől, hogy minden perczben a tartalékba tartozó számos egyén, számos családfő be ne hivathassék. Csak úgy lehet ezeket a felől biztosítani, hogy ha ki van kötve, hogy ezen első évnek tagjait be lehet hívni, a többit azonban nem.

Van egy másik oka is, és ezen oknál fogva nem lehet ezt csupán a lovasságra és tüzérségre kiterjeszteni, és ez az, hogy a különböző ezredek talán faj, talán helyi viszonyok szerint könynyebben vagy nehezebben képezhetők ki hadképes harczosokká. Már most kérem, nem volna-e igazságtalanság visszatartani ezeket azért, mert egyesek talán ügyetlenebbek, talán hátramaradottabbak, és nem czélirányosabb-e akkor felhatalmazást adni arra, hogy azok, kiknek katonai kiképzettségök a tovább tartást igényli, tartassanak benn. De e fölött igazságtalan volna kimondani, hogy azért, mert valaki értelmes és a tüzérséghez alkalmazható, maradjon négy évig, a másik pedig, ki nem értelmes, vagy nem alkalmazható lovasnak, csak három évig.

E tekintetben tehát én a t. képviselő úr e részbeli módosít-

ványát nem fogadhatom el, és csak általában vagyok bátor megjegyezni, hogy az egész szolgálati idő, úgy mint a törvényjavaslatban meg van határozva, kétségtelenül a leghumanusabb, mely Europában jelenleg létezik, mert három évi szolgálatnál rövidebb szolgálat nem létezik sehol. Ha itt a negyedik évre nézve kivétel történik ez úton, másutt más módon ugyanazon czél éretik el. Poroszországban minden perczben össze lehet hívni az egész tartalékot is, és nincs meg azon garantia, mely itten foglaltatik, nincs meg azon másik garantia sem, hogy csak korosztályok szerint hivathatnak be, kezdve a legidősebbtől. Tehát az összes szolgálati idő rövidebb és könnyebb, mint bárhol másutt, mert Poroszországban, melyet épen említettem, ezen felül tart az általános védkötelezettség a felkelésben egészen a 42-dik évig, Svájczban pedig a 60-dik évig van kiterjesztve, itten pedig a 32-dik évet betöltött ember mindenféle hadkötelezettségtől tökéletesen mentve van.

Összesen véve tehát az egészet, ismétlem, ez a legkönnyebb, és nemzetgazdasági tekintetben az ország kivánalmainak leginkább megfelelő feltételekre van alapítva.

Igy tehát a szakasznak, úgy a mint van, elfogadását kell ajánlanom. *(Helyeslés.)*

Miután Simonyi azzal védekezett, hogy nem saját nézete, hanem bizonyos körök kívánsága gyanánt állította, hogy négy év alatt a magyar katona hazafiságából kivetkőztethető, s miután módosítványát ismételten elfogadásra ajánlotta, a ház többsége a 10. szakasz eredeti szövegét fogadta el, csupán a központi bizottság által indítványozott egyetlen stiláris módosítványnyal, mely szerint a «felkelés» szó helyébe «népfelkelés» tétessék.

Augusztus 6-dikán a ház a honvédség számerejéről intézkedő 12. §-nál vette fel a tárgyalás fonalát.

E szakasz eredetileg 200,000 főben állapította meg a monarchia honvédségének számerejét. A szakasz végén az első tervezetben zárjelek közé az volt iktatva, hogy a honvédség gyalog és lovas csapatokból fog állani. Andrássy, nehogy a honvédség fejleszthetését törvényhozási intézkedés korlátozza, már az ő felsége elnöklete alatt tartott májusi conferentiákon, melyeken a védelmi tervezet megállapíttatott, e zárjeles passus elhagyását kérte, de hasztalanul.

A tizenötös bizottság, mint már említettük, e szakaszt — nem tudjuk, vajjon a kormánynyal egyetértésben-e ? — úgy módosította, hogy ne állapíttassék meg a honvédség létszáma a monarchia mindkét területére nézve, mint az a közös hadseregnél más okoknál fogva történt, hanem tétessék a létszám a honvédkötelezettek számától függővé, szóval a honvédség hadi létszáma helyett csupán a keretek száma határoztassék meg, és a magyar törvényben természetesen ez is csak a magyar korona országaira nézve. Alakíttassék pedig a magyar korona területén 78 zászlóalj gyalogság és 28 huszárszázad, és ezekhez állítson Horvát-Szlavonország 4 gyalog zászlóaljat és 4 lovas századot.

E megállapodáshoz képest a véderőtörvényjavaslat következőkép fogalmaztatott:

«12. §. A honvédség számereje. A honvédség összes számerejét a honvédkötelezettek száma határozza meg. A magyar korona országai egyelőre 82 zászlóalj gyalogságot s 32 század lovasságot állítanak föl.

Az erre vonatkozó tüzetes intézkedések a honvédségi törvényben foglaltatnak.»

Midőn a plenum előtt a 12. § tárgyalására került a sor, Tisza Kálmán azt indítványozta, hogy mivel e törvény a honvédség feladatául a belvédelem meg a közrend fenntartását jelöli ki, e feladatnak pedig, ha az nagyobb mérvet öltene, csupán lovasság és gyalogság nem képes megfelelni, láttassék el e haderő tüzérséggel és műszaki csapatokkal is. Nem kivánja hogy ezek rögtön szerveztessenek, de óhajtja, hogy a törvényhozás ebbeli szándéka már most kijelentessék a törvény ezen szakaszában. És ezért a 12. § első bekezdése után a következő passust kivánta beiktatni: «Az ezeknek megfelelő műszaki csapatok száma később fogván meghatároztatni.»

A honvédelmi miniszter Tisza indítványát financialis és egyéb tekinteteken kívül már azért sem fogadhatta el, mert a közös és az osztrák kormánynyal előre megállapított törvényjavaslat minden módosítása megnehezítette volna azt, hogy a monarchia másik állama ugyane szöveget emelje törvényerőre.

Különben a honvédség szebb jövőjének lehetőségét — még tüzérség nélkül is — biztosítva látta az «egyelőre» szóban, s erősebb bizalma volt a legfőbb hadúrhoz, kire beszédében hivatkozni fog, semhogy szükségét látta volna oly forcirozásnak, minő a Tisza által ajánlott módosítványban rejlik.

Andrássy Gyula gr.:

Tisztelt ház, A tizenkettedik szakasz, midőn azt mondja, hogy a felállitandó honvédcsapatok 82 zászlóalj gyalogság- és 32 század lovasságban határoztatnak meg, egy számot mondott ki, melyet ki kellett mondania azért, mert indefinialt számmal szemben költségvetést késziteni nem lehet. A mi a tüzérséget és a többi csapatokat illeti, én nem helyeslem ugyan a t. képviselő úrnak azon nézetét, hogy a közrend fenntartására tüzérségre is volna szükség, de azon nézetben vagyok, hogy midőn a honvédség ereje egyelőre 82 zászlóalj és 32 században határoztatik meg, ezáltal külön tüzérség alakitása nincs kizárva, ha ő Felsége, mint legfőbb hadúr, kire az összes véderőnek szervezése törvényeink által bízva van, annak felállítását szükségesnek fogja tartani.

Jelenleg azonban a kormány gyalogságnál és lovasságnál egyebet már azért sem indítványozhatott, mert különben költség tekintetéből is az országtól igen nagy áldozatot kellett volna követelnie. Ezért tehát azt gondolom, e czikkben is, úgy a mint van, a t. ház teljesen megnyugbatik. *(Helyeslés a jobb oldalon.)*

A 12. § változatlanul elfogadtatott.

A 16. § első bekezdése azt állapítja meg, hogy a közös hadseregbe az osztrák-magyar monarchia minden honpolgára beléphet.

A törvény e rendelkezését Várady Gábor ily módon akarta szövegezni: «A magyar hadseregbe (így) átléphet mindenki, ki magyar állampolgári vagy a magyar területen állandó megtelepedési engedélyt nyert.»

Módosítványát azzal okolta meg, hogy e szakasz szerint, úgy a mint a bizottság szövegezte, a közös hadügyminiszter, ha esetleg úgy akarja, az egész magyar hadsereget idegen tisztekkel áraszthatja el s ilyképen a magyar ifjak előléptetése meg volna gátolva. A hadseregnek különben is egyik főkelléke a lelkesedés. Mivel pedig ezentúl a magyar ujonczok magyar hadcsapatokba fognak osztatni, kell hogy a tisztek is magyarok legyenek, hogy legyen a magyar közvitéznek kit követnie. Módosítványának elfogadása által, miként Várady bevallá, «már az is ki volna zárva, hogy alkalmilag mások is alkalmaztassanak a magyar hadseregben, mint épen csak Magyarország polgárai.»

E módosítvány ellenében *Andrássy gr.* ezeket hozta fel:

Tisztelt ház, Az előttem szólott igen t. képviselő úr módosítványát nem fogadhatom el.

A 32-dik szakasz világosan kiköti, hogy a besorozottak kizárólag magyar csapatokba osztassanak be: itt az országra nézve megvan a biztosíték. Egyébiránt a t. ház megnyugtatására mondhatom, hogy azon feltevés, melyből a t. képviselő úr kiindulni látszott, mintha ezen szakasznak az lenne szándéka, hogy majd lassankint a magyar ezredek idegen tisztekkel árasztassanak el, egyáltalán igen távol van ő Felsége szándékától, miről az ország mentül előbb meg fog győződhetni.* Magában azonban nemcsak ő Felsége szándéka, de maga a törvény szelleme s a helyes organisatiónak szüksége nem engedi, hogy az történjék, a mit t. képviselő úr előre látott.

Miután tehát a módosítvány e tekintetben csak az esetre nem volna káros, ha meg nem tartatnék; de nem lehet érdekében az országnak, hogy e törvény is oly törvénynyé váljék, mint a melyekkel az ország ezelőtt birt, melyek papiron voltak, de életbe soha sem léptek: ezen okoknál fogva azt gondolom, hogy minden aggodalom nélkül elfogadhatják a t. képviselő urak is e szakaszt úgy a mint van. *(Élénk helyeslés a jobb oldalon.)*

Némi vita után, melyben Várady módosítványának rejtett czélja (a «magyar hadsereg» becsusztatása) nem érintetett ugyan, de ismét feléledt a régi sérelem, hogy magyar tisztek nem alkalmaztatnak eléggé (1729: IX.; 1792: IX.; 1823: VII. és 1840: II. t. cz.), a ház e szakaszt is változatlanul elfogadta.

A 17. § tárgyalásánál azon kérdés merült fel, kik mentessenek fel ideiglenesen a hadi szolgálat alól. Bónis Sámuel azt indítványozta, hogy a törvény jótékonysága ne csak a házasságból származott egyetlen fiúra alkalmaztassék, de terjesztessék ki a törvénytelen ágyból származott egyetlen fiúra is, ki keresetképtelen anyjának istápja.

* A hivatalos lapban augusztus 9-dikén egy Ischlben aug. 6-dikán kelt legf. kézirat jelent meg, melyben ő felsége a közös hadügyminiszterrel tudatta abbeli akaratát, «hogy az életbe léptetendő új védrendszernek s az ország ismételve nyilvánított kivánatának megfelelőleg, egyszersmind pedig a hadsereg czélszerű szervezése érdekében is, magyar koronám országaiból kiegészített ezredekhez és csapatokhoz, a mennyire lehetséges, egyedül az ezen országokban született tisztek osztassanak be.»

Andrássy :

Tisztelt ház, Nekem a kormány szempontjából ezen módosítás ellen nincs ellenvetésem ; csak egyre bátorkodom a t. képviselő urat figyelmeztetni : vajjon nem gondolja-e, hogy némileg az általánosan bevett erkölcsiségi szabályoktól térnénk el ? *(Több oldalról felkiáltások : Nem !)* Ha a t. ház úgy vélekedik, hogy nem : akkor nekem semmi ellenvetésem.

A törvényjavaslat 21. §-a ellen, mely az egy éves önkénytesekkel foglalkozik, öt módosítvány adatott be. Ezek közül a Tisza Kálmáné volt a leggyökeresebb.

Tisza már a törvényjavaslat általános tárgyalásakor tartott julius 31-diki beszédében e szakaszra hivatkozott, midőn azt igyekezett bebizonyítani, hogy a véderőjavaslat sérelmes és hátralépést jelöl az 1867 : XII. törvényczikktől annyiban is, a mennyiben a közös hadügyminiszter hatáskörét azon a körön túl is messze kiterjeszti, mely ő felsége alkotmányosan gyakorlandó jogai számára kijelöltetett. Igy a közös hadügyminiszternek határozó befolyása lesz annak eldöntésében, hogy hazánknak minő intézetei tekintendők a főgymnasiumokkal egyenrangúaknak, s hogy mely szegény tanuló részesüljön az egy évi szolgálat jótéteményében.

Most ugyane szellemben, részletesen indokolt módosítványt adott be, melynek következők voltak a tendentiái : ne követeltessék még a főtantárgyakból sem kitünő osztályzat azoktól a szegényebb sorsú ifjaktól, kiknek élelmezési, felszerelési stb. költségeit a közös hadügyi budget fedezi, hanem adassék meg az egy évi szolgálat kedvezménye bizonyos tanintézeteket kielégítő eredménynyel végzett minden belföldinek, ki a hadseregbe önkényt belépett ; ezenfelül az egy évi szolgálat helyét az államköltséges önkénytesek is maguk választhassák, illetőleg abban a városban teljesíthessék szolgálatukat, hol tanulmányaikat folytatni kivánják ; továbbá az egy évi tényleges szolgálat után az önkénytesek ne a hadsereg tartalékába, hanem a honvédséghez helyeztessenek át ; végre ne «a két miniszterium a közös hadügyminiszter egyetértésével» állapítsa meg, hogy mely tanintézetek tekintessenek a főgymnasiumok- és főreáliskolákkal egyenrangúaknak, hanem a magyar vallás és közoktatásügyi miniszter és a honvédelmi miniszter.

Ez indítványra *Andrássy gr.* így válaszolt :

Tisztelt ház, Debreczen város érdemes képviselőjének több aggodalma van ezen szakasz tartalma ellen.

Az első az, hogy a közös hadügyérnek itt oly hatáskör adatik, a mely hatáskörén túl, messze az ország belügyeibe engedi beavatkozását. Ezt a t. képviselő úr a második bekezdésből látszik kimagyarázni, mely azt mondja: «mely tanintézetek tekintessenek e kedvezményekre nézve a főgymnasiumokkal vagy főreáltanodákkal egyenrangúaknak, a két miniszterium és a közös hadügyminiszter úr egyetértésével fog megállapíttatni.»

Tökéletesen megnyugtathatom a t. képviselő urat az iránt, hogy e tekintetben a törvényjavaslatnak nem az volt szándéka, hogy a hadügyminiszterium mondja meg, mely tanintézetek tekintessenek egyenrangúaknak a főgymnasiumokkal vagy főreáltanodákkal, hanem egyszerüen csak annyit akart kimondani, hogy ez a közös hadügyminiszter tudtával és hozzájárulásával történjék. Ez pedig nagyon szükséges azért, mert a védelem czélszerüségeért nem felelhetne a közös hadügyminiszterium, ha talán oly tanodák növendékei is besoroztathatnának, a kikben a kielégítő előkészület feltalálható nem volna. Ha tehát e tekintetben aggodalma van a t. képviselő úrnak, s ha netalán azt gondolja ő vagy más valaki e házban, hogy ennek eloszlatását a használt kifejezés változtatásával el lehetne érni, nekem nincs kifogásom az ellen, hogy az mondassék: «hozzájárultával», vagy «tudtával»: mert a törvénynek e tekintetben más értelme nincs. *(Fölkiáltások: Tudtával.)* A czél tehát kifejezni azt, hogy nem a hadügyminiszter az, a ki ebben döntőleg határoz, hanem a két miniszterium teendője azt meghatározni, az ő tudtával és hozzájárultával.

A t. képviselő úrnak második ellenvetése az volt, hogy a vagyonosabbak és kevésbbé vagyonosak közt különbség tétetik. Én azt gondolom, a törvény mindkettőre kiterjeszti az egy éves szolgálat előnyeit, hanem igen természetesen némi különbséget tesz, a mely onnan következik, hogy az egyik éves szolgálat az államnak terhére válik és így bizonyos korlátok közé kell azt szorítani, a másik pedig az államnak előnyére válik. Más különbség e kettő között a törvényjavaslatban nem tétetik; ezen

különbség pedig nézetem szerint a dolgok természete által van motiválva.

Harmadik ellenvetése a t. képviselő úrnak az volt, hogy a kik egy évi szolgálat után a tiszti vizsgát letették, ne a tartalékba, hanem a honvédségbe soroztassanak.

Ha általában, akkor azok is hozzá tartoznak, a kik egy év alatt a tiszti vizsgát letették; és én e nézetet nem fogadhatom el, mert világos előttem az, hogy az ország érdeke ellenkezőleg azt kivánja, hogy azon intelligens elem, a mely a vizsga letétele következtében magát tiszti állomásra képesnek mutatta, ne zárassék ki a közös hadseregből. *(Helyeslés jobb felől.)* Továbbá ezt a közös védelem czélszerűsége is egyaránt követeli. Ennek következtében a t. képviselő úr nézeteihez nem járulhatnék.

Az utolsó ellenvetés az, hogy nincs kimondva a törvényben, hogy az illetők azon városban tehetik le a vizsgát, vagy azon városban maradhatnak, melyet kijelölnek. A törvénynek, midőn megengedi, hogy az illetők maguk választhassák a csapatot, melybe beosztatni kivánnak, kétségen kívül az volt szándéka, a mit a t. képviselő úr is akar; de azt törvényben úgy fejezni ki, mint a t. képviselő úr óhajtja, nem lehetett: mert hiszen nem lehet kimondani, hogy az illető azon városban tehesse a vizsgát, a melyben maradni kiván, mert ha ott például nincs katonaság,* akkor csak mégis bajos volna az ily módon szerkesztett törvényt végrehajtani. *(Helyeslés jobb felől.)*

Utóbb *Andrássy gr.* ismét felszólalt, hogy e szakaszhoz önmaga terjeszszen elő módosítványt.

Tisztelt ház, Azon aggodalmak eloszlatására nézve, melyek a tanintézetekre vonatkozó bekezdés felöl itt több részről nyilváníttattak, méltóztatnék talán az indítványozó úr abba belenyugodni hogy ez mondatnék: «mely tanintézetek tekintessenek azon kedvezményekre nézve a főgymnasiumokkal vagy főreáltanodákkal egyenrendüeknek, a két miniszterium által a közös hadügyministerium hozzájárulásával fog megállapíttatni.» E sze-

* Illetőleg lovasság vagy tüzérség, a mint azt Andrássy egy későbbi közbeszólással megtoldotta.

rint világos, hogy a két miniszterium fogja megállapítani. A hadügyminiszterium hozzájárulása pedig miért szükséges: ezt bátor voltam már előbb elmondani. Azt hiszem, ezen szerkezet mellett minden aggodalomnak meg kell szünni. *(Helyeslés a jobb oldalon. Maradjon!)*

Tisza zárszavában kijelentette ugyan, hogy e módosítvány őt meg nem nyugtatja, hogy a miniszterelnök az ő érveit meg nem czáfolta, sőt részben meg sem értette, de azért a ház e módosítványt mégis elfogadta.

A javaslat 57 §-a szerint »ha háború esetén a sorhadnak és a honvédségnek a jelen törvényben szabályozott hadi állománya még nem volna kiegészítve, mindazok, kik az eddig fennállott hadkiegészítési törvényeknek megfelelve sorozás alatt állottak ugyan, de a hadseregbe be nem osztattak és 32 éves korukat meg nem haladták, a háború tartama alatt korosztályuknak megfelelő hadkötelezettség alá esnek.»

Ghyczy Kálmán e szakasznak visszaható erejét nem helyeselte. A discretionalis hatalmat, melynél fogva annyi családfőt el lehessen vonni rendes foglalkozásától, a kormány helyett az országgyűlésre akarta bízni, és ezért oly módosítványt indítványozott, melynek értelmében azok, kikre e szakasz vonatkozik, háború esetén csak külön e czélból alkotandó törvénynél fogva legyenek — a honvédségbe — besorozhatók.

Andrássy azonban igazságosabb eljárásnak vélte e kötelezettséget már most megállapítani, még pedig a javaslat értelmében, és így szólt:

Tisztelt ház, Komárom város igen t. képviselője azt mondotta, hogy nem helyes az, hogy e törvénynek némileg visszaható ereje van. De én azt kérdezem az igen t. képviselő úrtól, vajjon igazságosabbnak tartaná-e azt, hogy miután e törvénynek alapelve az, hogy a hazát védeni mindenki tartozik, ki benne él, hogy azok, kik történetesen a 20-dik évet meghaladták, egyáltalában ne járuljanak a haza védelméhez, csak azért, mert pár évvel előbb születtek? és nem igazságos-e, hogy legalább háború idején s annak tartamára kötelesek legyenek azok is a hazát védeni? Ez a törvényjavaslat rendelkezése, és egészen igazságos. *(Úgy van! jobbról.)* Ezt a kötelezettséget külön szavazástól fel-

függeszteni nem volna helyes. A kire kötelezettséget akarunk kimondani, mondja ki azt a törvény úgy, mint kimondja minden egyébre. Ez megállapított kötelezettség, a mely alól nem vonhatja ki magát senki; ezt szavazásra bocsátani, azt gondolom, nem volna helyes. (*Maradjon!*)

A többség elfogadván a szerkezetet, valamint a következő 58. és 59. szakaszt is, a véderőről szóló javaslat tárgyalása még az augusztus 6-diki ülésen befejeztetett.

Az elfogadott módosítványok szerint megállapított javaslatot augusztus 8-dikán harmadszor is felolvasták és ekkor a ház a végleges szavazásnál a véderőről szóló törvényjavaslatot úgy általánosságban mint részleteiben 109 szótöbbséggel elfogadta.

401 igazolt képviselő közül ugyanis igennel szavazott 192, nemmel 83. Nem szavazott, az elnökön kívül, 6 képviselő; távol volt 119.

A honvédségről szóló törvényjavaslatra kevés módosítvány adatott be, ennélfogva Andrássynak nem kellett oly gyakran felszólalnia, midőn augusztus 7-dikén e javaslat részletes tárgyalása folyt.

De ha a tárgyalás egyáltalán rövid volt, ennek okát ne abban keressük, mintha az ellenzék a javaslatnak minden szakaszát helyeselte volna. Tisza Kálmán mindjárt a vita elején kijelentette, hogy ő és elvtársai e javaslat 5., 6., 9., 21. és 31. szakaszával elégedetlenek. De hogy ne mondhassák soha, »hogy az ellenzék vetett gátat mindazon jó kifejlődésének, mely e javaslatban feküdt,« Tisza e népszerű törvényjavaslattal szemben a jóakaratú pártfogó álláspontjára helyezkedett. Előre kijelentette azt is, hogy mivel a ház eddigi határozataiból kitűnt, hogy az ajánlott elvi módosítványokat a Deák-párt el nem fogadja, egynek kivételével sem ő, sem párthívei ilyenekkel nem fognak előállani.

Vitára legelőször a javaslat 18. szakasza adott alkalmat, mely egyebek közt azt határozza, hogy a honvédség vezénynyelve a magyar, Horvátországban és Szlavoniában pedig a horvát legyen.

Pap Máté azt kivánta, hogy azon zászlóaljak- és századokban, melyekben a honvédek többsége nem magyar nemzetiségű, a vezénynyelv a többség anyanyelve legyen.

Andrássy gr. honvédelmi miniszter, e tárgyban így nyilatkozott:

A tisztelt képviselő úr módosítványának indoka alkalma-

sint az, hogy nem méltóztatott a törvényt azon értelemben felfogni, mint a melyben az nézetem szerint felfogandó. A képviselő úr ugyanis a törvényt úgy látszik érteni, mintha az által nemcsak a vezénynyelv értetnék, hanem hogy maga a tanítás és a belső érintkezés a zászlóaljakban magyar nyelven és kizárólag magyar nyelven szándékoltatnék. Ez a törvénynek nem szándéka, nem is lehet szándéka.

A 18-dik szakasz egyedül és kizárólag a vezénynyelvre vonatkozik. De a vezényleti nyelv nem lehet több, mint egy, nem lehet kettő; és ugyanazon ok, mely a magyar törvényhozást arra bírta, hogy a közös seregben ne két, hanem csak egy vezénynyelvet fogadott el, ugyanazon ok bizonyára mind a képviselő urat, mind Magyarország minden lakosát arra fogja birni, hogy átlássák, hogy több mint egy vezénynyelv a magyar hadseregben ép oly kevéssé lehet, mint a közös seregben. *(Élénk helyeslés.)* Azt gondolom egyébiránt, hogy bővebb megnyugvást fog találni a t. képviselő úr és mindazok, kik vele ezen aggodalomban osztoztak, abban, hogy a tisztek kinevezésénél a nyelv tudására és a nemzetiségre is kellő tekintet fog mindenkor fordíttatni. *(Helyeslés.)*

A véderőről szóló s a képviselőház által már elintézett törvényjavaslat 50. §-a szerint a «honvédtisztek minden tiszti fokozatra ő Felsége által neveztetnek ki.»

A honvédségről szóló törvényjavaslat 28. §-a e tekintetben tüzetesebben intézkedik. E szerint «ő Felsége a honvédség főparancsnokát, a kerületi parancsnokokat és törzstiszteket a honvédelmi miniszter meghallgatása után közvetlenül, a többi tiszteket ellenben béke idején a honvédelmi miniszter, háború idején pedig a parancsnokló fővezér előterjesztésére nevezi ki.»

Tisza Kálmán e paragraphushoz módosítványt adott be, mely szerint a honvédség főparancsnoka, a kerületi parancsnokok és a törzstisztek a honvédelmi miniszternek nemcsak meghallgatásával, hanem ellenjegyzésével neveztessenek ki, háború idején természetesen a parancsnokló fővezér meghallgatásával.

Andrássy gr. még az április-májusi tanácskozások idején, melyek a védelmi javaslatok megállapítását megelőzték, azt óhajtotta volna, miként e tanácskozások jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy a honvédtisztek kinevezése «az őrnagyig bezárólag a honvédelmi miniszter ellen-

jegyzése mellett történjék» ; de kivánságát nem tudta érvényre juttatni. Keresztülvitte azonban azt, hogy a honvédségről szóló törvény 28. §-ában említett törzstiszteket csak a honvédelmi miniszter meghallgatása után, a többi tiszteket pedig egyenesen az ő előterjesztésére nevezze ki a korona.

Hogy a külföldi törvényhozást tekintve, mekkora haladás ez az alkotmányosság felé, kitűnik azon megjegyzésekből, melyekkel *Andrássy* Tisza Kálmán módosítványára a következőkben reflectált:

A mit igen t. barátom, Debreczen város képviselője mondott, hogy igen jól tudja ő azt, hogy az ellenjegyzés más országokban nem létezik, de hogy ez nem ok arra, hogy Magyarországra nézve az ne követeltessék, mert vannak oly dolgok, melyek egy országra nézve így hasznosabbak, más országra nézve másképen: ebben én az igen t. képviselő úrral tökéletesen egyet értek. De hiszen igen sok garantia van ezen javaslatokban, a mely más országokban nem létezik, és ezt is kérem figyelembe venni.

Például a honvédség mozgósítása Poroszországban, melyre nézve a minap itt több hivatkozás történt, nem az országgyűlés által szavaztatik meg, a honvédség nem ellenjegyzés mellett vitetik ki az illető országból, hanem egyenesen az észak-német szövetség fő hadura, a porosz király rendelkezése alatt áll, minden ellenjegyzés, minden megszavazás nélkül. Ezek tehát oly garantiák, melyeket a mi törvényünk tartalmaz és a másik törvény nem. De nemcsak hogy magára Poroszországra nézve nem létezik ezen biztosíték, hanem Szászországnak és a többi külön országoknak honvédségei is, sőt a népfelkelés is, a fejedelmi parancsszóra egyszerre hivatnak be.

Angliában a seregre a törvényhozásnak nincs nagyobb befolyása, mint itt, sőt annyi sem. A sereg egészen mintegy a törvényhozáson kívül állónak tekintetik; megengedtetik, hogy idegenek vétessenek bele, és annak daczára, hogy a fejedelemnek joga van idegeneket bevenni a seregbe, a kinevezések a királyné nevében ellenjegyzés nélkül történnek. Nálunk csak honpolgárok lehetnek tagjai a seregnek és csak ezekről lehet szó.

Mindezekből csak azt akarom következtetni, hogy ezen törvénynek egész szövege, sőt maga ezen szakasz is azon szövege-

zésben, a mint itt van, oly garantiákat nyujt, milyeneket más országokban hiába keresünk, és azért a t. házat arra kérem, méltóztassék ezen szakaszt, úgy a mint van, elfogadni. *(Helyeslés a jobb oldalon.)*

A javaslat többi szakaszai megjegyzés nélkül elfogadtattak.

A harmadik olvasásnál pedig, augusztus 8-dikán, az egész képviselőház elfogadta e törvényjavaslatot, épen csak a szélsőbal hat tagjának kivételével.

A népfelkelésről szóló törvényjavaslat tárgyalása még kevesebb időbe telt. Módosítvány csak egy adatott be.

Ivánka ugyanis az 5. §-nál azt indítványozta, hogy állíttassék vissza a javaslat azon paragraphusa, mely a népfelkelés tisztjeinek kinevezéséről intézkedik, s melyet a tizenötös bizottság minden ok nélkül, pusztán tévedésből kifelejtett.

E szakasz így szólt: «A népfelkelés fegyveres és munkás csapatai maguk választják fő- és altisztjeiket; ezeknek ebbeli minősége háború végével megszűnik.»

Nem forgott fenn ok, hogy ez idejekorán észrevett hiány ki ne pótoltassék.

Tisztelt ház, Ezen törvényjavaslat eredeti szövege sokkal több pontról intézkedett; minthogy azonban az egésznek alapja megváltozott a bizottságban, t. i. a népfelkelés a törvényes szolgálat kötelezettsége helyett önkénytes alapra állíttatott, ugyanazon alkalommal több részlet kihagyatott, s ezen részletek között van az is, melyet a t. képviselő úr elősorolt. Ha a t. ház úgy méltóztatik kivánni, ennek beiktatása ellen nekem semmi kifogásom. *(Elfogadjuk!)*

A javaslat többi szakasza az eredeti szövegnek azon módosításaival, melyeket a tizenötös bizottság a kormány hozzájárulásával javasolt, észrevétel nélkül elfogadtatott.

1868 AUGUSZTUS 7.

AZ 1868-DIKI UJONCZOZÁSI TÖRVÉNY TÁRGYALÁSAKOR.

Andrássy gr. julius 27-dikén a három védelmi javaslattal egyidejűleg egy negyedik javaslatot is terjesztett a képviselőház elé s ebben a hadügyi kormány részére 38,000 ujonczot kért az 1868-dik évre.

A tizenötös bizottság, mely elé ez a negyedik javaslat is utasítva volt, a hadi létszámnak időközben beállott megfogyatkozásáról elébe terjesztett hivatalos adatokból, továbbá a miniszterelnök által a külügyek állásáról tett bizalmas közlésekből meggyőződött arról, hogy a czélba vett új védrendszer tettleges életbeléptetéseig az ország hadserege újabb erősítést tényleg nem nélkülözhet. A bizottság ennek alapján julius 20-dikán azt jelentette a képviselőháznak, hogy a Magyarországra és Erdélyre kivetett 38,000 ujoncz okvetlenül megajánlandó. Hozzátette, hogy erre az ujonczozásra is alkalmazandónak véli az 1867 : IX. t. cz. feltételeit, oly változtatással azonban, hogy az ujonczok kizárólag magyar csapatokba soroztassanak s hogy az új védrendszer intézkedései terjesztessenek ki mindazokra, kik az 1847., 1846. és 1845. évi három korosztályból jelenleg sorshuzás alá esnek, de be nem soroztatnak.

A tizenötös bizottság javaslatát, mely a kormányétól alig különbözött, a központi bizottság is magáévá tette.

Nem úgy a képviselőház baloldala, mely határozottan tagadó állást foglalt el a javaslattal szemben, midőn augusztus 7-dikén tárgyalás alá került.

Az ostromot Várady Gábor vezette. Kijelenté, hogy ha a véderőre és honvédségre vonatkozó javaslatokat a ház elvetette volna, ez esetben belátná az ujonczállítás szükségét; de mivel e javaslatok elfogadtattak és rövid időn törvényerőre fognak emelkedni, külön ujoncz-

megajánlásra ok fenn nem forog. Nézete szerint a kormány is «azon alternativából indult ki, hogy vagy elfogadtatnak a véderőről s a honvédségről szóló törvényjavaslatok s ez esetben megszűnik a 38,000 ujoncz ily módon való megszavazásának szüksége, vagy pedig elvettetnek ezen törvényjavaslatok, s csak ez esetre kéri a kormány a 38,000 ujoncznak a kijelölt módon leendő kiállítását. Ezen egymással ellenkező két törvényjavaslatnak együtt és egyszerre előterjesztése és megszavazása értelemmel nem bir.» A védelmi törvényjavaslatokat azonban a ház már elfogadta, sőt ezek úgy tekinthetők, mintha némileg már szentesítve is volnának. «Mert a parlamenti felelős kormány fogalma szerint a törvény nem akkor szentesíttetik lényegileg, midőn a tárgyalás után ő Felsége elé fölterjesztetik, hanem birja ő Felsége jóváhagyását már akkor, midőn a parlamenti felelős kormány által a ház elé terjesztetik.»* Hadseregünk a kért ujonczok nélkül is tekintélyes. És mivel az europai békét jelenleg veszély nem fenyegeti, e hadsereg elegendő nagy oly politika szolgálatára, melynek vezéreszméje nem a szenvedett sérelmek megtorlása, sem birtokszerzési viszketeg. Annál inkább elegendő e hadsereg, mivel a véderőről és honvédségről szóló törvényjavaslatokat a kormány egy pár hónap alatt úgyis végrehajthatja. Az ujonczok azért sem szavazhatók meg, mert az imént elfogadott törvényjavaslatok az általános védkötelezettség, tehát a közös teherviselés alapján nyugszanak, míg a kért 38.000 ujoncz a kiváltságok és kivételek ezerféle nemének fenntartásával állíttatnék ki, ez pedig az országban igen nagy elégületlenséget támasztana. Szóval, ő olyan ujonczokat meg nem szavazhat, kik nem az általános védkötelezettség alapján és nem a honvédségről szóló törvény szellemében fognak kiállíttatni.

Hollán Ernő emlékeztette Váradyt, ki vele együtt ült a tizenötös bizottságban, hogy ez miért volt kénytelen e javaslatot elfogadni. Bár e bizottság sem kételkedett abban, hogy a védelmi törvényjavaslatok, melyeket a magyar törvényhozásnak egyik factora már elfoga-

* Hogy közjogunk ily interpretatiót és ily distinctiókat nem tűr, talán nem szorul magyarázatra. Törvény «némileg» nem lehet szentesítve. Várady különben is a «királyi jóváhagyást» egyértelműnek veszi a «szentesitéssel», holott az előbbi kifejezésen csupán a kormány felhatalmazása érthető, hogy bizonyos javaslatot a törvényhozó testület elé terjeszthet, míg a szentesítés: az országgyülés kifejezett akaratához való hozzájárulás, illetve a törvényjavaslatok végleges megerősítése a korona részéről.

dott, a korona szentesítését el ne nyerjék, de tudta, mennyi időbe telik e törvények végrehajtása. Abból pedig, hogy az europai constellatiok biztatók, annál kevésbbé szabad azt következtetni, hogy hadseregünk hiányait nem kell pótolni, mert ha vannak tényezők, melyek a békés állapot biztosítására befolyással vannak, harczkészültségünk bizonyára azok közé tartozik.

A szélsőbali Vállyi János nemcsak hogy megtagadta az ujonczokat, hanem határozatilag kijelentetni óhajtotta, hogy a saját és elvtársai nevében beadott indítvány alapján az általa felhozott okoknál fogva a ház e törvényjavaslatot még tárgyalás alá sem veszi.

Ez utóbbi indítványnyal nem sokat törődve, *Andrássy gr.* Várady Gábor érveit így czáfolta meg:

Néhány szóval akarok válaszolni arra, mit Várady Gábor igen tisztelt képviselő úr az ellen méltóztatott felhozni, hogy a törvényhozás jelenleg ideiglen a kivánt 38,000 ujonczot megajánlja.

Azt méltóztatott mondani, hogy felteszi a kormányról, hogy a kormány a 38,000 ujonczot csak azon feltevésben követelte most, mert meg volt győződve arról, hogy azon törvényjavaslatok, melyeket a ház most elfogadott, csak hosszú idő mulva fognak keresztül menni, és így nem akarta feltétlenül az ujonczok megajánlását, hanem csak vagy a törvények megszavazását, vagy az ujonczok megajánlását akarta a háztól kérni. Ezen állítás téves felfogáson alapul. Azon ujonczoknak, kiket a t. ház most meg fog ajánlani, már tavaszszal be kellett volna soroztatniok. Ez tehát semmi egyéb, mint a seregnek rendes pótlása, pótlása azoknak, kik vagy betegség vagy halál vagy hazabocsátás által a seregben azon üresedést okozták, melyet a rendes ujonczozás által szokás pótolni. A 38,000 ujoncz megajánlása szükséges tehát nemcsak védelmi tekintetből, mire most különösebb szükség nincs, hanem először azért, hogy jövőre a seregben hézag ne támadjon; másodszor pedig azért, mert az ujonczok kitanítása az országnak érdekében áll, s érdekében áll az, hogy egy perczig se legyen az ország a nélkül, hogy a felállított törzsek és keretek az ujonczok tanításával foglalkozzanak.

A mi azt illeti, hogy a honvédségi törvény hamar keresztül vihető és így az ujonczokra szükség nincs: ezt ép oly kevéssé

fogadhatom el, s azon okokhoz, melyeket Hollán t. képviselő úr ez állítás ellenében mondott, még csak egyet adok *(Halljuk!)*: azt t. i., hogy a seregben megvan a törzs és megvan a keret, mely az ujonczok kitanítására szükséges; de a honvédséget besorozni egyáltalában nem lehet, mert nincs meg a törzs, nincs meg a keret, nincsenek meg az előkészületek: mindezekről tehát előbb gondoskodni kell, mielőtt a törvényhozás ezen intézkedését végre lehetne hajtani.

A t. képviselő úr méltóztatott még fölhozni azt is, hogy semmi akadály sincs annak útjában, hogy e törvények rögtön életbe léptethessenek. A kormány is inkább óhajtotta volna, hogy rögtön e rendszer szerint lehetett volna már az idei ujonczozást eszközölni. De úgy a kormány, mint a bizottság tökéletesen meggyőződött arról, hogy ez nem lehetséges.

Arra nézve, hogy akadály nincs, azt méltóztatott a t. képviselő úr mondani, hogy hiszen e törvények nem fognak szentesíttetni, hanem már szentesítve vannak az által, hogy a két miniszterium azokra nézve megegyezett. Tisztelt ház, ha a t. ház a képviselő úr magyarázatát elfogadná, annak én igen örvendenék, azért, mert akkor igen rövid idő alatt igen sok czélirányos törvényt keresztül lehetne vinni: elég volna ugyanis hozzá a miniszterium, mert a mi a két miniszteriumra vonatkozik, az egyre is vonatkozhatik, de minden esetre elég volna a két miniszterium megegyezése. De, megvallom, akkor az alkotmány garantiáját csupán csak a miniszterek egyéniségében volnánk kénytelenek keresni és a törvényhozás befolyása illusoriussá válnék: miért is én ezt általános elvül fölállíttatni bizonyára nem merném. *(Helyeslés.)* Ha azonban azon tisztelt oldalról, melyről a tisztelt képviselő úr felszólalt, ilyféle indítvány tétetnék, hozzájárulásomat előre is szívesen megigérhetem. *(Derültség.)*

A t. képviselő úr azon kérdést méltóztatott feltenni, szabad-e akkor, midőn a jogegyenlőség elve szerint az általános védkötelezettség ki van mondva, a régi elavult mód szerint ujonczokat ajánlani a hadsereg számára? Ez ellen ismét én vagyok bátor azon kérdést feltenni, szabad volna-e a kormánynak vagy magának a törvényhozásnak, mielőtt egy törvény szentesítve lett, oly elvek szerint állítani be az ujonczokat, melyek még elfogadva

s szentesítve nincsenek? Ha ez lehetett volna, t. ház, bizonyára szívesen tette volna a kormány; de a kormány magát arra feljogosítva nem érezhette, hogy oly alapokon és elvek szerint ajánlja az ujonczok besorozását, melyeket a törvényhozás még el nem fogadott, ő Felsége nem szentesített. És ha ezt tette volna, bizonyára alapos és nehéz megtámadásnak tette volna ki magát. A kormány tehát azon szempontból indult ki, hogy mindaddig, míg az illetőket a jövőben szentesítendő védrendszer előnyeiben nem részesítheti, nem akarja azokat kizárni a jelenlegi rendszer előnyeiből sem, és ezen elvből kiindulva engedte meg a megváltást, és intézkedett úgy, hogy a besorozandó ujonczokra a jövőben szentesítendő törvénynek minden előnye és hátránya kiterjesztessék. Ezáltal gondoskodott nézetem szerint legjobban arról, hogy a nélkül, hogy a jövő törvénynek præjudicáltatnék, annak előnyeiben részesüljenek az illetők.

Minthogy tehát az ország, először, egy perczig sem maradhat védetlenül; minthogy, másodszor, érdekében van az országnak, hogy a legrövidebb idő se muljék el a nélkül, hogy már a jövő rendszer számára betaníttassanak az ujonczok; minthogy, harmadszor, ki van mondva, hogy a jövő rendszernek mind előnyei, mind pedig hátrányai kiterjesztessenek mindazokra, kik most az ország részéről megajánltatnak: azt gondolom, hogy e törvényt a t. ház teljes megnyugvással elfogadhatja. *(Élénk helyeslés a jobb oldalon.)*

Tisza Kálmán kénytelennek látta magát Várady Gábornak fentebb szó szerint idézett különös közjogi elméletét Andrássy grófnak nagyon is megmagyarázható félreértése ellen megvédelmezni. Várady, mint Tisza helyesen megjegyzé, nem azt mondotta, hogy a miben a két miniszterium megegyez, az már törvénynek tekinthető, hanem azt állította, hogy ahhoz, a mit a miniszterium a ház elé terjeszt, már a dolog természeténél fogva, a fejedelmi sanctio is hozzájárul, úgy hogy a végleges sanctio már inkább csak formalitas (a mit azonban Várady, mint láttuk, koránsem fejezett ki ily szabatosan). Tisza ezenfelül kétségbe vonta a miniszter azon állítását, hogy ha a baloldal indítványozná, készségesen hozzájárulna oly törvényjavaslathoz, hogy a miben a két kormány megegyez, az már törvénynek tekintessék. Ezt nem hiheti, mert meg van győződve, hogy a miniszterelnök sok-

kal nagyobb barátja a magyar képviselőház jogainak, semhogy ily törvényjavaslatot elfogadni képes volna.

Andrássy Gyula gr.:

Elfogadom ezt, t. ház. Én a hozzájárulást csak feltételesen értettem, addig t. i., míg meg volnék győződve, hogy az illető miniszter oly tisztelője az alkotmányosságnak, mint én magam is vagyok. Ezen feltétel alatt hozzájárulok.

A törvényjavaslat úgy általánosságban, mint részleteiben, Halász Boldizsárnak egy stilaris módosítványával még ugyanazon ülésen (augusztus 7-dikén) elfogadtatott.

1868 NOVEMBER 9.

A BIRODALMI MINISZTERIUM ELNEVEZÉSE TÁRGYÁBAN.

Az ellenzéki pártok részéről minduntalan előrántott közjogi viták, s az a sok mindenféle módosítás, melyeknek előterjesztését olyankor sem hagyták abba, mikor már ellenkező értelemben döntött az országgyűlés, annyira hátráltatták a törvényhozási munkálatokat, hogy miként ez már Deák Ferencznek szeptember 19-diki indítványából kitűnt, a kormánypárt az idő rövidsége miatt nagy aggodalommal nézett a sok teendő elé.

A képviselők mandatuma ugyanis deczember 10-dikén lejárt; addig azonban az országgyűlésnek nagyfontosságú kérdésekben kellett még határoznia, s részben oly törvényjavaslatokat is elintézni, melyeknek előterjesztését épen a balközép sürgette legtürelmetlenebbül. De a mi fő, nem került még tárgyalás alá az 1868-diki és 1869-diki költségvetés sem, melyekkel a ház szándékosan késett, míg a november 12-dikére egybehívott delegatiók a közös költségeket meg nem szavazzák.

Ily körülmények közt képzelhető, mily zavart keltett az az indítvány, melyet Ghyczy és Tisza Kálmán Bónissal, Ivánkával, a nógrádi Szontaghgal meg Simonyi Lajossal közvetlenül a delegatio üléseinek megnyitása előtt benyújtottak s melynek értelmében a delegatiónak nem lett volna szabad munkálatait megkezdeni addig, míg az 1867: XII. t. cz. rendelkezései nem teljesülnek. A sérelem, mely ez indítványt sugalmazta, abban állott, hogy a közös miniszterek a lajtántúli országgyűléssel való érintkezésükben a «birodalmi miniszterium» czímet használják.

Ez indítvány igen kelletlen benyomást tett a Deák-pártra, mely csak nemrég tanusította méltányosságát az ellenzékkel szemben midőn a baloldal soraiból is választott küldötteket a delegatióba, még

pedig épen azokat, kik most ez indítványt aláirták. Mindamellett engedett Tisza Kálmán és társai kívánságának, s hogy az ellenzéknek még ürügye se legyen a leszavazás miatt panaszkodni, elhatározta, hogy az országgyűlés november 9-dikén az indítványt tárgyalni fogja.

Megújult tehát az első magyar delegatióban folyt vita s ujra felhangzott a vád, hogy Magyarország önállása fel van adva s hogy Ausztria hazánkat be akarja olvasztani. Történt pedig ez a magyar államiságnak annyi újabb biztosítása után, három nappal a delegatióknak Pesten való megnyitása előtt, akkor, midőn már több nap óta tudva volt, hogy Schmerling, Lichtenfels, Rauscher bibornok, Skene, Wickenburg gr., Hohenlohe herczeg, a birodalmi centralisatiónak megannyi zászlóvivői, feladva a rég vesztett positiót, delegatusi mandatumukról is lemondtak.

Az ellenzék indítványát Ghyczy Kálmán okolta meg. Azt mondá, hogy a «czímváltoztatás» nemcsak sértése a kiegyezési törvénynek, de egyszersmind nagy jelentőségű politikai tény. Újabb fölelevenítése ez annak az eszmének, melyet az osztrák államférfiak annyi időn át megvalósítani törekesznek: hogy tudniillik ő felsége összes országai együttvéve *egy* birodalmat alkossanak. Ha ez eszme europai elismerésben részesül, úgy Magyarország önállása és függetlensége meg van semmisítve.

Ezután Deák Ferencz szólalt fel. Azon kezdé, hogy ha az indítvány elfogadtatik, a ház nem teljesítheti alkotmányunk sarkalatos rendelkezéseit, melyek az 1848: IV. és 1867: X. törvényczikkben foglaltatnak, s melyek szerint minden országgyűlés tartozik a jövő év költségvetését megállapítani. Ily súlyos következésű indítványt csak fontos okoknál fogva lehet elfogadni. De vajjon történt-e valósággal oly sérelem, mely miatt a «törik-szakad» politika ösvényére kellene térnünk?

Deák felsorolta az 1867: XII. t. cz. főbb rendelkezéseit és tagadta, hogy ezek közül bármelyik megsértetett volna. A törvény egyáltalán nem határozza meg a közös miniszterek czímét. Valójában ők az osztrák delegatio előtt birodalmi minisztereknek nevezték magukat, de ezt tehették, mert a «birodalom» elnevezés nem ütközik közjogunkba, sőt törvényeink is emlegetnek birodalmat (1848: II. és 1867: XII. t. cz. több helyütt). «Az a miniszter, mondá, ki ő Felsége összes országainak közös ügyeit vezeti, csakugyan a birodalom minisztere; az a közös külügyminiszter, kinek teendői közé sorolja az említett 1867: XII. t. cz. 8. §-a a birodalom diplomatiai és kereskedelmi képviseltetését, csakugyan birodalmi miniszter. Ezt úgy hiszem,

tagadni nem lehet.» Az a sérelem, hogy a közös miniszterium túl akar lépni hatáskörén, eleinte talán gerjeszthetett aggodalmakat, de ezeket a közös miniszterium az első delegatióban tett nyilatkozataival már eloszlatta. Január 31-dikén határozottan visszautasította azon feltevést, mintha a közös ügyeken túl ki akarta volna terjeszteni hatáskörét s kinyilatkoztatta, hogy a «birodalmi miniszterium» kifejezést egyértelműnek veszi ezzel: «a monarchia mindkét felével közös ügyek.» E választ akkoriban mind a két interpellálló, úgy Kerkapoly a kormánypárt, mint épen Ghyczy Kálmán saját pártja nevében, még pedig, mint mondá, «érett megfontolás után», kielégítőnek találta. — Káros következményei miatt tehát, mondá Deák, az indítványt el nem fogadhatja. De elvárva, hogy a kormány a czímkérdésben, melyet eddig törvény nem szabályozott, rövid idő̋n oly megoldásra jut, mely eloszlatva minden kétséget, az ország alkotmányos önállásának megfelel, pártja élénk helyeslése közt indítványozta, hogy a ház indokoltan napirendre térjen. Nem minden malitia nélkül hozzá tette, hogy ez indítványának megokolására sem czélszerűbb, sem jobban szerkesztett okokat nem találhatna, mint a melyeket a közös miniszterium kijelentései által megnyugtatott Ghyczy annak idején, a delegatio hetedik ülésén, érett megfontolás után elsorolt.

E napfénylogikával tartott fejtegetés után az indítványozók, a helyett, hogy tovább is törekednének kitűzött czéljuk felé, inkább önigazolásukra voltak kénytelenek ügyelni.

Tisza Kálmán úgy találta, hogy Deák érvelésében az alkotmányos gyakorlattal merőben ellenkező politikai elv rejlik, mert Deák beszéde azt jelenti, hogy az adómegajánlás joga nem arra való, hogy a nemzetek ezen joggal egyéb jogaikat védjék, hanem arra, hogy rászorítsa őket, hogy jogaikat ne követeljék. Szomorú dolog, úgy mond, hogy a magyar országgyűlésen Magyarország törvényei mellett már felszólalni sem szabad, a nélkül, hogy az ember «törik-szakad» politikával ne vádoltatnék.

Andrássy, ki a balközép által felhozott sérelmet ép oly kevéssé tartotta indokoltnak, mint Deák, Magyarország alkotmányos önállását nem féltette attól, hogy a közös miniszterek a birodalmi tanácscsal szemben birodalmi minisztereknek nevezik magukat. A czímkérdés mindazáltal élénken foglalkoztatta úgy őt, mint a kormány többi tagjait.* A magyar delegatio előtt márczius 6-dikán tett nyilatkozata

* L. Gorove emlékiratát, melyet ő a czímkérdés tárgyában 1867 deczember havában Andrássynak átnyújtott. (*Gattajai Gorove István emlékezete.* Budapest, 1882. 300—306. ll.)

óta Andrássy mindig azon volt, hogy a közös uralkodó és a dualismus elvén construált monarchia czímei különböző viszonylataikban végleg megállapíttassanak és mondassék ki határozottan, melyek legyenek Ausztriának és Magyarországnak közös és melyek külön czímei, a közjognak megfelelően.

Andrássy nézeteit e kérdésben legjobban egy emlékiratból ismerhetjük meg, melyben bírálat alá véve a bécsi állami és udvari levéltár akkori igazgatójának véleményét, megtette egyúttal a maga javaslatait.

Ez emlékirat így szól:

«Az állami levéltár igazgatója véleményében az eddig szokásban volt gyakorlatot tünteti fel, egyúttal véleményt ad arra nézve, hogy a jövőben használandó czím minő alakba volna öntendő?

Illetékes csak a vélemény első felére nézve volna, de nincs helyén kívül, hogy egyébről is nyilatkozik.

A multra nézve az igazgatóság szerint az *apostoli* szó a legrégibb idők óta a felség által államszerződésekben használt czímben elő nem fordul, hanem csak Magyarországot illető ügyleteknél használtatott; hogy az *apostoli királyi* czím, mint más czímek, melyeket a szentszék egyéb uralkodóknak adott, semmi valódi értelemmel nem bir, «a mint hogy ezen czímeket magok az illető uralkodók soha nem is használták.»

Ez állítás téves és alaptalan. Az *apostoli* szó csaknem valamenynyi fontosabb államjogi okmányban előfordul, ha nem is a bevezető czímben, legalább a szövegben; különbség van az *apostoli* és a szentszék által a spanyol, portugál és a régi franczia királyoknak adott hasonló czímek közt: mert azzal bizonyos, valósággal létező jogok vannak egybekötve, melyeknek ez a czím alaki kifejezésére szolgál. Ő Felségének akaratától függ az *apostoli* szót czímébe fölvenni vagy nem.

A jövőben használandó czímre nézve a levéltári igazgatóság egyáltalában nem véli elfogadhatónak azon indítványt, hogy a kis czím így hangzanék: «Ausztria császára és Magyarország apostoli királya», — mert az *és* szó annyit jelentene, hogy jövőben az osztrák császárságot csak a cislajtán országok képeznék, s mellette a magyar királyság mint azzal egyenjogosított állam foglalna helyet. Ehhez a levéltár igazgatósága szerint a birodalmi képviselet beléegyezése szükséges; a czím a birodalom két felének elkülönítését jelenti, mely a dolgok valódi állásának sem felelne meg.

Tudtunkkal az *és* szócska soha sem jelenti két tárgynak «egymással szembe vagy ellentétbe állítását», hanem mindenkor a két tárgy összeköttetését, egybetartozandóságát.

De előttem különösnek is látszik, hogy az *és* szócska miatt oly jelentékeny s nagyszerű államjogi intézkedésre, hosszadalmas eljárásra lenne szükség.

Erre nincs szükség; mert azt, hogy e szavak «Ausztria császára» és «Magyarország királya», jóllehet ugyanazon fejedelmet jelölik, mégis külön fogalmakat tartalmaznak, bizonyítja azon állás, melyet Magyarország az örökös tartományokkal szemben századok óta elfoglalt; bizonyítja, hogy Ferdinand császár, mint Magyarország királya, nem első, de e néven ötödik volt; bizonyítja ugyanennek trónlemondása, melynek Magyarországra vonatkozólag külön kelle történnie, bizonyítja az 1867 : XII. törvényczikk által szabatosan megállapított viszony, melyben Magyarország a birodalom másik feléhez áll, s mely viszonynak a mondott czím, mint a dualistikus kormányrendszer hű kifejezése, tökéletesen megfelelvén, újabb államjogi tény nélkül is elfogadható.

Ha az *és* szócska egyenjogusítást jelentene a jelenleg használt legmagasabb czímben «Ausztria császára, Magyarország és Csehország királya» : akkor itt Csehország egyrészt Magyarországgal, másrészt az osztrák császársággal volna mint egyenjogú szembe állítva.

Az igazgató ezt ajánlja : «Ausztria császára, Magyarország apostoli királya, Csehország és Halics sat. királya.» — Csehország és Galiczia közé iktatva az *és* nem szintén elválasztást jelentene, s Csehország stb. egyenjogusítását Magyarországgal és Ausztriával ?

Ha Galiczia megemlíttetik, meg kellene említeni Horvát- és Dalmátországot is, egy szóval valamennyi királyságot a kis czímben, mely e szerint kicsinynek többé alig volna nevezhető.

A levéltári igazgató ellenvetése csak akkor volna következetes, ha az eddigi czím változatlan megtartását ajánlaná. De ha változtatnunk kell, akkor azt hiszem, a változtatásnak dualistikus és nem fœderalistikus értelemben kell történnie.

Az igazgatóság azzal is támogatja indítványát, hogy az általa javasolt czímben Csehország is előfordul, s hogy ennek mellőzése sértés volna.

Közjogi kérdésekben csak létező jogokról (vagy azok megsértéséről) lehet szó. Csehország szerződések kötésénél közre nem működik ; a kis czímbe való bevétele tehát nem indokolt, sőt részéről jogigényt támaszthatna. — Különben a közép czímben Csehország megnevezte-

tik; államszerződésekben pedig rendszerint a közép czim használtatván, Csehország sértve nem lesz.

Így tehát ki van mutatva, hogy mint kis czím egyedül ez a kitétel: «Ausztria császára és Magyarország apostoli királya» az, mely a birodalom mindkét felének jelenlegi államjogi állásával megegyeztethető.

A mi a közép czímet illeti, e szavak helyett «Magyar-, Cseh-, Dalmát- sat. országok királya» a következő kifejezés tétessék: «Magyarország apostoli királya, Cseh-, Dalmát- sat. országok királya». Ez a fentebbiek következménye.

A nagy czím változatlanul megmaradna.

Ő Felsége megnevezésére a régóta divatos: «Ő Felsége a Császár és Király», valamint a kis czímnek megfelelő «Ő császári és apostoli királyi felsége» váltakozva volnának használhatók.

Ez újabb szövegezés diplomatiai úton volna kihirdetendő.

Mi legyen a collectiv elnevezés a birodalom mindkét felére, s mindenik félre külön-külön?

Az 1804 augusztus 11-diki patens megmondja, hogy az «Ausztriai császár» czím egyedül a felséges uralkodóház megjelölésére vonatkozik, ez által az egyes országok czímei (tehát Magyarországéi sem) érintetnek.

A levéltári igazgató collectiv czímül az «Osztrák monarchia» kifejezést ajánlja. A monarchia tehát az uralkodóház után neveztetnék — holott más államoknál a név földrajzi fogalomnak felel meg.

Nézetem szerint az össz-elnevezésnek, hogy minden államjogi feltételnek megfeleljen, olyannak kellene lennie, mely

1-ször a külfölddel szemben magában foglalná a birodalom két fele állami összetartozandóságának fogalmát;

2-szor kizárná annak fogalmát, mintha a magyar korona országai az illető elnevezés alatt értendő területbe beolvadtak volna, és

3-szor megfelelne azon önállóságnak, melyet Magyarország részére a pragmatica sanctio biztosított.

Mind ezen feltételeknek megfelelne az «osztrák-magyar monarchia» czím, melyet ezennel javaslatba hozni bátorkodom. A «monarchia» szó egyes száma által a birodalom mindkét felének közössége a külfölddel szemben felismerhetővé tétetnék; az «osztrák-magyar» kifejezés által pedig a birodalom mindkét fele részéről megállapított közjogi viszony világosan megjelöltetik.

A birodalom két felének külön adandó elnevezést illetőleg, legtermészetesebbek volnának a történeti kitételek: az «örökös országok»

és «Magyarország». Minthogy azonban az előbbi nem foglalná magában az összes cislajtán országokat, s ezért — a levéltári igazgatóság szerint — nem alkalmas e czélra; de mivel az általa javasolt «nyugot-osztrák országok» kifejezés Galicziára és Bukovinára való tekintettel földrajzilag helytelen: azt hiszem, hogy a «német-szláv országok» és a «magyar korona országai» kifejezések által mind a fogalom teljességére, mind a monarchia ethnographiai viszonyaira, mind a szokásra figyelem volna fordítva.

A hol végre a birodalom mindkét fele külön megjelölés nélkül volna megnevezendő, ott a fentebbiekhez képest «az osztrák-magyar monarchia mindkét része» és «ő császári és apostoli királyi felségének mindkét államterülete», vagy oly esetekben, midőn a közös uralkodóra czélzó személyi kifejezés helyett a területre irányzott kifejezés kivántatnék: «az osztrák-magyar birodalom mindkét része» kifejezések volnának alkalmazandók.»

Ez emlékirat csak egyetlen mozzanata azon hosszas tárgyalásoknak, melyeket Andrássy a czímkérdés ügyében hónapokon át folytatott. Midőn tehát felszólalt, hogy megczáfolja Ghyczy azon állításait, hogy az ország függetlensége veszélyeztetve van, még pedig épen azon közeg által, mely az országot Europával szemben képviseli, nem hagyhatta szó nélkül az ellenzéki indítvány szövegének ama passusát sem, mely szerint az indítványozók csak azért késtek felszólalásukkal, mert a miniszterelnök több hóval azelőtt tett nyilatkozata következtében remélték, hogy a czím kérdése hazánk állami létének és önállóságának megfelelőleg fog megoldatni; e reményükben azonban mind ez ideig csalódtak. *Andrássy* beszédének java része épen e vádra vonatkozik.

Azok után, t. ház, a miket igen tisztelt barátom Deák Ferencz a szőnyegen forgó kérdés érdemére nézve előadott, én részemről feleslegesnek tartanám a kérdés érdemébe magam részéről is ujólag belebocsátkozni, s nem óhajtottam a ház figyelmét azzal fárasztani, csak egyetlen egy pontra vonatkozólag vagyok kénytelen felszólalni, azon pontra tudniillik, mely egyenesen reám, illetőleg a kormányra vonatkozik.

Mielőtt azonban ezt a lehető legrövidebben megtenném, méltóztassék a tisztelt háznak megengedni, hogy néhány itt mondott nyilatkozatra válaszolhassak.

Komárom város igen tisztelt képviselője azt mondotta, hogy

a birodalmi miniszteriummal szemben, s ezt mint főérvet használta, csak birodalmi képviselet állhat.

Én azt gondolom, ha ezen állítás ily értelemben áll, áll az fordítva is, s így egy birodalmi képviselettel vagy testülettel szemben csak birodalmi miniszterium volna képzelhető, már pedig ha ezt így elfogadjuk, akkor maga a t. képviselő úr állítása a birodalmi miniszter kifejezést legitimálja, mert tudjuk, hogy az ezen országgyűlésnek megfelelő másik országgyűlést birodalmi tanácsnak hívják, és így azzal szemben csakis egy birodalmi miniszterium volna képzelhető. Ebből következik az is, hogy ha abban veszély van, hogy a miniszterek német fordításban a birodalmi czímet használják, épen oly veszély van abban Magyarország függetlenségére, önállására és jogaira nézve, mint abban, hogy azon testületet, mely ezen országgyűlésnek a Lajtán túl megfelel, birodalmi tanácsnak hívják; *(Úgy van! jobb felől.)* mert hisz akkor ama testülettel szemben az indítványozó úr okoskodása szerint, csakis birodalmi miniszterium volna képzelhető, mi a «Reichsminister» kitételt német fordításban teljesen igazolná. Én ennélfogva azt bátorkodom indítványozni, méltóztassanak indítványukat még azzal megtoldani, hogy a birodalmi tanácsot se lehessen ezentúl «Reichsrathnak», birodalmi tanácsnak nevezni. *(Tetszés jobbról.)*

Ha azonban ezt most nem méltóztatnának szükségesnek találni, akkor mind a két aggodalmat egyszerre megnyugtathatják a t. képviselő urak az által, hogy a mint azért, mert a mi országgyűlésünknek megfelelő országgyűlést birodalmi tanácsnak hívják, senki se hiszi egész Europában, hogy itt az egész birodalom képviselve van, hanem mindenki fogja tudni ezentúl is, hogy a paritas alapján egyenjogú rész itt van képviselve: úgy abból, hogy a közös miniszterek német nyelven a birodalmi czímet használják, sem fogja senki azt következtetni, hogy Ausztria egységes állam, hanem tisztában marad magával mindenki az iránt, hogy az ő Felsége koronája alatt egyesült birodalmat két, jogilag önálló államterület képezi. *(Helyeslés jobb felől.)*

Azt mondja t. barátom Tisza Kálmán, hogy a közös miniszterium befelé — és szerinte épen abban van a sérelem — a közös czímet használja, de kifelé használja a birodalmi miniszteri

czimet; ezt pedig azért teszi, hogy Magyarország önállását ezáltal megtámadja és Europa előtt árnyékba helyezze. Ugyan kérem, föl van-e jogosítva a t. képviselő úr föltenni a közös miniszteriumról azt, hogy ily végtelenül ügyetlen tudna lenni? *(Derültség jobb felől.)*

Nem kell-e föltennünk a közös miniszteriumról, hogy ha ily czélt akart volna elérni, nem tette volna azon nyilatkozatot a delegatio kebléhen, hogy Magyarország jogát ezáltal egyáltalában nem akarja kérdésbe vonni; hogy ez esetben nem mondhatta volna ki azt, hogy a «Reichsministerium» czímet csak a közös miniszterium czímmel synonymnak, vagyis annak forditásául tekinti? Én azt gondolom, hogy ezt a t. indítványozó úrnak is föl kell tennie, mert nem képzelhető, hogy a közös miniszterium azon czím értékét, melyet oly veszedelmes irányban akar használni, előbb egy ünnepélyes nyilatkozattal ennyire leszállította volna.

Ebből nézetem szerint világosan az következik, hogy ezen aggodalom épen oly alaptalan, mint a másik. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Továbbá mondotta t. képviselő úr, hogy a külföldi szerződésekben «Reichskanzler» czím használtatik az aláirásokban. Megvallom, meglehet, hogy a czím diplomatiai jegyzékekben használtatik, ámbár ezt sem gondolom; de hogy szerződésekben használtatnék, erről tudomásom nincs, és ezt nem hihetem, mert szerződések alatt csak ő Felségének meghatalmazottjai szoktak megnevezve lenni, de se egyik, se másik miniszter. *(Helyeslés jobbról.)* A jegyzékekben meglehet, hogy így van.

Átmegyek tehát azon kérdésre, mely a «Reichskanzler» czímet illeti.

Én nem lehetek azon nézetben, hogy ezen czímben az országra valami sérelem rejlenék. Ez oly czím, melyet ő Felsége épen úgy adományozhat, mint a herczegi, grófi vagy bárói czímet, és annak fennálló törvényeink szerint sem itt, sem túl oly hatásköre egyáltalában nem lehet, mely akár az egyik, akár a másik rész jogát legkevésbbé is csorbíthatná. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ezeket előre bocsátván, most átmegyek az inditványnak azon részére, mely egyenesen reám vonatkozik.

Nehogy azzal vádoltassam, mintha talán a szavakat elferdíteném vagy megmásítanám, bátor leszek az illető mondatot fölolvasni. *(Olvassa:)* «Késtünk ez iránt indítványt tenni, mert a miniszterelnök úrnak több hóval ezelőtt egy nyilatkozata folytán reménylettük, hogy a czímzési és elnevezési kérdések, s azok kapcsában ezen kérdés is, meg fognak hazánk állami létének és önállóságának megfelelőleg oldatni.

«Miután ezen reményünk mind e mai napig nem teljesült, indítványozzuk,» stb.

Az indítvány ezen része, t. ház, három állítást foglal magában: először, közösséget állít fel a nemzetközi szerződések czímkérdése és azon czímek kérdése között, melyeket a közös miniszterek használnak; másodszor, azt állítja, mintha én a kormány nevében igéretet tettem volna, hogy a nemzetközi szerződések kapcsában a közös miniszterek által használt czímek is ujabban tárgyalás alá fognak vétetni; a harmadik állítás végre, mely az indítványban foglaltatik, az, hogy a kormány által a czímek kérdésének megoldására nyujtott remény mai napig sem teljesült, vagyis magyarán mondva, hogy a kormány tett igéreteit be nem váltotta.

Nem fogják tőlem a képviselő urak rossz néven venni, ha kénytelen vagyok kijelenteni, hogy mind a három állítás teljesen alaptalan.

A mi a czímkérdés közösségét illeti: a nemzetközi szerződések szövegében használandó czímek feletti tárgyalás azzal foglalkozik, miféle czímek használtassanak a szerződésekben ő Felsége megnevezésére? hogyan neveztessék meg azok szövegében Magyarország? hogyan a lajtántúli országok, vagyis ő Felsége többi országai és tartományai? hogyan ő Felsége összes birodalma? Már, kérdem, mi köze van ezen kérdésnek ahhoz a kérdéshez, hogy a közös miniszterek a delegatiókkal szemben, német nyelven, fordításban minő czímet használjanak? Azt gondolom, velem együtt magok a t. képviselő urak be fogják vallani, hogy egyáltalában semmi köze sincs.

A mi a második pontot illeti, mintha én azt igértem volna, hogy a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatban a kormány a birodalmi miniszterek által használt czímek kérdését is újolag

fogja tárgyalni: ezt — mint már említettem — kénytelen vagyok tagadni. Nem állítottam, nem is állíthattam, először azért, mert azon okoknál fogva, melyeket igen tisztelt barátom Deák Ferencz kifejtett, s melyeket ismételni nem akarok, én a közös miniszterek által nem is a magyar, hanem a lajtántúli delegatióban használt czímeknek egyáltalában nagy fontosságot már kezdetben sem tulajdonítottam. De még kevésbbé tulajdoníthattam akkor, midőn a közös miniszterium világosan kijelentette azt, a mit Ghyczy Kálmán t. képviselő úr hallgatással mellőzött, hogy a «Reichsministerium» czímet csak fordításnak tekinti. Én pedig azon kérdésbe, miképen fordítsák a mi törvényes kitételeinket, már azért sem szeretnék beleszólani, nehogy megfordítva a birodalmi tanács tagjai is beleszóljanak abba, vajjon a mi általunk használt kifejezések megfelelnek-e azoknak, melyeket ők használnak? miből utoljára is csak grammaticalis vita eredhetne. *(Élénk tetszés jobbról.)*

De végképen nem lehetett e kérdés iránt aggodalmam, és nem igérhettem azt, hogy e kérdést a kormány újolag tárgyalni fogja, azért sem, mert ha aggodalmam volt volna, a képviselő úrnak a delegatio előtt tett nyilatkozata, a melyben maga és elvtársai részéről belenyugvását fejezi ki, tökéletesen megnyugtatott. Azt pedig, hogy hat hónap mulva ismét más nézeten lesz, előre nem láthattam. *(Tetszés jobb felől.)*

De nem igérhettem meg a kormány nevében már azért sem, mert véghetetlen felelősséggel járónak tartottam azt, hogy most, midőn az országgyűlés minden percze a legsürgetősebb kérdések megoldása által van igénybe véve, mindezen kérdéseket, melyeket az országgyűlés alig tud bevégezni, mellőzve, más térre vigyük a discussiót.

A mi a harmadik állítást illeti, hogy t. i. a kormány a czímek megoldása iránt nyujtott reményeket nem teljesítette: kénytelen vagyok a t. képviselő uraknak kijelenteni, hogy ez is ép oly téves állítás, mint a többi.

A kormány igéretéhez képest már régen megkezdette a tárgyalásokat e kérdések felől, és e tárgyalások ő Felségének legfelsőbb kézirata által tett kezdeményezés következtében a főbb vitalis kérdésekre nézve már megállapodást is hoztak létre a két minisz-

terium és a közös külügyminiszterium között. Csak némi részletekre nézve nem történt megállapodás, de ez is a napokban várható.

Hogy ezt a kormány a háznak bejelentse, arra semmi oka sem volt. Ha interpellálják vala, akkor igenis válaszolt volna; de mivel nem interpellálták, nem volt oka, miért dicsekedjék munkásságával, és miért ne várja be azon időszakot, midőn a szerződések a ház elé kerülnek, a mikor minden egyes tagnak jogában álland, ha e szerződések szövegében oly kitételek használtatnának, melyek az illetők nézete szerint Magyarország államjogi állásának meg nem felelnek, ellenök felszólalni. *(Helyeslés.)*

Nem akarom tagadni senkinek azon jogát, hogy a kormánynak nehézségeket csinálhasson; de ez alkalommal helyesebbnek tartottam volna ezt nem tenni azért is, mert oly indítványnyal fellépni, mely azon szempontból indul ki, hogy a kormány adott szavát be nem váltja, a nélkül hogy a kormányt az iránt előbb interpellálnák, oly eljárás, melyre az illetőknek joguk lehet ugyan, de melyet méltányosnak elismerni képes nem vagyok. *(Helyeslés jobbról.)*

Azt mondotta továbbá Tisza Kálmán képviselőtársam, hogy hiszen ők vártak hat hónapig, tovább várniok nem lehetett. Köszönetet mondok e várakozásért; egyúttal azonban megjegyzem, hogy míg a t. képviselő urak várakoztak, addig mi működtünk, a kérdést tárgyaltuk és főbb pontjaiban legalább már megállapodást is eszközöltünk. A t. képviselő úr el fogja ismerni, hogy az ő feladatuk sokkal könnyebb volt, mint a mienk, *(Derültség.)* és le fogják kötelezni a házat, a kormányt és a közvéleményt, ha ezen körülményt most és más alkalommal tekintetbe veszik. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Miután még Ivánka, Bónis és Berzenczey az indítvány mellett, Somssich és Trefort pedig ellene szólaltak fel, Ghyczy és Deák éltek az indítványozókat megillető zárszó jogával. Deák a maga zárbeszédében ízekre szedte az ellenzéki indítvány leglelkesebb pártolóinak, Ghyczynek és Tisza Kálmánnak érveit, s kimutatta állításaik és aggodalmaik helytelen és indokolatlan voltát. «Bocsássanak meg, így szólt, tisztelek, becsülök minden meggyőződést, hanem azt soha sem fogad-

hatom el, hogy Magyarország önállása, alkotmánya és ezzel együtt létele veszélyeztetve legyen az által, ha a közös miniszter magát birodalminak nevezi.» És ismét oda concludált, mint első beszédében, hogy akár helyes, akár nem helyes a «birodalmi miniszter» czím használata, ebből sokkal csekélyebb kár háramlik az országra, mint háramlanék abból, ha ez az országgyűlés a költségvetés megállapítása nélkül menne széjjel.

E beszéd hallatára a baloldal alatt megingott a talaj.

Tisza Kálmán, ki más jogon már nem szólhatott, szavainak félremagyarázása ellen tiltakozott.

Ezután pedig ismét *Andrássy* kért szót.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Tisztelt ház.

Tisza Kálmán: Nincs joga szólani!

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Tisztelt képviselőtársam, úgy veszem észre, azt mondja: hogy nincs jogom felszólalni. Én ennek ellenében bátor vagyok azt állítani, hogy igenis van jogom. És pedig kétszeresen.

Először jogom van felszólalni azért, mert a miniszternek fenn van tartva azon jog, hogy ő bármikor szót kérhet. *(Úgy van! jobb felől.)* Ha az épen most szólott képviselő úr, ki nem azt mondta, hogy személyes kérdésben szól, hanem csak azt, hogy magyarázatát adja egy mondatának, jogot talált a felszólalásra, *(Helyeslés jobbról, zaj balról.)* akkor legalább is méltatlannak tartom, hogy a miniszteriumtól akarja megtagadni e jogot, a mely miniszterium nem egy magyarázatban, hanem a dolog lényegében van megtámadva az inditvány által.

De, másodszor, kétszeres jogom van, a mint mondom, és igénybe veszem azt: mert Komárom város t. képviselője felszólított arra, hogy én az ő interpellatiójára válaszoljak. *(Helyeslés jobbról.)* Tehát ez okból is szólhatok.

Mivel tehát azt hiszem, meg fog nyugodni a képviselő úr, hogy nem azért keltem fel, hogy itt ismét válaszoljak egyre vagy másra, a mi itt elmondatott, hanem, hogy az interpellatióra válaszoljak: mondom, én azt gondolom, hogy jogom e tekintetben kétségtelen.

Az igen tisztelt képviselő úr azt mondá: hogyan történik az, hogy az észak-német szövetséggel kötött szerződés, mely

itt a ház által elfogadtatott, nem tudom, melyik okmánytárban, a *Reichsgesetz-Blatt*ban, a Lajtán túl, egy szóval nem azon szövegben jelent meg, mely itt elfogadtatott? Erre nézve van szerencsém azt válaszolni, hogy ha a tisztelt képviselő úr emlékezett volna az akkor történtekre, ez interpellatióra részemről a válasz fölöslegessé válhatott volna. A szerződéskötés alkalmával tudniillik a porosz kormány részéről jegyzőkönyvi felhatalmazás adatott az illető meghatalmazottaknak a tekintetben, hogy az a szerződés oly szövegben terjesztessék a magyar országgyűlés elé, mint a mely a közös külügyi miniszterium részéről e czélból velök közöltetett; egyszersmind kimondatott akkor az is, és ő Felsége kézirata által megerősíttetett, hogy ezen szerződés azon szövegezésben, melyben itt a magyar törvényhozás által elfogadtatott, iktattassék a magyar törvénykönyvbe. Ezen egyik aggodalma tehát a t. képviselő úrnak már régen mellőzve volt, s e tekintetben nem lehet többé semmi aggodalma, mert a szerződés azon szövegben van beczikkelyezve, melyben a törvényhozás által elfogadtatott.

Tisza Kálmán (szólni akar. Nagy zaj.)

Elnök (csenget): A házszabályokra hivatkozva akar a képviselő úr szólni?

Tisza Kálmán: Bocsánatot kérek, t. ház, a miniszterelnök úr . . . *(Nagy zaj.)*

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Mihez méltóztatik szólni?

Tisza Kálmán: A házszabályokhoz.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Hát tessék azt kijelenteni.

Tisza Kálmán azon meggyőződését fejezte ki, hogy a miniszterelnöknek nem volt joga szólani. Tárgyalás közben a miniszterek bármikor szót kérhetnek, de nem akkor, midőn a tárgyalás már be van fejezve.

E kihívásra Horváth Boldizsár, kit az ellenzék a házszabályok hasonló magyarázatával egy ízben * már megfosztott szólásjogától, felszökött, hogy a miniszterek törvényes jogainak megszorítása ellen,

* 1868 augusztus 5-dikén.

a házszabályok 45. §-ára és az 1848: III. t.-cz. 28. §-ára való hivatkozással a legerélyesebben tiltakozzék.

Mint egy akkoriban sokat olvasott hirlap megjegyezte, «a törvény szavainak idézése a baloldal törvénytudóinak hangját kissé alább szállítá.»

Ez incidenssel a vita véget ért. Ghyczynek és társainak indítványa mellett csupán a balközép állott fel. A szélsőbal elhagyta az üléstermet. A Ghyczy-Tisza-féle indítvány ily módon elvettetett.

Ezután Deák Ferencz indokolt napirendje bocsáttatván szavazás alá, a többség azt elfogadta.

Ismeretes hogy Ghyczy, Tisza és társaik -- a nagyváradi programm azon pontjához híven, hogy: nem kell delegatio -- delegatusi mandatumukról lemondottak; ismeretes továbbá az is, hogy a ház másnap, november 11-dikén, Deáknak kemény megrovást tartalmazó indítványára e lemondást elfogadta, de azon kijelentéssel, hogy a lemondásban felhozott indokot «valónak és alaposnak» el nem ismeri.

November 14-dikén jelent meg azon legf. kézirat, mely monarchiánknak a diplomatiai érintkezésben használandó czímeit megállapítja s mely által Magyarország a névtelenség homályából elvégre hivatalosan is az europai államok sorába lépett.

Nálunk a czímváltozást örömmel, sőt lelkesedéssel fogadták. Ausztriában azonban sokan nem az új államjog következményének, hanem Magyarország részére tett concessionak voltak hajlandók tekinteni; pedig e változás voltakép Ausztriára még előnyösebb volt. Az új czím, mint a *Presse* igen helyesen kiemelte, Ausztria két legnagyobb veszélye elé vetett egyszer s mindenkorra hathatós akadályt: a centralismus elé, mely annyi bajnak kútforrása volt; s a fœderalismus elé, mely az államot elemeire bontaná.

1868 NOVEMBER 29.

A VÉDERŐRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLAT ÜGYÉBEN.

A birodalmi tanács három napon át, éjjeli üléseken is folyt heves küzdelem után november 13-dikán, az urak háza pedig november 28-dikán fogadta el, néhány csekély jelentőségű eltéréssel, azon véderőtörvényjavaslatot, mely a nyár derekán a mi országgyűlésünket foglalkoztatta volt. E módosításokra vonatkozik Andrássy gr. előterjesztése.

Törvényhozásunknak ezúttal nyilt először alkalma, hogy tekintettel legyen a horvát tartománygyűlés képviselőire, kik az új horvát kiegyezés alapján, húsz évi távollét után, csak néhány nappal azelőtt (nov. 24-dikén) foglalták el helyöket országgyűléseinken.

Gr. Andrássy Gyula:

Tisztelt ház, Az 1867-diki XII. törvenyczikk azt tartalmazván, hogy a véderő átalakítása és megállapítása csakis egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerűen: a törvénynek ezen rendelkezéséből a miniszteriumra azon kötelezettség háramlott, hogy a védrendszerről szóló törvénynek az ő Felsége többi országai és tartományai törvényhozásában lett elfogadásáról és mikénti elfogadásáról jelentést tegyen az országgyűlésnek. Ezen kötelezettség következtében van szerencsém jelenteni, hogy a védrendszerről szóló törvény a birodalmi tanácsban ő Felsége többi országai és tartományaira nézve is elfogadtatott, és hogy a kormánynyal hivatalosan közlött szövegben csak némi eltérések foglaltatnak. Az 1867-diki XII. törvényczikk értelmében, ha ezen eltérések elvieknek ismertetnek föl, küldöttséget kellene a kormánynak javasolnia ezen különbségek kiegyenlítésére. Minthogy azonban, mint a t. háznak arról lesz alkalma meggyőződ-

nie, az eltérő különbségek nem annyira elvi különbségeket foglalnak magokban, mint inkább oly eltéréseket, melyekre nézve kivánatos az egyformaság a két törvény között, azonfelül egytől egyig a hadkötelezettekre csakis könnyebbséget foglalnak magukban; minthogy továbbá a miniszterium azon nézetben van, hogy egyáltalában nem volna méltányos, hogy Magyarország, illetve a magyar korona országai nagyobb terhet viseljenek a közös védelemre nézve, mint a másik rész: ennek következtében a miniszterium nem tartja szükségesnek a küldöttséget, hanem czélirányosabbnak tartja egyszerűen az országgyűlés elé előterjesztést tenni, ezen előnyös pontoknak egyszerű felvételére nézve. Hogy pedig a t. háznak módja legyen ezeknek tartalmáról meggyőződni, talán legczélszerűbb volna, ha méltóztatnék a t. ház elfogadni azon nézetemet, hogy ugyanazon küldöttség, a mely már a védrendszer kérdésében működött, s mely ennek következtében legjobban ismeri annak részleteit, bizassék meg ezen előterjesztésnek, s illetőleg a különbségeknek és a pontozatoknak tanulmányozásával, és ezek felől jelentéstétellel. *(Helyeslés.)*

Ugyanezen alkalommal van szerencsém figyelmeztetni a t. házat arra is, hogy mind a védrendszerről, mind a honvédségről szóló törvény ideiglen csak Magyarországra van elfogadva; minthogy pedig a Magyar- és Horvátország közötti egyezmény következtében a véderő megállapítására és átalakítására vonatkozó minden intézmény a közös törvényhozás elé tartozik, azt gondolom, igen czélirányos volna, ugyanez alkalommal — ha méltóztatik a t. ház ebben megnyugodni — Horvátország képviselői közől is néhányat beválasztani ezen küldöttségbe, hogy ezek az ott szükséges módositásokat tanulmányozván, a küldöttség az iránt adjon véleményt. *(Helyeslés.)* Erre nézve tehát bátorkodom a miniszterium előterjesztését benyújtani, s annál inkább kérem a t. házat: méltóztassék ezt elfogadni, mert a kormány a védrendszerről szóló törvényjavaslattal együtt fogja ő Felsége elé a honvédségről s a népfelkelésről szóló törvényjavaslatokat terjeszteni; *(Helyeslés.)* már pedig a honvédségről szóló törvényjavaslatban van néhány pont, a mely Horvátországra nézve változtatást igényel. E czélból tehát bátor vol-

nék azt ajánlani, hogy talán nem tekintve az arányt, méltóztatnának ez alkalommal, mennyiben e kérdés leginkább Horvátországot illeti, négy tagot választani, s méltóztatnának ezt minél hamarább megtenni.

Magát az előterjesztést van szerencsém átnyújtani.

A képviselőház, a véderő-bizottság jelentésének meghallgatása után, minden észrevétel nélkül elfogadta azon módosításokat, melyeket Ausztria és a horvát egyezmény iránti tekintetből a véderőről és a honvédségről szóló törvényjavaslatokon tennie kellett. A nevezett két törvény deczember 5-dikén nyerte el a királyi szentesítést s még ugyanaz nap ki is hirdettetett. S így, a mennyiben az 1868: XL. és XLI. törvényczikkben érvényesül concret módon az 1867: XII. t. cz., mondhatni, e napon öltött testet a kiegyezés.

1868 DECZEMBER 8.

KÜLÖNBÖZŐ INTERPELLATIÓKRA.

A GÁRDA ÉS A LUDOVICEUM, KARAGYORGYEVICS PERBE FOGATÁSA, A 48-AS HONVÉDSÉG ALKALMAZÁSA, ÉS MAGYAR UJONCZOKNAK NEM-MAGYAR EZREDEKBE SOROZÁSA TÁRGYÁBAN.

Vége felé közeledvén az országgyűlésnek harmadik és utolsó ülésszaka, a kormány tagjai siettek a még függőben lévő interpellatiókra válaszolni.

Andrássyhoz az utóbbi időben a következő négy interpellatio intéztetett:

Patay István az 1868 november 25-diki ülésen az iránt tett kérdést, vajjon a volt magyar testőrség, a Ludoviceum és a mérnökakadémia alapítványtőkéit átvette-e a miniszter az osztrák kormánytól, s szándékozik-e az alapítványokra vonatkozó, esetleg az alapítványi tőkék mibenlétét s hova fordítását igazoló iratokat a ház asztalára letenni.

Miletics Szvetozár deczember 2-dikán az iránt interpellálta az igazságügyminisztert, vajjon mily törvény alapján fogatta el a kormány a topcsideri gyilkosság után Újvidéken Joannovics Vladimir szerb és Karavelov Ljuben bolgár emigransokat (lapjának, a *Zasztavá*nak munkatársait). Ez ügygyel kapcsolatban Simonyi Ernő Karagyorgyevics herczeg perbefogatása ügyében intézett kérdést a kormányhoz. Tudni kivánta, vajjon van-e Magyarország és a szerb fejedelemség közt a bűntettesek kiadására vonatkozó szerződés s kész-e a minisztérium azt a házzal közölni. Mert ha ily szerződés nem létezik, mondá, Magyarország törvényszékeinek nincs joguk felelősségre vonni azt, ki idegen területen bármiféle bűnt követett el; ha azonban ily szerződés létezik, kötelességünk volna kiadni Karagyorgyevics herczeget, de ekkor is csak úgy, ha a hazai bíróságok a vádlottat bűnösnek találják.

Ivánka Imre deczember 6-dikán, vagyis egy nappal a honvédségi törvény szentesítése és kihirdetése után a központi honvédegylet megbízásából kijelentette, hogy «az 1848—49-diki honvédség, áthatva

a haza iránti kötelesség érzetétől, kész erejét és életét a haza, a törvények és a trón védelmére feláldozni.» De hogy erre alkalom nyíljék, Ivánka a saját és huszonöt képviselő és volt honvédbajtársa aláirásával interpellatiót intézett a miniszterelnökhöz, mint honvédelmi miniszterhez, vajjon tett-e oly intézkedést, mely az 1848—49-dik évi honvédségnek az általa tanusított áldozatkészséghez mért alkalmazását contemplálja.

Majthényi Dezsőnek november 16-dikán beadott s élőszóval nem indokolt interpellatiója így szólt: «Azon kérdést intézem a honvédelmi miniszter úrhoz, hogy szemben az 1868-dik évi ujonczállítási törvény azon világos rendeletével, hogy az állítandó ujonczok, az egészségügyi csapatok egyedüli kivételével, kizárólag magyar csapatokba soroztassanak, miként történhetett, hogy az idei ujonczozás alkalmával nem-magyar tüzér-ezredekbe soroztattak magyar ujonczok?»

E négy interpellatióra *Andrássy* deczember 8-dikán következőkép felelt:

Tisztelt ház, Ha megengedni méltóztatnak, mielőtt további tárgyalásba bocsátkoznék a t. ház, a távollétem alatt hozzám intézett néhány interpellatióra leszek bátor válaszolni. *(Halljuk!)*

Úgy hallom, mert irásban mai napig sem jutott kezemhez, hogy Patay képviselő úr ismételve interpellatiót intézett hozzám a gárda ügyében. Bárha — mint mondám — ezen interpellatio nem jutott kezemhez, mégis bátor leszek rá felelni és bármi volt is az interpellatio tárgya, azt hiszem, hogy feleletem kielégitő lesz. Van szerencsém ugyanis jelenteni, hogy ő Felsége már régebben elvileg elhatározván a magyar kir. gárda visszaállítását, legújabb időben annak szervezése és felállítása iránt a szükséges rendeleteket kiadta. *(Tetszés.)* A hallomásom szerint tett azon állítás ellenében, hogy a gárdára szánt alap elköltetett volna, bátor vagyok kijelenteni, hogy a gárda alapja egész épségében megvan, és, ha jól tudom, — ámbár a számot e perczben határozottan nem mondhatom meg, mert az adatok most nincsenek kezemnél, — évenkinti jövedelme körülbelől 39,000 frtra megy, és ezen felül van egy háza. Mind a 39,000 forint a gárdára fordíttatik, mind pedig a házat a gárda ismét el fogja foglalni; ezenkivül pedig ő Felsége civillistájából évenkint ép oly összeg fog a magyar gárdára költetni, mint a másik fennálló gárdára

költetik, — ha jól emlékszem, — körülbelül 100,000 forint. *(Élénk tetszés.)*

Simonyi Ernő képviselő úr az iránt interpellált: vajjon Magyarország és a szerb fejedelemség közt létezik-e a bűntettesek kiadására vonatkozó szerződés, s kész-e a miniszterium azt a házzal közölni? Erre van szerencsém azt válaszolni: hogy Magyarország és Szerbia közt ilyetén szerződés nem létezik. Szerbia irányában azon eljárás követtetett, mely Törökország irányában van gyakorlatban, t. i. hogy közönséges bűnösök, reciprocitas fejében kiadatnak, a politikai bűnösök pedig nem. *(Tetszés.)* Ennek következtében nincs módomban szerződést előmutatni.

Több t. képviselő úr által hozzám intézett azon kérdésre: tettem-e oly intézkedést, mely az 1848-dik évi honvédségnek az általa tanusított áldozatkészséghez mért alkalmazását contemplálja, van szerencsém azt válaszolni, hogy: mint a t. képviselőház is tudja, a kormány kezdeményezése következtében elfogadott, és ő Felsége által már szentesített törvényben gondoskodva van arról, hogy a volt honvédtisztek az új honvédségben alkalmazást nyerhessenek. A kormánynak ebbeli szándékát csak előmozdították azon loyalis és hazafias nyilatkozatok, melyek a volt honvédek nevében legújabban történtek, és melyeknek őszintesége iránt részemről én mindig teljes bizalommal viseltettem. Örömmel fogom tehát felhasználni az alkalmat ezen hazafias szolgálati készség érvényesítésére, természetesen a tehetséghez, képességhez és jellemhez mérten. *(Éljenzés.)*

Továbbá Majthényi Dezső képviselő úr az iránt interpellált engem: mikép történt, hogy az ujonczállítási törvénynyel ellenkezőleg, magyar ujonczok oly tüzérezredekbe soroztattak, melyek köztudomásúlag nem magyar ezredek? Midőn a védrendszerről szóló törvény tárgyaltatott, én beszédem alkalmával egy nyilatkozatot tettem a házban, melyet bátor vagyok felolvasni: «Ő Felsége már is utasította a közös hadügyminiszteriumot, hogy javaslatot adjon a felől: hogyan és mily mértékben kell a külön magyar műszaki ezredeket és csapatokat felállítani.» Jelenleg van szerencsém jelenteni, hogy a mi akkor ő Felsége kegyes engedelmével kilátásba helyeztetett, azóta már a valósí-

tás stadiumába lépett. *(Éljenzés.)* Ugyanis ő Felsége legmagasabb rendelete következtében a 3., 8. és 12-dik tüzérezred, továbbá az 1., 5. és 12-dik vártüzérségi zászlóalj, végre az 1-ső hidász és 7-dik mérnöki zászlóalj az idei állítástól kezdve Magyarországból fognak ujonczoztatni. *(Tetszés.)* Ezen rendelet végrehajtása egyébiránt bizonyos átmeneti intézkedéseket is tett szükségessé, melyeknek következtében a 3., 8. és 12. tüzérezred rövid átmeneti ideig csak $^{2}/_{3}$-ad részben, a többi nevezett csapatok pedig már jelenleg egészben Magyarországból egészíttettek ki. Valamennyi nevezett ezred és zászlóalj azonban ő Felsége rendelete nyomán már ez évtől kezdve a közös hadsereg schematismusában a magyar ezredek sorába fog iktattatni. Minden félreértés kikerülése végett, mely onnan eredhetne, ha ezen tény egészen az interpellatio eredményeül tulajdoníttatnék, van szerencsém kijelenteni, hogy azon legfelsőbb kézirat, melyben ő Felsége ezen elhatározása a közös hadügyminiszter úrral és velem közöltetett, szeptember 11-dikéről, t. i. azon napról kelt, melyen a besorozás elrendeltetett. *(Élénk tetszés.)*

Vállyi János figyelmeztette a minisztert, hogy Patay a magyar testőrségen kívül a Ludoviceum ügyében is interpellált. Fölemlítette, hogy ez ügyben a megyéktől is érkeztek kérvények és kérte a minisztert, mondaná meg, mi szándéka és czélja van a Ludoviceumra nézve.

Andrássy Gyula gr. így felelt:

Tisztelt ház, Minthogy, mint már mondottam, nem olvastam az interpellatiót, arra nem is válaszolhattam, azonban már más részről is, ha jól tudom, Bernáth Zsigmond képviselő úr részéről intéztetett hozzám ez ügyben interpellatio. Erre nézve van szerencsém azt válaszolni: hogy a Ludoviceum kérdését olyannak tartom, mely szoros összeköttetésben van magával a tanrendszerrel. Mielőtt tehát e tekintetben elhatározó lépést tenni lehetne, minden esetre a felől kell tisztába jönni, — mi egy- általában még megállapitva nincs, — mi a czélszerűbb: az ifju növendékek nevelése-e a katonaságra, vagy magasabb katonai tudományok előadása. Ez összeköttetésben van az egész katonai tanrendszer kérdésével, s a mennyiben én nemcsak honvédelmi miniszter vagyok, hanem miniszterelnök is, méltóz-

tassanak megbocsátani, ha őszintén megvallom, hogy idő hiányában e kérdéssel elég tüzetesen foglalkoznom nem lehetett. Azonban azt gondolom, helyesen követte a kormány a sorozatot, midőn először a védrendszerrel és honvédséggel foglalkozott, s csak azután fog foglalkozni a tanrendszerrel is. Annyit mindenesetre igérhetek, hogy e tárgygyal — a mint az idő megengedi — komolyan foglalkozni kötelességemnek tartom. *(Helyeslés.)*

Az interpellatiót, melyre Andrássy hivatkozott, Bernáth október 23-dikán terjesztette be. Azóta a kormány a Ludoviceum rendeltetése felől egy ízben már nyilatkozott. Mert a mint a delegatio hadügyi albizottságának november 30-diki jelentéséből kitűnik, e bizottság a ludoviceumi alapítványok tárgyában kérdést intézett a magyar kormányhoz és ettől azon felvilágosítást nyerte, «hogy a magyar kormány a honvédségi törvény szentesítése után reclamálni fogja azon alapot, mert a honvédcsapatok felállításával véli legtermészetesebbnek a saját ifjaink katonai kiképeztetésére szolgálandó Ludoviceumot életbe léptetni.

A ház a miniszterelnök valamennyi válaszát tetszéssel, az interpellálók pedig köszönettel és megelégedéssel tudomásul vették.

1868 DECZEMBER 8.

A BUDAI VÁRPALOTÁRA KITŰZENDŐ MAGYAR LOBOGÓ ÜGYÉBEN.

Csanády Sándor az 1848: XXI. törvényczikkre hivatkozva, mely az ország középületeire a nemzeti zászló kitűzését s az ország czímerének kifüggesztését rendeli, azt követelte, hogy a budai várpalotán is nemzeti szín zászló lobogjon. Egyúttal határozati javaslatot terjesztett elő, melyben a kormány utasíttatik, hogy törvényes kötelességét rögtön teljesítse.

Az elnök kérdésére, vajjon a ház e határozati javaslatot kívánja-e tárgyalni, Csiky Sándor azzal állott elő, hogy nem az a kérdés, vajjon tárgyalás alá vétessék-e Csanády javaslata, vagy ne, hanem csak az, vajjon az a törvény, mely a nemzeti színek alkalmazását elrendelte, érvényben van-e vagy nincs? Ha érvényben van, akkor a kormánynak kötelessége a törvény rendelését teljesíteni; ha pedig nem teszi, ez esetben azt sem követelheti, hogy a többi törvénynek fejet hajtson az ország.

E tan ellen Tisza Kálmán azonnal tiltakozott. Minden alkotmányos polgárnak, úgy mond, joga van a kormányt, ha kötelességét nem teljesíti, feleletre vonni; de azért, hogy a kormány nem «teljesíthette» kötelességét, még senkinek sincs joga a törvénynek ellenszegülni.

A miniszterelnök így felelt:

Tisztelt ház, Előttem szólott tisztelt képviselő úr nézetének egy részéhez a magam részéről is teljesen csatlakozva, a mit mondott, ismételni nem óhajtom; de igenis bátor vagyok és kötelességemnek tartom azon megjegyzést tenni, hogy a kormány az 1848-diki törvények rendeletének a színekre és a czí-

merre nézve teljesen s tökéletesen eleget tett. *(Helyeslés.)* E kérdés tárgyalásának tehát itt helye nincs. Azon jogot, hogy magán lakon mindenki saját zászlaját használja, semmiféle törvény meg nem szüntette. Ismétlem tehát, hogy a törvény minden rendeletének a kormány által az országban teljesen elég tétetett. *(Helyeslés jobbfelől.)*

A ház Csanády javaslatát tárgyalni sem kivánta.

1868 DECZEMBER 10.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS FELOSZLÁSAKOR.

Az 18^{65}/$_{68}$-diki országgyűlést, az alkotmányozót, hivatalosan ő felsége maga rekesztette be, trónjáról ünnepelvén a király és a nemzet őszinte szövetkezésének dús eredményeit. Annyi vívmány után másként nem is szólhatott a trónbeszéd, mint egy politikai győzelmi proclamatio.

Ugyanaz nap, deczember 10-dikén a Deák-párt is ünnepet ült.

A párt elnöke Somssich mondotta az első búcsúztatót. Szónoklatában visszaidézve azt a zilált, csaknem kétségbeejtő állapotot, melyben az ország három év előtt volt, felsorolta a kormány s az országgyűlési többség tevékenységének gyümölcseit, «melyeket csak a szánandó vakság nem lát vagy a kaján irígység tagad,» s végül a nyugodt meghatottságtól a kitörő lelkesedésig emelkedő, mind melegebb hangon a párt vezérét, Deák Ferenczet apostrophálta.

Majd Deák köszönte meg képviselőtársainak nem várt ovatióját. Intette őket, hogy a súlyos munka még befejezve nincs. Tovább kell haladnunk. Az irányt kijelölik az alkotott törvények. Programmunk nem lehet más, mint ez alkotott alaptörvények fenntartása mellett fejleszteni az alkotmányos életet és intézményeinket; előmozdítani az ország anyagi és szellemi érdekeit, szem előtt tartva mindig a népjogokat s a törvény előtti teljes egyenjogúságot. Bíránk lelkiismeretünk meg a közvélemény, melynek a közel választások idején lesz alkalma nyilatkozni. Ha a közvélemény e nyilatkozata a higgadt megfontolásból eredő meggyőződés szava volna, nem volna okunk aggodalomra. De nem mindenki tudja figyelemmel kisérni a politikai feladatokat és megoldásuk módjának nem ismeri indokait. Ezért a hazatérő képviselők legfőbb feladata legyen felvilágosítani a netán hiányos felfogást és elmondani az indokokat, melyeket izgatások, szenvedélyek elfer-

dítve magyarázhattak. A választásokra térve át buzdította képviselőtársait együttes működésre, kérte, óvakodjanak az egyenetlenségtől meg tétlenségtől. Ne bizakodjunk el — mondá — hogy miénk a többség. E többségnek nagynak kell lennie, hogy az elfogulatlan közvélemény mentül nagyobb arányban támogassa azon politikát, melyet szükségesnek tartunk.

Csendesedvén az éljenzés, *gr. Andrássy* kelt föl helyéről.

Búcsút akarok venni én is önöktől, igen tisztelt barátim. Nem akarom ezúttal t. barátomat, körünk elnökét, a kivívott eredmények elsorolásában követni; oly szépen, oly fényesen, mint ő ezt tevé, én amúgy se tehetném; de nem teszem ezt azért sem, mert nem érzem magamat hivatva arra, hogy hivataltársaim és magam nevében köszönetet mondjak önöknek, t. barátim, azon erős meggyőződésért, melylyel sikerült az eredményt kivívniok; nem érzem magamat erre hivatva azért, mert hiszen ezért a köszönetet meg fogja adni a nemzet, mindenesetre meg fogja adni az utókor, és megadta már az önök önérzete. Nem teszem ezt azért, mert hisz önök nem a kormány kedvéért alkottak maguknak meggyőződést, hanem meggyőződésből, a mely már létezett, pártolják a kormányt. *(Élénk tetszés.)* Mert nem a kormány alkotta e pártot, hanem e párt alkotta a kormányt, s ennek következtében mi nem vagyunk és nem lehetünk egyebek, mint a pártnak kifolyása, és koronázza bár közös fáradságunkat némi siker, semmire sem leszünk büszkébbek, mint származásunkra. *(Élénk tetszésnyilvánítás.)*

De ha e tekintetben nem vagyunk és nem lehetünk egyebek, mint e párt kifolyása, a kormánynak van egy más hivatása, földata: a közvetítés a korona és a nemzet között. Minden viszonyok közt nehéz e feladat; de fölötte nehéz volt az elmult időkben, fölötte nehéz azon kérdésekben, melyek nem a korona és egy ország, hanem egy nagy monarchia két külön államának érdekeit tűzték ki a kiegyenlítés tárgyául. Itt a koronának saját érdekein kívül, melyek a fenntartás, az állandósítás érdekei, ép úgy kellett a birodalom másik államának érdekeit képviselni itt, mint képviselnie kellett és képviselte ott a mi államunk érdekeit a birodalom másik államával szemben. Ezen átmeneti nehézségeket megszüntette most az alapkérdések megoldása. És ha ezen

fölötte nehéz feladatot sikerült eredménynyel megoldani, ezt csak az önök bölcseségének köszönhetjük és annak, hogy mindig és változatlanul szem előtt tartván az elvet, szem előtt az állam függetlenségét, az állam önállóságát és saját meggyőződésüket, néha-néha egyes vélemény-árnyalatokban nézeteiket bizalommal idomították a magasabb czél követelményeihez.

Ha e tekintetben a kivívott eredmény, melyet, mint oly szépen mondá igen t. barátom, csak a szánandó vakság nem lát, vagy a kaján irigység tagadhat, némi fényt vet a kormányra is, ez előttem úgy tetszik, mint a hegyek orma, midőn a nap lenyugszik: rajta látszik a fény, de nem tőle jön.

Az egyetértést közöttünk most és ezentúl egy körülmény biztosítja: ha egymás között testvériesen osztozván az eredmény érdemében, az oroszlánrészt szivesen átadjuk annak, kinek nevét pártunk büszkén viseli. *(Zajos éljenzés.)*

Politikai köszönetet nem mondhatok; arra hivatva nem érzem magamat; de engedjék meg, hogy köszönetet mondjak azon szivélyes, barátságos, őszinte támogatásért, mely nehéz állásunkat nemcsak türhetővé és lehetővé, de lehetőleg kellemessé tette. Vegyék tehát mindnyájan egyenként és összesen hálás köszönetünket.

És most még egy szót. *(Halljuk! Halljuk!)* Országgyülésünk működésének bevégzése után a jövő kérdése áll előttünk. Ha a többség, ha a kormány eddigi küzdelmeiben csak saját dicsőségét, vagy saját érdekeit tekintette volna, őszintén megvallom, hogy szebb, hogy kivánatosabb eredményt egyénileg mind reánk, mind a többség egyes tagjaira nézve óhajtani nem lehet, mint a választásoknál alkalmat találni arra, hogy az ügyek vezetését másoknak engedhessük át.

De e párt és a kormány nem egy helyzet kellemetlenségeért küzdött, s nem saját érdekeit teheti előtérbe, nem azt, hogy pályáját fényesen végezze be, hanem hogy a kivívott eredményeket biztosítsa. És azért küzdenünk és győznünk kell, s meg vagyok győződve, hogy küzdeni fogunk azon fegyverekkel, melyekkel küzdöttünk eddig, és győzni fogunk azon fegyverekkel, melyekkel győztünk eddig. *(Zajos tetszésnyilvánítások és éljenzés.)*

— — — —

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

(A számok a könyv lapjaira utalnak.)

Az [illegible]

[illegible]

Sz. [illegible]

3:9. Sz. [illegible]

[illegible]

Az [illegible]

A [illegible]

Az [illegible]

A [illegible]

F[illegible]

Az [illegible]

Az [illegible]

A [illegible]

[illegible]

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building

form 410

JAN 26 1927

